

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HALİD HALİFE ROMANLARINDA SAVAŞ VE KAOS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve AVLAR

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü ŞİRİN

MAYIS-2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALİD HALİFE ROMANLARINDA SAVAŞ VE KAOS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve AVLAR

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri

“Bu tez sınavı 27/05/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği /oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü ŞİRİN	Başarılı

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C.		Sayfa : 1/1
	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ		
	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		
	TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU		
Öğrencinin			
Adı Soyadı	:	Merve AVLAR	
Öğrenci Numarası	:	Y186008008	
Enstitü Anabilim Dalı	:	Temel İslâm Bilimleri	
Enstitü Bilim Dalı	:	Arap Dili ve Belagatı	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS	☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Halid Halife Romanlarında Savaş ve Kaos	
Benzerlik Oranı	:	%4	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,			
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.			
			27/05/2021 Öğrenci İmza
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.			
Bilgilerinize arz ederim.			
			27/05/2021 Öğrenci İmza
Uygundur			
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü ŞİRİN Tarih:27/05/2021 İmza:			
☒ KABUL EDİLMİŞTİR		Enstitü Birim Sorumlusu Onay	
☐ REDDEDİLMİŞTİR			
EYK Tarih ve No:			
00		00.ENS.FR.72	

ÖNSÖZ

Bu çalışma yazar, senarist ve şair olan Halid Halife'nin yazdığı romanlar ve romanlarda Suriye toplumunu senelerdir perişan eden savaş ve kaos ortamının etkileri konu edinmiştir.

Halid Halife, 1964 yılında Suriye'de dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünden bu yana yazmaya karşı büyük ilgi duyan Halife, Hukuk Fakültesi mezunu olmasına rağmen hukuk alanında ilerlemek yerine yazarlığa evrilmiştir. Altı adet roman yazmıştır. Romanlarının konuları dikkate alındığında Suriye'nin dönemselsel olarak yaşadığı iç sorunları işlediği görülecektir. Pek çok vatansever Arap edebiyatçısı gibi ülkesinde gerek Hafız Esad döneminde gerek Beşar Esad döneminde meydana gelmiş olan Halep Kuşatması, Hama, Sednaya, Çöl Hapishanesi Katliamları gibi toplumun iç huzurunu sarsan ve toplumda büyük yıkımlar meydana getiren iç savaşa kayıtsız kalmamış, başına gelebilecek olumsuzluklara rağmen kalemiyle topraklarını savunmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada Halid Halife'nin Suriye'de meydana gelen iç savaşı ve savaşın beraberinde getirdiği olumsuz etkenleri romanlarında nasıl işlediğini ortaya koymak amacıyla *Defâtiru 'l-kurbât*, *Medîhu 'l-kerâhiye*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne*, *el-Mevtu amelun şâkkun ve Lem yusalli aleyhim ehad* romanları incelenmiştir. İlk romanı *Hârisü 'l-hadî 'a* çalışma süresince yayım dışı olduğu için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Halid Halife'nin söz konusu romanlarının Arapça yazımı ve Türkçe anlamları ise şöyledir:

1. *Hârisü 'l-hadî 'a* (حارس الخديعة): Dalaverenin Bekçisi.
2. *Defâtiru 'l-kurbât* (دفاتر القرباط): Çingene Defterleri.
3. *Medîhu 'l-kerâhiye* (مديح الكراهية): Nefrete Övgü.
4. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* (لا سكاكين في مطابخ هذه المدينة): Bu Şehrin Mutfaklarında Bıçaklar Yok.
5. *el-Mevtu amelun şâkkun* (الموت عمل شاق): Ölmek Zor İş.
6. *Lem yusalli aleyim ehad* (لم يصل عليهم أحد): Kimse Namazlarını Kılmadı.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmada söz konusu romanlarda zikredilen savaşlar, savaşların etkileri, savaş taraftarları, sorgu, tutuklama, hapis ve işkence incelenen konuları oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan, çalışma sũresince vakit ayırıp iletişim halinde olmamıza imkân tanıdığı ve gerekli yardımları sağladığı için yazar Halid HALİFE'ye, tez yazım sũrecinde bũyũk bir sabırla her tũrlũ maddi-manevî desteklerini eksik etmeyen kıymetli anne-babama ve kardeşlerime, çalışmamı dikkatle inceleyip değerlendiren danışman hocam sayın Dr. Őđr. Őyesi řũkrũ şİRİN'e, jũrimde bulunup eleştiri ve tavsiyeleriyle bana yũn veren Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI ve Dr. Őđr. Őyesi Nihat TOSUN hocalarıma teřekkũrũ bir borç bilirim. Teknik hususlarda yardımlarını eksik etmeyen, sabır ve sebatla yanımda olduğunu hissettiren değerli arkadaşım Hale Sultan KESKİN'e teřekkũr ederim.

Merve AVLAR

27/05/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: HALİD HALİFE’NİN HAYATI, ESERLERİ, ALDIĞI ÖDÜLLER VE SAVAŞA DAİR DÜŞÜNCELERİ	3
1.1. Hayatı, Eserleri ve Dizileri	3
1.2. Aldığı Ödüller ve Çeviriler.....	5
1.3. Savaşa Dair Düşünceleri.....	7
BÖLÜM 2: HALİD HALİFE ROMANLARININ TAHLİLLERİ	11
2.1. <i>Defâtiru’l-kurbât</i>	11
2.1.1. Roman Özeti	11
2.1.2. Şahıs Kadrosu	14
2.1.3. Zaman.....	17
2.1.4. Mekân.....	17
2.1.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı	18
2.1.6. Dil ve Üslûp	19
2.2. <i>Medîhu’l-kerâhiye</i>	20
2.2.1. Roman Özeti	20
2.2.2. Şahıs Kadrosu	23
2.2.3. Zaman.....	26
2.2.4. Mekân.....	27
2.2.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı	28
2.2.6. Dil ve Üslûp	29
2.3. <i>Lâ sekâkîne fi matâbihi hâzihi’l-medîne</i>	30
2.3.1. Roman Özeti	30
2.3.2. Şahıs Kadrosu	32
2.3.3. Zaman.....	41
2.3.4. Mekân.....	41
2.3.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı	42
2.3.6. Dil ve Üslûp	43
2.4. <i>el-Mevtu amelun şâkkun</i>	44
2.4.1. Roman Özeti	44

2.4.2. Şahıs Kadrosu	48
2.4.3. Zaman.....	54
2.4.4. Mekân.....	55
2.4.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı	56
2.4.6. Dil ve Üslûp	56
2.5. <i>Lem yusalli aleyhim ehad</i>	58
2.5.1. Roman Özeti	58
2.5.2. Şahıs Kadrosu	62
2.5.3. Zaman.....	69
2.5.4. Mekân.....	69
2.5.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı	70
2.5.6. Dil ve Üslûp	71
2.6. Romanlar Arası Benzerlik ve Farklılıklar	72
2.6.1. Benzerlikler	72
2.6.2. Farklılıklar.....	75
BÖLÜM 3: SAVAŞ VE KAOS.....	77
3.1. Halid Halife Romanlarında Zikredilen Savaşlar	77
3.2. Savaşın Etkileri.....	99
3.2.1. Baskı.....	100
3.2.2. Hakaret/Aşağılama.....	104
3.2.3. Hak İhlali/Ayırım.....	105
3.2.4. İntihar/Öldürme.....	106
3.2.5. Teftiş	110
3.2.6. Korku	112
3.2.7. Darbe, Devrim, Çatışma.....	119
3.2.8. Psikolojik Yıkım	122
3.2.9. Göç	126
3.2.10. Tehdit	128
3.2.11. Rüşvet.....	131
3.2.12. Şiddet	132
3.2.13. Aşk	132
3.2.14. Kaos Ortamı	133
3.2.15. Ekonomik Kriz ve İşten Çıkarma.....	135
3.3. Savaş Taraftarları.....	140
3.4. Sorgu, Tutuklama, Hapis ve İşkence	144
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	162
ÖZGEÇMİŞ	171

KISALTMALAR

AA: Anadolu Ajansı

Bk.: Bakınız

BİA: Bianet Bağımsız İletişim Ağı

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

İŞİD: Irak ve Şam İslâm Devleti

MÖ: Milattan Önce

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

SHRC: The Syrian Human Rights Committee

TASAM: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi

Vd.: Ve diğerleri

Yy.: Yüzyıl

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	x	Doktora	
Tezin Başlığı: Halid Halife Romanlarında Savaş ve Kaos			
Tezin Yazarı: Merve AVLAR		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Şirin	
Kabul Tarihi: 27.05.2021		Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 171 (tez)	
Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri			
<p>Bu çalışmada son dönemlerde aldığı ödüller ve çevirileriyle uluslararası tanınan Suriyeli yazar, senarist ve şair Halid Halife'nin romanları ve bu romanlarında yer verdiği savaş teması incelenmiştir. Araştırmada kullanılan temel kaynaklar Halife'nin <i>Defâtiru'l-kurbât</i>, <i>Medîhu'l-kerâhiye</i>, <i>Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne</i>, <i>el-Mevtu amelun şâkkun</i> ve <i>Lem yusalli aleyhim ehad</i> isimli romanlarıdır.</p> <p>Giriş ve üç bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde, Halid Halife'nin hayatı, eserleri ve savaşa dair düşünceleri hakkındaki bilgilere verilmiştir. İkinci bölümde Halife'nin söz konusu romanları tahlile tabi tutulmuştur. Romanların tahlili; roman özeti, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı, dil ve üslup başlıkları altında yapılmıştır. Söz konusu bölümde romanlar arası benzerliklere ve farklılıklara da yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Halife'nin romanları, savaş teması açısından incelenmiştir. Yazarın romanlarında yoğun olarak işlediği savaş konusu; romanlarda zikredilen savaşlar, savaşın etkileri, sorgu, tutuklama, hapis, işkence ve savaş taraftarları başlıklarıyla ele alınmıştır. Savaşın etkileri başlığı ise on beş alt başlıkta incelenmiştir.</p> <p>Sonuç olarak Halid Halife'nin romanları; farklı tarihlerde kaleme alınmış olsa da romanlarda işlenen konular açısından birbirlerine benzediği, savaşın karakterler ve yaşamları üzerinde meydana getirdiği yıkımları, yazarın savaşa dair düşüncelerini ve iç savaşa karşı mücadelesini, karakterler aracılığıyla okuyucuya sunduğu, romanlarını kaleme alırken Suriye'nin kozmopolit yapısından fazlaca yararlandığı ve bunu, bütün romanlarında ön plana çıkardığı görülmüştür.</p>			
Anahtar Kelimeler: Halid Halife, Modern Arap Edebiyatı, Suriye, İç Savaş, Roman			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	x	Ph.D.	
Title of Thesis: War and Chaos in the Novels of Khaled Khalifa			
Author of Thesis: Merve AVLAR		Supervisor: Assist. Prof. Şükrü ŞİRİN	
Accepted Date: 27.05.2021		Number of Pages: v (pre text) + 171 (main body)	
Department: Basic Islamic Sciences			
<p>In this study, the novels of the Syrian writer, screenwriter and poet Halid Khalifa, who are internationally known for his recent awards and translations, and the war theme in these novels are examined. The main sources used in the research are the Caliph's novels Defâtiru'l-kurbât, Medîhu'l-kerâhiye, Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medine, el-Mevtu amelun şâkkun and Lem yusalli alaihim ehad.</p> <p>In the first part of this study, which consists of an introduction and three parts, information about Khalid Khalifa's life, works and thoughts on war is given. In the second part, the aforementioned novels of the Caliph were analyzed. Analysis of the novels; novel summary, characters, time, place, point of view and narrator, language and style. In this section, the similarities and differences between the novels are also included. In the third part, the novels of the Caliph are examined in terms of the theme of war. The subject of war, which the author extensively deals with in his novels; The wars mentioned in the novels, the effects of war, interrogation, arrest, imprisonment, torture and war supporters are discussed. The title of the effects of the war was examined under fifteen sub-titles.</p> <p>As a result, the novels of Khalid Khalifa; Although they were written on different dates, they are similar to each other in terms of the topics covered in the novels, the destruction of the war on the characters and their lives, the author's thoughts on the war and his struggle against the civil war, he presented to the reader through the characters, he benefited greatly from the cosmopolitan structure of Syria while writing his novels, It has been seen in all his novels that.</p>			
Keywords: Khaled Khalifa, Modern Arabic Literature, Syria, Civil War, Novel			

GİRİŞ

Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi gibi hususlar ele alınacaktır.

I. Çalışmanın Konusu

1964 yılında dünyaya gelen Halid Halife, Modern Arap Edebiyatı'nda son dönemlerde eserleriyle ön plana çıkan Suriyeli yazar, senarist ve şairdir. Bir yazar olarak savaşa karşı mücadelesinin kalemiyle olacağına inanan ve ülkesindeki sisteme karşı duruşuyla ünlenen Halid Halife, Suriye'de yıllardır süregelen iç savaşı eserlerinde işlemekten çekinmemiştir. Bu çalışma, onun hayatını, eserlerini ve eserlerinde yer alan savaşları konu edinmiştir.

II. Çalışmanın Önemi

Halid Halife, Suriye iç savaşına karşı kalemiyle mücadele eden nadir yazarlardan birisidir. Onun yıllarca süren iç savaşa karşı mücadelesi eserleriyle de gerçekleşmektedir. Son dönemlerde eserlerinin ödüllere layık görülmesi ve pek çok dile tercüme edilmesi dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Yurtdışında şimdiye kadar yapılan ilk çalışma Mısırlı Mohamed Khaled tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de ise Halid Halife'nin eserlerinden birisi hakkında yapılan ilk çalışma, makale türünde Ethem Demir tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak söz konusu makale Halid Halife'nin bir romanı hakkında yazıldığı için kapsam bakımından dardır. Yazarın eserlerinin son dönemde ses getiriyor oluşu ve bütün eserleri hakkında herhangi bir çalışmanın şimdiye kadar yapılmamış olması böyle bir çalışmanın yapılmasını gerektirmiştir.

III. Çalışmanın Amacı

Modern Arap Edebiyatı sahasında son dönemlerde aldığı ödüller ve eserlerinin pek çok dile çevrilmesiyle ön plana çıkan Halid Halife'nin romanlarında savaş ve kaosu konu edinen bu çalışmanın amacı, Halid Halife'yi ve eserlerini Arap Dili ve Belâgatı alanında tanıtmak, eserlerinin genel havasını oluşturan savaş konusunun nasıl işlendiğini ortaya koymaktır.

IV. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızı hazırlarken incelediğimiz birincil kaynaklar *Defâtiru'l-kurbât*, *Medîhu'l-kerâhiye*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*, *el-Mevtu amelun şakkûn* ve *Lem yusalli aleyhim ehad'* dan oluşmaktadır. Temel kaynakların seçiminde, kaynaklara ulaşım imkânı, kaynakların içerdikleri konular gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Çalışma boyunca yazarın ilk romanı *Hârisü'l-hadî'a* yayım dışı olduğu için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. İkincil kaynaklar olarak yazarın eserlerinde yoğun olarak işlediği savaş konusunu daha iyi ele almak için Suriye Savaşı'nı konu edinen kitaplar, tezler, makaleler, videolar vb. kaynaklar kullanılmıştır. Çalışma için belirlenen birincil kaynaklar tespit edildikten sonra kaynaklar içinde tarama yöntemi kullanılarak konuyla ilgili malzemelerin toplanması gerçekleştirilmiştir.

Üç bölüm olarak hazırlanan çalışmamızın birinci bölümünde Halid Halife'nin hayatı, eserleri ve savaşa dair düşünceleri hakkında malumat verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümü, Halid Halife'nin romanlarının tahliline ayrılmıştır. Çalışmanın bel kemiğini oluşturan üçüncü bölümde ise romanlarda işlenen savaş konusu detaylıca incelenmiştir.

BÖLÜM 1: HALİD HALİFE’NİN HAYATI, ESERLERİ, ALDIĞI ÖDÜLLER VE SAVAŞA DAİR DÜŞÜNCELERİ

1.1. Hayatı, Eserleri ve Dizileri

Halid Halife, Halep kentinin kuzeyinde bulunan Meryemeyn köyünde yaşayan ve geçimini zeytincilik yaparak sağlayan bir ailenin çocuğu olarak 1964 yılında dünyaya gelmiştir. Halife’nin ailesi yaz aylarında köyde, kış aylarında ise Halep’te ikamet etmektedir. Halid Halife ise on üç çocuklu bu ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve bu coğrafyada yaşamıştır.¹ 1988 yılında Halep Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olduktan sonra Şam’a yerleşmiştir. Hukuk eğitiminin yanında Halife’nin yazarlık serüveni küçük yaşlarda başlamıştır. On bir yaşında kitaplarla haşır neşir olan Halife, on üç yaşında da yazmaya başlamıştır. Şahsı ile yapılan röportajlarda yazmaya karşı olan ilgisini vurgulamaktadır.² Kendisi de bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Otuz yıldır, sadece yazı yazdım. Her gün en az altı saat yazıyorum. Tek yapmak istediğim ve yapabildiğim şey bu, yazmak. Yazar kırılğan biridir, yazmaktan başka bir şey gelmez elinden. Yazmak taktik değil, stratejik bir projedir, doğrudan bir etkisi olmaz ama uzun vadede dünyayı güzelleştirmeye ve değiştirmeye yarar.”³

“Hayatım boyunca bildiğim tek şey yazar olmaktı. Küçüklüğümde beri yazmaktan başka planım olmadı...”⁴

İlk çalışmalarını şiir olarak gerçekleştiren yazar, 1979-1981 yılları arasında derlediği şiirleri yayımlama imkânına sahip olmuştur. 1989 yılında yeni yazar arkadaşlarıyla birlikte edebiyat tarihinde “Yeni İfade ve Yazma Özgürlüğü” için *Elif Dergisi*’ni kurmuştur. O yıllarda ilk romanını kaleme almış ancak yayımlama cesareti gösteremeyip yazdıklarını atmıştır. Yazar çalışmamız süresince kendisiyle internet ortamında

¹ Bianet Bağımsız İletişim Ağı (BİA), “Khaled Khalifa: Suriye’de Kalmak Bana Güç Veriyor” (Erişim 2 Mart 2021).

² Halid Halife ile yapılan birkaç röportaj için bk. Syria Untold, “خالد خليفة: لست حارس المقابير لكنني، احتاج الأصدقاء كي استمرّ: خالد خليفة لرواق الاتحاد، “حارس الأرواح” (Erişim 10 Mart 2021); Al Etihad Press, “في العيش، ولو استطعت لمنعت تحويل أية رواية لي الى مسلسل أو فيلم...” (Erişim 10 Mart 2021); Editoriaraba, “Hisham Matar intervista Khaled Khalifa al Premio Gregor von Rezzori 2020” (Erişim 10 Mart 2021); Annas News, “الروائي السوري خالد خليفة للناس نيوز: أصبحت أقل ثقة بخبرتي و أخاف الكتابة...” (Erişim 10 Mart 2021); Doha Magazine, “خالد خليفة: كتّاب و كاتبات يعتبرون الوصول الى الشهرة قضية حياة أو موت،” (Erişim 10 Mart 2021).

³ BİA, “Khaled Khalifa: Suriye’de Kalmak Bana Güç Veriyor”.

⁴ Louisiana Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, *YouTube* (2 Eylül 2013), 20:01:57-20:03:58.

yaptığımız görüşmelerde yazdığı pek çok şeyi yırtıp attığını, nüshaları oturduğu fakir evin odalarında kaybettiğini ve buna dair hiçbir pişmanlık hissetmediğini belirtmektedir.

1990 yılında ilk romanı *Hârisü'l-hadî'a*'nın⁵ yazımını tamamlamış ve romanı 1993 yılında yayımlanmıştır. Yazarla yaptığımız görüşmelerde ilk romanı hakkında kurduğu şu cümleler dikkat çekmektedir:

“1990 yılında ilk romanım *Hârisü'l-hadî'a*'yı saçma bir metin olarak tamamladım. İlk romanım başkaları tarafından bilinmemesine ve kötü olmasına rağmen hala ona şefkatli gözle bakıyorum. Ancak ben onun, kendi kendini savunabileceğine inanıyorum. Bu romanın şefkate ihtiyacı yok.”

1993 yılında üçüncü romanı *Medîhu'l-kerâhiye*'yi yazmaya başlamıştır ancak yazarın, bu romanı yazıp tamamlaması on üç yıl sürmüştür.⁶ Bu süre zarfında yazar, *Defâtiru'l-kurbât* adlı romanını yazmaya başlamış ve 2000 yılında romanını tamamlayarak yayımlamıştır. Yazar her ne kadar *Medîhu'l-kerâhiye* romanını önce kaleme almaya başlamış olsa da *Defâtiru'l-kurbât* romanı daha önce tamamlandığı ve yayımlandığı için *Defâtiru'l-kurbât*, ikinci romanı olarak bilinmektedir. Halife 1996 yılında para kazanmak için televizyonda senarist olarak çalışmaya başlamış ve büyük bir başarı yakalamıştır. 2000 yılında ilk dizisi *Kavsu Kuzah*'ın (Gökkuşağı) senaryo yazımını tamamlamıştır ve drama türündeki dizinin ilk bölümü 2001 yılında yayımlanmıştır.⁷ Toplumsal dram türündeki ikinci dizisi *Siretü âli'l-Celâlî*'nin (Celâlî Ailesinin Hayatı) yayımı 2000 yılında gerçekleşmiştir.⁸ 2006 yılında senarist olarak çalışmaya devam ederken üçüncü romanı *Medîhu'l-kerâhiye*, 2007 yılında toplumsal dram türündeki üçüncü dizisi *Zillü İmrae* (Bir Kadının Himayesi)⁹ yayımlanmıştır ve aynı yıl dördüncü romanı *Lâ sekâkîne fi matâbihi hâzihi'l-medîne* romanını kaleme almaya başlamıştır ve romanın yayımı 2013 yılında gerçekleşmiştir. Halid Halife'nin aksiyon – dram türündeki dördüncü dizisi *el-Arrâb – Nâdî's-Şark* (Arrâb-Doğu Klubü) 2016 yılında televizyonlardaki yerini almıştır.¹⁰ 2013 yılında kaleme almaya başladığı beşinci romanı *el-Mevtu amelun şâkkun*'u 2015 yılında tamamlamıştır ve roman 2016 yılında okucuyla buluşmuştur.

⁵ Halid Halife'nin ilk romanı *Hârisü'l-hadî'a* çalışma süresince yayım dışı olduğu için bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir.

⁶ Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, 20:38:37-20:39:15.

⁷ Dizi hakkında detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “قوس قزح مسلسل” (Erişim 2 Mart 2021).

⁸ Dizi hakkında detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “سيرة آل الجلالى” (Erişim 2 Mart 2021).

⁹ Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “ظل امرأة” (Erişim 2 Mart 2021).

¹⁰ Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “العزاب – نادي الشرق” (Erişim 2 Mart 2021).

Beşinci romanının yazımını 2015 yılı yaz aylarında tamamlayan Halid Halife, ara vermeden son eseri *Lem yusalli aleyhim ehad*'i yazmaya başlamıştır ve 4 yıllık yazım sürecinden sonra 2019 yılında romanın yayımı gerçekleşmiştir.

Halid Halife, Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesinden 9 ay sonra 17 Ekim 2012 yılında kurulan Suriyeli Yazarlar Topluluğu'na üyedir.¹¹

1.2. Aldığı Ödüller ve Çeviriler

Halid Halife, Modern Arap Edebiyatı sahasında son zamanlarda dikkatleri üzerine çeken bir yazardır. Çalışmalarının hepsi ülkesine has olmakla beraber yaşanan karanlıklara kalemiyle ışık tutan nadir Suriyeli yazarlardan biri olması onu ayrıcalıklı kılmaktadır. Özellikle 1980 ve 2000'li yıllarda yaşananları romanlarına başarıyla taşımış olması ödüller kazanmasını sağlamıştır.

Halife'nin aldığı ödüllerin ilki, üçüncü romanı *Medîhu'l-kerâhiye* üzerinedir. 1980'li yıllarda rejim ve Müslüman Kardeşler arasında meydana gelen çatışmayı konu edinen ve 2006 yılında yayımlanan roman, 2008 yılında International Prize For Arabic Fiction - Uluslararası Arap Edebiyatı Ödülü'nün nihai listesine girmeyi başarmıştır.¹² 2013 yılında ise Independent Foreign Fiction Prize - Bağımsız Yabancı Edebiyat Ödülü uzun listesine girmiştir.¹³ 2017 yılında "Tarihteki En İyi 100 Roman" arasına girmiştir ve 95. olmuştur.¹⁴

¹¹ Suriyeli yazarların, otoriter başkanlık sisteminin ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlama neticesinde tesis etmiş oldukları topluluk üzerine yazılan makale: Alexa Fırat, "Re-Formed Discourse: 'Awrâq', Journal of the Syrian Writers' Association / مجلة رابطة الكتاب السوريين : ((أوراق)) ، makaleye ulaşmak için bk. JSTOR, "Alif: Journal of Comparative Poetics" (Erişim 3 Mart 2021). Syrian Writers Association – رابطة الكتاب السوريين – Suriye edebiyatı çerçevesinde ifade özgürlüğüne çağrı yapan, kâr amacı gütmeyen ve hükümetten bağımsız bir kültür derneğidir. Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesinden 9 ay sonra 17 Ekim 2012 yılında Londra'da kurulmuştur. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "رابطة الكتاب السوريين" (Erişim 3 Mart 2021). Topluluğun internet adresi: <https://www.syrianwa.net/>

¹² International Prize For Arabic Fiction, "مديح الكراهية" (Erişim 5 Mart 2021).

¹³ Independent, "In Praise of Hatred, By Khaled Khalifa" (Erişim 5 Mart 2021); Dostor, "الموت عمل" (Erişim 5 Mart 2021); "شاق بالقائمة القصيرة لجائزة الكتاب الوطني الأمريكية" (Erişim 5 Mart 2021).

¹⁴ List Muse, "The Best Books: The Top 100 Novels of All Time" (Erişim 5 Mart 2021).

2013 yılında yayımlanan dördüncü roman *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne*, aynı yıl Necip Mahfuz Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.¹⁵ 2014 yılında ise International Prize For Arabic Fiction–Uluslararası Arap Edebiyatı Ödülü nihai kısa listesine girmiştir.¹⁶

2016 yılında yayımlanan beşinci romanı *el-Mevtu amelun şâkkun*, 2019 yılında İngilizce çevirisi *Death is Hard Work*, American National Book Award – Amerikan Ulusal Kitap Ödülü adayı olmuştur.¹⁷

2019 yılında yayınlanan altıncı romanı *Lem yusalli aleyhim ehad* Independent Foreign Fiction Prize – Bağımsız Yabancı Edebiyat Ödülü uzun listesine girmiştir.¹⁸

Halid Halife, romanlarını her ne kadar Arap okuyucular için kaleme almış olduğunu belirtse de romanlar farklı milletler tarafından büyük beğeni ile karşılanmıştır ve yabancı milletlerin de okuması için pek çok dile tercümesi gerçekleştirilmiştir.

Medîhu 'l-kerâhiye'nin çevrildiği diller:

2011 yılında Norveççe'ye Geir Juell Skogseth tarafından,¹⁹ Hollandaca'ya Afca S. Huvik tarafından,²⁰ 2011 İtalyanca'ya Francesca Prevedillo tarafından,²¹ Fransızca'ya Rania Samara tarafından,²² 2012 yılında İspanyolca'ya Cora Sebza tarafından,²³ İngilizce'ye Leri Price tarafından,²⁴ 2014 yılında Danca'ya çevrilmiştir.²⁵ Almanca da çeviri yapılan diller arasında yer almaktadır.²⁶

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne'nin çevrildiği diller:

¹⁵ The American University in Cairo Press, “The Naguib Mahfouz Medal for Literature” (Erişim 5 Mart 2021).

¹⁶ International Prize For Arabic Fiction, “No Knives in this City's Kitchens” (Erişim 5 Mart 2021).

¹⁷ “الروائي السوري خالد خليفة لجائزة الكتاب الوطني الأمريكي للأدب المترجم 'الموت عمل شاق' تشریح، أبواب Abwab” (Erişim 5 Mart 2021).

¹⁸ International Prize For Arabic Fiction, “Longlist 2020” (Erişim 5 Mart 2021).

¹⁹ Web Archive, “Minuskel Forlag Hatets Lovsang” (Erişim 6 Mart 2021).

²⁰ Web Archive, “De poorten van het paradijs” (Erişim 6 Mart 2021).

²¹ Wikipedia, “مدیح الكراهية” (Erişim 6 Mart 2021).

²² Actes Sud, “Eloge de la haine” (Erişim 6 Mart 2021).

²³ El Boomeran, “Elogio del odio” (Erişim 6 Mart 2021).

²⁴ Banipal Magazine of Modern Arab Literature, “Khaled Khalifa's In Praise of Hatred longlisted for the Independent Foreign Fiction Prize 2013” (Erişim 6 Mart 2021).

²⁵ Web Archive, “Forlaget Korridor” (Erişim 6 Mart 2021).

²⁶ Wikipedia, “مدیح الكراهية” (Erişim 6 Mart 2021).

2018 yılında Makedonca'ya,²⁷ 2019 yılında Oda M. Winsnes tarafından Norveççe'ye,²⁸ 2020 yılında Hartmout tarafından Almanca'ya,²⁹ 2020 yılında ise Hümeyra Rızvanoğlu Süzen tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.³⁰

el-Mevtu amelun şâkkun'un çevrildiği diller:

2018 yılında Saima Naim tarafından Fransızca'ya,³¹ Shamnad N. tarafından Malayalamca'ya,³² Hartmout tarafından Almanca'ya,³³ 2019 yılında ise Lire Price tarafından İngilizce'ye,³⁴ Maria Avino tarafından İtalyanca'ya,³⁵ 2020 yılında Yunanca'ya,³⁶ 2021 yılında Darejan Gardavadze tarafından Gürcüce'ye ve Çekçe'ye³⁷ çevrilmiştir.³⁸

1.3. Savaşa Dair Düşünceleri

Halid Halife, başarısının yanında düşünce yapısıyla da dikkatleri üzerine çekmektedir. Tarihi süreçte Suriye'de meydana gelen iç savaşlara karşı tutumu ve düşünceleriyle, hayatına otoriter yönetim altında devam eden ve zor yaşam şartlarına rağmen direniş gösteren nadir yazarlardan birisidir.

Yazar, Suriye'de meydana gelen iç savaşı romanlarında işlemekten korkmamış ve başına gelebilecek büyük sorunlara rağmen savaşa karşı büyük bir direniş göstermiştir. Üçüncü ve dördüncü romanlarında 80'lerde yaşanan katliamları, beşinci romanında ise 15 Mart

²⁷ Khaled Khalifa, "لا سكاكين في مطابخ مقدونيا اللغة المقدونية", *Facebook* (14 Kasım 2018, 17:02).

²⁸ Khaled Khalifa, "لا سكاكين... في طبعتها النرويجية...", *Facebook* (6 Haziran 2019, 11:36).

²⁹ Khaled Khalifa, "لا سكاكين في مطابخ هذه المدينة" في اللغة الألمانية وفي مكتبات ألمانيا. العالم. "ينفذ...مغلق وروايتي تعبر الطرقات الفارغة والمدن المغلقة لتصل إلى هدفها ومحبيها", *Facebook* (23 Nisan 2020, 21:40).

³⁰ Khaled Khalifa, "أخيراً روايتي " لا سكاكين في مطابخ هذه المدينة " مترجمة إلى اللغة التركية...oglu Suzin.", *Facebook* (7 Eylül 2020, 19:29).

³¹ Khaled Khalifa, "الموت عمل شاق في الفرنسية...Actes Sud", *Facebook* (21 Nisan 2018, 23:30).

³² Khaled Khalifa, "الموت عمل شاق " في ترجمتها بلغة المالايالم " إحدى لغات الهند العظيمة " شكراً للدكتور "Shamnad En", *Facebook* (25 Nisan 2018, 12:23).

³³ Khaled Khalifa, "Rowohlht ' death is hard work الموت عمل شاق باللغة الألمانية ترجمة هارتموت وعن دار نشر " Deutsche edition by Rowohlht translated by Hartmout.", *Facebook* (13 Mayıs 2018, 11:51).

³⁴ Khaled Khalifa, "الموت عمل شاق " حدث إستثنائي بالنسبة لي. لأسباب كثيرة " صدور الترجمة الإنكليزية لروايتي " الموت عمل شاق " للمحرر الكبير جيرمي ديفيس "الولايات المتحدة...لامجال لتعدادها، شكراً للمترجمة ليري بريس والمحرر الكبير جيرمي ديفيس", *Facebook* (10 Şubat 2019, 12:28).

³⁵ Khaled Khalifa, "الموت عمل شاق إلى الإيطالية عن دار نشر بومبياني مستعيرة غلاف الترجمة الأنكليزية...العظيمة ماريا أفينو "Maria Avino", *Facebook* (30 Mart 2019, 22:00).

³⁶ Khaled Khalifa, "Death is hard work - Greek Edition" في اللغة اليونانية الموت عمل شاق أيضاً", *Facebook* (2 Temmuz 2020, 23:47).

³⁷ Khaled Khalifa, "الموت عمل شاق في اللغة التشيكية...المدن التشيكية", *Facebook* (11 Mart 2021, 23:49).

³⁸ Khaled Khalifa, "My novel ' The death is hard work ' Georgian Translation, translated by Darejan Gardavadze... روايتي الموت عمل شاق في ترجمتها الجورجية...", *Facebook* (20 Ocak 2021, 23:43).

2011 iç savaşı açıkça işleyerek kalemiyle mücadelesini vermiştir. Her bireyin savaşa karşı bir sorumluluğu olduğuna inanan Halife, bizzat devrimde bir rolü olduğuna inanmaktadır.

*“Her Suriyeli vatandaş gibi benim de devrimde bir rolüm var. Benim rolüm ise bir yazarın rolü. Ben bu devrim için ilk günden beri çalıştım ve bu devrimdeki konumumu hiçbir şekilde gizlemedim.”*³⁹

Bireysel direnişine devam eden Halife, dünyanın pek çok yerindeki arkadaşlarının savaşa karşı seslerini çıkarmamalarından rahatsızlık duymuştur. Hiçbir şey yapamamasalar dahi, hakları yenen Suriye halkı için bir kelime yazabileceklerini belirtmiştir. Rejimin gücüne güç katmasının temelinde; dünyanın Suriye’de yaşananlara göz yumuyor oluşuna vurgu yapan Halife, sessizliğe karşı öfkesini duyurmak için bir mektup kaleme almış ve bu mektup on üç dile çevrilmiştir. Mektubunun başında şu cümleler yer almaktadır:

أصدقائي الكتاب والصحافيين في كل أنحاء العالم، خاصة في الصين وروسيا...

*Dünyanın her yerindeki gazeteci ve yazar arkadaşlarım, özellikle de Çin ve Rusya’dakiler...*⁴⁰

Arkadaşlarının tutumundan rahatsız olan Halife, bu mektubunda onlara, “*sessiz kalışınız utanç kaynağı...*” diyerek seslenmektedir.

Yazmaktan başka elinden bir şey gelmediğini ifade eden yazar, olanlara karşı sessizliğini koruyan yazar arkadaşlarına büyük bir kırgınlık duyduğunu ve yaptıklarının ayıp olduğunu konuşmalarında belirtmiştir.

*“Bir kelimenin kurşun önünde bir şey yapamayacağımı ben de biliyorum ancak sessizlik de bir ayıp. Arkadaşlarımın hepsine demek istediğim işte buydu.”*⁴¹

Halife, ifadelerinde halkın rejimi iyi tanıdığını ancak rejimin halka dair hiçbir şey bilmediğini belirtmektedir. Rejimin önünde cesaretli bir halkın bulunduğu dikkat çeken Halife, Dara’da ilk kan dökülmesi ve Mahmoud Jawabra’nın şehit edilmesiyle rejimin meşrutiyetini kaybettiğine inanmaktadır.⁴²

³⁹ Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, 20:38:37-20:39:15.

⁴⁰ Halid Halife’nin mektubu için bk. قدينا “رسالة الكاتب خالد خليفة الى كتّاب العالم” (Erişim 7 Mart 2021).

⁴¹ Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, 22:21:01-22:22:03.

⁴² Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, 22:27:53-22:28:36.

Rejime karşı tutumuyla ön saflarda yer alan Halid Halife'nin bu tutumundan bazı kesimler rahatsız olmuştur, bu nedenle de gerek devlet gerekse Arap Yazarlar Birliği gibi topluluklar tarafından ifade özgürlüğüne hanel getirilmiştir. *Defâtiru'l-kurbât* romanı Baas Partisi⁴³ hakkında olumsuz tasvirler barındırdığı gerekçesiyle dört yıl boyunca yasaklı kalmıştır.⁴⁴ 80'lerde yaşananları açıkça işlediği romanı *Medîhu'l-kerâhîye*, Suriye'de yayımlandıktan sonra yasaklanan bir diğer romanıdır. Romanla ilgili olarak toplama kararı çıkartılmış ve roman piyasadan çekilmiştir. Ancak yazarın da ifade ettiği gibi söz konusu roman Lübnan, Beyrut, Kahire, Cezayir gibi ülkelerde yayımlanmıştır.⁴⁵

“Medîhu'l-kerâhîye kitabının yayımlanmasına dair bir endişe hissettim. Çünkü bu romanın büyük bir yankı uyandıracığını düşündüm ancak bunu çok da önemsemedim. Bu roman 1980'lerde meydana gelenleri anlatmaktadır. Romanımı tamamladıktan sonra pek çok eleştiriyle karşılaştım. Çünkü ben hakkında konuşulmayan, herkesin susmayı tercih ettiği hatta konuşmak dahi istemediği bir konu hakkında yazdım. Öyle ki rejimle yakın ilişki içerisinde olan bir arkadaşım sessiz kalmamı ve bu ülkeyi terk etmem gerektiğini söyledi. Her ne olacaksa hepsine göğüs germeyi tercih ettim. Suriye'de kalmayı tercih etmem ise tamamen kişisel bir durum. Bana göre burada kalmak, başka bir ülkede mülteci olmaktan ve evimden başka bir yerde kalmaktan daha güzel. Suriye'yi terk eden gazeteci ve yazar arkadaşlarımın yaptığı ise sahip oldukları haklardan birisi. Belki tutuklanmaktan korktukları için ülkeyi terk etmeyi tercih etmiş olabilirler.”

2011 yılında başlayan halk direnişine bilfiil katılan Halife:

“Yapabildiğim kadarıyla her şeye katıldım. Ülkemde kalarak da başıma gelebilecek her şeyin bedelini ödemeye hazır olduğumu gösterdim. Nice tutuklanan insanlar var.

⁴³ حزب البعث-Baas Partisi, “Arap ulusunun tek bir sosyalist devlette birleşmesini amaçlayan siyasal milliyetçi sol parti.”Bk. Wikipedia, “Baas Partisi”, (Erişim 22 Mart 2021). “Baas Partisi, yoğun bir Batı eğitimi alan ve liderliğini Ortodoks Hıristiyan Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar'ın yaptıkları Suriyeli bir grup Arap entelektüeli tarafından ülkenin henüz bağımsızlığını kazanmadığı bir tarihte, 1943 yılında 'Arap Yeniden Diriliş Partisi (*al-Ba'th al-Arab, Arab Resurrection*)' adıyla kuruldu.” Partinin tarihsel süreci için bk. Cantürk Caner, “Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar”, *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, ed. Barış Adıbelli (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016), 28-29.

⁴⁴ The New York Times, “A Bloody Era of Syria's History Informs a Writer's Banned Novel” (Erişim 10 Mart 2021)

⁴⁵ Channel, “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”, 17:25:55-17:26:38.

Ancak bu insanlar da hapisten çıktıktan sonra ülkelerini terk etmedi. Hâlâ Suriye 'de yaşamaya devam ediyorlar. Biz de ülkemizden hiçbir şekilde ayrılmayacağız."⁴⁶

Rejim tarafından gerçekleştirilen yıkımlar neticesinde harabeye dönen Halep'e duyduğu özlemi vurgulayan Halife; doğup büyüdüğü Halep'i çok özlediğini, 2011 yılında başlayan ve hâlâ devam eden saldırılar sebebiyle Halep'i ziyarete gidemediğini, Halep'in resimlerine dahi bakmaya cesaret edemediğini belirtmektedir.⁴⁷ Yazar Melek Ulagay Taylan ile yaptığı röportajda şu cümleleri kurmuştur:

"Bütün yaşamım Suriye'de geçti. Gençlik yıllarım doğduğum şehir Halep'te, daha sonraki yıllarım ise şu anda yaşadığım ve yazdığım Şam'da.

Nasıl oluyor bilmiyorum ama yazmaya başladığım an Halep çıkıyor karşıma. Galiba en sevdiğim yer orası, niye öyle olduğunu bilmiyorum. Orası benim evim, son yıllarda yaşanan kanlı olaylardan sonra daha da fazla evim oldu. Orada mutlu oluyorum."⁴⁸

Ülkesini terk etmeye zorlanan pek çok Suriyeli vatandaş gibi Halid Halife'de özellikle eserleri yasaklandıktan sonra ülkesini terk etmesi konusunda baskı gören bir Suriye vatandaşıdır. İsveç'e gitmek zorunda kalan erkek kardeşi gibi kız kardeşi de yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak arkadaşları ve ailesi, Halife'ye Suriye'den ayrılması gerektiğini söylese de o, kalmayı tercih etmiştir.

"Savaş başladıktan sonra arkadaşlarım ve ailem bana Suriye'den çıkmamı söylediler. Ama ben gidemedim. Benim için Suriye'de her yerin bir anlamı var, tanıdığım, bildiğim yerler. Bugün Suriye için yaşamımı feda eden, şehit olan insanların yanında benim yaptığım ne ki? Suriye 'de kalmak ve burada yaşıyor olmak bana başka bir güç veriyor, yurt dışına çıkan ve sürgünde yaşayanlardan farklı bir güç bu. Ben yurt dışına çıktığımda daha fazla korkuyorum. Bunu nasıl açıklayabileceğimi ise bilemiyorum. Sevdiğiniz yerlerin, anularınızın gözünüzün önünde yok olduğunu izlemek elbette çok acı."⁴⁹

⁴⁶ Syria Tv تليفزيون سوريا، "ماذا تعني مدينة حلب بالنسبة للكاتب خالد خليفة؟ وكيف يرى مستقبل سوريا؟ | المنعطف"، YouTube (30 Mayıs 2018), 16:13:57-16:14:46.

⁴⁷ Syria Tv تليفزيون سوريا، "ماذا تعني مدينة حلب بالنسبة للكاتب خالد خليفة؟ وكيف يرى مستقبل سوريا؟ | المنعطف"، 15:07:46-15:09:14.

⁴⁸ BİA, "Khaled Khalifa: Suriye'de Kalmak Bana Güç Veriyor".

⁴⁹ BİA, "Khaled Khalifa: Suriye'de Kalmak Bana Güç Veriyor".

BÖLÜM 2: HALİD HALİFE ROMANLARININ TAHLİLLERİ

Yürütülen çalışmasının konusu için Halid Halife'nin *Defâtiru'l-kurbât*, *Medîhu'l-kerâhiye*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*, *el-Mevtu amelun şâkkun* ve *Lem yusalli aleyhim ehad* romanları tercih edilmiştir. Romanların tercihinde, çalışmanın bel kemiğini oluşturan 'savaş konusu' ön planda tutulmuştur. Halife, tercih edilen romanlarında savaş konusunu detaylıca işlemiştir. Halife'nin ilk romanı olan *Hârisü'l-hadî'a*'nın çalışma kapsamı dışında tutulmasının sebebi ise söz konusu romanın çalışma süresince yayım dışı olmasıdır. Çalışma kapsamında incelenen romanlar, yayım tarihleri dikkate alınarak sıralanmıştır.

2.1. *Defâtiru'l-kurbât*

Defâtiru'l-kurbât Halid Halife'nin 1999 yılının sonlarına doğru tamamladığı, 2000 yılında yayımladığı ikinci romanıdır. İki yüz elli dört sayfadan oluşan roman, dört bölümde ele alınmıştır. Yazar, bölümleri adlandırırken defter-دفتر kelimesini tercih etmiştir. Birinci defter Hiyâm, Muslîn ve Garâbîl (Çadırcı, İnce Kumaş ve Elekler), ikinci defter Hulâm, Ekfân, Vucûh Memhuvve (Jelatin, Kefenler ve Silinmiş Yüzler), üçüncü defter Ekni'atu's-şey' (Bir şeyin iknası), dördüncü defter Râihatu's-sabâh (Sabah Kokusu) olarak isimlendirilmiştir. Romanın konusunu çingeneler oluşturmaktadır. 2018 yılında Syria Tv'de, yayıncı Enes Azrak tarafından sunulan "el-Mun'atîf – المنعطف" programında şahsına neden böyle bir konuyu romanında işlediği sorulduğunda, çingenelere ve hayatlarına karşı tutkusunun onu bu konuda yazmaya ittiğini aktarmıştır.⁵⁰

2.1.1. Roman Özeti

Yazar, bu romanında Afrin çölünde ikamet eden çingenelerin hayatını konu edinmektedir. Konuyu bir aile üzerinden işleyerek genel hatları ile çingeneleri okuyucuya sunmaktadır.

Roman, kaplumbağa kabukları toplayan bir baba, çingene sevgilisinin peşinde heder olan bir dayı, evlenmeyi bekleyen bir kız kardeş, sırlarla dolu bir babaanne ve hikâyenin aslına ulaşmaya çalışan bir erkek anlatıcı etrafında şekillenmektedir.

⁵⁰ "ماذا تعني مدينة حلب بالنسبة للكاتب خالد خليفة؟ وكيف يرى مستقبل سوريا؟ | المنعطف", Syria Tv تليفزيون سوري, 16:17:46-16:18:36.

‘Annâbiyye halkı, Osmanlı zamanında yapılan nüfus sayımını ve beraberinde mal varlıklarının tespit tutanaklarına kaydedilmesini yeniden yaşar. Görevliler köyde ne buldularsa hepsini tekrar kayıt altına alır. Köy halkı, sorulan tüm sorulara cevap verir. Ancak tahmin ettikleri tek şey, bu defterlerin kendilerine yeni ortaklar çıkaracağıdır.

İsmi zikredilmeyen başkahraman, etrafında olup bitenleri dikkatlice izler. Hâdi el-‘Annâbî’nin bahsettiği bir harita, anlatıcıyı meraklandırır ve gizli saklı bir şeyler olduğunu anlar. Ancak haritanın kaybolmuş olması onları yeni bir harita çizmeye sevk eder.

Anlatıcı evin tek erkeği olduğundan dolayı babasından sonra evin tek koruyucusudur. Ailesi babaanne ile aynı evde ikamet eder. Babası, annesinin tabiriyle değişime uğrar ve bu durum evde huzursuzluk meydana getirir. Baba, vaktini daha çok ahırda atlarıyla geçirir ve son zamanlarında ise kaplumbağa kabukları toplamaya başlar. Ailedeki herkes babanın kaplumbağa kabuğu toplamakla ne yapmaya çalıştığına anlam veremese de tepki de göstermez.

Anlatıcı, Hâdî’nin talebi doğrultusunda harita çizmekle meşgul iken büyük kız kardeşi Ayşe, kendi hayal dünyasında yaşar. Küçük kız kardeşi Züleyha ise babaannenin ihtiyaçlarına vakit ayırır. Diğer kız kardeşi ise evlenip Beyrut’a yerleşir. Babasının son zamanlardaki garip davranışları annesini üzmeye ve endişelendirmeye başlar. Anne olup bitenlere seyirci kalmaya tahammül edemez, karar verir ve çözüm aramaya başlar. Nihayetinde başvurduğu hoca ona yardım eder.

Evde bu tablo yaşanırken dayı kendi içinde savaş vermekle meşguldür. Dört senedir sevdiği çingene Neşme ile evlenebilmek için çözümler arar. Ancak kendi ailesi gibi köy halkı da bu evliliği makul karşılamaz. Çünkü Neşme çingenedir ve kötü ahlakı ile ünlüdür. Dayı, kararını kız kardeşi ve yeğenlerine açıkladığında kız kardeşi neye uğradığını şaşırır. Bu durum onun için felakettir. Neşme ve dayının birbirlerine olan sevgisi köy ahalisi tarafından da duyulur. Tepkiler büyüyerek artar. Çünkü onlara göre bir çingene ile bir ‘Annâbiyyeli’nin evlenmesi mümkün değildir. Özellikle de Neşme gibi bir kadın ile...

Neşme gayriahlâkî davranışlarda bulunarak köydeki herkesin, hakkında olumsuz düşünmesine sebep olur. Ancak yaşanan bu durum dayının köyü terk etmesine sebep

olur. Nitekim köydeki herkes, sevdiği kadın hakkında kötü konuşmaktadır. Her gün kötü sözler duymak kalbini acıtır. En doğrusunun köyü terk etmek olduğuna karar verir ve sessizce köyden ayrılır. Bunu öğrenen aile onun için çok endişelenir. Anlatıcı, dayısını her yerde arar ancak hiçbir ize rastlayamaz.

Aradan geçen zamanla birlikte ailenin reisi baba hayatını kaybeder. Bu durum aile üyelerini çok üzse de babanın ölümüne en çok anne üzüdür. Eşinin erken ve aniden ölmesi onu perişan eder. Anne için yaşanan süreç çok ağırdır ve kız kardeşinden destek alır. Bu durumu en hafif hasarla atlatması gerekir.

Ayşe, yaşanan olaylara kayıtsız kalmaya devam eder. Bir gün amcaoğlu, akrabalarını ziyarete gelir ve bu ziyaretinde gelecek seçimlerde köy halkı adına aday olacağını ve bunun için ‘Annâbiyye halkının kendisini desteklemesini ister. Bu ziyaret esnasında sekreteri olarak tanıttığı şahıs ile Ayşe arasında duygusal bir ilişki meydana gelir. Geçen zamanla beraber bu ilişki gayriahlâkî bir boyuta ulaşır ve bu duruma en yakından şahit olan Züleyha’dır. Züleyha her ne kadar erkek kardeşine Ayşe hakkında yakınsa ve dayısına durumu haber vermek istese de Ayşe’yi engelleyemez. Ayşe’nin sekreter ile ilişkisi elim bir şekilde sonuçlanır. Ayşe hamile bir şekilde terk edilir ve bu durumdan ailesinin haberi yoktur.

Ailesini habersiz bırakan dayı, Neşme’nin ‘Annâbiyye’yi terk ettiğini haber alınca onun peşine düşer ve nihayetinde Neşme’ye ulaşır. Sevgisinin peşinden koşan dayı, sevdiği kadının bir başkası ile evlendiğine şahit olur. Bu tablo onun için büyük bir hayal kırıklığıdır.

Hamileliği zamanla belirginleşen Ayşe, son günlerde tuhaf davranmaya başlar. Rutin işlerini yapmayı bırakır. Bu durum annenin gözünden kaçmaz. Kızının gayrimeşru bir ilişki yaşadığını ve bunun sonucunda hamile kaldığını öğrenince şok olur. Evin tek oğlu olan anlatıcıdan bir bıçak ile onu öldürmesini ve bu namus lekesini temizlemesini ister. Ancak anlatıcı bunu kabul etmez. Bunu gören Züleyha işi bizzat halletmeye karar verir. Akşam karanlığında Ayşe’ye bıçakla saldırırsa da gürültüleri duyan erkek kardeş buna engel olur.

Ayşe her ne pahasına olursa olsun çocuğunu doğurmak istediğini ailesine söyler. Annesi çok öfkeli olsa da kızına yardım etmekten başka bir seçeneği olmadığını düşünerek ona

yardım etmeye karar verir. Ahırda onun için bir yer ayarlar. Doğum zamanı gelince Ayşe; Züleyha, erkek kardeşi ve annesinin yardımıyla çocuğunu doğurur. Anne, çevredekilerin haberdar olmasını istemediği için avlunun kapılarını kilitler ve ihtiyaç dışında dışarıya çıkılmasına izin vermez.

Anlatıcıyı, ailesi ile yaşadıkları sorunlar dışında Hâdî ile çizmeye çalıştığı haritadan bir şey elde edememesi daha da yıpratır. Her şeyden bıkar. Ayşe'nin, çocuğu ile evden ayrılacağını öğrenince o da köyü terk etmeye karar verir. Fecir vaktinde her şeyi ayarlarlar ve yanlarına birkaç eşya alarak evden gizlice ayrılırlar.

Roman şu cümleler ile son bulur:

“...Ayşe'nin gürültüsünü duymuyordum. Çocuk ise aramızda küçük bir güvercin gibi neşe ve sevinçle yürüyordu. 'Annâbiyye'den uzaklaşmıştık. Güneş doğmaya başlıyordu. Önümüzdeki ovalar bizi durmadan özgürce uçmaya davet ediyordu. Adını koyduğumuz çocuğa dikkatlice bakıyordum. Yüz hatlarını, çiçekli elbisesini ve Ayşe'nin 'Annâbiyye'den ayrılmadan önce topraklarına basmasını istediği yalın ayaklarını inceliyordum. Benim için güzel gözüküyordu. Gözlerinin sabit durmadığını ve sürekli etrafta izlediğini görüyordum... Yolu kaybedince elimizden daha sıkı tutuyordu. Afrin, dağlarıyla ve sabah onunla eğlendiği zaman çekiciliği artan zeytin ormanlarıyla önümüze açılmıştı. Ayşe, akciğerlerini doldururcasına temiz havayı soludu ve bana adını koyduğumuz çocuğa işaret ederek şöyle dedi:

- *Güzel değil mi?*

Ona;

- *Evet, güzel ama kör, dedim.”⁵¹*

2.1.2. Şahıs Kadrosu

Halid Halife, roman karakterleri hakkında analiz yapılabilecek kadar malumat vermemiştir. Dolayısıyla bu kısımda okuyucunun fikir edinmesine imkân tanıyacak ölçüde romanın karakterleri hakkında malumat sunulacaktır.

Anlatıcı

⁵¹ Halid Halife, *Defâtiru'l-kurbât* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2010), 253–254.

Yazarın, hakkında malumat sunmadığı erkek ana karakterdir. Roman içerisinde şahsıyla ilgili dikkat çeken birkaç özellik dışında onu ön plana çıkacak bir durum yoktur.

Anlatıcı kendi tabiriyle babasından sonra evin koruyuculuğunu, babaannenin sırlarını ve Hâdî'nin kaybolan haritasını gün yüzüne çıkarma sorumluluğunu üzerine alır. Hüznü uzun sürmeyen ve mutluluğu tamamlanmayan, yaşamasını ve mücadele etmesini gerektirecek bir şey olmadığına inanan bir kişidir. Okul yıllarında parti mensubu öğretmenleri ile birtakım sorunlar yaşar.

Babaanne – Ümmü Mes'ûd

Ümmü Mes'ûd, romanda sırlarla dolu, çok nadir konuşan, odasından yalnızca herkes tarafından bu toprağa yerleştiğine inanılan büyük baba 'Annâbi'ın mezarını ziyaret etmek için çıkan, sürekli bir şeyler yazıp, yazdıklarını cam şişenin içine koyup, birilerinden şişeyi açmadan denize atmasını isteyen, sakın aynı zamanda gizemli bir kişilik olarak tasvir edilmektedir. Romanda herkesin öğrenmek istediği ancak kimseye söylemediği sırları ile ön plana çıkar.

Babaanne, anlatıcının dile getirdiği üzere sadece ailesi tarafından değil üzerinde buldukları topraklarda ikamet eden herkes tarafından sevilen ve sayılan aile büyüğüdür. Torunu Züleyha ile yakın ilişkisi vardır ve onu sırlarının varisi yapar. Ölümüne yakın garip davranışlar sergiler. Geceleri kalkar ve duvarları tırmalar.

Anne

Klasik ev kadını olup romanda şahsını ön plana çıkaracak bir özelliğe sahip değildir. Erkek kardeşi Hiyâm'a karşı duygusal anlamda bağlılığı vardır. Kardeşinin haber vermeden ailesini, evini ve köyünü terk etmesi ablasını şaşırır. Ona ulaşmak ve eve geri döndürmek için elinden geleni yapar.

Hayat arkadaşının son zamanlarda yaşadığı değişimler ve aniden ölüp onu yalnız bırakması derinden etkilenmesine sebep olur. Çok ağlar ve geçmişine derin özlem besler. Yaşadığı travmayı en hafifinden atlatmak için kız kardeşinden destek alır

Evlatlarından Fatma'nın evliliğine hem sevinir hem de üzülür. Ancak Ayşe için aynı durum söz konusu değildir. Ayşe'nin gayrimeşru ilişkisini ve bunun sonucunda hamile kaldığını öğrenince aklını yitirecek gibi olur. Evladı olmasına rağmen onu öldürmek ve

kir olarak tanımladığı bu lekeden kurtulmak ister. Kızının düşüncesizce hareketleri sonucunda ona olan sevgisi, yerini öfke ve kine bırakır.

Baba

Kaplumbağa kabukları toplamaktan hoşlanan, romanda sessizliği ile ön plana çıkan kişidir. Aile toplantılarına, sohbetlerine pek katılmaz. Bir nevi yaşayan ölü rolündedir. Son zamanlardaki değişimi, ailesini özellikle de eşini endişelendirir. Yatak odasında uyumak yerine ahırda atları ile uyumayı tercih eder. Odasına girer ve ihtiyaç olmadıkça dışarı çıkmaz. Kısa bir süreliğine eski haline dönen baba, tıpkı geçmişteki gibi eşiyile uyumaya, ailesi ve köy ahalisi ile sohbet etmeye başlar. Ancak bu olumlu tablo uzun sürmez. Ani bir şekilde hayata gözlerini yumar.

Hâdî el-‘Annâbî

Hâdî, bir köşeye oturup gelip geçenleri izleyen, halk arasında deli olarak tasvir edilen gizemli bir kişidir. Roman boyunca şehrin bir yerlerinde gömülü olan gizli hazine ve kaybolan bir haritadan bahseder. Bahsettiği haritayı geçmişte kaybettiği için yeniden çizilmesi gerektiğine inanır. Anlatıcı ile anlaşıp haritayı ona çizdirir.

Otuz yıl boyunca ülke dışında bulunduktan sonra ‘Annâbiyye’ye geri döner. Kahire’ye gittiği zamanlarda Kıbtî bir kadına karşı duygu besler. Duyguları karşılıklı olsa da aralarında bulunan mekân farkı birlikte olmalarına engel olur. Bu durum onun mesafelerden nefret etmesine sebep olur.

Ayşe

Ailenin iki numaralı kızı olup roman boyunca garip hareketleri ile tanınan bir karakterdir. Babaannenin ve babasının hizmetinden mesuldür. Amcaoğlunun sekreterine karşı içinde bir yakınlık hisseder. Onunla evlenme ve Beyrut’ta yaşama hayali kurar. Ancak sekreter, Ayşe’yi yarı yolda bırakır. Aralarında meydana gelen gayriahlâkî ilişki neticesinde hamile kalır. Bu durumu ne kadar saklamaya çalışsa da her şey kısa sürede çıkar. Ailesi, Ayşe’yi yaptığı fiil sebebiyle öldürmeye çalışır. Ayşe, gerek sevdiği adamın kendisini yüz üstü bırakıp gitmesine gerek annesinin baskıcı tavırlarına gerekse mutluluğu tadamamış olmasına dayanamayıp çocuğu ile evden ayrılır.

Züleyha

Romanda evin üç numaralı kızı olarak tanıtılan Züleyha, bir an önce büyümek isteyen, sakin, uysal, ılımlı ve sevecen bir yapıya sahip bir kişi olarak betimlenmektedir. Ablası Ayşe'nin son zamanlarında babaannesinin hizmetini bırakması sonucu işi devralır. Babaanesiyle daha fazla vakit geçirmeye başlar. Babaannesinin ölümünden sonra da onun rolünü üstlenir ve sırlarının sorumluluğu alır.

Ablası Ayşe'nin yaşadıkları Züleyha'yı derinden etkiler. Ayşe'nin bir adam tarafından terk edilmesi, Züleyha'nın evliliğe karşı bakış açısını değiştirir ve olanlar sebebiyle Züleyha evlenmemeye karar verir.

Ayşe'nin hareketlerinden son derece rahatsız olan Züleyha, onun gayrimeşru bir ilişki sonucunda hamile kalmasına göz yumamayıp ablasını öldürmeye çalışır.

Ebû Hiyâm

Züleyha, Ayşe, Fatma ve anlatıcının dayısıdır. Roman boyunca sevgisi ile ön plana çıkan kişidir. Şahsı hakkında pek bilgi yoktur. Bilinen tek şey, ailesinin ve köylünün tepkisine ve engellerine rağmen Neşme'yi çok sevmesidir. Sevgisi için her şeyi göze alan Ebû Hiyâm, ailesinin kendisine karşı çıkmasını önemsemez ve kimseye haber vermeden Neşme'nin peşinden gider. Ancak karşılıklı sevgilerine rağmen Neşme ile evlenemez.

2.1.3. Zaman

Halid Halife, ikinci romanının yazım aşamasını 1996 yılının son demlerinde tamamlamıştır ve romanın yayımı 2000 yılında gerçekleşmiştir. Ancak bu romanında diğer romanlarından farklı olarak herhangi bir tarihe yer vermemiştir. Roman içerisinde cereyan eden olay örgüsünde de bu belirsizliği görmek mümkündür.

2.1.4. Mekân

Yazarın bu romanı, diğer romanlarına nazaran daha basit bir kurguya sahip olduğundan dolayı olay örgüsü için seçilen mekânlar da dar tutulmuştur. Ancak dikkat çeken en önemli nokta diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da olay merkezinin Suriye olmasıdır. Zira olay örgüsünün genelini geçtiği yer, yazarın hayalî olarak inşa ettiği Suriye'nin kuzeyinde bulunan 'Annâbiyye'dir.

“...İçinde Ümmü Mes‘ûd’un mektubu olan cam şişeyi sudan aldı. Onu okudu ve ‘Annâbiyye’ye geri döndü.”⁵²

Romanda tercih edilen diğer mekânlar arasında; kardeşi Fatma’nın evlenerek yerleştiği ve ailenin bir süre sonra ziyaret ettiği Beyrut, Hâdî’nin geçmişte bulunduğu Kahire ve sevdiği kadının memleketi İskenderiye, dayının sevdiği çingene kadın Neşme’nin bir grup ile birlikte çalıştığı Mardin bulunmaktadır.

“Babaannem de Fatma’yı öptü ve ona küçük bir şişe verdi. Onu açmadan Beyrut’un denizine atmasını tembihledi.”⁵³

“Ona şöyle dedim,

- Şimdi resim yapmayı bırakalım. Sana Kahire’den ne getirdiğini sormak istiyorum.”⁵⁴

“Bir sonraki gün Cerces bana Maria’nın İskenderiye’ye gittiğini söyledi.”⁵⁵

“...Ona temiz elbiseler verdi. Onu Mardin sokaklarına götürdü. Beraber bir lokantada oturdular.”⁵⁶

Yazar, romanının olay örgüsünü bu mekânlara sığdırmaktadır. Romanın başında İstanbul, Bağdat ve Şam gibi mekânlar zikredilse de olay örgüsü, bu mekânlarda geçmemektedir.

2.1.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Roman, kahraman anlatıcının bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Bu anlatım tekniğinde olaylar, kahramanın gözünden anlatılmaktadır. Kahraman, romanda ön plandadır ve olaylar onun etrafında şekillenir.⁵⁷ Bu tekniğe örnek olarak kahramanın, romanın başında ve sonundaki ifadelerini zikretmek yerinde olacaktır.

Roman, başkahramanın şu cümleleri ile başlamaktadır:

“Hâdî el-’Annâbî yabancıları izleyerek ve akabinde sapasağlam, elleri her zaman temiz, çantasında hiç kimsenin görmediği eşyalar olan farklı bir kişi olarak

⁵² Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 52.

⁵³ Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 31.

⁵⁴ Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 152.

⁵⁵ Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 158.

⁵⁶ Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 187.

⁵⁷ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 100.

*'Annâbiyye'ye döndüğü otuz yıllık gurbet hayatını düşünerek dizlerini çekmiş bir köşede oturuyordu...'*⁵⁸

Roman başkahramanın şu cümleleri ile de son bulmaktadır:

"...Ayşe'nin gürültüsünü duymuyorum. Çocuk ise aramızda küçük bir güvercin gibi neşe ve sevinçle yürüyor. Güneş yeni doğarken 'Annâbiyye'den uzaklaştık... Önümüzdeki ovalar durmadan özgürce uçmaya davet ediyor. Adını koyduğumuz çocuğa dikkatlice bakıyorum. Yüz hatlarını, çiçekli elbisesini ve tıpkı Ayşe'nin 'Annâbiyye'den ayrılmadan önce topraklarına basmasını istediği yalın ayaklarını inceliyorum. Benim için güzel gözükyor. Gözlerinin sabit durmadığını ve sürekli döndüğünü gördüm. Yolda tökezlediğinde elimizden daha sıkı tutuyor. Afrin, dağlarıyla ve sabah onunla eğlendiği zaman çekiciliği artan zeytin ormanları ile önümüze açıldı. Ayşe, akciğerlerini doldururcasına temiz havayı soludu ve bana adını koyduğumuz çocuğa işaret ederek şöyle dedi:

- *Güzel değil mi?*

Ona:

- *Evet, güzel ama kör, dedim.*⁵⁹

2.1.6. Dil ve Üslûp

Halife, diğer romanlarından farklı olarak bu romanında okuyucuyu geçmişe götürür. Onları Suriye'nin kuzeyinde hayalî olarak kurduğu 'Annâbiyye'deki çölde yaşayan çingenelerin hayatları ile buluşturur.

Yazar, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Fasih Arapça'yı tercih eder, gereksiz süslemelerden kaçınır. Ancak bu romanında, diğerlerinden farklı olarak ara sıra ammice kullanımına da yer vermiştir.

*"...Ve ona medenî bir üslûp ile (مش هيك) Böyle değil, dedi."*⁶⁰

Halife, romanında ara ara diyaloglara da yer vermiştir.

"Şaşırmış ve acayip şekilde yükselen sesini duydum.

- *Kim? Çingene Neşme?!*

⁵⁸ Halife, *Defâtiru'l-kurbât*, 7.

⁵⁹ Halife, *Defâtiru'l-kurbât*, 253–254.

⁶⁰ Halife, *Defâtiru'l-kurbât*, 76.

Dayım cevap verdi:

- *Evet, Ben onu istiyorum.*

Kız kardeşlerim kahkaha attı. Dayım ise gülümsüyordu. Annem ise dizlerini dövdü ve homurdandı:

- *Sen bizimle alay ediyorsun, dedi.*⁶¹

Yazarın romanında dikkat çeken bir diğer özelliği ise açık sözlü oluşu ve gayriahlâkî unsurları okuyucunun önüne doğal bir şekilde koymasındadır.

2.2. Medîhu 'l-kerâhiye

Medîhu 'l-kerâhiye Halid Halife'nin yazar olmaya karar vermesinden hemen sonra kaleme almaya başladığı ve on üç yıl sonra – 2006 yılında Şam'da yayımlanan üçüncü romanıdır. Üç yüz doksan sayfadan oluşan roman,⁶² dört bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm Nisâ' Yekûdûhum A'mâ (Bir Âmânın Rehberlik Ettiği Kadınlar), ikinci bölüm Firâşât Muhânnedât (Mumyalanmış Kelebekler), üçüncü bölüm Râihâtu'l-Buhâr (Baharat Kokusu) ve dördüncü bölüm el-Esmâu Tunturu 'Aselen (Gökyüzünden Bal Yağıyor) olarak isimlendirilmiştir. Yazar bu romanında 1980'li yıllarda Hafız Esad döneminde Müslüman Kardeşler ve Baas Yönetimi arasında meydana gelen iç çatışmayı ve 2 Şubat 1982'de gerçekleşen Hama⁶³ Katliamını konu edinmiştir. Roman, Suriye'de bir müddet yayımlandıktan sonra toplama kararı çıkartılmış ve yasaklanmıştır. Bu durum Beyrut, Kahire, Fas, Cezayir gibi diğer ülkelerde yayımlanmasına zemin hazırlamıştır.

2.2.1. Roman Özeti

Roman, Halep yerleşkesinde bulunan bir kızın evinden ayrılıp dedesinin evinde, teyzeleriyle birlikte yaşamaya başlaması ile başlar. Ev ahalisinin âdet haline getirmiş

⁶¹ Halife, *Defâtiru 'l-kurbât*, 30.

⁶² Romanın birinci baskısı 2008, ikinci baskısı 2015 yılında yapılmıştır. Baskı sayısına göre romanın sayfa sayısında değişiklik görülmektedir.

⁶³ Hama, Suriye'nin dördüncü büyük şehridir. Suriye'nin orta kesiminde, Asi nehrinin üzerinde yer almaktadır. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "Hama" (Erişim 28 Aralık 2020). Hama şehri, Tekerlekler Şehri olarak bilinmektedir. Halep, Şam ve Humus'tan sonra Suriye'nin dördüncü büyük şehridir. Şehirdeki ilk su çarklarının ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte Asur, Bizans ve Roma zamanında tarım ve ekonomi merkezi halini almıştır. Ayrıca su çarklarının zamanı da Asur, Bizans ve Roma zamanına denk düşmektedir. Sulama için inşa edilen çarklar zamanla Hama şehrinin sembolü halini almıştır. Çarklar hakkında detaylı bilgi için bk. The Wintage News, "Hama'nın Dev Noriaları: MÖ 4. yüzyıla ait olduğuna inanılan, muhteşem bir şekilde tasarlanmış 17 su çarkı" (Erişim 28 Aralık 2020). Konu hakkındaki yazı 29 Temmuz 2017 yılında David Goran tarafından kaleme alınmıştır.

olduğu ritüeller başta tuhafına gitse de zamanla buna alışır. Teyzesi Meryem ile beraber bir topluluğun faaliyetlerine katılmaya başlar ancak diğer teyzesi Safa onu, söz konusu topluluğa katılmaması konusunda uyarır. Fakat bu topluluk kıza huzur verdiği için katılmaya devam eder ve teyzesi Meryem'in tavsiyesi üzerine toplulukla ilgili yaptıklarını gizlemeye başlar.

Bir gün gürültülü bir sesle uyanır. Küçük teyzesi Merve, hıçkırarak ağlıyordur. Merve, eşinin kendisine şiddet uygulamasına, eve sarhoş bir şekilde geç saatlerde gelmesine artık katlanamaz ve bundan sonraki hayatını kız kardeşleriyle geçirmeye karar verir.

Romanın kahramanına göre her şey çok erken dönemde başlar. Lise yıllarının ilk günlerinde onu bir hüznün kaplar. İçinde büyüyen bir duygu onu sürekli sorgulamaya iter. Ona göre içinde devam eden ancak bitmesi gereken bir şey vardır ancak ne olduğunu henüz anlayamaz. Bu duygudan kurtulamadığı her an ağlar. Her sabah el-Jullum'dan Muhâsîn Çarşısı'na kadar yürüyerek okuluna gider. Bazı kızların okul girişinde başlarını açması onun gözünden kaçmaz. Bu durumun önüne geçmek maksadıyla okul arkadaşları ile dinî sohbetler yapar, onları tesettüre ve ibadete davet eder. O, bunun için çabalasa da onun söylediklerine ve inandıklarına karşı çıkanlar, onun bu davranışını ciddiye almaz, onunla dalga geçer ve tahrik edici davranışlarda bulunurlar. Hatta arkadaşlarının sergilediği bu tavırlara, okulunda cereyan eden siyasî ve dinî olaylar da eklenince başkahraman okulundan ve okuluyla ilgili her şeyden nefret eder. Okulundaki siyasî olaylar onu, zulüm gören arkadaşlarını savunmaya iter. Ancak olaylar kontrolden çıkınca dayısı Bekir, daha dikkatli olması konusunda onu tembihler.

Aradan zaman geçer ve bir akşam Bekir, Müslüman Kardeşlere üye olan arkadaşları ile beraber eve gelir. Başkahraman kızın erkek kardeşi de yanlarındadır. Onun burada olmasına anlam veremez. Ertesi gün Bekir, arkadaşı Abdullah ile birlikte tekrar eve gelir. Kız kardeşi Safa'ya Abdullah ile evlilik konusunu düşünmesini ister. Safa, Abdullah'ın ahlakını öğrendikten sonra hiç düşünmeden bu evliliği onaylar. Ev ahalisi olay karşısında şaşkınlıklarını gizleyemez. Safa'nın Abdullah ile evlenmesini istemezler. Çünkü Safa, onun ikinci karısı olacaktır. Sonuçta bu evlilik kısa sürede gerçekleştirilir.

Kız, Abdullah'ın Müslüman Kardeşlere üye olduğunu öğrenince şanslı ve mutlu hisseder. Çünkü kendisiyle aynı duyguları paylaşan biri ile sohbet etmek ona iyi gelecektir.

Bir gün erkek kardeşi, komşularından biri olan hava üsteğmenini öldürür. Bu cinayetin bir bedeli olacaktır. İstihbarat askerleri mahalledeki evleri kontrol etmeye başlar. Aile üyelerinden birinin, karşıt gruptan birini öldürmesi hepsini karışık bir olayın içine atar. Bekir, bağlantıları sebebiyle Beyrut'a kaçar, kardeşi ise bir anda ortadan kaybolur. Kimse nereye gittiğini bilmez.

Kızın okul sınavları yaklaştığı için katıldığı grubun faaliyetlerinden bir müddet uzaklaşır ve sınavlarına yoğunlaşma kararı alır. Bu sırada kardeşi ve dayısı Bekir'in ortalıktan kaybolması ve istihbarat askerlerinin evleri teftiş etmesi, kendisini dinî hareketlere vermesine sebep olur. Aile üyeleri askerler tarafından birçok kez sorguya çekilir. Yaşadığı şehir korkunç bir hal alır, askerler sürekli evleri teftiş eder, şüpheliler takip edilir. Bu durum içindeki nefreti daha da artırır, radikal İslamcı olur. İçinde bulunduğu grubun üyelerinden bazı gençlerin idam haberleri gelir, onlar için idam ağacı sanıldığının aksine onur meselesi halini alır. Mensubu olduğu topluluğun ve ailesinin iftihar ettiği, dini için çalışan ve bu yolda şehitliği arzulayan bir doktor olmaya karar verir.

Gelişen olumsuz durumlar onu derinden etkiler, ailesi için doktor olması pek de bir şey ifade etmez. Şehirde ölüm sayıları gün be gün artar. Her gün okula korkarak gider. Çünkü kardeşinin ve dayısının tutuklanma veya ölüm haberini almaktan endişe duyar.

Bir gün dayısı Ömer, sabahın erken saatlerinde eve geri döner. Yüzünde şiddetli morluklar vardır. Kardeşi Bekir'in yerini söylememesi yüzünden iki ay boyunca tutuklu kalmış ve bu süre boyunca şiddet görmüştür.

Merve hayatına kız kardeşlerinin yanında devam eder. Âmâ Rıdvan ile kelebek aramak için dışarıya çıkar. Bu yaptığı ailesi tarafından garip karşılsa da bu işi sever. Bir gün eve dönerken istihbarat askerlerine denk gelirler. İçlerinden bir subay Merve'yi beğenir. Ertesi gün subay, Merve'yi ziyarete gelir. Merve de subayın duygularına karşılık verir. Merve'nin ailesi, her ne kadar onların bu aşkına engel olmaya çalışsa da söz konusu ilişki evlilikle sonuçlanır.

Ülkeye uzun zamandır abluka dayatılmaktadır ve bu abluka, kızın içindeki nefreti günden güne büyütür. Abdullah Afganistan'a Sovyetler'le mücadele eden mücahitlere destek olmak için gider. İstihbarat askerleri evlere baskın yapar, cemaat üyelerinden pek çok mücahit öldürülür. Kardeşi de yaralılar ve tutuklular arasındadır. Diğer mahkûmlarla

beraber öl Hapishanesine götürölür. Çöl Hapishanesine yapılan saldırı neticesinde pek çok mahkûmun yanında Husâm hayatını kaybeder. Aile, naaşı almak için yola çıkarlar. Kızın annesi, oğlunu kaybetmenin acısına dayanamaz ve yolda ruhunu teslim eder.

Kızın ailesi, yaşadıkları acıyı kolay atlatamaz ve yazın tamamını üzülererek geçirir. Artık her şey onlar için bitmiştir. Kız bir sabah Emevî Camii'ne gidip namaz kılar. Camideyken yanına bir kadın yaklaşır ve kendisine bir mektup verir. Mektubun içinde başsağlığı temennisiyle beraber bir uyarı bulunmaktadır. Kız, akşam evine döndüğünde onu tutuklamaya gelen istihbarat askerleriyle karşılaşır ve askerler, kızını tutuklarlar.

Hapis hayatı kız için zor geçer. Askerlerin baskısına karşı direnir, çünkü Abdullah'ın deyimiyle o bir mücahidedir. Farklı düşüncelere sahip kişilerle bir arada olmasına rağmen tebliğ faaliyetlerine hapishanede de devam eder. Geçen yedi buçuk yılın ardından hapishaneden çıkan kız, hayatını kaldığı yerden devam ettirir ve çalıştığı kuruma geri döner. Ancak kurumda yaşadığı bazı sorunlar, bir daha geri dönememek niyetiyle Londra'ya gitmesine sebep olur. Londra'da kaldığı süre zarfında ülkesine ve evine olan özlemi onu huzursuz etmekle kalmamış, yalnızca dedesinin evinde mutlu olduğunu fark etmesini sağlamıştır. Abdullah'ın Afganistan'daki çarpışmada yaralandığını ve doğrudan Londra'ya getirildiğini haber alır. Hastanede Abdullah ve arkadaşı Visâm'ı yaralı bir şekilde görür. Abdullah'ın arkadaşını gören kız şaşırır ve ona karşı aniden derin hisler besler, her konuda onu kendine yakın hisseder.

Abdullah günler sonra sağlığına kavuşur lakin arkadaşının iyileşeceğine dair bir umut yoktur. Bu durum kızını derinden etkiler. Visâm'ın öleceğini bile bile onunla yakından ilgilenir. Ancak Visâm, tüm çabalara rağmen hayatını kaybeder. Derin üzüntü duyan kız Abdullah'ın ısrarına rağmen arkadaşı Visâm'ın cenaze törenine katılmaz. Visâm'ın tabutunu havaalanından uğurladıktan sonra tek başına Londra sokaklarına geri döner.

2.2.2. Şahıs Kadrosu

Romanın konusu oldukça kapsamlı olduğu için şahıs kadrosu geniş tutulmuştur. Bu nedenle romanda bir şekilde ismi geçen bütün karakterler hakkında bilgi vermek yerine ana karakterlerle yetinmek daha uygun olacaktır.

Anlatıcı

Müslüman Kardeşler taraftarı olan, ideolojilerine sıkıca bağlanmış tıp öğrencisi bir genç kızdır. Yazar, kızın adından ve kişisel özelliklerinden bahsetmemiştir.

Teyzelerinin babasını ikna etmesi üzerine dedesinin evine yerleşir ve hayatına kaldığı yerden devam eder. Teyzesi Meryem ile sohbetlere gider, Merve ve Safa teyzeleri ile gece sohbetleri yapar. Tıp eğitimine Halep'te devam eder. Aile içinde ve ülkesinde meydana gelen olumsuz birtakım durumlar onu, düşüncelerinde ve inançlarında aşırılığa sevk eder ve bunun sonucunda da radikal İslamcı olur. Müslüman Kardeşler cemaatine bağlılığı ve kardeşinin karşıt gruptan birini öldürmesi sonucunda özgürlüğünü kaybeder ve tutuklanır. Hapishanede yedi buçuk yıl geçirdikten sonra doktor olarak çalıştığı kuruma geri döner. Yıllardır yaşamış olduğu olumsuzluklar onu yıpratır ve yurtdışına gitmeye karar verir. Yanına birkaç eşya alıp ailesiyle vedalaşarak Londra'ya gider ve Queen Mary's Hastanesi'nde çalışmaya başlar.⁶⁴

Meryem

Romanda bu karakter yuvarlak yüzlü, yeşil gözlü, uzun parmaklı, uzun boylu biri olarak tasvir edilmektedir. Eski bir Suriye aristokrati gibi yumuşak, dinî hassasiyeti yüksek olan anlatıcı kızın en büyük teyzesidir. Babasının arkadaşlarından birisinin oğluna karşı ilgi duyar ancak bu ilgi karşılıksız kalır. Yaşamı boyunca almış olduğu bütün evlilik tekliflerini reddeder. Kalan ömrünü babasının evinde bekâr olarak geçiren Meryem, son zamanlarında ise evin hizmetçisi âmâ Rıdvan ile bir zühd hayatı yaşayarak geçirir.

Yaşadığı süre zarfında romanın başkahramanı olan yeğenine karşı yumuşak davranmış, onunla yakından ilgilenmiş ve onu desteklemiştir.

Âmâ Rıdvan

Romanda uzun boylu, yumuşak huylu bir kişi olarak tasvir edilen bu karakter, temiz elbiseli, parfüm üretimi ve ticareti ile meşgul olan, dedenin eve hizmetçi olarak getirdiği ve evde bulunmasına izin verilen tek erkektir.

Beş yaşında âmâ olduğunu fark eden ailesi onu terk eder. Ev dışında hayatını Emevî Camii'nde Zekeriya Peygamber'in makamı etrafında âmâ arkadaşlarıyla beraber yeme-

⁶⁴ Halid Halife, *Medihu'l-kerâhiye* (Beyrut, Dâru'l-Âdâb, 2015), 367.

içme ve mevlit okumakla geçirir. Akşamları Halep'in mahallelerinde dolaşır. Her perşembe hizmetçi olarak çalıştığı evin kızlarını hamama götürür.

Dedenin vefat etmesi sonucunda çok üzülür ve bir müddet ortalıktan kaybolur. Evin en büyük teyzesi Meryem ile diğerlerine nazaran daha yakın bir ilişkisi vardır. Ömrünün son zamanlarını Meryem'le birlikte aynı evde geçirir.

Safa

Romanda otuzlu yaşlarda, bazen mutlu bazen depresif, başına buyruk, dinî hassasiyeti zayıf bir kişilik olarak tasvir edilen Safa, başkahraman kızın ortanca teyzesidir. Erkek kardeşi Bekir'in arkadaşı Abdullah ile evlenir. Bir müddet Cemîliyye'de yaşadıkdan sonra eşiyile Suudi Arabistan'a yerleşirler. Bir erkek çocukları olur. Eşi Abdullah'ın yurtdışına gittiği vakitlerde o da ailesinin evine geri döner.

Abdullah Yemenî

Bekir'in Müslüman Kardeşlere üye olan arkadaşı, Safa'nın Yemenli eşidir. Bir gün babası, tevafuk eseri karşılaştıkları Hintli bir denizciyle oğlunun arasında geçen diyalogdan etkilenir. Hintli denizcinin de Abdullah'ın üstün bir zekâyaya sahip olduğunu ve Adenli gençlerden ayrılıp kendini geliştirmesi için Kahire'de eğitim almasını tavsiye etmesi üzere baba, Abdullah'ı Kahire'ye yollar. Kahire'de tanıştığı Selim ed-Desûkî ona Marksizm'i sevdirmeye çalışır. Eğitim alıp kendini geliştirmesi için zorluklara göğüs gererek oğlunu Kahire'ye yollayan babanın hayatı, oğlundaki değişimler sebebiyle olumsuz etkilenmiştir. Hatta bu sebeple Abdullah'ın babası, birkaç kez sorguya dahi çekilir. Abdullah ise bir zaman sonra Komünizm olmakla suçlanması sebebiyle tutuklanır. Kahire'den çıkıp Şam'a, oradan da sahte pasaport ile Moskova'ya kaçar. Ülkeleri Yemen'in geleceği için Yemenli arkadaşlarından oluşan bir grupla on sene boyunca Moskova'nın her cephesinde savaşır. Abdullah'ın yaşadıkları din noktasında şüpheye ve endişeye düşmesine sebep olur. Yirmi seneden fazla bir süredir vicdanını rahatsız eden durumu sorgular ve sonunda Mekke'ye giderek günahlarından tövbe eder. Hayatının geri kalanını Afganistan'daki mücahitlere destek olarak geçirir.

Eşi Safa'nın yeğeni ile yakın ilişki içerisinde. Birbirlerini direniş için desteklerler.

Bekir

Gizemli kişiliğe sahip, Müslüman Kardeşlere üye, başkahramanın kendisini yakın hissettiği dayısıdır. Babasından kalan seccade ticaretine atılarak hayatını idame ettirir. Roman içerisinde aile reisi rolü ile tanınır.

Merve

Romanda başkahramanın en küçük teyzesi olarak tanıtılan Merve vurdumduymaz ve başına buyruk bir kişilik olara tasvir edilmektedir. Bir evlilik yapar ancak şiddetli geçimsizlikten dolayı evini terk edip ailesinin yanına yerleşir. Ailesinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen karşıtı gruptan bir subay ile evlenir ve kalan ömrünü eşiyile birlikte küçük bir yerleşim yerinde devam ettirir.

Ömer

Kendi iradesiyle Şeriat Fakültesi'ne giden, eğitimi esnasında Farsça ve İngilizce öğrenen, en küçük dayıdır. Annesi onun, doktora eğitimini el-Ezher'de tamamlayarak Suriye'ye dönmesini ve ülkesindeki kadın ve erkekler için fetvalar vermesini ister. Ancak o, küçüklüğünden beri oyuncu olmak istediği için okulunu terk eder. Vaktinin çoğunu film setlerinde, oyuncu haberlerini takip etmekle geçirir. Bu hayali hüsrân ile son bulur. Babasının ticaretine kâr olarak katkı sağlaması ailesi tarafından başarılı bulunması üzerine ticaretle meşgul olmaya karar verir. Ticaretteki başarısının yanı sıra birtakım yanlış işlere bulaşması evlilik hayatını zedeler.

2.2.3. Zaman

Halife, daha öncede ifade ettiğimiz gibi *Medîhu 'l-kerâhiye* romanını yazar olmaya karar verdiğinde kaleme almaya başlar ancak romanın tamamlanıp yayımlanması on üç yıl sürer. Bu süre sonucunda roman 2006 yılında Şam'da yayımlanır.⁶⁵

80'li yıllarda rejim ve Müslüman Kardeşler arasında meydana gelen Hama Katliamı, Çöl Hapishanesi Katliamı gibi çatışmaları kendi, arkadaşları ve çevresi birebir yaşadığı için romanın konusunu 1980'li yıllar oluşturur.

⁶⁵ Channel, "Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too", 20:38:37-20:39:15.

“1981 yılı bitmişti. Halep Hıristiyanları çekinerek çanlarını çaldılar ve sessizce ibadet ettiler. Halep matem şehri haline geldi. Her köşeye ölüm kokusu yayılmıştı. Geceleri dışarıda dolaşmak yasaklandı. Şehir kuşatıldı.”⁶⁶

Ancak romanda fazla yer verilmemiş olsa da karakterlerin özel hayatlarından pasajlar sunulurken geçmiş tarihlerin de zikredildiği görülmektedir.

“...akşamları hesapladığı vakitte Nazilli beldesine ulaşırdı. Hesabının tutmadığı nadirdi. Tıpkı 1945 yılındaki o kış gecesi gibi...”⁶⁷

“1973 yılı savaşında büyük bir tutku ile savaştı ve ölümden korkmayan, cesur bir subay olarak yıldızı parladı.”⁶⁸

2.2.4. Mekân

Roman, yazarın diğer romanlarına mukayese edildiğinde işlenen konu açısından daha kapsamlı olduğu görülmüştür. Bu durum beraberinde daha fazla mekân kullanma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Olayın vuku bulduğu ana yer, Suriye'nin Halep kenti ve civar mahallelerdir. Ancak olayın seyri, mekânda değişikliğe sebep olmuştur.

Roman, başlarda Halep kentinde vuku bulurken zamanla Beyrut, Afganistan gibi ülkelerde, Aden ve Paris gibi şehirlerde devam etmekte, Londra'da son bulmaktadır.

“...Babam el-Telal caddesinde kaybolmamdan korktuğu için elimi sıkıca tuttu.”⁶⁹

“Safa uzun süre ikisinin dönmesini bekledi. Sonra Beyrut'un caddelerinde kayboldu.”⁷⁰

“Hintli denizcinin tavsiyesi üzerine oğlu Abdullah'ı Aden'den uzaklaştırma kararı aldı.”⁷¹

“Afganistan, Sovyet işgaline kadar unutulmuştu. İşgal ile dünya, Afganistan'ı tekrar hatırladı. Bu dünyada çocukları için yiyecek bulmaktan başka bir şey istemeyen Afganlar, kendilerini zor bir durumun içinde buldular.”⁷²

⁶⁶ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 152.

⁶⁷ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 44–45.

⁶⁸ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 146.

⁶⁹ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 10.

⁷⁰ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 112.

⁷¹ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 90.

⁷² Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 186.

“Londra’ya tek başıma döndüm.”⁷³

2.2.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Halid Halife, *Medihu’l-kerâhiye*’de kahraman bakış açısını tercih etmiştir. Kahraman bakış açısı tekniğine göre anlatıcı, roman karakterlerinden olup hem olay örgüsünü kendi ifadeleri ile anlatmakta hem de anlatılan kişi konumunda yer almaktadır. Romanda başkahramanın zaman içerisindeki değişimi kendi ifadeleriyle zikredilmektedir.⁷⁴ Bu tekniğe örnek olarak başkahramanın romanın başındaki ve sonundaki ifadelerini aktarmak yerinde olacaktır.

Roman, başkahramanın şu ifadeleri ile başlamaktadır:

“... ve avludaki tek limon ağacını sallarken çekilen annemin fotoğrafı, yanında gözleri parlayan ben varım. Bu da keskin bakışlı ve sakalı tıraşlanmış asker kıyafetleri ile babamın fotoğrafı. Bir diğeri kucığında mavi kundakla sarılmış en küçük kardeşimiz Humâm’ı taşıyan ve okul kıyafetleriyle gülümseyen kardeşim Husâm’ın fotoğrafı. Bir de vücudumun tamamen kaybolduğu, siyah çarşafın ortasında yuvarlak yüzlü, siyah uzun elbisemle benim fotoğrafım... Fotoğrafın arka planında fotoğrafçının stüdyonun ortasına koyduğu babamın da beni önüne oturttuğu, üzerinde av köpekleri ile kaçan ceylanı kovalayan avcılar olan solmuş bir tablo var. O sırada babam fotoğrafçının sorularına anlaşılacak ibarelerle cevaplar verdi. Fotoğrafçı elimden tuttu ve beni soğuk ahşap bir sandalyeye oturttu. Kamera merceğinin yakınındaki eline bakmam için işaret etti ve bana ‘gülümse’ dedi. Nasıl güleceğimi bilmiyordum. Babama bakıp ondan izin istedim. Gülmem için ısrar eden fotoğrafçının parmağına tekrar baktım ve gülümsüyormuş gibi yapıp dişlerimi istemsizce gösterdim. Kamera flaşı ve o günün ihtişamını hâlâ hatırlıyorum...”⁷⁵

Romanın sonu yine başkahramanın ifadeleri ile son bulmaktadır.

“...ve Londra’nın ortasına tek başıma döndüm. Karanlık çökmüştü, ayaklarım ve bedenimde uyuşma hissetmeye devam ediyordum. Tek başıma bekâr ve çirkin bir

⁷³ Halife, *Medihu’l-kerâhiye*, 390.

⁷⁴ Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 100.

⁷⁵ Halife, *Medihu’l-kerâhiye*, 9.

kertenkele gibi başkaları ile paylaşmak için ölümlerin fotoğraflarını ve bıraktıkları eşyaları arıyordum.”⁷⁶

2.2.6. Dil ve Üslûp

Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*'de 80'li yıllarda ülkesi Suriye'de meydana gelen iç çatışmayı gözler önüne sermektedir. Ülkesinde meydana gelen iç çatışma, 1982 Hama Katliamı ile en üst seviyeye ulaşmaktadır. Yazar yaşanan tüm olumsuzlukları sade, yalın ve akıcı bir dille anlatmaktadır. Kahraman kızın iç çatışmalara şahit olması, ruhsal olarak olumsuz etkilenmesi yazarın kendi iç dünyasından vermek istediği mesajlarla örtüşmektedir.

*“Ablukanın onuncu günü evden çıktım. Sanki Halep'i tanımıyordum. Kurşun sesleri, günlerdir dinmeyen havan topları, el-Jullum, Babu 'l-Hadîd ve Babu 'n-Nasr evlerindeki yıkım izleri...”*⁷⁷

Yazar, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da Fasih Arapça dilini tercih etmekte, gereksiz süslemelerden kaçınmakta ve neredeyse halk diline –ammice- yer vermemektedir.

Romanın konusu son derece kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. 80'li yıllarda ülkesinde meydana gelen iç çatışmanın yanı sıra Müslüman Kardeşlere üye olanların dış ülkelerde yapmış olduğu faaliyetlere de yer verilmiştir.

“...Abdullah on sene Yemenli arkadaşları ile yaklaştıkları imkânsız hayalleri için Moskova 'da her cephede savaştı.”⁷⁸

“...Arkadaşları ile Yemen'i paylaşmaya ve Aden'in tahtına oturmaya karar verdiğinde arkadaşları onu mücahit olarak vasıflandırdı.”⁷⁹

“...Abdullah'ın Amerikalı tüccarlardan satın aldığı silahları Kandehar dağlarındaki Afgan mücahitlere nasıl ulaştıracaklarına karar verdikten sonra beraber kahvaltılarını yaptılar.”⁸⁰

⁷⁶ Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*, 390.

⁷⁷ Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*, 153.

⁷⁸ Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*, 93.

⁷⁹ Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*, 94.

⁸⁰ Halife, *Medîhu 'l-kerâhiye*, 292.

Olay örgüsü genel olarak öyküleyici ve betimleyici bir dille anlatılmaktadır. Olay içerisindeki karakterlere geçmişte yaşadıkları olaylar hatırlatılarak geçmişten kesitler sunulmaktadır. Yazar bunu yaparken ‘Geriye Dönüş/ İstirca/ Flashback’ yöntemini kullanmaktadır.

“Bir gece Rıdvan’ı, Emevî Camii avlusunda karşılaştığı dilsiz bir kadın hakkında konuşurken duydum. Onu, dilsizliğini çözebileceğine ikna etmiş. Kız, Rıdvan’a bağlanmış...”⁸¹

2.3. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne*

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne Halid Halife’nin 2007 yılında Şam’da yazmaya başladığı Iowa’da devam ettiği ve 2013 yılında Hong Kong’da tamamladığı dördüncü romanıdır. İki yüz elli beş sayfadan oluşan roman beş bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm Hukûlu’l-hâss (Marul Tarlaları), ikinci bölüm ‘Unuk Mulûkî ve Hizâun ‘Ahmer (Kraliyet Gerdanı ve Kırmızı Pabuçlar), üçüncü bölüm Cüsesün Mütefessiha (Çürümüş Cesetler), dördüncü bölüm Turuk Gâmiza (Esrarengiz Yollar) ve beşinci bölüm el-Ümmü’l-meyyit (Ölü Anne) olarak isimlendirilmiştir. Romanın birinci baskısı 2013 yılında, ikinci baskısı ise 2016 yılında yapılmıştır.

2.3.1. Roman Özeti

Yazar, romanının başından sonuna kadar bir ailenin zaman içerisinde yaşamış olduğu olayları konu olarak işlemektedir. Birinci bölümü ele alırken olayların kronolojik sıralamasını dikkate almayan yazar, diğer bölümlerde kronolojik sıraya riayet etmektedir.

Roman, ismi belirtilmeyen anlatıcının annesinin son zamanlarını zikretmesi ile başlar. Annesinin altmış beş yaşına gelmeden ölmesi onu şaşırtmıştır. 10 Haziran 2000 yılında Hafız Esad’ın ölümü anneyi derinden etkiler. Anlatıcı, annesinin bu kadar etkilenmesine anlam veremez. Anne, hayatının son zamanlarında art arda komalara girer, çocukları buna alışır hatta bu durumu kayda değer görmezler. Sevsen, Reşit ve başkahramanın kız kardeşleri Suat’ın küçük yaşta geçirmiş olduğu hastalık onu ömür boyu engelli olmaya mahkûm eder ve bu durum şaşaaadan hoşlanan anne için son derece utanç vericidir. Hatta anne, kızının varlığından kimseye bahsetmez. Müzisyen olan erkek kardeşi Nizar’dan

⁸¹ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 187.

çocuklarına müzik dersi vermesini ister. Bu derslere devam eden sadece Reşit'tir. Sevsen ve başkahraman, bu dersten kaçmak için ellerinden geleni yapar ve nihayetinde başarılı olurlar. Reşit, annesinin müzik eğitimi almaları konusundaki baskıcı tavrından dolayı ona olan sevgisini kaybeder. Sevsen ise kız kardeşi Suat'ı utanç kaynağı gören annesine kin doludur. Anne, Suat ile hiç ilgilenmez. Babaları ise anneyi Amerikalı bir kadınla aldatır. O kadınla aralarında devam eden bu gayrimeşru ilişki evi terk etmesine ve eşinden boşanmasına sebep olur. Yaşadıkları olumsuz durumlar sonucunda Sevsen, diğer kardeşleri için adeta 'ikinci anne' rolünü üstlenir.⁸² Ancak kız kardeşi Suat'ın vefat etmesi ve annesinin, Suat'ın ölümünden vicdan azabı dahi çekmemiş olması Sevsen'in, annesine duymuş olduğu kını arttırır. Suat'ın ölümüyle tahammül sınırını kalmayan Sevsen, annesine bütün öfkelerini annesine karşı beslemiş olduğu kinini kız kardeşi Suat vefat edince kusar ve onunla aynı ortamda bulunmaktan rahatsızlık duyar.

Suat'ın ölümünden sonra aile bağları son derece zayıflar. Reşit, dayısı Nizar ile beraber müzik eğitimlerine devam eder. Ara sıra dayısının aracılığı ile bazı mekânlarda enstrüman çalmaya başlar. Sevsen, lise eğitimi sürecinde âşık olduğu Fransız Dili öğretmeni Can ile tercüme faaliyetlerine devam eder. Ancak tıpkı diğer insanlar gibi, yaşadığı sorunlar Can'ı son derece yıpratır. Hükümet ve yandaşlarına karşı beslediği olumsuz duygu ve düşünceler onu işinden eder ve evinde öğrencilere özel dersler vermeye başlar. Duygusal anlamda Can'dan karşılık görmeyen Sevsen, bir daha onunla görüşmemeye karar verir.

Askeriyede paraşütçü olarak görev yaptığı yıllarda Sevsen, subay olarak görev yapan Münzir'le tanıştıktan bir süre sonra aralarında duygusal bir ilişki başlar. Zamanla gelişen karşılıklı duygular evlilik ile taçlanır ve Dubai'ye taşınarak hayatlarına devam ederler. Ancak seneler sonra baş gösteren anlaşmazlıklar Sevsen'i bir kez daha yıkar. Prensesler gibi bir hayat yaşatacağına söz veren ancak ona köle gibi davranan Münzir'den ayrılır ve Suriye'ye geri döner. Annesiyle anlaşamayan Sevsen, Münzir'le yaşadığı sorunlardan sonra hayatının geri kalanını problemlili bir şekilde devam ettirmek istemez. En yakın kız arkadaşının yanına yerleşir ve kirasına ortak olarak onunla yaşamaya başlar. Bu durum erkek kardeşlerini üzer. Çünkü onlar için Sevsen'in varlığı kendilerine güç vermektedir.

⁸² Anneleri hayatta olmasına rağmen Sevsen'in ikinci anne rolünü üstlenmesi, annelerinin annelik konusunda çocuklarına karşı ilgisiz olması ve hakkıyla annelik yapmamasından kaynaklanmaktadır.

Dayı Nizar, şahsi problemini herkesten gizlemeye çalışsa da bu konuda başarısız olur. Bir gün Reşit, kapı aralığından dayısının ayna karşısında kadın kıyafetlerini denediğini görür. Bu tablo onun için problem teşkil etmese de ailesi aynı tutumu sergilemez. Nizar'ın erkek kardeşi ve kız kardeşi, babalarına onu öldürerek bu ahlâksızlıktan kurtulabileceklerini söyler. Olanlardan son derece etkilenen Nizar, yanına birkaç eşya alarak evden ayrılır ve Beyrut'a gider. Bu durum yeğenlerini, özellikle Reşit'i son derece üzer. Zira Reşit, dayısını kendine yakın hissetmektedir.

Beyrut'a giden Nizar, geçimini müzikle sağlamaya çalışır. Ailesinin tepki gösterdiği ve utanç duydukları özel hayatını Beyrut'ta devam ettirir. Ancak Nizar da diğerleri gibi ilişki yaşadığı erkek arkadaşı tarafından ihanete uğrar ve Halep'e geri döner.

Reşit, aradan geçen zamanla beraber birtakım değişimler yaşar. Batı tarzı müzik ile ilgilenirken tövbe eder ve Rahmân'ın kapısına yönelir. Reşit'in değişimi; ailesi, özellikle de dayısı tarafından tuhaf karşılanır. İş arkadaşları, orkestraya tekrar dönmesi için uğraşsalar da Reşit, dinî mûsîkî grubunda çalmaya başlar. Bir gün karar verir ve ailesine haber vermeden Bağdat'a, mücahitlerle birlikte savaşmaya gider. Kararından bîhaber olan ailesi Reşit için endişelenir. Aradan geçen bir buçuk seneye rağmen Reşit'ten haber alamazlar. Reşit, Irak'ta savaşan Amerikan askerlerinin eline esir düşer. Hakkında uydurduğu yalan bilgilerle kendini kurtarmaya çalışır. Nizar'ın yakın ilişki içerisinde olduğu ve beraber çalıştığı bazı sanatçılarla iletişime geçerek Bağdat'tan Halep'e geri döner. Reşit'i karşılarında gören kardeşleri çok şaşırır. Reşit annesinin öldüğünü eve döndüğünde öğrenir. Akşam yemeğinde kardeşleri Reşit'e olan biteni sorsalar da Reşit yaşadıkları hakkında tek kelime etmez ve sessizce odasına geçmeyi tercih eder. Yaşadıkları onun için çok ağırdır. Kapısını kilitler ve hıçkıra hıçkıra ağlar. Ağlama seslerini duyan Nizar, yeğeni için endişelenir. Nizar, yeğeniyle konuşmak için ondan kapıyı açmasını rica etse de Reşit kapıyı açmaz. Ertesi gün kardeşler Nizar'ın ağlama sesine uyanır. Reşit'i odasında kendini asmış bir şekilde bulurlar. Roman, Reşit'in ölümü ile son bulur.

2.3.2. Şahıs Kadrosu

Anlatıcı

Yazar tarafından hakkında çok fazla bilgi verilmeyen anlatıcının kimliği ve kişiliğini ortaya koymak için kendi ifadelerine bakmak gerekmektedir. Bu nedenle romanda anlatıcıyı tavsir eden cümlelerden birkaçına burada yer verilecektir.

*“Çocukların ikincisiyim. Parti ve partinin ilişkileri ile uyumlu olan hayatımın şanssızlığını yaşıyorum.”*⁸³

*“Edebiyat Fakültesi’nden mezun olduktan ve askerlik görevimi tamamladıktan sonra hayatımın yeni anlamını arıyorum. Zamanımı, finansal tabloların ve tercüman olarak anlaştığım tekstil fabrikasının yazışmalarını tercüme etmek için harcıyorum.”*⁸⁴

*“Bir iş aradım. Nizar’ın arkadaşları, tekstil endüstrisine ait yayınların tercümanlığını yapan bir iş bulmama aracılık etti.”*⁸⁵

Anlatıcı, hükümete teslim olan ve parti devrimine bağlanan hayatının acısını hep sorgulamaktadır. Ona göre yaşamları boyunca içinde buldukları duruma paralel bir hayat yaşamaktadırlar. Yazarın, anlatıcının ağzından aktarmış olduğu şu cümleler onun ülkesi hakkında okuyucuya malumat sunmaktadır:

*“...Herkes ülkenin durumu, yüksek fiyatlar ve aşikârca görülen şiddet hakkında yanlışlıkla ağzından çıkacak herhangi bir kelimeyle ayağının kaymasından korkuyordu. Zira maydanoz pahalı dersin muhbirlerine göre sen parti siyasetinden şikâyet ediyorsun demektir. Ölümü düşündüğünü söylersen bu, parti hükümlerinin ağırlığı altında yaşamayı sevmiyorsun demektir.”*⁸⁶

Anlatıcının yaşadıkları, hayata bakış açısını değiştirir.

*“Sevsen ile evde tek kaldığımızda evimizde hüküm süren yokluğu hissettim. Sevsen, kirayı ödemeye güç yetiremeyince Selma’nun evinden ayrıldı. Yemeğimizi beraber yedik ve kederimizin ana sebebi olan bu evi terk etmemiz gerektiğini düşündük. Evi satmaya ve bu cehennemden daha az kasvetli bir yere gitmeye karar verdik. Fakat bir anda annemizin ölümünü beklediğimizin farkına vardık.”*⁸⁷

⁸³ Halid Halife, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne* (Beyrut: Dâru’l-Âdâb, 2016), 36.

⁸⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 75.

⁸⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 153.

⁸⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 153.

⁸⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 205.

“Herkesin aksine neşemi sevdiğimi düşündüm. Büyüyen ve benden sessiz, umutsuz ve korkak bir insan yapan zayıflığımı gözlemledim. Otuz seneden beri aynı yatakta uyuyordum. Reklam ofisine giriyor ve uzunca orada oturuyordum. Vaktimi işe yaramaz yayınları tercüme etmekle ve korkuyla çalışan işçileri gözlemekle harcıyordum. Korkak bir güvercin olmuştum. Düşünmüyor, hayal kurmuyordum.”⁸⁸

“Hepimiz parti hayatıyla uyum sağlayan hayatımızın bedelini ödedik. Annemin ve Can’ın annesinin, hakkında konuştukları bir zamanda ya da yüz sene sonra gelecek olan zaman gibi başka bir zamanda yaşasaydık diye düşündüm. Ne değişecekti?”⁸⁹

Nizar

Romanda annenin kardeşi olan Nizar; keman çalan, meyhanede çalışan, yeğenlerine müzik dersi veren, kazandığı parayı bir sanatçının yapmasına inandığı şekilde dağıtan cömert bir kişi olarak tavsir edilir. Paris’e gitme hayali kurar. Kimseye göndermediği mektuplar yazar ve o mektupları sandıkta biriktirir. Yeğeni Reşit’i yakın arkadaşı olarak görür. Yeğenin de içinde bulunduğu altı kişiden oluşan bir müzik grubu vardır ve klüplerde keman çalmaktadır.

Anlatıcının dayısı hakkında söylediği şu cümleler dikkat çekmektedir:

“Nizar’ın ipek gibi yumuşak parmakları var. Yine o zorluğuna tahammül edemediği dünya âlemlerinden uzak, başıboş bir ruha sahip. Gülerek kız kardeşine ayda yaşayacağını söyler ve sonra yavaşça yatakta yanına oturup sessizce ağlar. Onun neden ağladığını kimse bilmez. Kız kardeşinin iç çamaşırlarını gizlice alıp aynanın önünde denedikten sonra tekrar aynı yerine koyar. Kız kardeşi de onun bu yaptıklarını görmezlikten gelir, ipek şallarını ve pijamalarını yeniden düzenleyip yerleştirir ve Nizar’ın kadın elbiselerine olan tutkusundan kimseye bahsetmez.”⁹⁰

Romanda zikredilen bu pasajdan anlaşılacağı üzere Nizar, yaşadığı cinsiyet problemi ile ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunduğu durum onun ruhsal yapısına ve aile ilişkilerine zarar vermektedir. Çünkü o kadınlığa ilgi duyan bir kişiliktir. Kadın gibi hissetmekte ve makyaj aletleri kullanmaktadır. Yaşadığı duygusal değişim karşısında ona destek olan sadece kız kardeşidir. Ailenin diğer üyeleri ondan kurtulmaları gerektiğini savunacak

⁸⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 233.

⁸⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 252.

⁹⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 29.

kadar onun hislerine karşı çıkmaktadırlar. Bundan dolayı Nizar, sadece kız kardeşini sevmektedir.

Ailesinin bu tutumu, Nizar'ın ailesine ve hayata karşı nefret duygusunun oluşmasına sebep olmaktadır. Buna rağmen kendini kadınsı hissettiğini özgüvenle itiraf etmektedir. Nizar'ın yaşadığı duygusal değişimin ve psikolojik yıkımların özeti mahiyetinde olan şu cümleleri zikretmek yerinde olacaktır:

“Ailesinin onu baskıcı tutumlarıyla polise teslim ettiğini ve doktor kontrolünden sonra transseksüellik suçlamasıyla altı ay hapis yattığını büyük bir acıyla anlattı.

...Yaşadıkları sebebiyle Halep'ten nefret ediyordu. Yanına birkaç eşya alarak Beyrut'a gitti.”⁹¹

Romandan aktardığımız kesitlerden anlaşıldığı gibi yaşadıkları sebebiyle Halep'ten uzaklaşmak isteyen ve Beyrut'a giden Nizar, orada da aradığı huzuru bulamayınca zorunlu olarak Halep'e geri döner. Son zamanlarda insanlarla konuşmaktan kaçınır. Yaşadıklarından dolayı pişmanlık duyamayacak kadar yaşlandığını hissetmektedir. Sese tahammülü olmadığını belirterek işinden ayrılır.

Anne

Altmış beş yaşına ulaşmadan vefat eden ve her zaman oksijen yetersizliğinden şikâyet eden anne; bir İngiliz kadını gibi disiplinli, dakik ve geç kalınmasını affetmeyen bir kişiliktir. Ona göre hayatları, geri dönüşü olmayan hatalar topluluğudur. Ancak hayatı boyunca yaşadığı olumsuzluklara rağmen yakın arkadaşı Neriman ile vakit geçirmeyi sevmekte, çarşıya gitmekte ve arkadaşlarıyla buluşmaktadır.

2000 yılı 10 Haziran günü Hafız Esad'ın ölüm haberini duyunca haberin gerçekliğine inanamaz ve bu habere inananları akılsız olarak betimler. Ölümüne inanmadığı başkanın uzun ömürlü olması için dualar eder. Çünkü ona göre başkan, bir oyun oynayarak kimin dostu kimin de düşmanı olduğunu gün yüzüne çıkarmak ister. Çocuklarını da başkanın ölümü hakkında konuşmamaları için tembihler.

⁹¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 95.

Annenin geçmişe özlemi büyüktür. Maziyi yâd ederken kullandığı anlatım şekli, etrafındakileri geçmişine özendirir.

Eşi, kendinden otuz yaş büyük bir Amerikalı kadın ile onu aldatır. Onu terk edeceği zaman zayıf bir kadın gibi ona yalvarmaz. Yaşadığı durumu şu cümlelerle özetler:

*“Ölmedi ancak onu beklemeye de gerek yok, diyerek sözüne devam etti.”*⁹²

Anne, kızı Suat’ın durumunu utanç kaynağı olarak görür ve onu herkesten saklamak ister. Çoğu arkadaşının partiye üye olduğunu görmesi ise hayal kırıklığını ve üzüntüsünü arttırır.

Annenin en ağır basan kişilik özelliği başkalarına göre yaşamasıdır. Bu durum romanda şu şekilde zikredilir:

*“Yaptığı işte başkalarının memnuniyetini arardı. Fikirlerinin görmezden gelinmesinden hoşlanmazdı ve şahsına iltifat edilmemesi onu rahatsız ederdi. Takdir sevgisi, hayatı boyunca ona eşlik eden eski bir duyguydu. Tıpkı tarif edilemeyen mutluluğu ona ihsan eden birkaç eşya gibi.”*⁹³

Anne hakkında daha fazla bilgiye şu pasajda ulaşılabilir:

*“Sessizliği bozmamız için bize yavaşça parmak uçlarımızda yürümemizi emrederdi. Akşamları koltuğa uzanırdı, çayını içerdi ve hayalperest bir kadın gibi ufuklarda uzunca dolaşırdı. Bir anda yalnız bir kadın olduğunu hatırlar ve sessizce gözleri dolardı. Gözyaşlarını zapt ederdi. Dolabına doğru yürür, kendisini terk edişini affetmediği babamın anlarıyla kirlenmiş eski gecelikleri tercih ederdi.”*⁹⁴

Reşit

Evin dördüncü çocuğu olup annesinin talebi üzerine dayısı Nizar’ın müzik eğitimine devam eden ve beş ay sonunda müzik aleti çalabilen tek çocuktur. Annenin isteğini yerine getiren tek çocuk olduğu için anne, arkadaşlarını evine davet ettiği zaman Reşit’e karşı ayrı bir özen gösterir. Reşit, annesinin bu tarz davranışlarından hoşlanmasa da misafirlerin önünde saygın bir müzikçi gibi hareket eder.

⁹² Halife, *Lâ sekâkîne*, 11.

⁹³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 21.

⁹⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 21.

Anlatıcı kardeşin ifadelerine göre Reşit:

“Son zamanlarda sessizleşmişti. Kulaklarına pamuktan tıpa koyuyordu. Bu kadar gürültünün nereden geldiğini sorgulamadan edemiyordu. Kemanını alıp dayım Nizar’ın altı kişiden oluşan, klasik müzik dinleyicilerini teker teker tanıdığı kültür kulüplerinde çalan grupla çalışmaya gidiyordu.

...Kendini sağır ve kör olarak hayal eder ve kalabalığın geri kalanları gibi hala dilsiz olduğunu ekledi. İsteksizce ücretini alır ve eliyle Nizar’ı selamlardı. Tahammül edemediği evine yürüyerek dönerdi. Ona göre sevdiği şehri terk edilmiş, sessiz ve karanlık görmenin mümkün olduğu tek vakit geceydi. Başkan ve partisine ait sonsuz sadakat pankartlarını görmezden gelirdi. Hatırasını silmeye çalışırdı. Hiçbir hayalinin olmadığını hatırlar, ruhundaki sıkıntıyı hissederdi.”⁹⁵

Reşit, mazisinin yalan olduğunu düşünmekte ve geçmişini sevmediğini ara ara erkek kardeşine itiraf etmektedir. Caddelerde yalnız dolaşmayı tercih etmektedir. İnsanların bu kadar gürültüye nasıl tahammül ettiklerini, yüz yaşına kadar da yaşasa hayatının anlamını sorgulamaya devam edeceğini vurgulamaktadır. İçinde bulunduğu âlemden her zaman sıyrılmak istemektedir.

Reşit vaktinin çoğunu dayısı Nizar’ın yanında geçirmektedir. Dayısı ile olan ilişkisi dayı-yeğen ilişkisinden çok abi-kardeş ilişkisidir.

Reşit karakterinde dikkat çeken bir diğer özellik ise kendi içinde verdiği sorgulama mücadelesinin onu dine yöneltmesidir. Bu durum şu cümlelerle anlatılmaktadır:

“Fecir vaktinde şehrin caddelerinde tek başına yürürken hissettiği coşkudan kimseye bahsetmezdi. Rahman Camii müezzinin yanında dururdu. Ezanın tamamını dinler, her fecir vaktinde yeni makamla okunan ezanı dinlerken coşku hissederdi. Ezanın hangi makamda okunduğunu çözerdi ve kısık sesle tekrarlardı.”⁹⁶

Reşit’in bu değişimi yakınları tarafından tuhaf karşılanmaktadır. Ancak Reşit, aldığı tepkilere rağmen kararından vazgeçmez. O, Kur’ân’ı Kerim’in sadece Müslümanların değil aksine bütün beşerin kitabı olduğunu, ruhsal problemlerin bütün çözümlerinin Kur’ân sayfalarının ve eşsiz ayetlerinin arasında olduğunu savunmaktadır.

⁹⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 39–40.

⁹⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 180.

Haçlı Ordusu'na karşı İslam topraklarını nasıl savunacağını anlatan internet sitelerinin içinde boğulur. En nihayetinde Bağdat'ta mücahitlerle savaşmaya gider.

Sevsen

“Sevsen, anneme daima aşağılayıcı şekilde bakan üçüncü çocuktur.”⁹⁷

Annesinin misafirlerinden nefret eder ve misafirlere, annesinin gizlemek istediği kardeşi Suat'ı anlatır Kız kardeşi Suat'a karşı davranışından dolayı annesinden nefret eder.

Romanda geçen şu cümleler Sevsen'in yaşadıkları sonucunda hayata dair düşünceleri hakkında malumat sunmaktadır:

“Umutsuzlukla şöyle dedi:

- *Herhangi bir yere gideceğim.*

Gece boyunca komutan ve partiyi öven şarkıları söyleyen Yoldaş Fevvaz'ın kardeşlerinin sesini işitmeye artık tahammül edemiyordu. Aynı zamanda televizyonda tıpkı savaş ilan edercesine hava bültenini okuyan haber spikerlerini görmeye tahammül edemediğini ilave etmişti.”⁹⁸

Sevsen, lise üçüncü sınıfta Fransızca öğretmeni Can'a âşık olur ve ona karşı duygularını ifade ettiği mektuplar yazar. Hatta Can'a olan sevgisi kendisinin Edebiyat Fakültesi'ne gitmesine sebep olur. Can'ın onu görmezden gelmesi onu yıldırır. Duygularının karşılıksız bırakılmasını kabullenemeyen Sevsen, zamanla soluğu Can'ın evinde alır. Ne kadar uğraşsa da bu aşk bir zaman sonra yerini sempatiye bırakır.

Sevsen askeriyedeyken tanıştığı subay Münzir ile Dubai'de yaşamaya karar verir ve birlikte oraya giderler. Ancak hayalini kurduğu mutluluğu yakalayıp istediği hayatı yaşayamayınca Münzir'den ayrılmak zorunda kalır ve Paris'e gider. Oradaki yaşam şartlarına uyum sağlayamadığı için de ülkesine, Halep'e geri döner.

Sevsen, üç yıl sonra Halep'e geri döndüğünde askeriyeden bir subayla yaşamış olduğu ilişki sebebiyle uzun uzun sorguya çekilir.

Romanın başkahramanlarından Sevsen, yaşadığı olumsuzluklar onu dinî anlamda olumlu etkiler. Tövbe edip tesettüre girer ve dinî ibadetlerini yapmaya başlar. Tesettüre uygun

⁹⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 36.

⁹⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 41.

olmayan kıyafetlerinin hepsini toplayıp yakar. Sevsen'deki bu değişimi görenler inanamaz. Sevsen'in eski paraşütçü arkadaşları onu gördükleri her yerde dalga geçip ona hakaret ederler. Sevsen tüm bu olumsuzluklara katlandığında Allah tarafından kendisine ecir verileceğine inanır. Fakat Sevsen, değişimine karşı insanların göstermiş olduğu olumsuz tutumlarına daha fazla dayanamayıp eski haline geri dönme kararı alır.

Romanda zikredilen şu pasaj, Sevsen'in düşüncelerini ortaya koymaktadır:

“Suriyelilerin %90'ı tamamen zulümle hükmeden sistem ve parti ile paralellik içinde, onunla karşı karşıya gelmeyen bir denge hayatı yaşadı. Ülke iki bölgeye ayrıldı. Birinci bölgede; yavaş ve sessizce sürüp giden bir hayat ve sistem taraftarlarının bulunduğu bölge hakkında her şeyi bilenlerin yaşadığı ikinci bölgeden habersiz zenginler bulunuyordu. Düşüncelerini tamamlamadı ve sustu. Sanki bizim tarafa dönmek istediğini söylediğinde yanlış bir şey yaptı.”⁹⁹

Sevsen, her geçen gün artan olumsuzluklara artık tahammül edemez ve annesinin engel olmak istemesine rağmen aile evini terk eder. Yakın arkadaşının evine taşınır ve kiraya ortak olarak arkadaşıyla yaşamaya başlar. Hayatını yeniden düzene sokar. Yeminli tercümanlık ofisinde çalışmaya başlar. Fakat aldığı ücret dışarıda yaşamını devam ettirmesini sağlayacak nitelikte değildir. Kirayı ödemeye güç yetiremeyince eve geri dönmek zorunda kalır. Roman sonunda Sevsen, dayısı Nizar'ın arkadaşı ile beraber Paris'e gider ve hayatına orada devam eder.

Can

Sevsen'in lise üçüncü sınıfta âşık olduğu Fransızca öğretmenidir. İsviçre'de Birleşmiş Milletler ofisinde tercümanlık yapmaktadır. Kız kardeşi, ona bir mektup yazarak Suriye'ye geri dönmesi gerektiğini ve annesine bakmak zorunda olduğunu, aksi takdirde annesinin öleceğini haber vermiştir. Can, kardeşinin mektubundan sonra İsviçre'deki işinden istifa ederek Halep'e, ölüm döşesinde olan annesine bakmak için döner.

Can, İsviçre'deyken memleketin durumu kötüye gitmektedir ve kız kardeşi, ona memlekette olan gelişmeleri aktardığı mektuplar yazmaktadır. Mektupları alan Can ilk

⁹⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 116.

etapta olanlara inanamaz ancak ülkesine geri döndüğüne kardeşinin mektuplarda bahsettiği durumların doğru olduğunu anlar.

Bizzat zorunlu olarak katıldığı parti mensuplarının yürüyüşüne ve pislik içindeki caddelere tahammül edemez. “Baas Partisi’nin” yürüyüşlerinde alçak bir adam gibi başı öne eğik şekilde yürür.

Halep’te öğretmenlik yaptığı zamanların birinde, Baas Partisi’nin millî marşını söylemeyi reddetmesi üzerine ajan olarak ithamlanır ve görevinden alınır. Hatta görevden alınan Can, yedi gün boyunca sorguya çekilir. İşi elinden alınan Can, geçimini sağlayacağı bir işe sahip olmaması sebebiyle hayatını devam ettirebileceği bir maddî gelire ihtiyaç duyar. Evinde özel dersler vermeye başlar. Arkadaşlarının, hakkında yazdıkları masumiyet yazıları ile sorgusu sonuçlanır.

İsviçre’de iken ülkesine duyduğu özlem, geri döndüğünde yerini utanma duygusuna bırakır. Yaşadıkları, ülkesinin hali, sokaklarda dolaşan istihbarat askerleri sonsuz bir utanç duymasına sebep olur. Bütün duygularını, İsviçre’de bıraktığı oğlu Pierre’e yazdığı mektuplarda saklar.

Can, ülkesindeki durumu şu cümlelerle anlatır:

“Hıristiyanlar Müslümanlardan korkuyor, mezhepsel azınlıklar çoğunluklardan çoğunluk ise mezhepsel azınlık grubun baskısından korkuyor... Milliyetçiler, dindarlar, mezhep mensupları kısaca herkes başkan ve istihbarat subaylarından korkarken, başkan da en yakın adamlarından ve korumalarından korkuyor. Herkes ilk fırsatta birbirlerinin ayağını kaydırarak sonsuz bağılıklarını göstermek için yeni yöntemler keşfediyor. Bir yandan hep beraber başkana düşman olanların başlarını eziyor bir yandan da birbirlerinin kuyusunu kazıyorlar. Bu şekilde davranarak başkana tanrısal kutsiyet atfediyorlar ancak başkan korumalarından korktuğu için sarayında dışarı çıkamıyor.”¹⁰⁰

¹⁰⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 158.

2.3.3. Zaman

Yazarın romanında anlatmayı tercih ettiği olay örgüsü, 1970 yılında darbe ile iktidarı ele geçiren ve 10 Haziran 2000 yılına kadar yöneticiliği üstlenen Hafız Esad dönemini kapsamaktadır.

2.3.4. Mekân

Halife, bu romanında da mekân olarak ülkesi ve ülkesinin kentlerini tercih etmektedir. Ülke içerisinde tercih edilen ana şehir ise Halep'tir. Olaylar genel itibariyle Halep'teki Ekbis Meydanı'nda geçmektedir.

*“Ekbis Meydanı'nı terk edip, sevdiği beldesine geri döndü.”*¹⁰¹

*“Beni, Ekbis Meydanı'ndaki çiftçi kadınlar gibi doğurmamaya karar verdi.”*¹⁰²

*“Her şeyi arkasında bıraktı ve hep beraber Ekbis Meydanı'na geri döndük.”*¹⁰³

Romanın olay örgüsü genel olarak Suriye'de geçerken şahısların özel hayatları ile ilgili pasajlar göz önüne alındığında farklı mekânların da olduğu görülmektedir. Nizar'ın Paris'e gitme hayali ve aile içerisinde yaşadığı sorunlar sebebiyle Beyrut'a gitmesi, Sevsen'in önce erkek arkadaşı ile yaşamak için gittiği Dubai ve oradan ayrılıp geçimini sağlamak için Paris'e geçmesi, Can'ın on beş sene boyunca İsviçre'de yaşaması, Reşit'in mücahitlerle beraber Haçlı Ordusu'na karşı savaşmak için Irak'ın Bağdat kentine gitmesi farklı mekânlara örnek niteliğindedir.

*“Nizar, kız kardeşine Paris'e gitmek istediğini söyledi.”*¹⁰⁴

*“Yanına birkaç eşyasını aldı, onları küçük bir çantaya koydu ve Beyrut'a gitti.”*¹⁰⁵

*“...Annesine Sevsen'in, evleneceği adamla Dubai'ye gittiğini söyledi.”*¹⁰⁶

*“Sevsen, Can'a Dubai'deki adresini yolladı. Ondan hiç gelmeyen mektuplar bekledi.”*¹⁰⁷

¹⁰¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 21.

¹⁰² Halife, *Lâ sekâkîne*, 24.

¹⁰³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 33.

¹⁰⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 22.

¹⁰⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 97.

¹⁰⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 54.

¹⁰⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 59.

“Halep’e geri dönmek için sessizce Cenevre’yi terk etti.”¹⁰⁸

“Nizar ağladı, birden anneme Reşit’in Bağdat’ta olduğunu söyledi.”¹⁰⁹

2.3.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Roman, kahraman anlatıcının bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Bu anlatım tekniğinde olan biten kahramanın gözünden anlatılmaktadır. Anlatıcı, kahramanlardan biri olup olaylar onun etrafında şekillenir. Meydana gelmiş, gelmekte olan ve gelecek olan her şey kahraman tarafından bilinmektedir. Bu tekniğe uygun olarak romanda geçen birkaç pasaja burada yer verilebilir:

“Eve dönüş yolumda henüz altmış beş yaşına ulaşmadan sürpriz bir şekilde ölen annemi hatırladım. Gizlice sevindim. Ölümünün, annemin sürekli oksijen yetersizliğinden şikâyet etmesi sebebiyle on senedir geciktiğine inanmıştım.”¹¹⁰

“Başkaları bizden korksun diye korkuyu kendimizin ürettiğini düşündüm. Ancak bu korkunun bize yapıştığını ve bizi de korkak insanlar yaptığını anladım. Bir zamanlar Münzir’in koluna yapışıp Halep caddelerinde yalpalayarak yürürken, kendileriyle karşılaşan insanların korkularını hissedip ürperen Sevsen’in hissettiği şöhret vehimleri gibi. Neden insanların korkusu onu ürpertiyor ki? İşte tamda o sırada bedeninin yanıp ateşinin yükseldiğini hissedecek ve böylece korku ona sirayet edecekti. O da bu düşünceden uzaklaşmaya çalışacaktı.”¹¹¹

“...Araba istasyona yaklaşırken köyden gelen feryatlarla irkildik. Duran trenleri, istasyon kapısını kapatan görevlileri ve bomboş caddeleri uzaktan gördük. Görevlilerin evlerinden feryat içinde ağlama sesleri yükseliyordu. Kapılar sallanıyor, bir adam bize geldiğimiz yöne geri dönmemiz için işaret ediyordu. Sevsen, araçtan indiğinde olanlara inanamadı. Televizyon ekranında ağlayarak başkanın ölüm haberini veren spikeri gördü. Kalan kapıları da kapatan tek görevliyi tuttu, onu sarsarak ve kekeleyerek dakikalar içerisinde tüm dünyaya yayılan bu haberi yalanlamasını istedi. Görevli, Sevsen’i, içinde bulunduğu travma halinde

¹⁰⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 44.

¹⁰⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 206.

¹¹⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 7.

¹¹¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 132.

birakıp istasyonun ana kapısını da kapattı. Sevsen anlam veremediğim şiddetli bir ağlama krizine girdi ve ben de hemen oradan ayrılmaya çalıştım."¹¹²

2.3.6. Dil ve Üslûp

Yazar, birkaç romanında olduğu gibi bu romanında da ülkesindeki yönetimin topluma ve bireye olumlu-olumsuz tesirleri bir aile üzerinden okuyucuya sunmaktadır.

Yazar; okuyucuya sunmak istediği konuyu yalın, sade, anlaşılır bir dil kullanarak anlatmaktadır. Bunun için Fasih Arapça'yı tercih etmekte, genel anlamda halk diline – ammice- yer vermemektedir. Fasih Arapça'yı kullanırken üst düzey bir dil kullanarak okuyucuyu romana bağlamaktadır.

Romanda dil açısından dikkat çeken en önemli nokta, birkaç kelimeyle de olsa yazarın Kürtçeye yer verilmesidir. Kürtçenin kullanıldığı kısım şu şekildedir:

"Ona Ciwan Haco'nun şarkısını çevirdi ve Mihemed Şexo'nun meşhur şarkısından- Aman Dilo/ Ey Gönül – uzunca bir kesit söyledi. Tutkuyla 'ji derde yâre tu bi kulo/ yârin derdinden sen kül oldun' u tekrarladı."¹¹³

Yazar, diğer romanlarında yaptığı gibi şahsi düşüncelerini ve vermek istediği mesajları karakterler üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Buna verilebilecek örnekler arasında Nizar'ın şu cümlesi dikkat çekmektedir:

"Bankalarda para biriktirmek sanatçılara yakışmaz. Onlar her zaman açlığın ve tehlikenin eşliğinde durmalılar."¹¹⁴

Yazar, ailenin yaşadığı olumsuzlukları zikrederken tasvirî bir dil kullanır. Bundaki amacı da olayın ciddiyetini okuyucuya tattırmaktır.

Yaşanılan olumsuzluklara yer verirken melankolizm havası ağır basmaktadır ve bu durum karakterler ile bağdaşmış haldedir. Bunun en güzel örneği Reşit'in içine kapanması, her gün rutin işleri yapması, yaşamak için bir sebebe ihtiyaç duymayıp intihar etmesidir. Keza Sevsen'in hayalini kurduğu huzurun arayışlarına girmesi ancak her arayışının hayal

¹¹² Halife, *Lâ sekâkîne*, 191.

¹¹³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 148.

¹¹⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 183.

kırıklığı ile sonuçlanması da bir diğer örnektir. Yine anlatıcının yaptığı işi anlamsız bulması bu anlatım biçiminin en ağır basan örneklerinden birisidir.

2.4. *el-Mevtu amelun şâkkun*

el-Mevtu amelun şâkkun Halid Halife'nin 2013 yılında Şam'da kaleme almaya başladığı, 2015 yılında Malta'da tamamladığı ve 2016 yılında yayımladığı bir romandır. Yüz elli bir sayfadan oluşan roman üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölüm Lev Enneke Ekyâsun Kemmûn (Kimyon Poşetleri Olsaydın), ikinci bölüm Bâkatu Verdin Tetfû 'Alâ Safhati Nehrin (Nehrin Yüzeyinde Yüzen Gül Buketi) ve üçüncü bölüm Bülbül Ellezi Yetfû fî Mekânin Dayyıkın (Dar Bir Alanda Uçan Bülbül) olarak isimlendirilmiştir. Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında kalemini yakın tarihe çevirmiş ve Suriye'de 15 Mart 2011 yılında patlak veren iç savaşı konu edinmiştir. Halife, bu romanında savaşın topluma dayatmış olduğu baskıyı, bu baskıya rağmen bir babanın vasiyetini yerine getirmek için evlatlarının verdiği mücadeleyi işlemektedir. Halife romanını, yaşamış olduğu bir olaydan esinlenerek kaleme almıştır.¹¹⁵

2.4.1. Roman Özeti

Roman, Şam'ın Sin (سین) beldesinde yaşayan bir babanın, evladı Bülbül'den vasiyetini yerine getirmesini istemesiyle başlar. Baba Abdüllatif, oğlu Bülbül'den cesedini, Halep'in kuzeyinde bulunan köyü 'Annâbiyye mezarlığındaki kız kardeşi Leyla'nın mezarının yanına defnetmesini ister. Bülbül, o anki ruhsal durumu sebebiyle olabilecekleri düşünmeden babasına vasiyeti yerine getireceğine dair söz verir. Ancak unuttuğu bir şey vardır; Suriye Devrimi. Zira bu durum ülkedeki birçok şeyi değiştirmiştir. Böyle bir zamanda vasiyetin yerine getirilmesi oldukça zordur. Ölmüş insanların cesetleri her yerdedir. Cesetler toplu mezarlıklara gömülür. Ölüm, herkes için eşit olmuştur. Ne zengin ne fakir ne de rütbeli... Hiçbir statü farkı gözetilmeksizin herkes için aynı şartlar söz konusudur. Yapılan cenaze törenleri dahi eskisi gibi değildir. Artık ölenler, yaşayanlardan daha şanslı sayılmaktadır.

Bülbül, babasının vefatıyla beraber hayatı boyunca unutamayacağı şeyler yaşar. Babasının hayatını kaybettiği hastanede görev yapan doktor, Bülbül'e babasının şanslı

¹¹⁵ Syria Direct, "Syrian Author Khaled Khalifa on Latest Novel About" (Erişim 11 Temmuz 2020).

olduğunu ve bunun için mutlu olması gerektiğini söyler. Çünkü her gün onlarca insan ölmektedir ve pek çoğu da babası gibi yaşlılık günlerini göremeden hayata gözlerini yumar. Bülbül, hastaneden çıkar ve babasının vefat haberini kardeşi Hüseyin'e nasıl haber vereceğini düşür. Ölüm, telefon ile bildirilecek bir haber değildir. Sonunda ölüm haberini kardeşine söylemeye karar verir ve doğruca kardeşi Hüseyin'in evine gitmek için taksiye biner. Şoföre babasının vefat ettiğini söyleyen Bülbül, şoförden empati beklerken şoför duyduklarına güler. Çünkü şoförün dediğine göre kardeşlerinden üçü ve evlatları geçen ay bombardımanda ölmüştür. Bülbül, eve vardığında Hüseyin onu karşılar ve kapıyı açtığına yüz ifadesinden olan biteni anlar. Ayrıca vasiyeti yerine getirmek için elinden gelen her şeyi yapacağına dair söz verir.

Bir sonraki gün Hüseyin, yolculuk hazırlıklarını tamamlar ve kız kardeşi Fatma'yı evinden alır. Hep beraber gerekli hazırlıkları yaparlar ve naaşı teslim almak için hastaneye giderler. Çıkış için morg müdürünün imzası gerekir. Üstü kapalı bir şekilde kendilerinden rüşvet istenir. Bu ödemi yapmaları durumunda hastane müdür imzayı atar ve kardeşler, naaşı hastaneden çıkarırlar.

Hüseyin, Abbâsî Meydanı üzerinden Şam'dan çıkmaya karar verir. Ancak ilk kontrol noktasında görevli askerler tarafından durdurulur ve geçmelerine müsaade edilmez. Nitekim Suriye'deki kontrol noktaları, halka kötü muameleleriyle ünlenmiştir. Kardeşler ise 'Annâbiyye'ye gitmek için söz konusu kontrol noktalarından geçmek zorundadır. Kontrol noktası askeri, evraklara hızlıca göz atar ve geçmeleri için izin verir. Ancak yolda görevli başka bir askere denk gelirler. Durdurulan aracın iç-dış kontrolü yapılır ve gözlerine çarpan bir şey kardeşleri endişelendirir. Asker, el işareti ile arabanın içinde battaniyelere sarılı olanın ne olduğunu sorar. Bülbül, babasının naaşı olduğunu söyler. Asker, Hüseyin'e arabayı mal kontrolünün yapıldığı yere doğru sürmesini emreder. Mal kontrolü bölümüne bir subay gelir, aracın kapısını açar ve onlara naaşın üzerini açmalarını emreder. Naaşın resmî evraklarını sorar. Fatma istenilen kimlikleri ve evrakları subaya teslim eder. Subay, babalarının kimliğini sorarak onları şaşırtır. Hüseyin, kontrol noktası amirinin yanına giderek durumu izah eder ve geçiş ücreti olarak adlandırılan rüşveti öder. Subaydan kimlikleri alarak kardeşlerinin yanına döner ve yollarına devam etmek için hareket ederler.

Hüseyin, arabadakilere el-Kutayfa kontrol noktasına yaklaştıklarını söyleyerek onları uyarır. Kontrol noktasına vardıklarında bu kez subayla konuşmayı ve durumu izah etmeyi Bülbül tercih eder. Subayın yanına giden Bülbül, durumlarını anlatırken kendisine doğru yanında bir asker ile Hüseyin'in geldiğini görür. Hüseyin, Bülbül'e naaşın tutuklanacağını söyler ancak Bülbül, buna anlam veremez. Her ne kadar durumlarını açıklasalar da gözlerinin önünde naaş tutuklanır, kardeşler de zindana atılır. Çünkü babaları Abdüllatif, her ne kadar yeni ölmüş olsa da iki senedir devlet tarafından aranan bir şahıstır. Aile yakınlarından biri sorgu için çağırılır. Sorguya gitmeyi tercih eden Bülbül, askeri takip eder. Bülbül, subay tarafından babasının ailesi ve akrabaları hakkında sorulara tâbî tutulur. Subay, onu ve kardeşlerini şubeye götüreceklerini, naaşın hükümet tarafından uygulanan prosedüre göre tutuklanacağını ve babasının iki senedir aranan bir kişi olduğunu açıklar. Bülbül, içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için askerle anlaşma yapar ve nihayetinde bu anlaşma kardeşlerin lehine sonuçlanır. Şube Müdürü çıkışlarına izin verir ve yollarına devam ederler.

Kardeşler, Sâd (صاد) beldesine doğru devam ederler. Bir akşam Lamialarda konaklarlar. Babalarının cansız bedeninin kokusu değişmeye başlayınca Lamia'nın kocası Züheyr, kötüleşen naaşı ikamet ettikleri bölgenin devlet hastanesine götürür ve bir akşam morgda kalması için hastane görevlileri ile anlaşır. Ertesi gün, Lamia'yı hastaneden arayan bir hemşire, morgda yer olmadığı gerekçesiyle naaşı sokağa attıklarını haber verir. Bülbül, babasının naaşını teslim almak için imza atmaya morga girer, masada duran evrakların arasından babasının naaşını teslim aldığına dair evrakı bulup imzalar.

Babalarının naaşını teslim alan kardeşler, zaman kaybetmeden yolculuklarına devam eder. Yol güzergâhındaki diğer kontrol noktasındaki askerî araç, onlardan durmalarını ister. Yakından gelen bombardıman sesleri hareket etmelerini engellemektedir. Bir anda savaşçı tugaylar, kontrol noktasındaki askerî tank konvoyuna saldırır ve konvoy, Kuzey Halep'e doğru yönelir. Pek çok insan gibi kardeşler de olandan istifade ederek yollarına devam ederler. Ancak 'Annâbiyye'ye ulaşacaklarına dair inançlarını kaybederler. Çünkü bir kontrol noktasında daha dururlar. Asker naaşı görünce şaşırır. Bülbül, subayla konuşmaya gider. Ancak subay ona naaşın geçişinin yasak olduğunu ve hastaneden vefat belgesinin doğruluğunu teyit eden yazının ellerine ulaşması gerektiğini söyler. Faks yardımıyla gerekli evrakın temin edilmesiyle geçişlerine izin verilir.

Kardeşler, rejime ait kontrol noktalarını rüşvet vererek veya saatlerce subayların keyfi kararlarını bekleyerek atlatmışlardır. Yolculukları boyunca zorluklarına rağmen geçmek zorunda oldukları kontrol noktaları rejimle sınırlı değildir, militan savaşçıların hükmettiği kontrol noktalarında da farklı durumlarla karşılaşılır. Farklı militan savaşçılara ait kontrol noktalarının ilkinde vardıklarında dört adet silahlı adamla karşılaşılır. Adamlar hiç vakit kaybetmeden kardeşlerin hepsini alarak emirlerinin huzuruna götürürler. Emir, kendilerine dinle ilgili birtakım sorular yöneltir ve bu sorulara verecekleri cevaplara göre kontrol noktasından geçmeleri için izin verip vermeyeceğini bildirir. Kardeşlerin sorgusu başlamadan önce bina bombalanmaya başlar. Kardeşler, durumu fırsata çevirerek binadan kaçar ve yolculuklarına devam ederler ancak ‘Annâbiyye’ye yaklaşımdan önce yeni bir kontrol noktasında durdurulurlar. Kontrol noktasındaki siyah giyimli ve silahlı adamlardan biri, Bülbül ve Hüseyin’i yakındaki binaya götürür. Bülbül ve Hüseyin, beş saat boyunca binada bekletildikten sonra sırayla din hakkında sorguya çekilirler. Hüseyin sorulara doğru cevap verir ancak Bülbül’ün durumu Hüseyin’den farklıdır. Sorulan sorulara cevap veremeyen Bülbül’ün tutuklanmasına ve dinî eğitimin verildiği kampa götürülmesine karar verilir. Sorguyu başarıyla tamamlayan Hüseyin, binadan ayrılarak araca geri döndüğünde Fatma’nın konuşmakta zorluk çektiğini fark eder. Saatlerce arabada yalnız kalan Fatma, konuşacak kimseyi bulamadığı için korkmuştur. Fatma’nın korkusuna bir de uzun süredir teneffüs ettiği ağır ceset kokusu da eklenince dili tutulmuştur. Yaşadıklarının şaşkınlığını atmaya çalışan Hüseyin, köydeki akrabalarına ulaşarak durumlarını haber verir. Akrabalardan birileri yola çıkarak Hüseyinlerin bulunduğu mevkie gelir, Fatma ve Hüseyin’i hemen köye götürürler. Köye giderken Hüseyin, amcaoğlu Kasım’a Bülbül’ün, bir grup silahlı adamlar tarafından sorguya çekildikleri kontrol noktasında kendisine sorulan sorulara doğru cevaplar veremediği için tutuklandığını ve dinî eğitim için kampa götürüldüğünü söyler. Amcaoğlu Kasım ise Bülbül’ü kurtarmak için elinden geleni yapacağını söyler. Köye ulaşana Fatma ve Hüseyin, o gece dinlendikten sonra sabahın erken saatlerinde babalarının naaşını gömme işlemini akrabalarının yardımı ile gerçekleştirir. Bülbül ise eğitim kampından çıkabileceğine dair bütün ümidini kaybetmiştir ki akrabalarından birinin, Bülbül’ün tutuklandığı binaya gelmesi ve gerekli evrakları imzalamasıyla hapisneden çıkışı gerçekleşir. Hapisneden çıktığı gibi köye giden Bülbül, kız kardeşi Fatma’nın halini görünce çok üzülür. Ayrıca babasının defnedildiğini öğrenen Bülbül, ertesi sabah

amcaoğlu ile kabre gider. Ancak babası, vasiyet ettiği gibi kardeşi Leyla'nın yanına gömülmemiştir ve bu durum Bülbül'ü çok öfkelerir. Ancak babasının artık bir kabri vardır. Defin işlemini gerçekleştirmek için 'Annâbiyye'ye üç gün süren yolculuğun sonunda ulaşan kardeşler, her ne kadar babalarının istediği gibi olmamışsa da vasiyeti yerine getirdikten sonra Şam'a dönmek üzere yola çıkarlar. 'Annâbiyye'ye giderken büyük zorluklar geçen kardeşler, Şam'a dönerken yolculukları sandıklarının aksine çok kolay olur. Hüseyin, Bülbül ve Fatma, Şam'a geri döndüklerinde beraber oturup özlem gidermek yerine her biri, diğerinden kurtulmayı istercesine evlerine gitmeyi tercih eder. Kardeşler, birbiriyle son kez vedalaşarak evlerine doğru yol alırlar.

2.4.2. Şahıs Kadrosu

Abdüllatif

Romanda gerçekleştirilmesi istenen vasiyetin sahibi olan Abdüllatif, 'Annâbiyyeli'dir. Bülbül, Hüseyin ve Fatma'nın babası Abdüllatif; ileri yaşına rağmen şık giyimli, cümlelerini özlü sözlerle bezeyen, saygın, yaşadığı beldenin gözde öğretmeni ve geçmişine bağlı bir kişi olarak tasvir edilmektedir.

“Babanın yaşı ilerledikçe geçmiş zamanın ayrıntılarına olan takıntısı da artıyordu. Ayakkabılarını parlatma şekli, şık kravat takmak, az ve öz konuşup saygıyla dinlenmek, zekice jestler yapmak ve arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde onlara ilginç hikâyeler anlatmak gibi kendisini eğlenceli ve faydalı oturumların vazgeçilmez arkadaşı yapan ve ritüelleri kutsayan -ki beldesi Sin, o olmadan hiçbir cenazeyi uğurlamamıştır- zarif bir kişi olarak gösteren ayrıntılarla ilgileniyordu.”¹¹⁶

Abdüllatif, her ne zaman yaşadıklarının kendisine ağır geldiğinin hissetse rahatlamak için kimseye bir şey demeden köyüne gitmektedir. Bu durum romanda şu şekilde anlatılmaktadır:

“O gece Bülbül, babasının öleceğini hissetti. Babası, odasına girdi, kapıyı kapattı. Birkaç gün kimseyle konuşmadı. Bu olaydan sonra köyüne gitti. Ne zaman kendini zayıf hissetse 'Annâbiyye'ye giderdi. Orada tarlalarda yürümek ve çocukluk

¹¹⁶ Halid Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun* (Beyrut: Hachette Antoine, 2016), 39.

arkadaşlarından her kim kaldıysa ondan gelen basit bir seslenişe cevap vermek ona yetiyordu... ”¹¹⁷

Baba Abdüllatif’in her ne kadar çocuklarıyla bağı zayıf olsa da aile kavramına önem vermekte ve çocuklarını bir arada tutmaya çalışmaktadır.

Radikal devrimci olan Abdüllatif; devrim sohbetleri yapmaktan, devrime hizmet etmekten son derece onur duymaktadır. ‘Devrim çocukları her yerde’ sözünü şiar edinmekte ve bu çocukları güzel günlerin beklediğine inanmaktadır.

“Bülbül; babası ve doktorun görüşmelerinin tesadüfen mahalleden geçen herhangi bir şahsa ulaşmasından, beraber mırıldandıkları devrim şarkılarının ve konuşmalarının duyulmasından korktuğu için pencereleri kapatmayı alışkanlık edinmişti. İkisi her gün karşılıklı cephe haberleri alışverişinde bulunuyorlar, siyasî olaylar hakkında yorum yapıyorlardı. Her ikisi de devrimin sadece yönetime karşı olmadığında, bütün dünyaya karşı bir devrim olduğunda hemfikirdiler.”¹¹⁸

Abdüllatif, kendisiyle aynı okulda resim öğretmeni olarak göreve başlayan Hristiyan Nevin’e âşık olur. Duygularını bulduğu her fırsatta Nevin’e açmak için çok çabalayan Abdüllatif, başlarda çekimserlik göstererek duygularını itiraf edemez. Yakın arkadaşı Necip’in, Nevin’le evleneceğini duyunca büyük bir hayal kırıklığı yaşar ve duygularını itiraf edemediği için çok pişman olur. Ancak Necip ve Nevin’in evliliği, birkaç yıl sonra Necip’in ölmesiyle son bulur. Her ne kadar Abdüllatif Nevin’e duygularını itiraf edememiş olsa da Nevin, Abdüllatif’in duygularını anlamıştır. Necip’in vefat etmesinden sonra hayatının geri kalanını yalnız geçirmek istemeyen Nevin, Abdüllatif’le evlenir.

“Kırk sene önce Nevin tatlı ve genç bir kız idi. Öğretmenler odasına girdi ve kendini basitçe geçici resim öğretmeni olarak tanıttı. Abdüllatif, ona büyük bir tutku ile bakıyordu.”¹¹⁹

Bülbül

Romanın başkahramanı, ailenin en büyük çocuğudur. Asıl adı Nebil’dir. Yemek yapmaktan hoşlanan, genel itibari ile umutsuz, korkak, içine kapanık bir kişilik olarak

¹¹⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 24.

¹¹⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 41.

¹¹⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 60.

tasvir edilmektedir. Günlük yaşantısında cesaretli olduğu anların nadir oluşu vurgulanmaktadır.

Romanın konusunu oluşturan babanın vasiyetini yerine getirmede büyük bir sorumluluk taşımaktadır. Çünkü babası Abdüllatif, ölümüne yakın bir vasiyette bulunur ve vasiyetini yerine getirmesini talep ettiği evladı Bülbül'dür. Bülbül; babasının kendisinden yerine getirmesini istediği vasiyetin devrimin yapıldığı bir zamanda gerçekleştirilmesinin zorluğundan, dönemsel olarak ülkede yaşanan sorunlardan olumsuz etkilenecek hayata umutla bakmak yerine karamsarlığa ve korkaklığa gömülür. Aile üyelerinden ve ülkesinden uzaklaşmak ister.

*"...Mutfaktan çıktı. Sessizce sigarasını yaktı. Büyük bir rahatlama hissetmeye başladı. Vicdanını azarlama fikrini bir kenara bıraktı. Uyuyacaktı. Babasının naaşını 'Annâbiyye'ye ulaştırmak için uyumak istiyordu. Oradan da sınırı geçip Türkiye'ye geçecekti ve bu ülkeye asla geri dönmeyecekti."*¹²⁰

Bülbül, Hıristiyan olan Lamia'ya aradaki din farklılığına rağmen âşık olur ve onunla evlenmek ister. Ancak Lamia'nın, ailesinin düşüncelerine karşı hareket etmek istememesi ayrılımlarına sebep olur.

"Ona bir zarar gelmesinden endişe ediyordu. Ayrılık sahnelerini tahayyül etmekten başka bir şey yapamadı. Neden sonuçtan bu kadar emindi, bilmiyordu. Lamia ona:

*- Seni seviyorum, ancak Müslüman bir adamla evlenemem, diyecekti."*¹²¹

Lamia'dan ayrılmak zorunda kalan Bülbül, hayatının geri kalanını tek yaşayamayacağı farkın vararak başka bir kadınla evlenir ve bu evlilikten Abdüllatif adında bir oğlu olur. Ancak bu evlilik hayatı da şiddetli geçimsizlikten dolayı son bulur.

Bülbül'e göre babası devrimci bir evlat sahibi olmayı hak etmektedir. Lakin kendisi bu nitelikte bir yapıya sahip değildir. Korkusuz bir babanın korkak oğlu olmak, ona göre yanlış. Ancak Bülbül'ün elinden de bir şey gelmemekteydi.

"Abdüllatif, oğlu Bülbül'e abluka günlerini anlatıyordu. Sanki Bülbül'den olanları unutmamasını istiyordu. Ancak Bülbül kendini, dört sene boyunca olan biteni

¹²⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 50.

¹²¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 47.

unutmak isteyen bir başka kimse gibi hissetti. Bu baba, Doktor Nizar gibi cesaretli bir evlat hak ediyordu.”¹²²

Bülbül’ün eğitim hayatı felsefe bölümünü okumaya karar vermesi ile başlar. Amacı, bu bölümü okuyarak dünyada yaşananları anlamaktır. Ancak felsefe okumaya karar vermesi, babasının hoşuna gitmez. Babasının okuduğu bölüme razı olmamasına rağmen istikrarla eğitimine devam eden Bülbül; okuldaki hocalarının haksızlık yapmasından, işlerini hakkıyla yapmıyor oluşundan etkilenir. Eğitim kurumunda eğitimle bağdaşmayan eylemlerin yapıyor oluşu bölümüyle ilgili olarak olumsuz düşüncelere kapılmasına ve hayallerinden vazgeçmesine sebep olur. Eğitim hayatı, diploma alma amacından öteye gitmez. Bülbül, üniversiteden mezun olduktan sonra hayatının geri kalanını soğuk hava deposunda çalışan bir memur olarak devam ettirir.

Hüseyin

Ailenin ortanca çocuğu olan Hüseyin, romanda dominant, asabi, homurdanan ve güçlülerin dünyasını seven bir kişilik olarak tasvir edilmektedir. Küçüklüğünden beri takvim yapraklarını ezberlemeyi ve üzerinde yazanları hayatına tatbik etmeyi sevdiği vurgulanmaktadır.

“Hüseyin, küçüklüğünden beri İslamî Hayır Kurumları’nın yayımladığı Nebvî hadisleri, Kur’ân ayetlerini, hikmetleri ve ünlülerin etkili sözlerini içinde barındıran ucuz takvim yapraklarını ezberlemeyi severdi. Bunları, onu dinleyenlere bilgisi bol olan kişi izlenimi vermek için günlük olaylarda kullanırdı.”¹²³

Hüseyin, eğitim hayatında başarılı bir öğrencidir. Çocukken ailenin en nazlısı, ebeveynlerine en yakın olanıdır. Ancak lise öğrencisi iken hayata dair farklı düşüncelere kapılır. Babası tarafından makul karşılanmayan düşünceleri, aralarında problemlerin yaşanmasına sebep olur. Hüseyin, babasıyla yaptığı büyük bir kavgadan sonra evini terk eder ve eğitimini yarıda bırakır.

“...Lise eğitimi bitmeden önce okulu terk etti. Mutluluğunu yeni hayatında buldu. Babasıyla tartıştıkları o gecede, sakin bir şekilde iki arkadaş gibi konuşmaları gerektiğini söyleyerek onu geri döndürmeye çalışan babasına karşı küstahça davrandı. Hüseyin güçlü ve açık ifadelerle, babasının bir öğretmen ve küçük bir

¹²² Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 42.

¹²³ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 12.

belde halkının saygısını kazanmış bir adam olarak yaşadığı hayatı tekrar etmek istemediğini açıkladı. Sonra da zayıflar dünyasına karşı nefret duyduğundan, güçlülere yakın olarak yaşamak istediğinden bahsetti.”¹²⁴

“Abdüllatif birkaç kelime dışında bir şey diyemedi. Hüseyin’e:

- Hem kavat olup hem de benim oğlum olamazsın, dedi.
Kavat kelimesi Hüseyin’in hoşuna gitmedi. Kimliğini çıkardı ve babasının kimlikte yazılı ismini göstererek ona:
- Buradaki isminin yerine ‘pislik’ yazacağım, dedi. Arkasında korkunç bir şaşkınlık bırakarak hızlıca evi terk etti.”¹²⁵

Okulu yarıda bırakmış olan Hüseyin, iş hayatında tecrübelidir ve bundan dolayı devlet dairelerinde pek çok alanda çalışır.

“Bülbül, bu gibi durumlarda kardeşi Hüseyin’in iyi bir yöntemle hareket edebileceğine güveniyordu. Hüseyin devlet işlerinde tecrübe kazandığı pek çok meslek değiştirmişti ve o, pek çok yer konusunda bilgi sahibiydi.”¹²⁶

Fatma

Ailenin tek kızıdır. Ebeveynleri vefat ettikten sonra en büyük erkek kardeşin baba rolünü, kız kardeşin de anne rolünü üstlenmesini doğrularcasına Fatma da anne rolünü üstlenmeye çalışır ancak bunun için yetersizdir. Romanda duygusal, zenginliğe önem veren, evhamlı, bencil, cimri ve kibirli bir kişilik olarak tasvir edilir. Küçüklüğünden beri kardeşi Hüseyin’in emirlerine itaat eder.

Fatma, eğitim sürecinde birisi ile taşınır.

“Bir gün Fatma, Mezze’deki Öğretmen Eğitim Enstitüsü’ne giden otobüsü bekliyordu. Durak tıklım tıklım doluydu ve yağmur da şiddetliydi. Memduh’un onu gideceği yere götürme davetini masumca kabul etti. Fatma, onu kardeşlerinin tanıdıklarından biri sandı. Tereddüt ettikten sonra arabaya bindi. Memduh, onu her gün otobüs durağında gördüğünü ve ondan hoşlandığını söyleyerek Fatma’yı şaşırttı.”¹²⁷

¹²⁴ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 85.

¹²⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 86.

¹²⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 9.

¹²⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 21.

Fatma ile Memduh arasında zamanla büyüyen bu aşk, evliliğe bağlanmak ister ancak babası Abdülatif, bu evliliğe razı değildir. Abdülatif, aldığı karardan vazgeçmesi için sürekli bir şekilde kızı Fatma'yla konuşur. Fatma ise babasının rızası olmamasına rağmen Memduh ile evlenir. Ancak Memduh ile evliliklerinin ilk aylarında birbirlerine uymadıklarını fark eder ve karşılıklı anlaşma ile boşanırlar.

“İlişkileri tat vermemeye başladı. Bir seneden daha fazla dayanamadı. Memduh Fatma'ya geleceğini temin altına almak adına yurtdışına gideceğini söyledi. Onu Yunanistan'dan dönene kadar beklemek ya da boşanmak konusunda karar vermesi için serbest bıraktı. Asla dönmeme ihtimalini de ilave etti. Memduh'a göre bu evlilik, düzeltilmesi gereken bir hata idi. Ona anlaşmalı boşanmayı teklif etti. Fatma'nın önünde kabul etmekten başka bir seçenek kalmadı. Memduh'a göre Fatma, kısa ve başarısız bir evlilik tecrübesiydi. Ona olan tutkusu bitti ve Fatma, onun için soğuk ve aptal bir kadına dönüştü.”¹²⁸

Fatma'nın Memduh'la yapmış olduğu evliliğinden bir kız bir de erkek evladı olur. Yaşadığı bu olumsuz tecrübe Fatma'yı üzer ve kendisini değersiz hissettirir. Psikoloji olarak düzelmesini maddî kalkınmaya bağlayan Fatma'nın hayata karşı kalan tek umudu çocukları ve bu çocuklarının, hayalini kurduğu zenginliği gerçekleştirmeleridir.

Nevin

Abdülatif'in Hıristiyan eşidir. Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencisi, Deyr-i Zor'da ikamet eden orta halli ve eğitilmiş bir ailenin kızıdır. Bir müddet geçici süreliğine resim öğretmenliği yapar. Abdülatif'in Nevin'i ilk gördüğünde söylediği şu cümleler Nevin'in şahsı hakkında malumat sunmaktadır:

“Kırk sene önce Nevin tatlı ve genç bir kız idi. Öğretmenler odasına girdi ve kendisini basitçe geçici resim öğretmeni olarak tanıttı. Abdülatif, ona büyük bir tutku ile bakıyordu.”¹²⁹

Nevin, Abdülatif'le evlenmeden önce Abdülatif'in yakın arkadaşı Necip ile evlenir. Bu evlilikten iki çocuğu olur.

¹²⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 23.

¹²⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 60.

“Büyük oğlu Hisâm, devrimden birkaç ay önce Tıp Fakültesi’nden mezun oldu. Küçük oğlu Râmî, yirmi iki yaşında, bir sene önce Bankacılık Enstitüsü’nden mezun oldu. Direk askerlik görevine gitti.”¹³⁰

Ancak Nevin, eşi Necip ölünce kalan ömrünü tek geçirmek istemez. Kendisine karşı beslediği duygularını bildiği Abdüllatif ile evlenir. Romanda Irak şarkılarından ve ikinci eşi Abdüllatif ile bahçede vakit geçirmekten hoşlandığı, şarkı söylemeyi sevdiği belirtilir. Hayatına karışılmasından hoşlanmaz. Kalan ömrünü eşi Abdüllatif ile devrime hizmet etmekle geçirir.

Lamia

Bülbül’ün üniversite arkadaşı ve sevdiği Hıristiyan kadındır. Romanda uzun ve gür saçlı, parlak yüzlü, tebessümü huzur veren, kötülük bilmeyen, yardımsever ve cömert bir kişilik olarak tasvir edilmektedir. Bülbül’ün anne ve babasını ziyaret etmeyi ve onlara hediyeler getirmeyi sever.

“Bülbül’ün babası ile evlerinin havuzlarını düzenlemek için saatlerce vakit geçirir.”¹³¹

Lamia’nın her ne kadar bir süre Bülbül’le duygusal bağları olmuş olsa da Abdüllatif’in yerine getirilmesini istediği vasiyet için kendisinden yardım isteyen Bülbül’e elinden geldiğince yardım ettiği dikkat çekmektedir.

“Bülbül’e göre Lamia kendisine cesaret veren nadir belki de tek kişiydi.”¹³²

Lamia, Bülbül ile olan ilişkisini ailesini öfkelenmemek adına bitirir. Nitekim Lamia Hıristiyan, Bülbül ise Müslüman’dır. Kalan ömrünü eşi Züheyr ile insanlara yardım etmeye adanır.

2.4.3. Zaman

Halid Halife’nin 2013 yılında memleketi Şam’da kalp krizi geçirmesi onu böyle bir romanı kaleme almaya iter. Rahatsızlığı süresince ‘şayet şu an ölürsem naaşımı kim, nasıl Halep’in kuzeyindeki köyüme götüreceksin’ sorusu, Humus kentinde meydana gelen şiddetli

¹³⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 123.

¹³¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 56.

¹³² Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 54.

bombardımanlar ve bombardımanların beraberinde getirdiği ölümler şahsı için esin kaynağı olur.

Romanda anlatılan olay örgüsü için yazar, açık tarihler seçmemiştir. Ancak olay örgüsünün hangi zamanda gerçekleştiği, Suriye Devrimine işaret eden gösteriler ve protestolar aracılığıyla bilinmektedir. Suriye’de ortaya çıkan iç çatışmaların ilk tezahürü 2011 yılında görülmektedir. Romanın konusunun işlendiği zaman da devrim seneleriyle paralellik göstermektedir. Bu seneler de 2011-2013 seneleri arasındadır.

Romanda dikkat çeken bir diğer zaman unsuru da mevsimsel zamandır. Karakterlerin özellikle de Bülbül, Hüseyin ve Fatma’nın vasiyeti yerine getirmek için yola çıktıkları zamanla ilgili olarak kurdukları cümleler kış mevsiminde olduklarını doğrular niteliktedir.

Roman kurgusu için ayrılan zaman dilimi ise süre olarak üç dört gün ile sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte olay örgüsü içinde karakterlerin hatıraları dile getirilirken yoğun bir şekilde geçmiş zamanlara dair anlatımlar bulunmaktadır.

2.4.4. Mekân

Romanın olay örgüsü, genel itibarıyla Suriye’de cereyan etmektedir. Olay, ailenin hayatını idame ettirdiği Şam’dan başlayıp vasiyetin gerçekleştirileceği Halep’in kuzeyinde hayalî olarak bulunan ‘Annâbiyye köyünde son bulur.¹³³ Ancak roman içerisinde yer yer detaysal mekân isimlerinden de bahsedilmektedir. Bunun sebebi ise şahısların özel hayatları hakkında zikredilen pasajlardan kaynaklanmaktadır. Babanın geçmişinden bahsedildiği zamanlarda ‘Annâbiyye köyü öne çıkmaktadır. Aile üyelerinin hayatları ise Şam ve içerisinde bulunan Bab Toma, Jobar, Abbâsiyyîn Meydanı gibi yerlerde geçer ve yazar yer yer buralardan da bahsetmektedir.

Şam’dan yola çıkıp Kuzey Halep’te hayalî olarak bulunan ‘Annâbiyye’ye doğru ilerleyen yolculuk sürecinde Deyr-î Zor, Deyr-î Atiyah, Tel Abyâd, Rakka, Afrin, El-Kâbûn, el-Kutayfa, Humus gibi yerleşim yerleri zikredilmektedir.

¹³³ ‘Annâbiyye köyü Halid Halife tarafından inşa edilen hayalî bir köydür. Ancak yazar, el-Mevtu amelun şâkkun romanında bu köyü gerçek bir köy gibi yansıtarak olay örgüsünün mekânı olarak kullanmıştır.

2.4.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Roman, hâkim bakış açılı üçüncü tekil şahısla (o) kaleme alınmıştır. Bu anlatım tekniğinde anlatıcı; her şeye hâkimdir, zamansal olarak her şeyi bilir, karakterlerin içinden geçenerlere de vâkıftır. Bu anlatım tekniğine örnek olarak romandan bir pasaj zikretmek yerinde olacaktır:

“İşittiği korkunç işkence hikâyeleri aklına geldi. Çürümüş cesetlerin üzerinden geçişlere, tıklım tıklım dolu zindanlardaki nefes darlığına, elektrikle yapılan işkencelere ve tırnakların sökülmesine tahammül edemeyeceğine gönülden inanıyordu. Herhalde ilk işkence seansından hemen sonra ölürdü. Gözlerini kapattı. Derinlilerine kadar uzanan garip bir huzur hissetti. Vasiyeti olmayan bir ceset olacaktı. Köpeklerin yemesi için atılmış olmak ya da yakılmak pek de umurunda değildi. İşte o zaman hiç korkmadan babasının yanına uzanacaktı. Bu görüntü hakkındaki düşüncesi, ona ihtiyaç duyduğu cesareti bahşetmişti. Asla hayalî veya hakiki kahramanlıklarla iftihar etmeyecekti. Zindanlardan çıkacak kadar şanslı olanların anlattığı ve ağızdan ağıza dolaşan gerçek hikâyelerin boyutu, inanılmayacak kadar korkunçtu.”¹³⁴

2.4.6. Dil ve Üslûp

Yazar; bu romanda güncel bir meseleyi kaleme almaktadır, insanların duygularına tercüman olmayı büyük bir başarı ile gerçekleştirmektedir. Gerek iç dünyasında gerek Suriye’deki insanların iç dünyalarında vuku bulan yıkımlara, hüznülere, umutsuzluklara, korkulara yer vermektedir. Roman, her ne kadar kardeşlerin vasiyeti yerine getirmek için çıktıkları yolculuk üzerinden işlenmiş olsa da yazar, vermek istediği mesajları romanın bütününe yayarak okuyucuya ulaştırmaktadır.

Yazar, romanında sade ve anlaşılır bir dil kullanmakta, gereksiz söz öbeklerine ve süslemelere yer vermemektedir. Fasih Arapça’yı tercih etmekte ve halk diline –ammice- yer vermemektedir.

Bülbül’ün içinde bulunduğu zor durum sebebiyle insanlardan, ailesinden ve ülkesinden uzaklara gitme hayalinin dönüp dolaşıp tekrar kendi evine dönmesi ile son bulması, yazarın her ne pahasına olursa olsun ülkesinde kalma kararına benzemektedir.

¹³⁴ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 26–27.

Yazar, olay içerisindeki karakterlere geçmişte yaşadığı olayları hatırlatarak geçmişten kesitler sunmaktadır. Halife, bunu yaparken ‘Geriye Dönüş/ İstirca/ Flashback’ yöntemini kullanmaktadır.

“Bülbül, Lamia’ya bir şey olmasından endişe duyuyordu. Ayrılma anlarını hayal etmekten başka bir şey yapamamıştı. Nedendir bilinmez Bülbül, Lamia’yla ilişkisinin bir şekilde biteceğine emindi. Lamia ona ‘seni seviyorum ancak Müslüman bir adamla evlenmem’ diyecekti. Bülbül ise arkadaşlarının tavsiyelerini ve aşkını Lamia’ya itiraf etmesi için cesaretlendirmelerini dinlemedi bile. Arkadaşları ona ‘sevgi, evlilikten daha önemli, pek çok şey sevgiden daha sonra gelir’ dese de Bülbül o gece kararının doğru olduğuna kanaat getirdi. Lamia mütedeyyin bir Hıristiyan değildi belki, ancak bedelini ödeyemeyeceği evliliği yaparak ailesini öfkelenmek istemiyordu. Bülbül’ün bu çıkarım hoşuna gitmişti. Yıllar boyunca kararının doğru olduğunu hissetti.”¹³⁵

Roman kahramanların fikirleri, genellikle kendi kendilerine konuştukları iç seslerinde (monolog) verilmektedir.

“Bülbül, oğluna naaşını en yakın mezarlığa defnetmesini vasiyet edecekti. Hiç kimsenin mezarına Fatiha okumasını istemiyordu. Zaten Fatiha’nın ölüye ne faydası vardı ki? Hayatlarına devam edenlerin, ölenleri için yaptıkları bütün her şey sadece onları ilgilendiriyordu.”¹³⁶

Yazarın beşinci romanı *el-Mevtu amelun şâkkun*, psikolojik bir roman olması hasebiyle karakter analizlerine de yer verilmektedir. İnsan psikolojisini yansıtan cümlelerin varlığından bahsedilebilmektedir.

“Bülbül, nadiren görülen bir cesaret anında babasının hüznü ve buğulu gözleriyle son ayrılık sözlerinin tesiri altında korkusuz ve kararlı bir şekilde davrandı. Bütün açıklığına ve basitliğine rağmen zor bir görev olan vasiyetini yerine getireceğine dair söz verdi. Birkaç saat içinde öleceğini bilen bir adamın zayıf olması, aklındaki her şeyin onu üzüntüye sevk etmesi ve gerçekleştirilmesi zor şeyler istemesi normaldi Aynı şekilde Bülbül gibi bir adamın onu yüzüstü bırakmak istememesi de normaldi.”¹³⁷

¹³⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 47.

¹³⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 95.

¹³⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 5–6.

2.5. Lem yusalli aleyhim ehad

Lem yusalli aleyhim ehad Halid Halife'nin 2015 yılında Şam'da kaleme almaya başladığı, Cambridge'de devam ettiği, 2019 yılında Boston'da tamamladığı en son romanıdır. Roman, aynı yıl Beyrut'ta yayımlanmıştır. Üç yüz kırk sekiz sayfadan oluşan roman, on bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm et-Tufân (Tufan), ikinci bölüm el-Âsâm (Günahlar), üçüncü bölüm Ümmî habbetü fâsûlyâ mufeltaha (Büyük Fasülye Tanesi Annem), dördüncü bölüm el-Hubbu'l-mustehîl (İmkânsız Aşk), beşinci bölüm Kabrun vasata hukûli'l-kerâzi (Kiraz Bahçelerinin Ortasında Bir Mezar), altıncı bölüm et-Tarîku'ş-şâkku (Çetin Yol), yedinci bölüm el-Cû'u' (Açlık), sekizinci bölüm el-Âlemun yetedâ'â (Meydan Okuyan Bir Dünya), dokuzuncu bölüm Tayfu'l-âşık (Sevgilinin Hayali) ve onuncu bölüm Serîru'l-kiddîsi'l-leyyîn (Aziz'in Yumuşak Yatağı) olarak isimlendirilmiştir.

Yazar, son yayımlanan romanı hakkında şu cümleleri kurmaktadır:

*“Roman baştan sona kurgusaldır. Önceki romanlarımdan tamamen farklıdır ve onu farklı bir ruh ve üslûp ile yazdım. Bu eser, kimlik sorusu fikrinin temsil ettiği daimî soru haricinde şu anki Suriye'nin haline yaklaşıyor.”*¹³⁸

2.5.1. Roman Özeti

Roman, 1907 yılının ocak ayında Halep'te bulunan Hanna Avlusu köyünde meydana gelen büyük bir tufanla ile başlar. Yazar, romanına her ne kadar tufanla başlasa da bir anda olay örgüsünün seyrini değiştirerek karakterlerin geçmişine gider. Meydana gelen tufanda köy halkından pek çok kişi hayatını kaybeder. Ölenler arasında Hanna'nın eşi Josephine, oğlu Gabriel ve en yakın arkadaşı Zekeriya'nın oğlu da bulunmaktadır. Bu acı kayıp, romanın başkahramanı Hanna'yı derinden etkiler.

Hanna, Hıristiyan bir ailenin çocuğudur. Ailesini, 1876 yılında Mardin'de meydana gelen katliamda kaybeder. Ailesinden herkesi kaybeden ve yalnız kalan Hanna, bakıcısının yardımıyla Halep'te ikamet eden el-Beyazidî ailesinin evine yerleşir ve bu ailenin evinde büyümeye başlar. Hanna, el-Beyazidî ailesinin oğlu Zekeriya ile arkadaş olur ve bu arkadaşlık yakın ilişki şeklinde devam eder. Hanna, eve yerleştiği ve karşılaştığı ilk andan

¹³⁸ Annahar, “لم يصلّ عليهم أحد لخالد خليفة” (Erişim 21 Mart 2021).

itibaren evin kızı Suat'a karşı duygu beslemeye başlar. Hanna'nın içinde zamanla büyüyen bu duygu, Suat tarafından karşılık bulur. Aralarında meydana gelen bu aşk, kardeş gibi beraber vakit geçirmelerine engel teşkil etmez. Hanna, Zekeriya ve Suat zamanlarını beraber ve eğlenerek geçirirler.

Ahmet el-Beyazidî, Hanna'yı kendi evladı gibi görür ve onu, herkese özellikle hakkında ileri-geri konuşan akrabalarına karşı korur. Ahmet Bey, Hanna tam ehliyet sahibi olana kadar üzerine bırakılmış mal varlığını akrabalarına karşı korumaya alır. Hıristiyan bir çocuğun, Müslüman bir ailede yaşaması halk tarafından son derece garipsenir. Hatta halktan bir grup, Ahmet Bey'in gizli bir Hıristiyan olduğunu düşünmeye başlar. Hıristiyan güruh ise Hanna'nın dinini değiştirebilme ihtimali üzerinde durur. Ancak Hanna, Hıristiyanlıktan vazgeçmediğini belli edencesine kiliseye gitmeye devam eder.

Oğlu Zekeriya'yı askerî okula gönderme karar alan Ahmet Bey, Hanna'yı oğlu gibi gördüğü ve koruyup kolladığı için onu da askerî okula göndermek ister. Hanna'nın Hıristiyan olması askerî okula katılmasına engeldir ancak Ahmet el-Beyazidî, onun da okula alınması için elinden geleni yapar. Ancak Zekeriya ve Hanna, genç olduklarından dolayı hayatlarını eğlenerek geçirmek isterler ve bunun için ellerinden geleni yaparlar. Bir gün her ikisi de eşyalarını hazırlayıp yurtdışına gideceklerini Suat'a bile haber vermeden evden kaçarlar. Bütün imkanları zorlayan Hanna ve Zekeriya, Venedik'e ulaşırlar ve hayal ettikleri hayatı yaşamaya başlarlar. Ancak geçen zaman, her ikisinin de Suat'a ve ülkelerine olan özlemine artırır. Daha fazla dayanamayıp Halep'e geri dönerler.

Hanna ve Zekeriya Halep'e geri döndüklerinde Ahmet el-Beyazidî; ikisine de yaptıklarından dolayı kızmaz, onları kendi hallerine bırakır ve bir daha hayatlarına müdahale etmeme kararı alır. Hanna ve Zekeriya, eğlenmek için uzun zamandan beri inşasının bitmesini bekledikleri kaleyi kendilerine mesken edinirler. Vakitlerinin çoğunu kalede geçirmeye başlarlar. Ara ara İstanbul'da çalışan arkadaşları William Michael Îsâ, Hanna ve Zekeriya'ya mektuplar yazar. William, mektuplarında İstanbul'da neler yaptığından ve neler yaşadığından bahseder. İstanbul çalışan William, bir Türk ve Müslüman kızı olan Ayşe ile tevafuk eseri karşılaşmış ve ona karşı duygular hissetmeye başlamıştır. Ayşe el-Müftî'nin babası Beşir el-Müftî, saygın bir kişidir. Osmanlı ordusu subaylarından Hikmet Paşa, Ayşe ile evlenme talebini Beşir Bey'e bildirir. Beşir Bey'de Paşa'nın bu talebini makul karşılar ve kızını istemesi için evine buyur eder. Ayşe ise bu

durumdan son derece rahatsız olur; ancak babasına Hıristiyan birisini sevdiğini söylemesi mümkün değildir. Beşir Bey'in Hikmet Paşa'nın teklifini kabul etmesinden sonra Ayşe, Hikmet Paşa ile yüz yüze görüşmeye başlar. Ayşe, Hikmet Paşa'yı kararından vazgeçirmek için bulduğu her fırsatta kendini kötüler ve bu evliliğin olmaması için elinden geleni yapar. Ancak Hikmet Paşa'nın gözü aşkından kör olur. Hemen evlenmek isteyen Hikmet Paşa, hazırlık işlemlerini hızlandırır ve Beşir Bey'le görüşerek nişan gününü belirler. Nişan günü gelince Ayşe, bu işten kurtulmanın tek çözümünün William ile kaçmak olduğuna karar verir. William ile anlaşılan Ayşe, yanına eşya alır ve bir daha geri dönmek için evin arka bahçesinden kaçır. Nişan merasimi için Beşir Bey'in evine gelen Hikmet Paşa, Ayşe'nin evden gittiğini öğrenince kendisine yapılan muameleyi sindiremez. Ayşe ve kaçtığı adamdan intikam almaya karar verir.

William, yazdığı mektuplarda en yakın arkadaşları Zekeriya ve Hanna'yı olanlardan haberdar eder ve onlardan yardım ister. Arkadaşlarıyla plan yapıp uzaklara gitmeyi amaçlayan William, önce Ayşe'yle Halep'e gider. Zekeriya ve Hanna, arkadaşının sevdiği kızla beraber olması için ellerinden geleni yapar. Her şey ayarlandıktan sonra William ve Ayşe, arkadaşlarıyla vedalaşarak Halep'ten ayrılmak için yola çıkarlar. Ayşe'nin peşine düşen Hikmet Paşa'nın öfkesi, Ayşe ve William'ı gözlerinin içine bakarak öldürecek kadar büyümüştür. Ayşe ve William'ın fazla mesafe kat etmesine izin vermeyen Hikmet Paşa, ikisini de yakaladığı yerde acımadan öldürür. Zekeriya, Hanna ve Suat, Ayşe ve William'ın Hikmet Paşa tarafından öldürüldüğünü öğrenince çok şaşırırlar. Zekeriya, Hanna ve Suat; Ayşe ve William'ın naaşlarını, inşa ettikleri kalenin bahçesine gömerler ve biri Müslüman diğeri Hıristiyan olan iki âşığın defin işlemine kimsenin karışmasına da izin vermezler. Zekeriya, Hanna ve Suat için arkadaşlarını kaybetmek çok acı vericidir.

Yaşadıklarına tahammül etme gücü kalmayan Hanna, gündün güne içine kapanmaya başlar ve içinde bulunduğu psikolojik durumdan kurtulmak için bir çıkış yolu arar. Kiliseye gitmeye devam eder; ancak içinde bir belirsizlik oluştuğunu fark eder. Ona göre din, yaşadığı sorunlara tam anlamıyla bir çözüm üretememektedir. Zihninde durmadan dolaşan sorulara, içindeki şüphelere geçici bir çözüm sunan din, onun için saçmalaktan başka bir şey ifade etmemeye başlar. Mariana ise Hanna'nın yaşadığı onca şeye rağmen hayatına devam edebiliyor oluşunu farklı unsurlara bağlar ve onda fark ettiği özellikler sebebiyle onun, Hıristiyan Dünyası'ndaki azizlerden biri olabileceğine inanır. Mariana,

aziz olması için Hanna'yı bir kaleye kapatır, kimse ile görüşmesine izin vermez. Hanna'nın aziz olabilmesi için kırk güne ihtiyacı vardır. Mariana, bu süre tamamlanıncaya kadar onu, yakın arkadaşı Zekeriya dâhil kimseyle görüştürmez.

Hanna, kalede kendini günden güne yalnız hissetmeye başlar. Bir gün Zekeriya'nın kaleye onu ziyarete gelmesi Mariana'yı son derece rahatsız eder. Ona göre Hanna'nın kırk gün boyunca kimseyle görüşmemesi gerekir. Bunun için Mariana, Hanna ile Zekeriya'nın görüşmemeleri için elinden geleni yapar; ancak Zekeriya, arkadaşını görmeden geri dönmez. Hanna, Zekeriya'yı görünce çok mutlu olur ve duygulanır. Zekeriya, arkadaşının halini görünce onu, içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya karar verir.

Zekeriya ile kaleden ayrılan Hanna, el-Beyazidî ailesinin evine geri dönmek ister. Hanna'nın evden ayrılışına dayanamayan Suat da Hanna'ya mektup yazmaya karar verir ve bu mektupta bütün duygularını açıkça ifade eder. Hanna'nın, Zekeriya'yla eve geri dönmesine şaşırarak Suat, yazdığı mektubu Hanna'ya verir. Mektubu alan Hanna, bir odaya çekilerek mektubu okumaya başlayınca gözyaşlarına engel olamaz. Çünkü Suat ve Hanna, birbirlerini çok sevmelerine rağmen kavuşamamış bir diğer çifttir. Tıpkı Ayşe ve William gibi... Suat'ın yazdıkları karşısında büyük üzüntü hisseden Hanna da Suat için bir mektup yazmaya karar verir. Suat gibi Hanna da yazdığı mektupta bütün duygularını ve pişmanlıklarını açıkça ifade eder; Hanna, bu aşk adına çabalamadığı için derin pişmanlık hisseder. Hanna, el-Beyazidî ailesinin evinde birkaç gün geçirdikten sonra Zekeriya ile anlaşarak Hanna Avlusu'na dönmeye karar verir ve evden ayrılmadan önce mektubu Suat'a bırakır. Zekeriya ile Hanna, sabah saatlerinde evden ayrılıp Hanna Avlusu'na doğru yola çıkarlar.

Mektubu okuyan Suat; Hanna ve Zekeriya'nın evi terk ettiklerini, Hanna Avlusu'nda yaşamaya karar verdiklerini öğrenince çok üzülür. Hanna'yla yaşamadıkları zamanın vermiş olduğu hasretle Suat, Zekeriya ve Hanna'nın yanına gitmeye ve son zamanlarını onlarla beraber geçirmeye karar verir.

Yanına eşya alıp evden ayrılan Suat; hayatının geri kalanına, kardeşi Zekeriya ve sevdiği adam Hanna'nın yanında ve onlara yardım ederek devam eder. Üç yakın arkadaş, sabaha kadar oturup sohbet ederler. Bir ara uyuyakalan ve sabah saatlerine doğru uyanan Suat; Hanna'yı göremez ve kardeşi Zekeriya'ya, Hanna'nın nerede olduğunu sorar.

Zekeriya’da Hanna’yı en son nehir kenarında gördüğünü söyler. Camdan Hanna’yı takip eden Suat ve Zekeriya, Hanna’nın ara ara hıçkırarak ağladığını görür. Hanna ise yaşadıklarına artık tahammül edemeyeceğine kanaat getirmiştir. Kenarında yürüdüğü nehre ulaşip eşi ve oğlu gibi kendini nehrin sularına bırakır. Suat, Hanna’nın arkasından pek çok gencin nehre girdiğini görünce Hanna’nın intihar ettiğini anlar.

Roman şu cümleler ile son bulur:

“Onlarca genç nehrin soğuk sularına girdi ve fecirden önce gittiği nehrin derinliklerinde kaybolan Hanna’yı aradı. Ay, dolunaydı ve nehrin yüzeyinde görünüyordu. Çok geçmeden Hanna nehrin derinliklerinde kayboldu. Oğlu Gabriel, eşi Josephine, Zekeriya’nın oğlu, papaz, vaiz İvon, değirmen sahibi babası hepsi nehrin derinliklerindeydi ve diğer boğulanlar ölümlerinden neşeli bir şekilde kalktılar. Hanna’yı elinden tutarak balıkların ölmediği, hayatın hep taptaze olduğu krallıklarına aldılar.”¹³⁹

2.5.2. Şahıs Kadrosu

Hanna Krekours

1856 yılında Mardin olaylarında Osmanlı askerleri tarafından bütün aile üyelerini kaybeden, Süryanî Hıristiyan bir ailenin oğludur. Eşi Josephine’nin şu cümleleri bize şahıs hakkında bilgi vermektedir:

“Halk arasında kötü şöhret sahibi olarak tanınmasına rağmen ihtiyaç sahiplerine cömertçe davranan, patrik gibi söz sahibi şahısların buyruklarına boyun eğmeyen, başına buyruk, yalan söylemeyen, sorumluluk sahibi, kadınlarla garip hikâyelerine ve günahkârlığına rağmen en nihayetinde cesaretli bir adamdı.”¹⁴⁰

Josephine’i istemeye gittikleri zaman Hanna hakkında romanda söylenen şu cümlelere yer vermekte fayda vardır:

“Hanna son senelerde büyük projeler planlayan üst düzey pazarlıkçı, cimri mal sahibi akranlarından farklı bir şekilde mülkünü yönetme, şehir düşünürlerini tanımaya önem verme, kulüplerin açılmasına ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun kapattığı gazete yayınlama projelerine destek verme gibi kişiliği

¹³⁹ Halid Halife, *Lem yusalli aleyhim ehad*, (Beyrut: Hachette Antoine, 2019), 348.

¹⁴⁰ Halife, *Lem yusalli*, 36.

hakkında birtakım gizli yönlerini keşfetti. Adı şehirdeki çoğu liberal projelerin zengin sponsorlarının yanında zikredilirdi. Bu tablo onu sevilen bir adam yaptı. Şehirdeki Yahudiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar ona aykırı davranmazdı. Şehirleri hakkında dar görüşlü düşünen din adamlarına karşı söylemiş olduğu sözler tekrarlanırdı."¹⁴¹

Hanna, 1907 yılı ocak ayında meydana gelen tufanda eşini ve çocuğunu kaybedince psikolojik yıkım yaşar.

*"Hanna'yı dehşet kapladı. Bir an konuşma yetisini kaybettiğini sandı."*¹⁴²

*"Hanna, bir kez daha tek başına ailesiz kaldığını düşündü."*¹⁴³

*"Hanna karanlık bir tünelde asılı olduğunu, ayaklarının altında telef olmuş yaratıkların kemiklerinin parçalanma sesini hissetti."*¹⁴⁴

*"Hanna tufanın sadece oğlu ve karısını boğmadığını, aynı zamanda ahlaksız ve heyecanlı geçmişinin, hayatının tamamını batırdığını hissetti."*¹⁴⁵

Hanna, yakın arkadaşı Zekeriya ile beraber rahatça eğlenebilecekleri kale inşa etmeyi planlar. Bu kalenin endişelerini sona erdireceğine, halüsinasyonlardan kurtaracağına inanır. Bu kalede kumar oynamaktan ve kadınlarla vakit geçirmekten hoşlanır.

Hanna, küçük yaşta yerleşmiş olduğu el-Beyazidî ailesinin kızı Suat'a karşı derin hisler besler, Suat tarafından duygularına karşılık bulsa da roman boyunca birlikte olmaya cesaret edemezler. Her ikisi de cesaretli olmadıkları ve bu aşk adına ellerinden geleni yapmadıkları için pişman olur. Suat'ın Hanna'ya yazmış olduğu mektup, hissettikleri pişmanlığı gözler önüne sermektedir:

"Bu mektubu sana yazıyorum ve tamamlayıp tamamlayamayacağım konusunda kendime güvenim yok. Bilirsin ki altmış sene boyunca yazmayı planladığın mektubu yazmak zordur. Ve ben yaklaşık altmış seneden beri bu mektubu yazmayı düşündüm."

¹⁴¹ Halife, *Lem yusalli*, 36.

¹⁴² Halife, *Lem yusalli*, 6.

¹⁴³ Halife, *Lem yusalli*, 6.

¹⁴⁴ Halife, *Lem yusalli*, 7.

¹⁴⁵ Halife, *Lem yusalli*, 14.

Zekeriya ile beraber Venedik'ten döndükten sonra sana kapıyı açtığım o günden beri...Yüzün aradığım melekti."¹⁴⁶

Hanna'nın Suat'a yazdığı mektupta hissettiği pişmanlığı anlamak pek mümkündür:

"Yok olma yolunda sana görülmeyen adımlarımı, nefeslerimi ve fayda vermeyecek pişmanlığımı bırakıyorum. Beni bağışla. Zihninde resmini çizdiğin portreden daha zayıfım. Sen benim için ömrüm boyunca beni sevginle yaşatan bir hayaldin. Kaybettiğim anne ve kız kardeş, diğer vasıflar arasında kaybolan kız arkadaş, kanına girdiğim ve gizlendiğim sevgili cömertliğiyle bana onu vermekten geri durmadın. Ben ve Zekeriya beraber yok olacağız. Beraber yaşadık, beraber öleceğiz. Seni kucaklıyorum, seni seviyorum. Benden geriye kalanlar pişmanlığım için yeterli değil."¹⁴⁷

Suat ve Hanna; birbirlerine yazmış oldukları mektuplar sonucunda Hanna'nın ölümünden kısa bir süre önce beraber yaşamaya başlarlar.

Hanna, küçüklüğünden beri Zekeriya ile yakın dostluk içerisindeydi. Onunla vakit geçirmeyi ve eğlenmeyi sever. Bir sıkıntı yaşadığında yakın arkadaşı Zekeriya ile konuşmanın kendini iyi hissettirdiğini düşünmektedir. Din farklılığı, o ikisinin arkadaş olmasına bir engel teşkil etmemektedir.

"Zekeriya ve Hanna dinleri hakkında söylenenleri önemsemezdi. Sorulduğunda Hanna, bazen Hıristiyan olduklarını bazen de Müslüman ve el-Beyazidî ailesinin oğulları olduklarını söylerdi."¹⁴⁸

Hanna'nın Suat'a yazdığı mektupta, Zekeriya hakkında kurduğu cümleleri ona olan duygularını ve yakınlığını ortaya koymaktadır:

*"...Zekeriya; dayanağımız, duvarımız, koruyucumuz, efendimiz, liderimiz..."*¹⁴⁹

Hanna'nın içinde bulunduğu durum onu, dini sorgulamaya iter. Ona göre dinler, kişiye hiçbir kurtuluş sağlamaz ve saçmalaktan ibarettir.

"İçime şüphe zerresi yayıldı. Sorular kalabalıklaştı. Tek bir cevap dahi bulamadım. Sorular, cevabı olmadan içimde yaşamaya devam etti. Şayet mutsuzluk, meşakkat

¹⁴⁶ Halife, *Lem yusalli*, 334.

¹⁴⁷ Halife, *Lem yusalli*, 342.

¹⁴⁸ Halife, *Lem yusalli*, 89.

¹⁴⁹ Halife, *Lem yusalli*, 338.

*bizi bekliyorsa neden yaratıldık? İnsanların hakkında konuştuıkları mutluluk nedir?
Yüzlerce soru sayabilirim.*”¹⁵⁰

“Bir an Allah’ın hakikatini ve farklı dinlerin oluşunu kavramaya çalışmanın boş bir çaba olduğuna inandım.”¹⁵¹

“Allah’ı görmemiz mümkün değil. O halde sevdiğimizizin yokluğuna alışmamız gerek.”¹⁵²

Josephine el-Luhhâm

Zengin olmamasına rağmen şöhret sahibi Hıristiyan bir babanın kızıdır. Zühd hayatı yaşayan, her pazar kilisede dua eden ve kilisenin tüm hayır işlerinde gönüllü olarak çalışan utangaç bir kadındır.

Hanna ile evlenir ve bir çocukları olur. Mutlu bir evlilik hayatı yaşarlar. Ancak Hanna’nın kaleye gitmesi Josephine için sorun oluşturmaya başlar. Hanna her ne kadar eşinden kaleye gitme işini sonsuza kadar unutmasını istese de Josephine, Hanna evi terk edip ara ara kaleye gidince kalede yerinin olmadığını anlar. Oğlu ile yaşamaya kendini alıştırır.

Hanna’ya göre Josephine harika bir annedir. Tufandan üç ay önce Josephine tekrardan hamile kalır ve bu durum Hanna’yı son derece mutlu eder. Ancak tufanda hem eşi hem de oğlu hayatını kaybeder. Şu cümleler bize ölümü hakkında bilgi vermektedir:

“...Ruhu gökyüzüne yükselirken korkuyordu. Elini havaya kaldırdı ve nefes almaya çalıştı. Diğer eliyle oğlunu sıkıca tuttu. Cesede dönüşmeden ve boğulmadan önce birkaç kez nehir yüzeyinde görüldü.”¹⁵³

Zekeriya el-Beyazidî

Müslüman olan el-Beyazidî ailesinin oğlu, Hanna’nın yakın arkadaşıdır. Müslüman olmasına rağmen içki içmek, kadınlarla beraber olmak gibi inancına aykırı birtakım davranışlarda bulunur.

¹⁵⁰ Halife, *Lem yusalli*, 339.

¹⁵¹ Halife, *Lem yusalli*, 340.

¹⁵² Halife, *Lem yusalli*, 340.

¹⁵³ Halife, *Lem yusalli*, 7.

“Bu törende Zekeriya fazla raki içti.”¹⁵⁴

Zekeriyanın bu durumu evlilik hayatına da yansır. Evleneceği kadının erkek kardeşi ile arasında geçen diyalog bu durumu gözler önüne serer:

“Hanna, Şaha’yı arkadaşı Zekeriya’ya isteyeceğini söyleyince Arif güldü. Misafirhaneden çıktı ve kız kardeşi Şaha’yı yanlarına getirdi. Arif, kız kardeşine sordu:

- Kaçık Zekeriya ile evlenmeyi kabul ediyor musun? Şaha gülümseyerek ‘evet’ dedi. Arif devam etti:
- Onun hayırsız olduğunu, evlilik hayatına saygı duymadığını ve Afrin yolunda karşılaştığı ilk kadınla seni aldatacağımı bilmelisin, dedi.”¹⁵⁵

Zekeriya’nın atlara karşı büyük bir ilgisi vardır ve aynı zamanda at sahibidir. Romanda atlara karşı duyduğu ilgi yer yer zikredilmektedir.

“Zekeriya atlara bakma işini, ‘Annâbiyye köyündeki ikinci ahırından mesul olan Seyis Yakup’a bıraktı.”¹⁵⁶

“...Zekeriya bir yandan atlarını düşünüyor, bir yandan da Hanna’nın söylediklerini onaylıyordu. Hanna’ya kısırağının doğumunu beklemesi için bir ay boyunca burada kalması gerektiğini söyledi.”¹⁵⁷

“‘Annâbiyye’deki ikinci ahırın dolmasından sonra Yakup mekânın darlığından şikâyet etmeye başladı ve Zekeriya’dan artık at satın almaktan vazgeçmesini istedi.”¹⁵⁸

1907 yılında meydana gelen tufanda oğlunu kaybeden Zekeriya, yıllar sonra tekrardan evlat sahibi olur; ancak bu doğum sırasında da eşini kaybeder.

“Şaha’nın odasından çıkarken Mariana’nın adımları güçlüydü. Kucağında bir kız bir de erkek çocuk taşıyordu. Zekeriya ve Hanna’ya Şaha’nın ölüm haberini verirken gözlerinde hüüzün vardı.”¹⁵⁹

154 Halife, *Lem yusalli*, 11.
155 Halife, *Lem yusalli*, 9.
156 Halife, *Lem yusalli*, 8.
157 Halife, *Lem yusalli*, 49.
158 Halife, *Lem yusalli*, 49.
159 Halife, *Lem yusalli*, 205.

Hanna ile Zekeriya'nın arkadaşlığı din farkı gözetilmeksizin küçüklüklerinden beri samimiyetle devam etmektedir. Suat'ın Hanna'ya yazdığı mektupta, Hanna'nın Zekeriya ile olan arkadaşlığına dair cümleleri Hanna ve Zekeriya'nın arasındaki bağın ne derece kuvvetli olduğunu göstermektedir:

*"...Sizin ebedi kardeşliğinize şahit oldum. Öyle ki iki vücutta tek şahıs olmuştunuz."*¹⁶⁰

Zekeriya yakalandığı hastalıktan bir ara iyileşmeye başlasa da son zamanlarını hastalığın pençesinde geçirmekten kurtulamaz.

Suat

Zekeriya'nın kız kardeşidir. Fransızca ve Avrupa görgü kuralları dersi alır. Müslüman olmasına rağmen dinî vecibelerde zayıftır, bu hususta halasıyla problemler yaşar. Ellili yaşlardayken başörtüsünü çıkarması üzerine halası şahsını ikaz eder, tekrar başını örtmesi durumunda bu durum hiç yaşanmamış gibi davranacağını söyler; ancak Suat kendi düşüncelerini doğru bulur ve bunu savunur.

"Suat sakince şöyle dedi:

- *Başörtüsünü çıkarmaktan daha beterini yapıyorum.*

Suat'ın sözleri Hacı Emine'yi kızdırmadı. Sakince talebini tekrarladı:

-Eşarbını tak ve dilediğini yap, dedi ve şöyle ilave etti:

*-Seni yatak odandayken sadece Rabb'in görüyor; ama biz seni sokakta görüyoruz"*¹⁶¹

Suat'ın küçük yaşlarında sergilemiş olduğu tuhaf davranışlar ailesini endişeye düşürür.

*"Çorbanın içindeki mercimek taneleri arasında yuvarlanan küçük bir fil gördüğünü söyledi."*¹⁶²

"Zekeriya kız kardeşi Suat'ın elinden kaçan kâğıt uçağı neden bıraktığını anlamadı. Fakat Suat basitçe dedesi Necip'in elinin uçağı ondan aldığını söyledi. Zekeriya hikâyeye inandı. Hayal ve gerçeği birbirine karıştıran küçük kardeşi için büyük bir

¹⁶⁰ Halife, *Lem yusalli*, 333.

¹⁶¹ Halife, *Lem yusalli*, 240.

¹⁶² Halife, *Lem yusalli*, 74.

takdir duydu. Aile üyeleri onun halasına çekmesinden/benzemesinden endişe ediyorlardı."¹⁶³

Suat, küçüklüğünden beri beraber büyüdüğü Hanna'ya karşı duygular besler; ancak beraber olamazlar. Bundan mütevellit Suat başka biri ile evlenir.

"Ruhu paramparça oldu. Derinliklerinden Hanna'yı kovamayan bir adama bedenini bahşetmeyecekti."¹⁶⁴

"Suat'ın onayı Ahmet el-Beyazidî'yi şaşırtmıştı. Suat iri yarı adamlardan hoşlanmazdı ve iddiacı tiplere güvenmezdi. Ancak derinliklerinde Hanna'ya pişman olma fırsatı tanımayacağını düşünüyordu."¹⁶⁵

Suat'ın bu evliliği eşinin vefat etmesiyle son bulur. Her ne kadar evlenmiş olsa da Hanna'ya olan sevgisi ve özlemi devam eder. Ayrılık acısı Suat'ı yorar ve son zamanlarını Hanna'nın yanında geçirmek ister.

"Sabah uyandı. Küçük çantanın içine birkaç eşya koydu. Bir taksi çağırdı. Taksi gecikmedi. Anahtarlarla odaların kapılarını kilitledi ve ardına bakmadan kapıyı kapattı. Taksiye bindi ve öğleden önce Hanna Avlusu'na ulaştı. Her yerden görülebilen Hanna'nın odasına doğru devam etti."¹⁶⁶

Ayşe el-Müftî

Saygın ve Müslüman olan el-Müftî ailesinin kızıdır. Romanda Fransızca bilen, arkadaşlarına nazaran kendi hayatını planlayan, ciddi eğitim alan, romantizme meyilli olduğu sanılan ancak garip hikâyelerden ve maceralardan hoşlanan bir kişilik olarak tasvir edilir.

Bazı Suriyeliler gibi Osmanlı yönetiminden kurtulmak için pek çok şey yapılması gerektiğine, Halep'in geleceğinin Avrupa'yla olacağına inanır.

Ayşe, kendisine gelen evlilik tekliflerini reddeder. Sebebi ise Hıristiyan olan William'a karşı derin hisler beslemesidir.

¹⁶³ Halife, *Lem yusalli*, 77.

¹⁶⁴ Halife, *Lem yusalli*, 39

¹⁶⁵ Halife, *Lem yusalli*, 43.

¹⁶⁶ Halife, *Lem yusalli*, 342.

Osmanlı subaylarının önde gelenlerinden Hikmet Paşa, Ayşe'yi beğenir ve onunla evlenmek ister. Ancak işler ciddileşince Ayşe bu evliliği kabul edemeyeceğinden dolayı William ile kaçma kararı alır. Bunu haber alan Hikmet Paşa ise peşlerine düşer ve Ayşe ile William'ın aşkını ölüm ile sonlandırır.

William Michael Îsâ

Romanda uzun boylu, esmer tenli, kadınlara karşı ilgili, dinini değiştirecek kadar aşkına sadık bir kişilik olarak tasvir edilmiştir. Okul zamanlarını arkadaşları Hanna ve Zekeriya ile eğlenerek geçirir. Hanna ve Zekeriya'nın hayalini kurduğu eğlence kalesinin yapımına elinden geldiğince yardım eder.

William, Hıristiyan olmasına rağmen kilise hayatını sevebilecek kadar dindar değildir. O, tarlalarda çalışan çiftçilerin ve barlardaki denizcilerin resimlerini çizmek ister. Babasının aracılığıyla Subhi el-Müftî fabrikasında çalışarak geçimini sağlar ancak hobisi resimden dolayı bu işini terk eder.

Bir zaman sonra Beşir el-Müftî'nin evine iş görüşmesi için gider. Bu görüşme sırasında Ayşe ile karşılaşır ve aralarında büyük bir aşk meydana gelir.

2.5.3. Zaman

Yazar, her ne kadar olay örgüsüne ileride yaşanacak bir olayla başlasa da kronolojik sıralamaya dikkat ederek romanına devam etmektedir. Diğer romanlarından farklı olarak bu romanında net tarihlere daha fazla yer vermektedir. Romanın olay örgüsü için seçilen tarih 1880-1951 yılları arasındadır. Kronolojik tarih seçmiş olmasına rağmen romanın 1907 yılında meydana gelen tufan ile başlar. Akabinde romanın başkahramanı Hanna'nın mektuplarındaki tarihleri kullanarak eserini 1951 senesiyle tamamlar.

Yazarın bu tarihleri seçmesindeki ana sebep, Halep'in tarihî arka planını gün yüzüne çıkarmaktır.

2.5.4. Mekân

Tarihsel arka planı gün yüzüne çıkarmak isteyen yazarın bu eserinde seçtiği mekânların adedi fazladır. Eserin ana mekânını diğer eserlerinde olduğu gibi Halep oluştururken geçmiş olaylar Mardin'de yaşanmaktadır.

*“1856 yılında Sultan I. Abdülmecid’in, Osmanlı İmparatorluğu’nun gayrimüslim vatandaşlarını cizye ödemekten muaf tutan Hatt-ı Hümayun kanununu çıkarmasına rağmen Gabriel Krekours bir daha cizye ödemeyeceğine inanmadı. Hayatı boyunca ölümünü düşünerek yaşadı. Katliam meydana geldiğinde ise o zaten bunu bekliyordu.”*¹⁶⁷

Ancak roman karakterlerinin özel hayatları ile ilgili pasajlarda Halep dışında Eminönü, Cihangir, Karaköy, Beyoğlu gibi İstanbul’un semtleri; Avrupa âlemini savunan ve bu âlemi tercih eden karakterler için Paris, Roma, Venedik gibi Avrupa şehirleri seçilmektedir.

*“İstanbul birkaç saat sonra girilecek olan yeni yılı karşılamaya hazırlanıyordu. William Michael Îsâ odasını havalandırmak için Maggie’nin evinin avlusuna bakan pencereleri açtı.”*¹⁶⁸

*“Gemi yola çıktığında inanamadılar. Onlar denizin ortasındaydı. Venedik’te ne yapacaklarını bilmiyorlardı.”*¹⁶⁹

*“Arkadaşları Hayım İstanbulî’nin oğlu Azar Roma’daki mimarlık eğitimini tamamladı. İki sene önce Halep’e geri döndü.”*¹⁷⁰

2.5.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Roman, hâkim bakış açılı üçüncü tekil şahıs (o) ve kahraman anlatıcının bakış açısı anlatım tekniği ile kaleme alınmıştır. Romanın ana iskeletinde hâkim bakış açısı tercih edilmektedir. Konu, bu anlatım tekniği ile anlatıcının gözüyle aktarılır ve anlatıcı olmuş, olan ve olacak olan her şeyi bilmektedir. Bu anlatım tekniğine örnek olarak romanın ilk cümlelerinden oluşan pasajı zikretmek yerinde olacaktır:

“Büyük tufan meydana geldikten ve fırtına dindikten sonra Hanna Avlusu köyü tamamen sessizliğe büründü.

¹⁶⁷ Halife, *Lem yusalli*, 15.

¹⁶⁸ Halife, *Lem yusalli*, 119.

¹⁶⁹ Halife, *Lem yusalli*, 93.

¹⁷⁰ Halife, *Lem yusalli*, 21.

*Kısa bir zamanda küçük köyün bütün evleri yıkıldı. Kalanlarla beraber köyün sakinleri boğuldu. Tufandan Zekeriya el-Beyazidi'nin eşi Şaha Şeyh Musa ve Mariana Nassar'dan başka kimse kurtulmadı...*¹⁷¹

Romanda kullanılan diğer teknik ise yazarın evinde bulduğu Hanna'nın mektuplarının bulunduğu bölümlerde kullanılmaktadır. Bu anlatım tekniğine örnek olarak Hanna'nın mektuplarından bir pasaj zikretmek yerinde olacaktır:

*"Tufandan sonra bu odada birkaç gece dışında uyumadım. İnsanlardan kaçmaya ihtiyaç duymadım. Josephine'in tebessümüne, Gabriel'in kararsızlığına ve etrafımdaki arkadaşlarımlarımın gürültüsüne düşkündüm."*¹⁷²

2.5.6. Dil ve Üslûp

Halid Halife bu romanında sade, akıcı ve yalın bir anlatım kullanmaktadır. Fasih Arapça'yı tercih etmektedir, modern kelimeler kullanmaktadır, gereksiz süslemelerden kaçınmakta ve halk diline –ammice- yer vermemektedir. Ancak kahramanların kimliklerinden dolayı özellikle isimlerde yabancı kelimeler çok fazlaca yer tutmaktadır.

Yazar, roman karakterlerine geçmişte yaşadıkları olayları hatırlatarak geçmişten kesitler sunmaktadır. Bunu yaparken 'Geriye Dönüş/ İstirca/ Flashback' yöntemini kullanmaktadır.

*"1876 yılındaki katliamdan Hanna dışında kimse kalmadı. Bu katliamda Osmanlı subayını öldürdükleri için Krekours ailesinin tüm fertleri katledildi."*¹⁷³

Yazar, diğer romanlarının birkaçında yer vermediği kişiler arası diyaloga bu romanının birkaç yerinde yer vermektedir. Bu diyaloglar daha çok karşı tarafa yöneltilen ancak dönüt alınmayan diyaloglardan oluşmaktadır.

"Arif ile kız kardeşi arasında geçen diyalog:

- *Kaçık Zekeriya ile evlenmeyi kabul ediyor musun? Şaha gülümseyerek 'evet' dedi.*

Arif devam etti:

¹⁷¹ Halife, *Lem yusalli*, 5.

¹⁷² Halife, *Lem yusalli*, 61.

¹⁷³ Halife, *Lem yusalli*, 16.

- *Onun hayırsız olduğunu, evlilik hayatına saygı duymadığını ve Afrin yolunda karşılaştığı ilk kadınla seni aldatacağını bilmelisin, dedi.*”¹⁷⁴

Hanna ile Margot arasında geçen diyalog:

“Hanna, ondan başışlanma istedi. Margot ona:

- *Beni yetimhaneye götür. Hıristiyanların yanında ölmek istiyorum, dedi.*”¹⁷⁵

Hanna ile William’ın babası Michael arasında geçen diyalog:

“Michael ona baktı ve yaşlı bir adam gibi şöyle dedi:

- *Biliyorum sizler onu kaleye defnettiniz. İlave ederek:*
- *Pekâlâ, defnettiniz. William ancak sevgilisinin yanında huzur bulur. Peki, Hıristiyan mezarlığında ne yapacak? Hiç kimsenin onun kabrine tükürmesini istemiyorum.*”¹⁷⁶

2.6. Romanlar Arası Benzerlik ve Farklılıklar

Çalışmanın ikinci konusunu oluşturan bu bölümde üzerinde çalışma yapılan beş roman konu, şahıs, zaman ve mekân açısından birbiri ile benzerlik ve farklılık başlıkları altında incelenecektir.

2.6.1. Benzerlikler

Romanlar konu açısından mukayese edildiğinde *el-Mevtu amelun şâkkun*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne* ve *Medîhu’l-kerâhiye* adlı eserlerin aynı konuyu ihtiva ettiği görülmektedir. Yazar, söz konusu romanlarında Suriye’deki iç savaşı dönemselsel olarak ele alır. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne* ve *Medîhu’l-kerâhiye* adlı romanları 1971 yılından 2000 yılına kadar iktidarda olan Hafız Esad yönetimini ve o dönemde meydana gelen iç çatışmayı incelemektedir. *el-Mevtu amelun şakkûn* romanı ise 2000 yılında iktidara gelen Beşar Esad yönetimini ve bu süreçte meydana gelen iç çatışmayı konu edinmektedir.

Romanlar arasında benzerlik gösteren bir diğer nokta ise şahıs kadrosudur. Yazarın başkahraman olarak seçtiği kişiler cinsiyet faktörü göz önüne alındığında dört romanında da *-Defâtiru’l-kurbât*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi’l-medîne*, *el-Mevtu amelun şâkkun* ve *Lem yusalli aleyhim ehad-* birbirine benzediği dikkat çekmektedir. Yazarın zikredilen romanlarında tercih etmiş olduğu ana karakterler erkektir. Ancak bu romanlardan son iki

¹⁷⁴ Halife, *Lem yusalli*, 9.

¹⁷⁵ Halife, *Lem yusalli*, 107.

¹⁷⁶ Halife, *Lem yusalli*, 117.

romanın karakterleri birbirine daha çok benzerlik göstermektedir. Her iki romanında da ana karakter aktif rol oynamaktadır. Yazar, her ikisinin ismini eser içerisinde zikretmektedir. Olaylar, ikisinin etrafında şekillenmektedir. Her ikisi hakkında geniş malumat sunmaktadır. Her iki karakter de bir kadını sevmekte ancak sevdiği kadın ile evlenememektedir. Her ikisi de bir başkası ile evlenmektedir. İki karakterin de ruhsal durumu birbirine benzerlik göstermektedir.

Ana karakterler arasında isimsiz oluşları açısından birbirine benzeyen romanlar; *Defâtiru'l-kurbât*, *Medîhu'l-kerâhiye* ve *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*'dir. Yazar, bu romanlarında ana karakterler için bir isim kullanmamaktadır ve onları gizemli bırakmayı tercih etmektedir.

Yazarın romanlarındaki karakterlere vermiş olduğu roller incelendiğinde benzer rolü üstlenen şahısların varlığı dikkat çekmektedir. Bunun en güzel örneğini cihat anlayışına sahip şahıslarda görmek mümkündür. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* romanında Reşit'in Bağdat'a Haçlı Ordusu'na karşı savaşmaya gitmesi ile *Medîhu'l-kerâhiye* romanındaki Abdullah Yemenî'nin Afganistan'a mücahitlerle birlikte savaşmaya gitmesi benzerlik göstermektedir. Keza *Defâtiru'l-kurbât*'taki Ayşe'nin ve *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*'deki Sevsen'in gayrimeşru davranışları sonucunda tövbe etmeleri ve yaşantılarını tekrar disiplin altına almaları bir diğer benzer tablodur.

Şahıs kadrosunun eğitim seviyeleri mukayese edildiğinde büyük oranda benzerlik ortaya çıkmaktadır. Bu benzerlik dört roman için söz konusudur. *Medîhu'l-kerâhiye*'de, eğitim durumu açısından göze çarpan ilk karakter başkahramandır. Romanın başkahramanı Tıp Fakültesi mezunu bir doktordur. Abdullah Yemenî, İngiliz Okulu'nda eğitim görmüş bir diplomattır. Bekir'in eğitim durumu hakkında malumat yoktur. Ömer ise Hukuk Fakültesi'nde eğitim görmüş, eğitim sürecinde Farsça ve İngilizce öğrenmiştir. Ancak eğitimini tamamlamadan yarıda bırakır. Romanın şahıs kadrosunu oluşturan teyzelerin ise eğitim durumu hakkında malumat sunulmamaktadır. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*'de başkahraman Edebiyat Fakültesi mezunudur. Geçimini tercümanlık yaparak sağlamaktadır. Nizar'ın eğitim durumu hakkında malumat sunulmaz ancak romanda mesleğinin müzisyenlik olduğu belirtilmektedir. Reşit, müzik eğitimi almış bir müzisyendir. Annenin eğitimi hakkında malumat sunulmamaktadır. Sevsen, Edebiyat Fakültesi mezunu olup tercümanlık yapmaktadır. Ancak askeriyede paraşütçü olarak da görev yapmış bir karakterdir. Can, Fransızca öğretmenidir. *el-Mevtu amelun şâkkun*

romanında ise Abdüllatif öğretmendir. Bülbül, Felsefe Bölümü'nde eğitim görmüş olsa da soğuk hava deposunda çalışan bir memur olarak çalışmaktadır. Hüseyin, lise eğitimi terk eden bir karakterdir. Fatma ise Öğretmen Eğitim Enstitüsü'nde eğitim görmüş bir kişidir. Nevin, Güzel Sanatlar Fakültesi mezunu resim öğretmenidir. Lamia ise Bülbül ile aynı üniversitede eğitim görmüştür. *Lem yusalli aleyhim ehad* romanının başkahramanı Hanna, eğitim görmüş bir kişidir ancak yazar, onun eğitim seviyesinden net bir şekilde bahsetmez. Josephine'in eğitim seviyesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Zekeriya, babası tarafından askerî liseye kaydedilmiş olsa da eğitimine devam etmeyen bir diğer karakterdir. Suat, Fransızca ve Avrupa görgü kuralları dersi alan eğitilmiş bir karakterdir. Ayşe de Suat gibi dil eğitimi gören bir diğer karakterdir. William'ın eğitimi durumu hakkında bilinen tek şey; romanda bir cümle olarak yer bulan arkadaşları ile okul yıllarıdır. Bu romanda, karakterlerin eğitim durumuna dair ayrıntılı bilginin olmayışı, romanın zaman olarak daha eski bir dönemi konu edinmesi ve o dönemlerde örgün eğitimin özellikle de yükseköğrenimin yaygın olmamasıyla ilişkili olsa gerek. Aynı zamanda bu durum, romanlar arasında zamansal olarak bir benzerliğin olmadığını da göstermektedir.

Romanlar arasında benzerlik gösteren bir diğer unsur mekândır. *Medîhu'l-kerâhiye*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* ve *Lem yusalli aleyhim ehad* mekân açısından birbirlerine benzemektedir. Yazar, zikredilen romanlarına mekân olarak Halep kentini tercih etmektedir.

Defâtiru'l-kurbât, 'Annâbiyye'de vuku bulurken, *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında da olay örgüsünün son bulduğu ve şahıs kadrosunun geçmişini oluşturan mekân 'Annâbiyye'dir ve iki roman mekân noktasında birbirine benzemektedir.

Romanlar arasında mekân olarak gerek seyahat gerek yerleşim amacıyla Avrupa'ya giden karakterlerin varlığı da bir diğer benzer noktadır. *Medîhu'l-kerâhiye* romanının başkahramanı Amerika, Paris ve Londra'ya, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* romanında Sevsen'in Dubai ve Paris'e, *Lem yusalli aleyhim ehad* romanında ise Hanna ve Zekeriya'nın Venedik'e gitmesi bu benzerliğin en güzel örnekleridir.

Halid Halife'nin romanlarında dikkat çeken bir diğer benzerlik ise bazı karakterlerin, 'garip' olarak nitelenebilecek davranış ve özelliklere sahip olmasıdır. *Lem yusalli aleyhim ehad ehad* romanında hala Emine'nin geçmişinde ve yeğeni Suat'ın küçüklüğünde ölenlerin ruhlarının havada uçtuğunu ya da çorba tabağının içinde fillerin yüzdüğünü

görmeleri, bu davranışların bir örneğidir. Aynı şekilde hala Emine'nin insanlara nasıl öleceklerini haber vermesi, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* romanında Sevsen, Reşit ve başkahramanın kardeşleri Suat'ın tuhaf hareketlerde bulunması ve annelerinin sırf bu yüzden kızı Suat'ı insanlara göstermemesi yazarın romanları arasında kurduğu ortak bağıdır.

2.6.2. Farklılıklar

Yazarın romanları konu bakımından mukayese edildiğinde farklılık açısından ön plana çıkanlar *Defâtiru'l-kurbât* ile *Lem yusalli aleyhim ehad'* dır. Halid Halife *Defâtiru'l-kurbât* romanında çingeneleri ve onların yaşamlarını ele alırken son yayımlanan romanı *Lem yusalli aleyhim ehad* romanında ise diğer romanlarından farklı bir yol izleyerek okuyucuyu Halep'in târîhî geçmişine götürmektedir. Ancak bu romanındaki târîhî gezinti 1880 ile 1951 yılları arasını kapsamaktadır.

Farklılık gösteren bir diğer nokta şahıs kadrosundadır. Romanları arasında cinsiyet açısından başkahramanın diğerlerinden ayrılan romanı, *Medîhu'l-kerâhiye'* dir. Yazarın söz konusu romanında tercih etmiş olduğu başkahraman kadındır. Yazar, olayları başkahraman üzerinden anlatmakta ve başkahraman romanın başından sonuna kadar aktif rol oynamaktadır.

Şahıs kadrosunun eğitim seviyesi mukayese edildiğinde *Defâtiru'l-kurbât* romanı diğer romanların şahıs kadrosundan ayrılmaktadır. *Defâtiru'l-kurbât*'ın şahıs kadrosu, genel itibariyle halk seviyesindedir. Hemen hemen hepsi köy ahalisinden oluşmaktadır. Romanda eğitim gördüğü bilinen tek karakter başkahramandır. Ancak yazar, onun da eğitim seviyesi hakkında malumat sunmamaktadır.

Romanlar arasında farklılık gösteren diğer unsur ise zamandır. Yazarın kaleme aldığı romanların hepsi farklı zaman dilimlerini ihtiva etmektedir. Bununla birlikte muayyen bir zaman tercih etmediği roman *Defâtiru'l-kurbât*'tır. Yazar, bu romanında olay örgüsünün ne zaman cereyan ettiği hakkında bir bilgi sunmamaktadır. *Medîhu'l-kerâhiye* romanı 1980'li yılları konu edinirken *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* ise 1971- 2000 yılları arasını konu edinir. *Medîhu'l-kerâhiye* ile ortak zaman dilimlerini kapsasalar bile muhteva açısından kısmen birbirinden ayrılmaktadır. *el-Mevtu amelun şakkûn* romanı ise 2011-2013 yıllarını, *Lem yusalli aleyhim ehad* romanı ise 1880- 1951 yıllarını konu edinmektedir.

Romanların birkaçı ana temada aynı mekânda cereyan etse de olay örgülerinin yoğunlaştığı mekânlar farklılık göstermektedir. *Medîhu'l-kerâhiye* ve *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* romanları ana temada Halep'te cereyan etse de *Medîhu'l-kerâhiye* Halep'in civar mahallerinde de *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* Ekbis Meydanı'nda yoğunlaşmaktadır.

el-Mevtu amelun şâkkun romanı ise mekân olarak diğer romanlardan sıyrılarak ön plana çıkmaktadır. Bunun sebebi ise olay örgüsünün bir yolculuktan ibaret olması ve bu yolculuk sırasında Şam'dan çıkıp Suriye'nin kuzeyindeki 'Annâbiyye'ye giderken pek çok yerleşim yerine uğranılmasıdır.

BÖLÜM 3: SAVAŞ VE KAOS

3.1. Halid Halife Romanlarında Zikredilen Savaşlar

Yazarın kaleme almış olduğu ikinci romanı *Defâtirul-kurbât'* ta isim olarak bahsedilen bir savaş bulunmamakla beraber olay örgüsünde yer verilen bazı pasajlar, ülkede yüzyıllardır süregelen iç huzursuzluğu gösterir niteliktedir. Nitekim eserin, yayımlandıktan sonra içeriğinde Suriye Rejimine yönelik malumat taşıdığı gerekçesiyle dört yıl boyunca yasaklanmış olması Suriye iç savaşı hakkında bilgilerin yer aldığını destekler niteliktedir. Söz konusu olaylara değinen pasajlara yer verilecek ve bu pasajlar kısaca değerlendirilecektir.

Ülkede meydana gelen ve günümüzde de devam etmekte olan iç savaşın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Romanın yazıldığı tarihle beraber konunun işlenme süreci göz önüne alındığında Suriye'nin şu anki durumuna benzer bir durumun varlığı görülecektir. Senelerdir varlığını devam ettiren hükümet yanlısı baskıların boyutu, başkahramanın yaşamında da görülmektedir. Okul derslerinin birinde uyuyakaldığı vakit öğretmeni tarafından uyandırılır ve başkahramana “*sen neden parti mensubu değilsin?*” diye sorulur. İsmi zikredilmeyen başkahraman soru karşısında susar, ne diyeceğini bilemez. Öğretmen tek kelime etmemesinden rahatsızlık duyarak başkahramana “*dilsiz misin?*” diye tekrar sorar. Başkahraman o an öğretmenin parti mensubu olduğunu, okul müdürüne duyurmak için sesini yükselttiğini ve müdürün de öğretmeniyle aynı partiden olduğunu anlar. Nitekim başkahraman, öğretmeni ve müdürü arasında meydana gelen sesli tartışmalara birkaç kez şahit olur. Başta aralarındaki diyaloga anlam veremez ancak şahsına yöneltilen ani sorularla zihninde meydana gelen şüpheleri doğrulayabilir.

Hükümet ve yanlılarının yaptıkları elbette bununla kalmamaktadır. Romanda Afrin halkının büyük bir hakarete maruz kaldığına da yer verilmektedir. Halkla konuşan kişi, onlara köpek olduklarını, terbiye edileceklerini, şayet hükümete karşı gelirlerse ve hükümetin törenlerine iştirak etmezlerse böcek gibi ölmeleri için hapslere atılacaklarını söyler.¹⁷⁷ Suriye halkı, genelde saldırılara, bombardımanlara özelde ise psikolojik baskılara, dayatmalara, hakaretlere karşı mücadele etmektedir. Burada sorulması gerek soru şudur: “Kendi öz hak ve ihtiyaçlarımla herhangi bir partiye üye olma kararını şahsım

¹⁷⁷ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 86.

veremeyecek midir?” Görüldüğü gibi ülkedeki sistem buna izin vermemekte; dayatma temele alınmaktadır. Kaldı ki, parti üyeliği sorgulanan kişi, lise öğrencidir. O çağlarda olan bir çocuğun siyasetle ilişkisinin bulunmaması genel ve normal bir durumdur. Ancak hükümet yanlılarının okul çağındaki çocuklardan dahi hükümetle yakın ilişki içerisinde olmasını istemelerinin temelinde, karşıt bir algının ve bununla beraber bir grubun oluşmasından endişe duymaları bulunmaktadır. İzlenilen politikaya göre baskı sayesinde yönetimlerinin kalıcı ve etkili olacağına inanmaktadırlar.

Hükümet yanlılarının yaptıkları elbette bununla bitmemektedir. İsmi zikredilmeyen bir töreni gerçekleştirmek için bölgedeki tüm okulların toplandığı saray alanında bölge müdürü balkona çıkarak bir konuşma yapar, yanında da görevli birkaç öğretmen daha bulunur. Öğretmen, öğrencilerden afişleri yukarı kaldırmalarını ve slogan atmalarını ister. Ancak öğrenciler ne için slogan atmaları gerektiğini anlayamaz. Bunun üzerine öğretmen, öğrencilerine kahpe çocukları olduklarını söyleyerek tehdit edencesine “*yarın, okulda görüşeceğiz!*” der. İçlerinden bir öğrenci çıkarak hükümeti öven sözler sarf eder, diğer öğrenciler de başta utanarak daha sonra da güçlü seslerle bağırır.¹⁷⁸ Bölge müdürünün yanındaki yetkili kişiler de konuşmasını tamamladıktan sonra töreni sonlandırmak adına konuşma yapması için beklenen öğretmenlerinin kürsüye çıkmamasını yadırgarlar. O an, öğretmenlerinin sadece partici olduğunu anlarlar, onlara neden güç gösterisi yaptığını ve onları neden tehdit ettiğini garipseler. Oysaki öğrenciler parmaklarını dahi oynatamayacak kadar korkak ve şaşkındır. Tıpkı bir araya gelen tavşanlar gibi... Bir sonraki gün okulda neler yaşandığını kahraman şu cümlelerle anlatır:

“Ertesi gün öğretmen bizi spor salonuna çağırdı. Sandığımızdan daha fazlaydık. Bize ‘konuşun!’ dedi. Neyi kastettiğini anlamamıştık, bu yüzden ‘ne hakkında?’ dedik. Bize ‘o halde sesiniz kısık değil’ dedi. Parmaklarımıza sopayla vurdu. ‘Sayın!’ dedi ve biz de vuruşlarını ağlayarak saydık. . O vurdu, biz ağladık. Kız kardeşlerimizi fahişe olarak damgaladı. Bize ‘sizi tanıyorum, siz komünist Kürtlersiniz’¹⁷⁹ dedi. Komünist Kürtlerle ne kastettiğini anlamamıştık. Ona ‘ben Kürt de değilim, komünist de değilim. Ben hocalarımın şahitliğiyle zeki öğrencilerden birisiyim’

¹⁷⁸ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 86.

¹⁷⁹ Kürtler, Suriye'nin en kalabalık etnik azınlığıdır. Kalabalık olmasına rağmen Hafız Esad yönetiminde kendilerine hiçbir siyasî temsil hakkı tanınmamış, vatandaşlık kartı verilmemiştir. Bk. Abdulkadir Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi* (İstanbul: Yapı – Bozum Yayınları, 2016), 44.

dedim. Bana 'kapa çeneni!' diye bağırdı. Sustum. Bizi, devlet düşmanı olmakla suçladı. Sesimiz kısılana kadar bağırmanıza rağmen bizi mahvedeceğini ve okuldan atacağını söyledi. Öğretmen bizi karşısına diziyor ve bizimle hain bir grubu idam etmekle görevlendirilmiş askerî mahkeme komutanı gibi konuşuyordu. Birbirimize bakıp duruyorduk ve ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Bize 'şayet hükümete bağlılığımızı göstermezsek hainizdir' dedi. Öğretmen adeta annelerimizle, babalarımızla, Allah'la, öğrencilerle, diğer öğretmenlerle, görevlilerle herkesle hesaplaşıyordu.”¹⁸⁰

“Her kim hükümetle beraber değilse o kişi vatana, ulusa ve kendine düşmandır.”¹⁸¹ Bu cümle başkahramanın, lisedeyken öğretmeninden duyduğu cümledir. Öğrenciler, öğretmenlerinin ne demek istediğini sorgulamak isteseler de öğretmenleri, onlara engel olur ve konuyla ilgili tek kelime dahi konuşmamaları gerektiğini söyler. Öğrenciler ise karşılaştıkları baskı sebebiyle sessiz kalmak zorunda kalır.

Halid Halife, üçüncü romanı *Medîhu'l-kerâhiye*'de 80'li yıllarda Suriye'de rejim ve Müslüman Kardeşler arasında meydana gelen iç çatışmaya ve Hama Katliamı, Çöl Hapishanesi Katliamı gibi insanlığın deneyimleyebileceği en ağır işkence ve ölümlere ağırlık vererek dönemin iç savaşını konu edinmektedir. İç çatışmaların yanında yüzeysel bıraktığı 1973 Arap-İsrail Savaşına ve romanın karakterlerinden biri olan Abdullah'ın mücahit olarak katıldığı Afganistan- Sovyet Muharebesine yer vermiştir.

1973 Arap-İsrail Savaşı, Yom Kippur olarak adlandırılan ve Arapların son kez İsrail ile karşı karşıya geldiği savaştır. 5 Kasım 1970'te Cemal Abdünnâsır'ın¹⁸² ölümü üzerine yerine geçen Enver Sedat başkanlığında Mısır, Suriye ve Ürdün'le savaş planlaması yapmış ve 6 Ekim 1973'te İsrail'in Yom Kippur denilen tatil gününde Mısır ve Suriye, İsrail üzerine iki ayrı noktadan saldırı başlatmıştır. Mısır kendisine ait olan Sina Yarımadasını, Suriye ise Golan Tepelerini geri almayı başarmıştır.¹⁸³ Ancak Amerikanın hava desteğiyle 9 Ekim'de Suriye üzerine saldırıda bulunan İsrail, Golan Tepelerinden Suriye'yi geri püskürtmüş, 11 Ekim 1973'de ise Suriye topraklarına girmiştir. İsrail'in ilerleyişine dur diyebilecek güce sahip olamayan Suriye, önce Saddam Hüseyin'den, 17

¹⁸⁰ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 87.

¹⁸¹ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 163.

¹⁸² Cemal Abdünnâsır hakkında bilgi edinmek için bk. Davut Dursun, “Cemal Abdünnâsır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Nisan 2021).

¹⁸³ Nigar Neşe Kemiksiz, “Arap – İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları”, *Journal of Awareness* 3/5 (Ocak 2018), 137.

Ekim’de de Ürdün’den destek almıştır. Fas ve Suudi Arabistan da Suriye’ye destek verse de Suriye’nin kaybedilen topraklarını geri almasına yardımcı olamamıştır. 22 Ekim’de BM’nin çağrısı üzerine taraflar ateşkese davet edilmiştir. Mısır ateşkes davetini kabul etse de İsrail saldırılara devam etmiştir. Bunun üzerine Mısır geri çekilince Hafız Esad’da 23 Ekim’de ateşkese imzalamak zorunda kalmıştır. 18 Ocak 1974’te ABD, İsrail’in Sina’dan belli ölçüde geri çekilmesini belirten anlaşmanın Mısır’la karşılıklı imzalanmasına ara buluculuk etmiştir. 5 Haziran 1974’te Suriye ve İsrail arasında Kuvvetler Çekilmesi Anlaşması’nın imzalanması üzerine İsrail, Şam’dan çekilirken Golan Tepelerinden çekilmemiştir.¹⁸⁴

Halid Halife ise *Medîhu’l-kerâhiye*’de 1973 yılında gerçekleşen savaşa karakter üzerinden vurgu yapmaktadır. Selimin oğlu Celal’e askerlik zamanlarında işkence eden bir amir, 1973 yılında büyük bir coşkuyla savaşır. 1973 Arap – İsrail Savaşı’nda İsrail’e ait tank konvoyunu imha eder. Savaşta büyük bir başarı elde eden amire madalya takılır.¹⁸⁵

19.yy’de kuzeyden gelen Çarlık Rusya’nın ve güneyden gelen İngilizlerin arasında kalan Afganistan, İngilizlerle savaşarak güneyden gelen etkiyi barışla izole etmiştir. Ancak kuzeyden gelen saldırılar 1922 yılında Rusya’nın kabuk değiştirmesiyle Sovyetlerle mücadeleye dönüşmüştür.¹⁸⁶ 1973’lü yıllarda krallıkla yönetilen Afganistan’da Davut Han liderliğinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak halk ve bayrak adı altındaki sol grup etkin çıkarak Davud Han’ı devirmiştir. Sol grubun lideri Hafızullah Amin ve taraftarlarının öldürülmesi üzerine Afganistan birden bire komünist havaya giriş yapmıştır. Afgan Demokratik Cumhuriyeti kurulmasının üzerinden fazla zaman geçmeden halk ve bayrak adı altındaki grupla egemenlik savaşına girmiştir. Orduya dayanan Halk Fraksiyonu güçlenince topluma Marksist- Leninist programlarını sunmuştur. Sunulan programlar Afgan toplumuna uygun bir yapıya sahip olmadığından ayaklanmalar baş göstermiştir. Nuristan’daki ayaklanma bunun en güzel örneğidir.¹⁸⁷ 5

¹⁸⁴ 1973 Yom Kippur Savaşının detayları için bk. Anadolu Ajansı (AA), “Arap ülkeleriyle İsrail’in son savaşı: Yom Kippur” (Erişim 23 Ocak 2021). Konuyla ilgili yazı Mustafa Deveci tarafından 06.10.2018 tarihinde kaleme alınmıştır.

¹⁸⁵ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 146.

¹⁸⁶ Anadolu Ajansı (AA), “Afganistan İşgali: Ölümcül hatanın 38. yıl dönümü” (Erişim 24 Ocak 2021). Konuyla ilgili yazı 27 Aralık 2017 tarihinde Mehmet Öztürk tarafından kaleme alınmıştır.

¹⁸⁷ Ali Bademci, *Suriye Sendromu: Suriye’de Bahar Ne Zaman?* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 122.

Nisan 1978 yılında Marksist Afgan Hükümeti, Sovyetlerle dostluk anlaşması yapmış olsa da ülkede iç savaş baş gösterip halk ayaklanmaları artınca Sovyetler fırsattan istifade ederek 27 Aralık 1979 yılında Afganistan'a saldırmıştır. Sovyetler tarafından ele geçirilen ülkenin halkı, İran ve Pakistan'a sığınmaya başlamıştır. Pek çok köy, kasaba basılmıştır ve çoğunluğunu din adamlarının oluşturduğu 50 bin kişi öldürülmüştür. Ancak yaşanan durumlar karşısında duyarsız kalmayan gönüllüler dünyanın dört bir yanından Afganistan'a gelmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Afganistan'da varlık gösteren grupların sayısında artış görülmüştür. İlerleyen süreçte ise Afganistan cihat alanına dönüşmüştür.¹⁸⁸

Roman kahramanlarından Abdullah Yemenî on sene boyunca Yemenli mücahit arkadaşlarıyla birlikte hayalini kurdukları mesut Yemen için Moskova'nın çeşitli cephelerinde savaşır.¹⁸⁹ Aradan geçen yirmi yıldan sonra Abdullah, dinî anlamda yaşadığı şüphelerden kurtulduktan sonra tövbe eder ve bu kez eşi Safa'nın kız kardeşlerine yazdığı mektupta belirttiği üzere Şeyh Nedim el-Salatî ile Afganistan'da Komünist Sovyetlerle mücadele eden savaşçılara yardım götürmek için uzun süre ortalıktan kaybolur.¹⁹⁰ Safa'nın, kız kardeşlerine yolladığı mektuplar kesilince Abdullah'ın tekrar Afganistan'a gittiği, Sovyetlerle savaşan mücahitlere yardım dağıtmakla meşgul olduğu ve onlara destek olduğu ortaya çıkar.¹⁹¹ Safa'da eşiyle beraberdir. Abdullah, Amerika ile anlaşılması ve Müslüman topraklardan Sovyetlerin kovulması için İslam ordusunun kurulması gerektiğine inanır ve bunun için Washington'a yetkili elçilerle görüşmeye gider.¹⁹²

Yazarın, Afganistan hakkında başkahraman aracılığı ile sunduğu şu cümleler dikkat çekmektedir: “*Afganistan unutulmuştu. Ta ki Sovyetler tarafından işgal edilene kadar. Bu sayede dünya onu yeniden hatırladı.*” Yazar, romanında Afganların bu dünyada çocukları için yiyecek bulmaktan başka bir şey istemediklerini de belirtmektedir.¹⁹³

¹⁸⁸ Bademci, Suriye Sendromu, 123. Sovyet – Afgan Savaşı'nın ilerleyen süreci hakkında bilgi edinmek için dipnotta belirtilen kaynağa başvurunuz.

¹⁸⁹ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 93.

¹⁹⁰ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 109.

¹⁹¹ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 140.

¹⁹² Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 173–174.

¹⁹³ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 186.

Dönemin iç savaşı rejim ve Müslüman Kardeşler arasında cereyan etmektedir. Suriye Müslüman Kardeşleri, Mısır'da 1928 yılında tohumları atılan köklü Sünnî faaliyetinin bir diğer noktasıdır. Müslüman Kardeşler, Hafız Esad'a ve rejimine karşı mücadele etmektedir.¹⁹⁴ Suriye'deki Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusu Humuslu Mustafa Sibai'dir. Mustafa Sibai, El-Ezher Üniversitesi'nde hukuk eğitimi aldığı zaman Müslüman Kardeşler lideri Hasan el-Benna ile görüşmüştür. Suriye'ye geri döndüğünde ülkede bulunan dinî cemaat ve dernekleri bir araya getirerek 1945 – 46 yılında Suriye Müslüman Kardeşleri kurmuştur. 1949 yılında ülkede yapılan seçimlere Müslüman Kardeşler, İslamcı Sosyalist Parti adıyla katılmıştır ve meclise 4 vekil sokmayı başarmıştır. Edip Çiçekli ve Hüsnü Zaim tarafından ülkede yapılan darbelerle 1954 – 57 tarihli seçimlerde İhvan bir önceki başarıyı gösterememiştir. Cemal Abdünnâsır'ın 1954 yılında Mısır'da yaptığı darbeden etkilenen Mısır Müslüman Kardeşleri, Suriye Müslüman Kardeşlerini de etkilemiştir.¹⁹⁵ 1957 yılından sonra Müslüman Kardeşler, Selefilik'e evrilmiştir. Mecliste kendine yer bulan Müslüman Kardeşler, orduda da varlık göstermek istemiştir. Ancak Baas Rejimi'nin baskıları artış gösterince Müslüman Kardeşlerin tepkileri fiiliyata dönüşmeye başlamıştır. “*Laik kâfir*” olarak adlandırdıkları Baas Rejimi'nin yıkılması gerektiğine inanmışlardır. Baasçılara göre “*tehlikeli fanatikler*” toplumdaki uzaklaştırılmalıdır. Müslüman Kardeşlerin Halep'teki sözcüsü Abdulfettah Ebu Gudde¹⁹⁶ ve Hama sözcüsü Mervan Hadid Baasçılara karşı silahların çekilmesi gerektiğini savunmuştur. İnfialin fişini ilk çeken Mervan olmuştur. Hama'da silahlı saldırı gerçekleştirmiştir.

“...Nisan 1964'te sınıfta tahtaya İslâm'a hakaret içeren ifade yazdığı iddiasıyla bir profesör öğrencileri tarafından linç edildi. Okula gelen polis müdürü de linç öncülük eden öğrenciyi öldürdü. Mervan Hadid buna karşı ortaokul ve lise öğrencilerinin de katılımıyla Sultan Camii'nde direniş organize edip adalet için sorumlu müdürün getirilmesini istedi. Cami silahlı isyanın ana üssüne dönüştü. Bunun üzerine ordu direnenleri öldürüp camiyi yerle bir etti...”¹⁹⁷

¹⁹⁴ Seymour Hersh, “Yeni Yönelim”, çev. Selim Sezer, *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek-*, haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu, (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2017), 61.

¹⁹⁵ Fehim Taştekin, *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal!* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 33.

¹⁹⁶ Abdulfettah Ebu Gudde hakkında bilgi edinmek için bk. Muhammed Beyler, “Ebû Gudde, Abdulfettah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Nisan 2021).

¹⁹⁷ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 34.

Fehim Taşkın'ın ifade ettiğine göre bu iddia İslamcı kaynaklara kabul ve beyanları olup başka kaynaklarda olayların sebebi şu şekilde geçmektedir:

*“Kentte Mervan Hadid ile Said Havva'nın ateşli söylevleriyle rejime karşı isyan hali vardı. Hadid ve arkadaşlarının kurduğu ve sonradan El Tali'a el-Mukatila (Savaşan Öncü Birlik) adını alan 'Kataib el Muhammed' (Muhammed Müfrezeleri) adlı örgüt Baasçılara karşı infazlara başladı...”*¹⁹⁸

60'larda rejim ve Müslüman Kardeşlerin arasındaki anlaşmazlığı zirveye taşıyan olay Baasçıların Munzur el-Şimali adındaki bir genci öldürmeleri ve uzuvlarını kesmeleri olmuştur. Sünnî Emin el-Hafız yönetimi devrildiğinde orduya emir vererek Müslüman Kardeşlerin üzerine saldırıda bulunmuştur. Hama İsyanı olarak adlandırılan 29 günlük süreç 115 kişinin canına mal olmuştur. Hadid'in tutuklanmasıyla Müslüman Kardeşlerin başına Abdulfettah Ebu Gudde gelmiştir. Yaşanan olaylardan sonra Müslüman Kardeşler içinde ayrışmalar meydana gelmiştir. 1970'lerde Müslüman Kardeşler, Suriye'nin 67 yılında kaybettiği Golan Tepelerini koz olarak kullanıp harekete geçmiştir. Rejim tarafından kendilerine yönelik başlatılan aşırı baskı, işkence ve öldürme teşebbüslerine mukavemet için Müslüman Kardeşler tarafından hükümet yetkililerine suikast düzenlemiştir. Rejim destekçisi öğretmenler, doktorlar da suikasttan nasiplenmiştir. Müslüman Kardeşlerin öldürdüğü kişiler arasında Alevîler¹⁹⁹ de vardır.²⁰⁰ Bütün bunların yanında 1979 yılında Halep Topçu Okulu'nun öğrencilerinin öldürülmesi olayı Müslüman Kardeşlerin üzerine yıkılmıştır. Müslüman Kardeşlerin hiçbir zaman üstlenmediği bu saldırı, rejimin onları suçlama kararlılığına destek oldu ve bu sayede baskılar iyice arttı. Müslüman Kardeşler de Baasçılara ve Alevîlere karşı şiddet eylemlerini arttır, Halep'te öldürülenlerin sayısı 2 yılda 300'e ulaşmıştır. Rejim taraftarlarının öldürdüğü İslamcılarının sayısı ise 2.000'i geçmiştir. Pek çok kişi işkence ve zulüm görmüş, hapisanelere atılmıştır. Buna karşılık olarak da Baas yetkilileri evlerinden çıkarılıp ailelerinin önünde öldürülmüştür. Bunlardan birisi de Abdulaziz el 'Adî'dir. Suikastlara, şiddetlere ve kan dökmeye karşı sesini yükselten imam Şeyh Muhammed Şâmî 1980'de görev yerinde öldürülmüştür.²⁰¹

¹⁹⁸ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 34.

¹⁹⁹ Alevîler hakkında bilgi edinmek için bk. Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mart 2021).

²⁰⁰ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 35.

²⁰¹ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 36.

1970'lerde darbeyle başa gelen Hafız Esad, Alevîliğini ön plana alarak yönetimin pek çok kolunu Alevîlerle doldurmuştur. Mezhepsel ayırımın yapıldığı yönetim biçimi, karşıt görüşte olanların tepkisiyle karşılaşmıştır. Başta Sünnî Müslümanların oluşturduğu karşıt grupların yönetimini kabul etmemesinden rahatsızlık duyan Hafız Esad, 1973 yılında "*İslam, cumhurbaşkanının dini ve yasamanın kaynağıdır.*" Anayasa maddesini kaldırmak istemiştir. Söz konusu girişim ise kendi aleyhine dönüşmüştür. Esad bunu fark edince anayasayı değiştirmekten vazgeçmiştir. Bu davranış sonunda Müslüman Kardeşler, Hafız Esad'ın hakiki Müslüman olmadığını düşünmüşlerdir. Hafız Esad'ın ise aksini ispat etmesi gerekmektedir.

Sünnî Müslümanların ülke genelinde en kalabalık ve karşıt grup olması Hafız Esad'ın birtakım ödünler vermesine sebep olmuştur. Özellikle Müslüman Kardeşlerin söylemlerini etkisiz hale getirmek için Esad, anayasa değişikliğine giriştiği aynı yılda Humus'taki dinî yardım kurum ve kuruluşlarına ve Hama'daki medreselere şahsi servetinden bağış yapmıştır. 1974'te ise imamların maaşlarına zam yapmıştır.²⁰²

Baas Partisi'nin ülkenin tek partisi olarak ilan edilmesinden ve Sünnîlerin yönetimden uzaklaştırılmasından sonra ülkedeki anlaşmazlık, Esad'ın yönetiminde mezhepsel çatışmaya dönüşmüştür. Sünnîler, Alevîleri sapkınlıkla itibarsızlaştırmak için 'Nusayrî' demeyi tercih etmiştir. Hafız Esad, Müslüman Kardeşler ve diğer Sünnî grupların hedefinden kurtulmak için "*Şii âlim İmam Musa Sadr'dan Suriye'deki Alevîlerin Şia mezhebine bağlı Müslümanlar olduğuna dair fetva almıştır.*" Bununla yetinmeyen Esad, Sünnîlerle Cuma Namazı kılmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler ve rejim arasındaki gerilime atılan hiçbir adım engel olmamıştır.²⁰³

1982 yılında ise rejim ve Müslüman Kardeşler arasındaki anlaşmazlık katliama dönüşmüştür. Hama Katliamı olarak adlandırılan olayda roller kısmi olarak değiştirilmiştir. Katliamı Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad yönetmiştir. Hama Katliamı öncesinde 1980 yılında Rıfat Esad Cısr el-Şuğur'da katliam düzenlemiştir. Haziran'ın 26'sında Şam sarayında misafirlerini bekleyen Esad'a saldırı düzenlenmesi rejimin öfkesini daha da arttırmıştır. Yapılan saldırının bedelini ödetmek isteyen Rıfat Esad, Palmira Hapishanesi'ne baskın yaparak 550 Müslüman Kardeşler üyesini öldürmüştür.

²⁰² Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 31.

²⁰³ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 32.

Hafız Esad da anayasaya 49. kanun maddesini²⁰⁴ ekleyerek Müslüman Kardeşleri tehdit etmiştir. Yaşanan katliamlara rağmen Müslüman Kardeşler, farklı gruplarla birleşerek 1980 yılının Ekim ayında İslamî Cepheyi kurmuştur.²⁰⁵ Müslüman Kardeşlerin 1980’de yayımladığı bildiri üzerinde 1981 yılında *inanamlar ve sapanlar* adı altında bir ayrıma gitmesi üzerine gerginlik seviyesinde artış görülmüştür. Nitekim Müslüman Kardeşlerin sapan olarak adlandırdığı kesim Alevîlerdir. 81 yılında Hama’daki çatışmalar yeniden baş göstermiştir. Müslüman Kardeşler devlete bağlı pek çok mevkide²⁰⁶ bombalı saldırı gerçekleştirmiştir. 1982 yılındaki Hama Katliamı²⁰⁷ ise Ömer Cevvad’ı takip eden askerî grubun gece yarısı keskin nişancıların pususuna düşmesiyle başlamıştır. Çok sayıda asker öldürülmüştür. Cevvad ise tüm örgüt hücrelerine saldırı çağrısında bulunmuştur. Örgüt üyeleri Baasçıların evlerine, karakollarına ve ofislerine baskınlar düzenlemiştir. Yapılan baskınlar neticesinde Baasın ileri gelenlerinden 70 kişi öldürülmüştür. Müslüman Kardeşler, Hama’nın tekrar özgürleştiğini ilan edince Rıfat Esad yönetimindeki Savunma Birlikleri başta olmak üzere pek çok milis güç²⁰⁸ kenti kuşatmak için harekete geçmiştir. Hama’daki çatışmalar 3 hafta sürmüştür ve ağır silahlar²⁰⁹ kullanılmıştır. Katliam sonunda muhaliflerin iddiasına göre 20 bin, rejimin iddiasına göre 3 bin kişi ölmüştür. “Patrick Seale gerçekçi rakamın 5 bin ile 10 bin arasında olduğunu belirtiyor.”²¹⁰ Hama Katliamının süresi ve katliam sonunda ölenlerin sayısı²¹¹ bazı kaynaklarda 20 bin ile 40

²⁰⁴ “Müslüman Kardeşler Cemaatine üye olan herkes, ölümle cezalandırılacak bir suçludur.” Abdulkadir Şen, ‘Ek 1: 1980 Seneli 49 Sayılı Kanun’ başlığı altında bahsi geçen maddenin detaylarına değinmiştir. Detaylı bilgi için bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 664.

²⁰⁵ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 37.

²⁰⁶ Taştekin’in eserinde zikrettiği mevkiler şunlardır: Hava Kuvvetleri Karargâhı, Başbakanlık Binası, istihbarat askerlerinin konuşlandığı Azbakiye ve Rus askerlerine ait bir mevki.

²⁰⁷ Hama Katliamı ile alakalı video için bk. MEMO, “The 1982 Hama Massacre”, *YouTube* (1 Şubat 2019), 22:42:01–22:44:53.

²⁰⁸ Operasyona iştirak eden diğer güçler şunlardır: “Özel Kuvvetler (Kuvvat el-Hassa), 47. Tank Tugayı, 21. Mekanize Tugayı, Askerî İstihbarat ve Baas’ın milis güçleri.” Bk. Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 38.

²⁰⁹ Abdulkadir Şen’in eserinde belirttiği üzere Uluslararası Af Örgütü’nün hazırlamış olduğu raporlara göre rejim güçleri siyanür kullanmıştır. Bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 43; Tarihsel süreçte Suriye iç savaşında kullanılan silah ve kimyasal maddeler hakkında bilgi edinmek için bk. Ralf Trapp, “The Use of Chemical Weapons in Syria: Implications and Consequences”, *One Hundred Years of Chemical Warfare: Research, Deployment, Consequences*, Ed. Bretislav Friedrich vd. (Berlin: Springer Open, 2017), 363–375.

²¹⁰ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 38.

²¹¹ Felicity Arbuthnot tarafından kaleme alınan makalede Rıfat Esad’ın 1982 Hama Katliamında 30 bin insanı öldürdüğü kaydedilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Felicity Arbuthnot, “Suriye ve Komploları: Bu Bir Komplodur”, çev. Hüseyin Şahin, *Suriye Savaşı’nın Gizlenen Gerçek Gerçekleri-İsrail İçin Suriye’yi Yok Etmek*, haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2017), 92.

bin arasında olduğu belirtilmiştir.²¹² Katliam sonucunda büyük bir tahribat meydana gelmiştir.²¹³

Halid Halife, Müslüman Kardeşler ve rejim arasında meydana gelen çatışmaya romanında genişçe yer verir. Ailenin üyelerinden Bekir, Abdullah, Husâm ve başkahraman Müslüman Kardeşler cemaatine üye olan karakterlerdir. Meydana gelen çatışmalar genelde cemaatin liderliğini üstlenmiş olan Bekir'in ve cemaatin kadın kolunda başkanlık yapan başkahramanın etrafında şekillenmektedir. Çöl Hapishanesi ve Hama Katliamıyla karşıt gruplar arasındaki gerilim zirveye tırmanmadan önce ailenin cemaat içerisindeki faaliyetlerine ve ülkedeki sosyal duruma yer verir. Ailenin Müslüman Kardeşlerin içinde olması pek çok asker tarafından evlerine baskın yapılmasına, ailedeki diğer üyelerin sorguya çekilmesine sebep olur. Rejime ordu güçleri ülkenin her tarafına yayılır. Kıyafetleri ve silahlarıyla insanların sosyal yaşamlarına psikolojik baskı yapar.²¹⁴ Halep sokaklarında silahlarıyla ve tanklarıyla varlık gösteren askerler, her gün anlatılan bir hikâyeye dönüşür.²¹⁵ Müslüman Kardeşlerin kadın üyeleri, rejimden intikam almak için canlarını ortaya koyar, canlı bomba olmayı tercih eder.²¹⁶ Yaşanan gerilim ve savaş halinden dolayı şehrin sokakları güvenilir olmaktan çıkar. Halk ise ölenlerin anılarına saygı duymaktan çok hayatlarını korumakla meşgul olur.²¹⁷ Hama ve Çöl Hapishanesi Katliamları, Husâm'ın da dâhil olduğu pek çok Suriyelinin canına mal olur. Başkahraman yaşanan olayı filminden bir kesit olarak yorumlar.

Halid Halife'nin dördüncü romanı *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* içerik itibariyle Hafız Esad dönemine yoğunlaşırken o dönemde meydana gelen iç ve dış savaşları da kapsamaktadır.²¹⁸ İç savaş, elbette halk ve yönetim arasında meydana gelen anlaşmazlık, çatışma gibi ülkedeki iç sorunları temele alırken dış savaş, Suriyeli mücahitlerin bilfiil katıldığı Irak Savaşı'nı konu edinmektedir.

²¹² Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 43.

²¹³ Hama Katliamı sonucu hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Emin Dağ, *Suriye Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü* (İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2013), 113–115.

²¹⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 127.

²¹⁵ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 132.

²¹⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 134.

²¹⁷ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 198.

Romanın kaleme alınış tarihi dikkate alındığında, yönetimde Hafız Esad'ın olduğu ve yakın zamanda oğlunun yönetimi devralması üzerine artış gösteren iç savaşın temellerinin Hafız Esad'la atıldığı görülmektedir.

1962 yılında gerçekleştirilen Baas Kongre'si sonucunda Neo-Baas adında yeni bir grubun ortaya çıkmasıyla parti içerisinde parçalanma ve iktidar içinde rekabet baş göstermiştir. Meydana gelen bu parçalanma Eski Muhafızlar ve Bölgeselci Kamp adı altında iki grubun oluşmasına sebep olmuştur. Eski Muhafızların başında Mişel Eflak²¹⁹, Sünnî sınıfa mensup General Emin el-Hafız²²⁰ ve Salahaddin el-Bitar²²¹ bulunurken, Bölgeselci Kampın başında ise Salah Cedit,²²² Hafız Esad ve Muhammed Umran²²³ bulunmaktadır.²²⁴ 1963 yılında yönetimin başına Emin el-Hafız'ın gelmesiyle iktidar için yapılan rekabet daha da artmıştır. Emin el-Hafız ise yeni Baas rejimini kurunca karşı grubun tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak kurmuş olduğu yeni Baas rejimi alt tabakalar tarafından benimsenmiştir. Emin el-Hafız yönetiminin ilerleyen zamanlarında karşı gruptan olan genelkurmay başkanı Salah Cedit arasında meydana gelen Baas politikaları ve ülke yönetiminin kim tarafından gerçekleştirileceği hususlarındaki anlaşmazlıkları aralarının açılmasına sebep olmuştur. Bununla beraber mezhepsel ve kişisel rekabet de işin içine girince ülke, yeni bir çekişmeyle karşı karşıya kalmıştır. Ülkedeki bu çekişme, 1965 yılında Salah Cedit'in Emin el-Hafız'a karşı yapmış olduğu darbeyle zirveye ulaşmıştır.²²⁵ Parti içindeki bu çekişmenin galipleri Alevî Hafız Esad, Salah Cedit ve Sünnî ortakçuları Nureddin el-Atasi²²⁶ olmuştur. Bölgesel Kamp

²¹⁹ 1910 yılında Suriye'de doğan Ahmet Mişel Eflak, Arap milliyetçi hareketinde aktif rol oynayan siyasetçi ve düşünürdür. Baas Partisi'nin kuruluşunda büyük bir role sahiptir. Üniversite eğitimini Paris'te tamamlamıştır. Paris'te bir hastanede vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Wikipedia, “ميشيل عفلق” (Erişim 22 Mart 2021).

²²⁰ Emin el-Hafız, 1921 yılında Suriye'de doğan asker ve politikacıdır. 1963-66 yılları arasında Suriye Devlet Başkanı olarak görev yapmıştır. Baas Partisi üyesidir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Emin el-Hafız” (Erişim 22 Mart 2021).

²²¹ 1921 yılında Suriye'de doğan politikacı Salahaddin el-Bitar, Mişel Eflak ile Baas Partisi'ni kurmuştur. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Salah al-Din el-Bitar” (Erişim 22 Mart 2021).

²²² Salah Cedit, 1926 yılında Lazkiye'de dünyaya gelen Suriyeli politikacı ve generaldir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Salah Cedit” (Erişim 22 Mart 2021).

²²³ Muhammed Umran, 1922 yılında dünyaya gelen Suriyeli Tümgeneralidir. “Üniter Baas Partisi Askerî Komitesi'nin kurucu üyelerinden ve 8 Mart Devrimi'nden 1966 Suriye'ye kadar Suriye siyasetinde önde gelen bir kişidir.” Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Muhammed Umran” (Erişim 22 Mart 2021).

²²⁴ Dağ, *Suriye*, 29.

²²⁵ Dağ, *Suriye*, 31.

²²⁶ Suriye'nin 17. Cumhurbaşkanı Nureddin el-Atasi, 1929 yılında dünyaya gelen Suriyeli siyasetçidir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Nureddin el-Attasi” (Erişim 22 Mart 2021).

grubunun diğeri üyesi Muhammed Umran ise yaşanan mücadele esnasında taraf değiştirerek Eski Muhafızların grubuna geçmesi ve Bölgesel Kampanyacıların mücadeleyi kazanması üzerine Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. 1966 darbesinden sonra Hafız Esad, Salah Cedit'in peşine yetkili ikinci kişi olurken Salah Cedit, yönetim koltuğuna oturmayı tercih etmeyerek Nureddin el-Atasi'yi ülkenin yeni devlet başkanı olarak ilan etmiştir.²²⁷

1967 yılında İsrail ile yapılan savaşta²²⁸ Suriye için stratejik öneme sahip olan Golan Tepelerinin kaybedilmesi dış politikaya etki ettiği gibi Suriye iç politikasını da etkilemiştir, sağcıların eline koz geçmiştir. Hafız Esad'da bu durumdan istifade edenlerdendir. Altı Gün Savaşı'nın kaybedilmesi Hafız Esad ile Salah Cedit arasında anlaşmazlıkların doğmasına sebep olmuştur. Devletin askerî kanadında görev yapan Hafız Esad, askeriyede rakibi olmamasından güç alarak Alevî grubuna mensup kişileri belli mevkilere getirmiş, hükümet karşıtı görüşlerini ifade etmeye devam etmiştir.²²⁹ 1970 Eylül'de Ürdün'de meydana gelen savaş için yardım gönderme konusunda farklı düşüncelere sahip olan Salah Cedit ve Hafız Esad arasındaki gerilimin seviyesi artış göstermiştir. Askeriyede söz hakkına sahip olan Hafız Esad gücünü kullanarak Salah Cedit yandaşlarının bir kısmını göz hapsine alırken bir kısmını da görevlerinden uzaklaştırmıştır. Hafız Esad'ın izlediği bu politika elbette karşılıksız kalmamıştır. 12 Kasım 1970'te toplanan Baas Kongresi'nde Salah Cedit'in desteklenmesi kararı alınmıştır ve Hafız Esad'ın ikilik çıkardığına karar verilmiştir. Salah Cedit, Hafız Esad'ın yaptıklarına kayıtsız kalmayarak onu ve yandaşı Mustafa Talas'ı görevden almak istemiştir. Ancak bunu başaramamıştır. Hafız Esad, gücünü kullanarak Salah Cedit hükümetini ve Baas yöneticilerinin hepsini tutuklamıştır ve yönetimi ele geçirmiştir.²³⁰

²²⁷ Dağ, *Suriye*, 32.

²²⁸ 1967 yılının Haziran'ında İsrail ve Suriye arasında meydana gelen bu savaş, 'Altı Gün Savaşı' olarak adlandırılmaktadır. 1966 yılında Baas Partisi'nin Suriye'de iktidara gelmesinin akabinde Suriye ile İsrail arasındaki gerginlik seviyesi artış göstermiştir. Suriye'nin Mısır ile savunma anlaşma imzalaması, Suriye ve Ürdün'ün Filistin üzerinden İsrail'e saldırılarda bulunması İsrail üzerinde baskı oluşturmuştur. Mısır'ın Sina'ya girerek BM'nin güçlerini geçmesini sağlaması sonuca İsrail ile aralarında bulunan tampon bölgeyi kaldırması ve Tiran Boğazı'nı kapatması İsrail için savaş sebebi kabul sayılmıştır. İsrail 5 Haziran 1967 yılına Arap havaalanlarına saldırıda bulunmuş ve henüz havalanmamış olan Ürdün'e ait 287, Mısır'a ait 304 ve Suriye'ye ait 53 uçağı vurmuştur. 10 Haziran'a kadar süren kara muharebesinde İsrail, Mısır, Ürdün ve Suriye üzerinde üstünlüğü elde etmiştir. Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri, Mısır'a ait olan Sina Yarımadası ve Filistin topraklarının tamamını ele geçirerek topraklarını genişletmiştir. Savaşın detayları için bk. Kemiksiz, "Arap – İsrail Sorunu", 135 – 136.

²²⁹ Dağ, *Suriye*, 33.

²³⁰ Dağ, *Suriye*, 34.

Darbeyle yönetim koltuğuna oturan başkan olarak görülmekten rahatsız olan Hafız Esad, genel seçime / referanduma gitmiştir. Oylama 12 Mart 1971 yılında gerçekleştirilmiştir ve oylama sonucunda halkın %99'unun Hafız Esad'ı seçtiği görülmüştür.²³¹ Suriye'nin yönetim tarihi okunduğunda da baba Esad'ın kendi gibi Alevî kişilere ayrıcalık tanıdığı, diğer etnik ve dinî kimlikteki kişilerle ilişkisini belli bir çıkar temeline oturttuğu, geçmişten beri yönetime karşı uyumsuz davranışlar ve kararlar sergilediği görülecektir. Tarih boyunca darbelere katılan Hafız Esad'ın yönetimi ele geçirdiği vakit, başkanlık koltuğuna oturmak için halkın görüşünü almak adına uygulamış olduğu referandumun gerçeklik payı tartışılır niteliktedir. Nitekim ülkede varlık gösteren Müslüman Kardeşler gibi muhafazakâr gruplar, Hafız Esad'ın karşıt olduğu gruplardır.²³² Ancak referandum sonucunun ülkedeki nüfusun tamamına yakınının, başkanlığı onayladığını göstermesi çelişki arz etmektedir. Yapılan referandum her ne kadar Hafız Esad'ın demokratik yapıyı tercih ettiğini göstermeye çalışsa da onun darbeyle yönetimi ele geçirmiş olduğu gerçeğini gizleyememektedir. Suriye'nin yönetim koltuğuna oturan baba Esad, 30 yıl boyunca ülkenin başkanı olarak görevini icra etmiştir.

Halife, dördüncü romanının başlarında da yaşanan duruma yer vermektedir. Halife'nin belirttiğine göre ismi açıkça zikredilmeyen parti, ülkedeki tüm gazetelerin sahip olduğu ruhsat haklarını dondurur ve basımlarını yasaklar. Başkana²³³ – Hafız Esad – tam yetki

²³¹ Dağ, *Suriye*, 45. Ahmet Emin Dağ, seçimle ilgili sunmuş olduğu malumatları Moshe Maoz tarafından kaleme alınan 'Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria' – Modern Suriye'de Siyasi Topluluk Oluşturma Girişimleri makalesinden yararlanmıştır. Ancak Ahmet Emin Dağ, çalışmasında Hafız Esad tarafından düzenlenen referanduma kimlerin katıldığıyla alakası malumat sunmamıştır. Ercan Gürbüz tarafından yazılan doktora tezinde ise ilgili seçimde 1.935.805 adet geçerli oyun olduğu belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ercan Gürbüz, *Suriye'de Ulus İnşa Çabaları ve Baas Partisi'nin Rölü* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 148. Suriye'nin yıllık nüfus miktarı dikkate alındığında 1970'li yıllarda ülke nüfusunun 6.305.000 olduğu görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "Suriye" (Erişim 27 Nisan 2021). Kaynaklarda Hafız Esad döneminde yapılan seçime toplamda kaç kişinin katıldığı belirtilmediği için referandum sonucun %99 çıkmış olmasının bir izahı tarafımızca yapılamamaktadır. Kaldı ki %99'luk evet oyunun 'özgür seçimle' gerçekleşip gerçekleşmediği de şaibelidir. Suriye halkının, gerçekleştirilen seçimlere zaruri katılım gösterdikleri ifade edilmektedir. Ne yazık ki otoriter yönetimde yaşanan bu tarz durumları belgeleyen hiçbir resmî kaynak bulunmamaktadır. Ancak Halife'nin *Lâ sekâkîne* romanında halkın partiyle doğru orantılı bir yaşama sahip olduğunu dile getirmektedir.

²³² Hafız Esad'ın karşıt olduğu gruplar hakkında daha fazla bilgi için bk. Dağ, *Suriye*, 36.

²³³ Halid Halife, romanında Hafız Esad'ın ismini açıkça zikretmeyip Başkan kelimesini tercih etmektedir. Ethem Demir tarafından kaleme alınan makalede, yazarın Hafız Esad ismini açıkça zikretmemesinin ve ona işaret eden Başkan sıfatını kullanmasının sebebi olarak baskılarla karşılaşma ihtimaline binaen bu sıfatı tercih ettiği zikredilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ethem Demir, "Suriye İç Savaşının Kilometre Taşları: Hâlid Hâlife'nin Lâ Sekâkîne Fî Matâbihi Hâzihi'l-Medîne Romani", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (Aralık 2019), 306.

verir. Kaynaklarda belirtildiği üzere Esad'ın yetkiyi eline aldığı anda yaptığı ilk iş, Cumhurbaşkanı Nureddin el-Atasi'yi ve yandaşlarını tutuklatıp hapishaneye attırarak olur. Hafız Esad, ülke yönetiminin tüm kollarını şahsında toplar. Askeriyede görevli olan Hafız Esad cumhurbaşkanı, iktidar partisi başkanı, atama yetkisi de dâhil olmak üzere her birimin yetkisini eline alarak 1971 yılıyla otoriter yönetimi başlatır.²³⁴ Elbette yaşanan bu devrim beraberinde kargaşa, iç huzursuzluk, saldırı, kaos, özgürlük kısıtlaması gibi olumsuzlukları getirir.

Hafız Esad'ın 1970 yılında gerçekleştirmiş olduğu darbe ve devrimin etkisi şiddetlidir. Romanda darbenin akabinde ülkede meydana gelen kargaşa ve kaos açıkça dile getirilmektedir. Karşıt gruplardaki insanlar acımasızca öldürülmekte ve bunun için herhangi bir suç işlemelerine de gerek duyulmamaktadır. Hükümet karşıtı olmaları kâfidir. Başkahramanın ifade ettiği gibi ölüm, Halep sokaklarına yayılmaya başlar.²³⁵ Sokaklarda dolaşmak korkutucu bir boyuta ulaşır. İnsanlar alenen konuşmaktan korkar bir hale bürünür, yaşananlardan sessizce ve üstü kapalı bir şekilde yakınır. Öyle ki Halep doğup büyüdüğü toprak olmasına rağmen yurtdışına gitmeyi arzularlar. Muhteşem şehir olarak anılan Halep, asker ve parti mensuplarının kokusuna bürünür.²³⁶ Diğer taraftan darbeye yönetime gelen başkan destekleyen grubun, kendilerine karşı olanların hayatlarının, ağızlarından çıkacak bir söze bağlı olduğunu bilmesi özgürce hareket etmelerine imkân sağlar. Spikerler, başkan övmekte mübalağa yapar ve devamlı onun konuşmalarını yayımlamak suretiyle başkanın halkına bahsettiği imkânları gözler önüne koymaya çalışırlar. Bu sayede rejim destekçileri, karşıt gruba yanlış yolda olduklarını hissettirmeye ve göstermeye çalışır. Öyle ki annenin eskiden anlatılanlara itiraz ettiği ancak zamanla sesini çıkarmadan dinlemeye başladığı, içindeki korkunun günden güne büyüdüğü, her yerde boy boy asılan ve gösterilen başkanın fotoğraflarını kanıksadığı, onu sevdiği ve ondan hiçbir zaman nefret etmediğine ikna oluşu vurgulanır. Ülkedeki iç savaş, 80'li yıllarda Hama Katliamı ve Sednaya²³⁷ Hapishanesi olaylarıyla tırmanışa geçer.²³⁸ Halife, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* romanında Hama Katliamına yer vermemekte, üçüncü romanı *Medîhu'l-kerâhiye*'de katliamı

²³⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 19.

²³⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 9.

²³⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 28.

²³⁷ Kaynaklarda Sednaya, Saidnaya ve Saydnaya olarak kaydedilen Sednaya Şam'ın al-Tall ilçesinde bulunan bir köydür. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "Saidnaya" (Erişim 28 Aralık 2020).

²³⁸ Söz konusu katliamlar, çalışmanın 4. alt başlığında ele alınacaktır.

derinlemesine ele almaktadır. Ancak yazarın üçüncü romanında belirttiği üzere başkan, Hama'yı yerle bir etmiş, on binlerce dinci ve solcu üniversite öğrencisini tutuklatmıştır.²³⁹ Roman karakterlerinin hayatlarına dair gözlemleri, ülkedeki durumu ortaya koymaktadır. Yaşanan olaylardan sonra ülke iki gruba ayrılır. Birinci grup, karşıt grup hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan yandaşlar grubunu oluştururken ikinci grup ise yandaşlar grubu hakkında her şeyi bilen diğer grubu oluşturmaktadır. Halkın %90'ı parti ve hükümet ile paralel bir hayat yaşamaktadır.²⁴⁰ Suriye halkının çoğu da iki kategoride değerlendirilmektedir.

Hafız Esad, darbeyle yönetime geldikten sonra etnik ve dinî ayrıma gitmiş ve yönetim kadrolarının çoğuna Alevîleri yerleştirmiştir. Bunu yapmasının temelinde Fransa'nın Suriye'yi işgal ettikten sonra etnik ve mezhepsel ayrımı başlatması yatmaktadır. Suriye'deki orduya Hıristiyan, Dürzî ve Alevîleri dâhil ederek sayı bakımından üstün olan Sünnîlere karşı güçlenmelerini sağlamıştır. Ülkedeki etnik ve dinî çeşitlilik birlik olmaya engel olmakla birlikte çıkabilecek herhangi bir kaosu kolaylaştırıcı niteliktedir. Fransa'nın ülkedeki iç bütünlüğü engellemek için ayrıştırıcı politika izlediği konusunda uzmanlar görüş birliğindedir. Fransa mandasında Suriye, Alevîlere ait Alevîstan, Dürzîlere ait Dürzî Dağı ve Sünnîlere ait Şam merkezli yönetim olmak üzere üçe bölünmüştür.²⁴¹ Yapılan bu bölünme sömürge işlemini kolaylaştırmaktadır. Ancak Hafız Esad'ın babası Süleyman Esad'ın da içinde bulunduğu bir grup Alevî, Fransız makamlara bir mektup yazarak Sünnîlerle aynı çatı altında yaşamak istemediklerini, bunun için yetkili mercilerden yardım istediklerini ve Fransız yönetimine güvendiklerini belirtmişlerdir.²⁴² 1946 yılında bağımsızlığını elde eden Suriye, Fransa mandasının etkisiyle yönetime Alevîlerle devam etmiştir. Hafız Esad darbesinden önce ülke, çoğunluk olan Sünnîler tarafından yönetilmiş olsa da darbeyle Alevîlerin yönetimdeki etkinliği garantilenmiştir. Süleyman Esad ve diğer Alevî önderlerin 1936 yılında Fransız yetkililere yazmış oldukları mektupta, Sünnîlerin Alevîleri kâfir olarak gördüklerine, şayet Fransa, Suriye üzerindeki himayesini kaldırırca ülkedeki azınlıkların ölüm ve yok

²³⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 71.

²⁴⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 116.

²⁴¹ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 33–34.

²⁴² Yazar Abdulkadir Şen, eserinde söz konusu mektubun Gazeteci Antuan Ğattas Sa'b' tarafından "Alevî liderlerin 15.06.1936 yılında Leon Blum'a yazdıkları mektup" adıyla yayımlandığını belirtmiştir. Yazılan mektubun tercümesine de yer vermiştir. Mektubun tercümesi için bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 35-37.

edilme ile karşı karşıya kalacaklarına değinmişlerdir.²⁴³ Mektupta değinilen diğler hususlar Sünnîler tarafından Alevîlere gösterilen şiddet ve baskı havasını okuyucuya hissettirmektedir.

Alevîlerin geçmişte Sünnîler tarafından zulme uğradıklarına dair verilen örneklerin başında Yavuz Sultan Selim idaresinde Alevî din adamlarına Halep'te tuzak kurulması ve başları kesilerek öldürülmeleri gelmektedir. Alevîler, Fransız mandasını, 1946 yılında bağımsızlıklarını kazanarak Suriye devletinin kurulmasını ve Alevî Hafız Esad'ın yönetime geçmesiyle kendilerine tanınan ayrıcalıkları fırsat bilerek dışlanmışlık duygusundan kurtulmaya başlamışlardır.

“Oklahoma Üniversitesi Suriye uzmanı Prof. Joshua Landis'e göre Alevîler, günlük hayatta elde edemedikleri birçok fırsata orduda ulaştı: Alevîler orduya resmen akın etti. Günde üç öğün yemek, kıyafet ve silah taşımak istediler. Geçmişte elde edemedikleri, gelecekte de elde etmeleri zor şeylerdi bunlar. Orduda öncü oldular. Fransızlar 1946'da bölgeden çekildiklerinde Alevîler düşük rütbelerdedi. 1956'de ise, ordudaki astsubayların yaklaşık yüzde 65'i Alevî'ydi.”²⁴⁴

Hafız Esad'la yönetimde etkin rol oynamaya başlayan Alevîler, Sünnîlerin tepkisini üzerlerine çekmiştir. 1980 yılına kadar ülkede mezhepsel çatışmalar, tutuklamalar ve suikast girişimleri ile Sünnîler, Alevîlere karşı direnç göstermişlerdir. Müslüman Kardeşler gibi gruplar aktif rol oynamaya başlamıştır. Fransa sömürgesinde Sünnîlerin varlığından, yönetiminden ve zulmünden şikâyetçi olan Alevîler, bu kez zulüm okunun ucunu Sünnîlere yöneltmiştir. Ülke, son zamanların en kanlı sahnelerine şahit olmuştur. 1980'li yıllarda Rıfat Esad, Tedmur – Palmira Hapishanesinde tutulan binden fazla Müslüman Kardeşler Hareketi üyesini infaz etmiştir.²⁴⁵ Daha önce belirttiğimiz üzere Hama ve Sendnaya Hapishanesi Katliamları da dünya genelinde yankı uyandıran diğler zulümlerdir. Rejim kendi vatandaşlarına düşman gözüyle bakar hale gelmiştir. Öyle ki rejim, ülkede mevcut olan tüm camilere muhbirler yerleştirerek Cuma namazı kılanları ve dindarları düzenli bir şekilde fişlemiştir. Darbeyle ülkedeki tüm yetkileri eline alan Alevî Hafız Esad, Sünnîlere karşı gütmüş olduğu politikada aşırıya kaçarak Suriye

²⁴³ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 37.

²⁴⁴ BBC News, “Suriye Alevîleri: Katliamdan iktidara” (Erişim 29 Aralık 2020).

²⁴⁵ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 42.

anayasasının 49. maddesini şiddetle uygulamış olduğu, yaptığı katliamlarda görülmektedir. Suriye anayasasının 49. maddesi:

“Müslüman Kardeşler Cemaatine üye olan herkes, ölümlü cezalandırılacak bir suçludur.”²⁴⁶

Ülkedeki savaşın seyri zamanla mezhepsel çatışmalara evrilmiştir. Rejim yönetimi, uygulamalarında aşırıya giderek ülkenin krize girmesine sebep olmuştur. 2011 yılında gerçekleştirilen devrim öncesinde de ülkede düşünce ve ifade özgürlüğünde kısıtlama, basın ve ifade özgürlüğü, gözaltı, katliam ve infazlar, Sünnîler aleyhine, Alevî, Dürzî ve Hıristiyanların lehine sosyal adaletsizlik, işsiz oranında artış, askerî yönetim görülmüştür.²⁴⁷ Halid Halife'nin romanında yer verdiği durumlar, tarihsel süreçte yaşandığı kaydedilen pek çok duruma paralellik arz etmektedir. Romanda dikkat çeken durumlardan birkaçı ise şunlardır: Can'ın parti marşını söylemeyi reddetmesi üzerine sorguya çekilmesi ve işine son verilmesi,²⁴⁸ Nizar'ın transseksüellik sebebiyle suçlanıp hapse atılması,²⁴⁹ doğum yapmak için hastaneye giden annenin hastaneden çıkartılması,²⁵⁰ başkanın anayasayı değiştirmesi ve tüm yetkileri kendinde toplaması...²⁵¹

Halife'nin dördüncü romanında yer verdiği bir diğer savaş Irak Savaşı'dır. Irak Savaşı'ndan önce, roman karakterlerinden Reşit ve Şeyhi Ebu Bekir ile ilgili olan bölümde söz edilen 11 Eylül İkiz Kulelerin yıkılışı²⁵² dikkat çekmektedir. Çünkü bu olayın yaşandığı günde Suriyeli mücahitlerin ve bunların başı Şeyh Ebu Bekir'in tavrı önem arz etmektedir. Romanda tüm dünyanın, kulelerin yıkılışını şaşkın gözlerle izlediği, Reşit ve Şeyh Ebu Bekir'in müritlerinin kelime-i tevhitler getirerek saldırıyı kutladıkları belirtilmektedir. Saldırıya katılanlar, yıkımı New York Gazası olarak adlandırmaktadır.

²⁴⁶ The Syrian Human Rights Committee (SHRC), “Özel Rapor- Suriye'deki Baskıcı Kanunlar” (Erişim 29 Aralık 2020). Abdulkadir Şen, ‘Ek 1: 1980 Seneli 49 Sayılı Kanun’ başlığı altında bahsi geçen maddenin detaylarına değinmiştir. Detaylı bilgi için bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 664.

²⁴⁷ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 64 – 65.

²⁴⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 54.

²⁴⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 95.

²⁵⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 25.

²⁵¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 49.

²⁵² 11 Eylül Saldırıları olarak anılan olay, 11 Eylül 2001 yılı sabahı Birleşik Devletlere karşı el-Kaide tarafından düzenlenmiş olduğu iddia edilen terör saldırısıdır. Olay hakkında birtakım komple teorileri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de olayın Amerikan Hükümeti ve gizli servisleri tarafından gerçekleştirilmiş olan sahte bayrak operasyonudur. 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısı hakkında detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “11 Eylül saldırıları” (Erişim 01.01.2021).

Şeyh Ebu Bekir ve müritleri, ölen mücahitlerin gıyabında cenaze namazı kılar.²⁵³ Yaşanan bu olaydan sonra Reşit kendi içindeki değişimi fark eder. Neo-Haçlılara karşı İslam topraklarını savunmaya teşvik eden internet sitelerinde fazlaca zaman geçirmeye başlar.²⁵⁴ Kararını verip Şeyhi Ebu Bekir ile görüşüp Bağdat'a gitmek ve İslam topraklarını Neo-Haçlılara karşı korumak istediğini söyleyerek cihat yollarını açar.

Tarihte Irak savaşları I. Körfez ve II. Körfez olarak adlandırılmaktadır. Bu savaşta ABD, Fransa, Suriye gibi 28 ülke Irak'a karşı savaş açmıştır.²⁵⁵ Bu savaşın meydana gelmesinin temelinde Irak Başkanı Saddam Hüseyin'in sebep olduğu Körfez Krizi bulunmaktadır. I. Körfez Savaşı 1990 yılında Irak'ın Körfez ülkelerinin 1981–1990 yılları arasında petrol fiyatlarını düşürmesi sonucu ekonomik buhrana girmesi, Kuveyt'in Rumeyla bölgesinde Irak'a ait petrollerden faydalanması, Irak–İran savaşlarında Irak'a yapmış olduğu yardımları kesmesi gibi etkenler savaş ortamını kızıştırmıştır. Ekonomik buhranlardan çıkamayan Irak, 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiştir. 1991 yılında pek çok Arap ülkesinin Irak'ın karşısında olduğu I. Körfez Savaşı başlamıştır. Tarihte bu savaşa Çöl Fırtınası Operasyonu da denmiştir.²⁵⁶ 28 Şubat 1991 yılında I. Körfez Savaşı sona ermiştir. Irak, Kuveyt'ten çekilmiştir.²⁵⁷

II. Körfez Savaşı, 2003 yılında ABD ve İngiltere'nin Irak'ı işgal etmesi üzerine meydana gelmiştir. 1990'lı yılların sonunda ortaya çıkan yeni muhafazakârlar olarak bilinen bir grup, ABD yönetiminde etkili olmaya başladığı dönemde Saddam Hüseyin'in Filistin'e destek verdiği gerekçesiyle devrilmesini talep etmiştir. Nitekim yeni muhafazakârlar grubu İsrail'in güvenliğini öne çıkaran bir gruptur. ABD kendi tercihiyle I. Körfez Savaşı'nda Saddam Hüseyin'i devirmemiştir. Bunun temelinde de birtakım çıkarlarının bulunuyor oluşu yatmaktadır. Ancak II. Körfez Savaşının meydana gelmesinin temelinde ABD'nin küresel egemenliğine doğrudan gelen saldırı bulunmaktadır. 11 Eylül saldırısı ABD'nin pek çok kayıp vermesine sebep olmuştur. Yaşanan saldırıdan nemalanan ABD, dünya üzerindeki egemenliğini sistemleştirmek için atağa geçmiştir.²⁵⁸ ABD, Irak'ın

²⁵³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 199–200.

²⁵⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 205.

²⁵⁵ Serkan Yenal, “Savaş Kavramının Dönüşümü: 1. ve 2. Körfez Savaş Örneğinde Hibrit Savaşların İncelenmesi”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 30/1 (Haziran 2020), 97.

²⁵⁶ Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi (TASAM), “1.Körfez Savaşı” (Erişim 02.01.2021).

²⁵⁷ Cihat Yayıcı, “Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15/30 (Eylül 2019), 336.

²⁵⁸ Sertif Demir, “Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 12/2 (Ocak 2012), 556.

kimyasal silah stokunun olduğunu ve el-Kaide ile iş birliği içerisinde bulunduğunu iddia ederek 2003 yılında Irak'a saldırmıştır. Bu saldırı II. Körfez Savaşı olarak tanımlanır. Ancak bu saldırıda ABD, istediği başarıyı elde edememiştir. Her ne kadar istediği başarıyı elde edememiş olsa da sekiz yıl süren savaşın sonucunda Irak'ta büyük bir yıkım meydana getirmiştir.²⁵⁹ İstediklerini uzun vadede elde eden ABD, kendi gücünü tehdit eden Saddam Hüseyin rejimini yıkmıştır. Irak'ta kendisine bağlı bir hükümet kurmuş ve Irak petrolünün kontrolünü eline almıştır.²⁶⁰ Irak Savaşlarına, komşu ülkelerde bulunan birtakım grupların da iştirak ettiği kaydedilmektedir. Söz konusu savaşta komşu ülke İran daha aktif rol oynamıştır, bunun yanında Suriyeli vatandaşlar da savaşa katılmıştır. Konuyla yakından ilgilenen eski ABD Başkanı George Bush'un dile getirdiği şu cümleler dikkat çekmektedir:

*"Bu iki rejim, -Suriye ve İran- teröristlere ve isyancılara, Irak'ın içine girme ve eylemlerini yaptıktan sonra ülkeden çıkmaları için kendi ülkelerini kullanıyor. İran, bu gruplara Amerikan birliklerine saldırımları için malzeme takviyesi yapıyor. Birliklerimize yönelik saldırıları püskürtecek İran ve Suriye'den gelen desteği kesecek ve Irak'taki düşmanlarımıza gelişmiş silahlar ve eğitim imkânları sunan bu şebekeleri arayıp bulacak ve çökerteceğiz."*²⁶¹

Amerikan ordusu, yüzlerce İranlıyı yakalayıp sorguya çekmiştir. Eski bir istihbarat görevlisi yakalayabildikleri kadar İranlı yakalamakla görevlendirildiklerini aktarmıştır.

*"Bir keresinde beş yüz kişi birden hapse tıkmışlardı. Bu adamları sorguluyor ve onlardan bilgi almaya çalışıyorduk..."*²⁶²

Hafız Esad, 1980'li yılların ikinci yarısında Lübnan'da üslenen Hizbullah örgütünün İsrail'e saldırması konusunda yardımcı bulunmuştur ve Türkiye'ye karşı terör faaliyeti yürüten PKK'nın Suriye'de konuşlanmasına müsaade etmiştir. İzlemiş olduğu bu politika ne yazık ki dış ilişkilerine zarar vermiştir. ABD, Suriye'ye yaptırım uygulamıştır. Irak'ın Kuveyt'e saldırı düzenlediği I. ve II. Körfez Savaşlarında Hafız Esad, Sovyetlerin artık fayda sağlamadığını görmüştür ve dış ilişkilerde yeni politika izlemesi gerektiğine karar vermiştir. Bu savaşlarda Irak'a karşı ABD güçleriyle birlik oluşturmuştur. Hafız Esad'ın

²⁵⁹ Demir, "Irak ve Suriye Krizleri" 557. ABD'nin istediği başarıyı elde edememesinin birtakım sebepleri bulunmaktadır. Bu konuda malumat elde etmek için kaynağa başvurunuz.

²⁶⁰ Demir, "Irak ve Suriye Krizleri", 560.

²⁶¹ Hersh, "Yeni Yönelim", 50 – 51.

²⁶² Hersh, "Yeni Yönelim", 50 – 51.

savaş sürecinde konumunu değiştirmesinin bir diğer sebebi de Irak'ta mevcut olan Sünnî Baas idaresinin Esad'ın ülküsüne engel teşkil etmesidir. Bundan dolayı Hafız Esad, Irak–İran savaşı boyunca İran'a destek vermiştir.²⁶³

Halid Halife, Irak Savaşı'na kayıtsız kalmamıştır. Roman karakterlerinden Reşit, bilfiil bu savaşa katılan ve bahsedilen durumları birebir yaşayan kişi olarak okuyucuyla buluşmaktadır. Cihat için yola çıkan Reşit'in ilk durağı Bağdat olur. Mücahitlerle beraber Irak'ta Amerikalılara karşı savaşmaya gider. Bağdat Havaalanında Amerikalı askerlerle şiddetli bir çarpışmaya giren Reşit, ara ara tedirginlik ve korku hissetse de Amerikalı askerlerin yanan cesetlerini gördükçe cesareti artar ve daha bir şevkle Allah yolunda ölmek için savaşmaya gayret gösterir. Havaalanını koruyan askerler Başkanlık Sarayı'nın düşmesinin yakın olduğunu düşünerek havaalanını terk eder. Ancak ilerleyen günlerde galibiyetin seyri yön değiştirir ve bu durum Reşit'in çaresizliğe kapılmasına sebep olur. Reşit, çatışma boyunca beraber çarpıştığı arkadaşlarının pek çoğunu kaybeder. Geri çekilme kararı alınınca Reşit, aksanlarından Yemenli olduklarını anladığı birkaç mücahidin bulunduğu bir araca biner ve arkadaşları ile beraber Bağdat'a ulaşır. Iraklı subay, araçtaki mücahitlere firar etme konusunu detaylıca düşünmeleri gerektiğini söyler. Ancak Reşit, araç mola verdiğiğinde buldukları mevki dolaşmaya başlar. Elinde bulunan tüfeğini Karrada'daki²⁶⁴ bir kahvehanenin çırağına satar. Tek başına ıssız Bağdat sokaklarında kalan Reşit, sığınacak bir yer arar. Üzerindeki üniforma ise kimliğini ortaya koymaktadır. Aynı çıraktan, üzerindeki üniformadan kurtulacak birkaç parça elbise ve ödünç tıraş makinesi ister. Amerikalı askerler ise Firdevs Meydanı'ndaki Saddam Hüseyin heykelinin boynuna ip geçirerek heykeli indirirler.²⁶⁵ Bunu kayıt altına alarak tüm dünyanın gözleri önüne sererler.²⁶⁶ Geceyi geçirmek için metruk bir binaya sığınan Reşit karşısında Amerikalı askerleri görünce kendini ifade etmeye çalışır ancak askerler onu araca bindirip askerî cezaevine götürür. Kurtuluşunun ancak şahsı hakkındaki asılsız bilgilerle olacağına kanaat getiren Reşit, şahsını sorguya çeken Amerikalı askere, gerçeklik payı bulunan herhangi bir malumat sunmaz. Sahte bir kimlik ve yaşam hikâyesi

²⁶³ Çağrı Erhan, “Kronik: Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55/2 (15 Şubat 2015), 163.

²⁶⁴ Karrada – كرادة -, Bağdat şehrinde bulunan bir ilçedir. Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan heterojen yapıya sahiptir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Karrada” (Erişim 4 Ocak 2021).

²⁶⁵ Saddam Hüseyin'in yıkılan heykeliyle ilintili videolar için bk. Euronews (Türkçe), “İşgalden 10 Yıl Sonra Irak”, *Youtube* (9 Nisan 2013), 22:24:03 -22:26:03.

²⁶⁶ BBC, “Saddam Hüseyin'in heykelini deviren Iraklı: Yeniden dikmek isterdim” (Erişim 4 Ocak 2021).

anlatmayı tercih eder. Öyle ki askerlere Hıristiyan bir müzisyen olduğunu anlatır. Irak'a gelen İslamcı gruplar hakkında pek çok kez sorguya çekilir. Ancak ısrarla bilgisinin olmadığını dile getiren Reşit, askerlerin şüphelerini bertaraf etmeye başlar. Göreceği işkence, diğer arkadaşlarına nazaran daha hafif olur. Oysa diğerleri kirli battaniyenin ya da sedyenin üzerine baygın bir vaziyette yığılmışlar ve bir tarafa fırlatılmışlardır. Yaralarından akan kan, gelip geçenlerin ayakları altında ezilir.²⁶⁷ Reşit, Amerikalıların askerî cezaevinde tam bir sene üç ay hapis yattıktan sonra müzisyenliğini kullanarak esir hayatından kurtulur ve bir şekilde ailesinin yanına, Halep'e geri döner.²⁶⁸

Halid Halife'nin beşinci romanı *el-Mevtu amelun şâkkun*, Suriye'nin 2011 yılında patlak veren ve günümüze kadar devam edegelen iç savaşını konu edinmektedir.²⁶⁹ Arap Baharı olarak adlandırılan infialin tohumları ilk defa 2010 yılında Tunus'ta atılmıştır. Tunuslu bir üniversite öğrencisi Muhammed Bouzzai yaşadığı geçim sıkıntısından dolayı seyyar satıcılık yaparak bütçesine katkı sağlamak istemiştir. Ancak Tunus polisinin, Muhammed'in tezgâhına el koyması üzerine Muhammed kendini yakmıştır.²⁷⁰ Meydana gelen elim hadiseden sonra başta Tunus halkı olmak üzere pek çok Arap ülkesi yıllardır süre gelen sömürge, aşağılama, baskıcı yönetim, darbe gibi pek çok etken sebebiyle sokaklara dökülmüştür. Suriye'deki Arap Baharının etkisi ve 1982 yılı Hafız Esad döneminde Müslüman Kardeşlere karşı düzenlenen Hama Katliamı sebebiyle halk, biriken büyük bir kin ve nefretle diğer Arap ülke yöneticilerinin devrilmesinden güç alarak Beşar Esad'a başkaldırı kararı almıştır.²⁷¹ Suriye halkı ayaklanmalarının²⁷² nasıl başladığı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Mart 2011'de Suriye'nin Dara kentinde iki bayan doktorun telefon görüşmesinde "*Hüsnü Mübarek düşmüş, darısı bizim başımıza*" cümlesi geçmiştir. İstihbarat askerleri tarafından telefonları dinlenen doktorlar

²⁶⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 223.

²⁶⁸ Reşit'in Bağdat sürecini okumak için bk. Halife, *Lâ sekâkîne*, 206–227.

²⁶⁹ Konuyla ilgili okunabilecek romanlar: Mustafa Halife, *Salyangoz Suriye Zindanları Bir Casusun Günlüğü*, çev. Hülya Afacan (İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 2019); Muhammed Akif Bayraktar, *İnsanlığa Ağıt Suriye* (İstanbul: Meriç Yayınları, 2019).

²⁷⁰ Sarıgöl, "Arap Baharı'nın Son Darbesi", 206.

²⁷¹ Sarıgöl, "Arap Baharı'nın Son Darbesi", 219.

²⁷² Ayaklanan gruplar arasında Kürtler, Dürziler, Asuriler, rejim karşıtı Aleviler bulunmaktadır. Kürtler Irak'ın işgali sonrasında ayaklanmaya başlamışlardır ve Hariri suikastı ile ayaklanmaları yükselişe geçmiştir. Dürziler Beşar Esad'ın yönetime gelmesiyle ayaklanmaya başlamıştır. Asuriler ise ayaklanmalarını 2011 Mayıs'ta açıkça gerçekleştirmiştir. Rejim karşıtı Aleviler'in ayaklanmalarını başlatan Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'dır. Bk. mostakbaliat.com, "Suriye'deki Ayaklanmanın Antropolojik Bir Okuması", çev. Hüseyin Şahin, *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri- İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek*, haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2017), 114–115.

tutuklanmıştır.²⁷³ Doktorlar işkenceye maruz kalmışlardır ve saçları sifira vurulmuştur.²⁷⁴ Tutuklanan ve işkence gören doktorların akrabalarından oluşan on beş çocuk, 6 Mart 2011’de Dara şehrinin duvarlarına *الشعب يريد إسقاط النظام*²⁷⁵ – “*Halk, rejimin düşmesini istiyor*”²⁷⁶ sloganını yazmıştır. Bunun üzerine çocuklar da tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz kalmıştır. Dara kentinin önde gelen aşiret liderleri birlik olup çocuklarını almaya gittiklerinde ağır hakaretler işitmiştir. Yönetimin yaşananlara müdahale etmeyişi 15 Mart’ta gösterilerin ve protestoların artmasına sebep olmuştur.²⁷⁷ Rejimin Dara’da işkence ve tutuklama sonucu öldürdüğü Hamza el-Hatib²⁷⁸ Suriye devriminin sembolü olmuştur. Suriye’nin Hasiçi iline bağlı Haseke mıntıkasında Hasan Ali Akla adındaki bir gencin Tunuslu Muhammed gibi kendisini yakması ilk protesto gösterilerinden biri sayıldığı bazı kaynaklarda geçmektedir.²⁷⁹ Söz konusu iddiayı doğrulayan bir belge ya da kayda ulaşılamamıştır. Ancak 11 Şubat 2011’de Şam’da bir esnafın polis tarafından dövülmesini 1500 kişi protesto etmiştir ve bu protestoda halk “*Suriye halkı aşağılanamaz*” sloganı²⁸⁰ atmıştır.²⁸¹

Halid Halife’nin altıncı romanı *Lem yusalli aleyhim ehad*, konu olarak Hıristiyan bir ailenin hayatını işlemiş olsa da ismen yer verdiği Çanakkale Savaşı dikkat çekmektedir.²⁸²

²⁷³ Güngör Yavuzaslan, *Bir Adım Ötesi Suriye* (İstanbul: Eftalya Yediveren Yayınları, 2019), 24.

²⁷⁴ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 66.

²⁷⁵ *الشعب يريد إسقاط النظام* sloganı hakkında bk. Wikipedia, “الشعب يريد إسقاط النظام” (Erişim 9 Şubat 2021).

²⁷⁶ Hama kenti halkının, Assi meydanında attıkları slogan için bk. Hamâtu’l-ahbâriyye, *ساحة العاصي*, 7-22 *تردد الشعب يريد إسقاط النظام*.mp4, *YouTube* (22 Temmuz 2011) 16:54:12–16:57:58.

²⁷⁷ 15 Mart 2011 yılında Dara’da temelleri atılan iç savaş hakkında izlenebilecek film için bk. Murat Onbul, *Kardeşim İçin Der’a* (Film, 2018), 17:19:01-17:20:15.; Suriye ayaklanması hakkında izlenebilecek diğer bir film için bk. Waad Al-Kateab – Edward Watts, *For Sama* (Film, 2019), 16:28:36-16:31:12.

²⁷⁸ Hamza el-Hatib’in ölümü hakkında detaylı bilgi için bk. Zamanalwsl, “أنا قتلتُ حمزة الخطيب..نعم” (Erişim 9 Şubat 2021).

²⁷⁹ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 66–67.

²⁸⁰ Abdülkadir Şen, çalışmasında Suriye devrimi için atılan sloganların zamanla değiştiğini vurgulamıştır. Söz konusu sloganlar şunlardır: “*Suriye halkı aşağılanamaz, Hepimiz Dera’dayız, Silmiyyeh Silmiyyeh, Hepimiz Kürdüz. Suriye halkı yekvücuttur, Ey Beşşâr çekil, Ey Mahir Esad! Ey vahşi katliamcı, Halk rejimin düşmesini istiyor, Hiçbir görüşme ve pazarlık yok, Hepimiz ölsek de rejim devrilecek, Halk İslâmi bir nizam istiyor, Halk hilafet istiyor, Ey Obama! Bu devrim İslâmi’dir. Sen istemesen de İslâmi’dir.*” Detaylı bilgi için bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 72.

²⁸¹ Yapılan protestonun videosu için bk. Misbar Syria, “مظاهرة الغضب السورية في دمشق 17 شباط، 2011”, *YouTube* (17 Şubat 2011), 17:42:41-17:42:55.

²⁸² Halid Halife, son romanı *Lem yusalli aleyhim ehad*’da Osmanlı askerleri tarafından ailesi öldürülen Hıristiyan Hanna’nın hayatını konu olarak işlemektedir. Söz konusu olaylar Suriye Cumhuriyeti tarihiyle doğrudan ilişkisi bulunmadığı için çalışmada yer verilmeyecektir.

Çanakkale Savaşı 1915-1916 yıllarında Osmanlı'nın İtilaf Devletleri ile denizden ve karadan gerçekleştirdiği savaştır. İtilaf Devletleri, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ele geçirmek, İttifak Devletlerini zayıflatmak, Rusya'ya boğaz yoluyla erzak ve asker temini sağlamak gibi amaçlarıyla Çanakkale Boğazı üzerinde saldırı başlatmışlardır. Ancak Osmanlı Devleti, savaşın galibi gelmiştir. İtilaf Devletleri aldıkları yenilgi sebebiyle geri çekilmiştir. Ancak her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir.²⁸³ Halid Halife'nin romanında belirttiği üzere Halepli gençler Çanakkale Muharebesi'ne iştirak etmişlerdir.²⁸⁴ Ancak romanın başkahramanlarından hiçbiri söz konusu savaşa iştirak etmemiştir. Halife, romanın konusunu Çanakkale Savaşı'yla paralel dönemde işlediği için savaşa ismen değinmiştir ve detaylı bilgi sunmamıştır.

3.2. Savaşın Etkileri

Mutlak tek güç tarafından yönetilen ülke sistemi otoriterlik ya da krallık olarak adlandırılmaktadır. Ancak krallık ve otoriterlik niteliksel olarak birbirinden ayrılmaktadır. Krallıkla yönetilen ülkede baskı ve dayatma bulunmuyor ve belli kurallara bağlı kalınıyorsa bu yönetim biçimi otoriterlik olarak adlandırılmamaktadır. Otoriter yönetim biçiminde ise temelde baskı ve dayatma bulunmaktadır. Halkın bireysel ve ekonomik hakları olmadığı gibi ülke yönetiminde söz hakkına sahip olmalarını sağlayacak siyasî hakları da yoktur. Son dönemlerde otoriter yönetim anlayışının tavan yaptığı ülkelerin başlarında Suriye gelmektedir. Beşar Esad her ne kadar ülke başkanlığına seçimle gelmiş olsa da yönetim anlayışının temelinde otoriterlik bulunmaktadır.²⁸⁵ Ülkede otoriter yönetim anlayışının yanında oligarşik²⁸⁶ yönetim şekli de bulunmaktadır. 2000 yılında babası Hafız Esad'ın ölümüyle boşalan devlet başkanlığı koltuğuna gelen Beşar Esad, Alevî inancına sahip olduğundan dolayı yönetimin diğer kollarını Alevîlerle doldurmak istemiştir. Ülkede var olan bu sistem oligarşik bir yönetimin varlığını göstermektedir.

²⁸³ Wikipedia, “Çanakkale Savaşı” (Erişim 24 Şubat 2021). Savaşın sebep ve sonuçları hakkında detaylı bilgi için bk. Yaşar Semiz, “18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (Aralık 2003), 221–247; Çanakkale Savaşı'nın önemi için bk. Erol Cihan, “18 Mart 1915 Çanakkale Zaferinin Anlamı, Önemi ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 52/1–4 (1987), 501–508.

²⁸⁴ Halife, *Lem yusalli aleyhim ehad*, 239.

²⁸⁵ Hasan Yücel Başdemir, “Müslüman Dünyada Hangi Devlet Düzeni Hâkim?”, *Liberal Düşünce Dergisi* 79 (Ağustos 2015), 83 – 84.

²⁸⁶ Oligarşi hakkında bilgi edinmek için bk. Wikipedia, “Oligarşi” (Erişim 22 Mart 2021)

Otoriter yönetiminin görüldüğü ülkelerde pek çok olumsuz durum meydana gelmektedir. Baskı, şiddet, ifade özgürlüğü kısıtlanması, işsizlik, hak ihlali, rüşvet, tutuklama gibi durumlar Suriye’de çoğu kez karşılaşılan durumlar arasındadır. Savaşın Etkileri başlığı altında Halid Halife’nin romanlarında ele aldığı ve dikkat çektiği durumlar incelenecektir.

3.2.1. Baskı

Defâtirul-kurbât romanında ismi zikredilmeyen başkahraman, lisede eğitim alırken okuldaki öğretmenlerinden bazılarının hükümet yanlısı olduğunu ve sahip oldukları siyasî ideolojiyi, dayatma yoluyla insanlara kabullendirmek istediklerini yaşayarak öğrenmiştir. Dersinin birinde öğretmeni herhangi bir sebep olmaksızın doğrudan neden parti mensubu olmadığını sorar. Bu sorunun sorulması, bir nevi Suriye halkının özgür iradelerinin geçersiz olduğunu, baskı altında yaşadıklarını göstermektedir. Kaldı ki parti üyeliği kişisel tercih sonucu gerçekleşen bir durumdur. Ancak ana karakter bu soruya ne cevap vereceğini bilememiş, susmayı tercih etmiştir. Elbette sessiz kalması da sorun teşkil etmektedir. Öğrenci cevap vermeyince ona dilsiz olup olmadığını da sormuştur. Öğretmen için önemli olan öğrencinin cevap vermesidir. Parti mensubu öğretmen, yönetim kadrosundan birisi değildir ancak Halife, öğretmen örneğiyle yönetim adına hareket eden yönetimcilerin varlığına işaret etmek istiyor olabilir. Nitekim romanda öğretmenin, yönetim kademelerinden söz konusu sorguyu gerçekleştirmek için herhangi bir emir aldığından bahsedilmemektir. Zikredilen pasaj, Suriye’de partiye ilişkisi olanların, yönetim adına hareket ettiğini desteklemektedir.

Medîhu’l-kerâhiye romanının isimsiz başkahramanı, lise eğitimi aldığı zamanlar okuldaki istihbarat askerlerinin çocuklarına tanınan ayrıcalıkların yanı sıra onlardan olmayanlara yapılan zulüm ve şiddetleri yakından görme şansına sahip olmuştur ve bu durum rejim taraftarlarına karşı beslediği nefretin günden güne büyümesine sebep olmuştur. Okulda yaşadığı sorunları cemaatin kadın kollarından mesul Raziye hocaya anlatmıştır. Bir defasında ağlayarak Raziye Hoca’ya “*okuldan nefret ediyorum*” demiş, Nedâ ve Halâ gibi hükümet yandaşlarının kimya öğretmeni de dâhil olmak üzere kendisine benzeyenlerden, taktıkları başörtülerinden nasıl nefret ettiğini ve fakihlerin fetvalarıyla nasıl dalga geçtiğini anlatmıştır.²⁸⁷

²⁸⁷ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 66.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne romanında ülkesinde meydana gelen olaylardan kaçıp kurtulmak isteyen Sevsen, askeriyede paraşütçü olduğu sıralarda orada subay olarak görev yapan Münzir'e âşık olmuştur ve aralarında ciddi bir ilişki meydana gelmiştir. Sevsen o sıralar Münzir'le olan ilişkisinden de güç alarak arkadaşlarıyla beraber askerî üniformalarıyla Halep sokaklarında özgürce gezerek halka güç gösterisi yapmaktadır. Okul koridorlarında parti marşlarını söyleyerek ve ayaklarını yere şiddetle vurarak düşmanlarına psikolojik baskı yapmaktadır. Parti tarafından verilen paraşütçü eğitimini tamamladığı gün başkanın emri üzerine diğer arkadaşlarıyla beraber Şam sokaklarına inerek hareket halindeki tüm araçları durdurarak başörtülü kadınların başlarını açmaktadır ve kendilerine karşı gelen adamların yüzlerine tükürmektedirler. Yapılan bu baskı ve zorlama sebebiyle Şam kenti birkaç gün içinde yarı yarıya boşalmıştır.²⁸⁸

Parti olgusunun vurgulandığı *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne*'de partinin okul başkanı olarak belirlediği Cabir'den önceki sorumlu kişi, öğrencilere partiyi ve başkan övmelerinin yerine harabeye dönmüş şehrin çiçek ve böceklerinden bahseden şiirleri okumasına izin verdiği için görevinden alınmıştır. Öğrenciler şiir okumayı tercih etmektedir çünkü şehir, Müslüman Kardeşler yenilgiye uğradıktan sonra istihbarat subayları ve yandaşları arasında paylaşılmıştır. Yaşanan durum sebebiyle şehir, lanetlenmiş bir hal almıştır. Öğrencilerden sorumlu yeni kişi yoldaş Cabir olmuştur. Cabir istihbarattan talimat almaktadır. Önde Cabir, arkada da üniversiteliler okulun koridorlarında başları dik, ayakları yere sert basarak yürümektedirler. Okuldaki hocalar, öğrenciler ve diğer görevliler, hiç kimse ne onlara karşı gelebilmekte ne de seslerini çıkarabilmektedir. Yoldaşlar, okulda hâkimiyet kurmuşlardır. İstedikleri öğrencileri kimseden izin almadan derslerden almakta, fikirleri sorulmadan partiye üye yapmaktadırlar.²⁸⁹

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne'de hükümet baskısını yoğun bir şekilde hisseden roman kahramanı Can, icra edilen parti yürüyüşlerine katılmak zorunda olduğundan yakınmaktadır. Yürüyüş zamanlarında sefil insanlar gibi başı önde yürümektedir ve diğer arkadaşları bağıra bağıra slogan atarken o, yavaşça ağzını oynatmaktadır.²⁹⁰ Bir zamanlar

²⁸⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 78.

²⁸⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 71.

²⁹⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 47.

kendisi için saygın olan arkadaşlarının devrim şarkılarıyla dabke²⁹¹ oynayışını hatırladığı vakit utanç hissetmektedir. Eskiden beraber sohbet ettiği ve yemek yediği arkadaşlarıyla ilişkisi zedelenmiştir ve zamanla bağları kopacak raddeye gelmiştir. İki ayrı dünyaya şahit olan Can, kendini bir kaosun içinde hissetmiştir.²⁹² Arkadaşlarının alayına maruz kalmıştır.

Müslüman Kardeşler ile rejim arasındaki çatışmaya yoğunlaşan *Medihu'l-kerâhiye*'de anlatılan rejim taraftarlarının baskı ve zulmü sadece Müslüman Kardeşler ve üyelerine olmamıştır, bilakis ülkedeki dindarlar ve tasavvuf erbapları da aynı zulme maruz kalmışlardır. Romanda, ülkedeki son durumlardan sonra dervişlerin zaviyelere gelip eskisi gibi zikirle iştirak etmediği, bunun sebebinin de kendilerinin terörist olarak itham edilmelerinden korktukları olduğu belirtilmiştir. Bir subayın zaviyeye gelip tarikat imamının çenesinden tutup sakallarını yolması ve merhametlerini görmesi için onu öldürmeyeceklerini söylemesi üzerine dervişler zikirlerini tek başlarına yapmaya başlamıştır. Yaşanan olaylardan sonra dervişlerin çoğu sakallarını kesmiştir.²⁹³ Rıdvan'ın arkadaşlarının çoğu da tıpkı diğer dervişler gibi sakallarını kesmiştir. Çoğu takım elbise giyinmiş, kravat takmıştır. Yaşanan olayların hissettirdiği korku gözlerinden okunmaktadır. Artık camiler zikir yapmak için güvenli yerler değildir. Dervişlerden üç kişinin kurşunla öldürülmesine sebep olan hata diğerlerinin de toplu zikirlerini önemsizleştirmiştir. Rıdvan onları yeniden mevlit okumaya teşvik etse de başkanını överek başladıkları arkadaşları için yas tutan kasideleri sabırla dinlemiştir. Kasidelerini İslam'ı, katleden bir dine dönüştüren kâfirler tarafından öldürülen üç mümine üzüterek tamamlamışlardır.²⁹⁴

el-Mevtu amelun şâkkun romanının konusu, Abdülatif'in ölmeden önce oğlu Bülbül'den yerine getirmesini istediği vasiyetin gerçekleştirilmesidir. Bülbül, vasiyetini yerine

²⁹¹ Dabke – دبكة -, Doğu Akdeniz bölgesindeki Arap ülkeleri arasında meşhur olan halk oyunudur. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Dabke” (Erişim 7 Ocak 2021). Dabke oyununun nasıl oynandığını izlemek için bk. Sultan Alkasem, “الدبكة السورية... السوريين في هولندا”, *Youtube*, (6 Aralık 2017), 18:00:00 – 18:02:45. İsrail'e karşı direniş gösteren Filistin halkı, İsrail saldırılarına ulusal oyunları dabke ile karşılık vermişlerdir. Direniş oyunları kayıt altına alınmıştır ve sosyal platformlarda paylaşılmıştır. Konuyla ilgili metne ve videoya ulaşmak için bk. Stupnik, “Büyük Geri Dönüş Dansı’: Filistinliler, Gazze sınırında bu kez ‘dabkeyle’ direndi” (Erişim 7 Ocak 2021).

²⁹² Halife, *Lâ sekâkîne*, 48.

²⁹³ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 146.

²⁹⁴ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 169.

getirmek için babasına söz vermiştir. “*Bütün açıklığına ve basitliğine rağmen zor bir görev olan vasiyetini yerine getireceğine dair söz verdi.*”²⁹⁵

Ancak 15 Mart 2011 yılında gerçekleşecek olan devrimin ayak sesleri sayılan toplumsal sorunlar, şehrin rejim askerleri tarafından kuşatılmış olması ve şehirlerarası geçişlerin imkânsız denilecek ölçüde zor olması vasiyetin yerine getirilmesini güçleştirmektedir. Verdiği sözden dolayı pişmanlık duyan Bülbül’ün durumu, aslında ülkedeki durumun acı tablosunu gözler önüne sermektedir.

*“Bülbül kararlı olamadığı için pişmanlık hissetti. O günlerde bu vasiyeti yerine getirmenin zor olduğunu babasına söylemesi gerekiyordu. Çünkü her yerde olan ölenler, kimliklerine bile bakılmaksızın toplu mezarlara gömülüyorlardı. Taziye merasimi zengin aileler için bile birkaç saatle sınırlandırılıyordu. Artık ölüm, etkili ilanı gerektiren bir karnaval değildi.”*²⁹⁶

Ülkedeki herkes ölerək eşitlenmiştir. Rütbeliler, askerler, zenginler her tabaka için taziye merasimlerinin önemi yok olmuştur. Yaşayanlar, ölenleri kıskanır hale gelmiştir.²⁹⁷

el-Mevtu amelun şâkkun romanında, Suriye halkının yaşadığı baskının en tipik örneği olarak Bülbül ve kardeşleri, babalarının vasiyetini yerini getirmek için geçmek zorunda oldukları kontrol noktalarında rejim tarafından maruz kaldıkları baskıyı en acı şekilde yaşayan karakterler rolünde okuyucu ile buluşmaktadır. Kardeşlerin geçmek zorunda oldukları kontrol noktaları arasında başkanın güvenlik şubelerinden biri olan kontrol noktası da bulunmaktadır. Doğal olarak burada diğer notalara nazaran daha farklı muamelelerle karşılaşmaları beklenen bir durumdur. Kontrol noktasında her şeyi didik didik eden askerler, kendilerince normal olan ancak halk için beklenmedik nitelikte sorular yönelterek kardeşleri sıkıştırılmaktadır. Bir buçuk saat boyunca kontrol noktasında denetimi bekleyen kardeşler, subayın naaşı görmesiyle işlerin seyrinin değiştiğini anlamıştır. “*Subay onlara cesetlerin geçişinin yasak olduğunu söylemiştir.*” Naaşın ölüm belgesini doğrulayan bir belgeye ihtiyaç olunca Bülbül telefonuyla doktoru aramak istemiştir.

²⁹⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 5.

²⁹⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 6.

²⁹⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 6.

“Subay keskin bir üslûpla Bülbül’e: ‘Yaşam ve ölüm resmî belgelerin toplamıdır.’ demiştir.”²⁹⁸

Yaşamın da ölümün de rejim karşısında herhangi bir farkının olmadığını ifade eden bu cümle Suriye’de insanlığın ve insana verilen değerine ne halde olduğunu göstermektedir.

3.2.2. Hakaret/Aşağılama

Halid Halife’nin eserlerinde yer yer görülen bir durum da rejim ve taraftarlarının halka karşı muamelelerinin en hafifleri arasında sayılabilecek aşağılama/hakaretlerdir.

Defâtirul-kurbât romanında icra edilecek olan bir törenden bahsedilmektedir. Törende hükümeti destekler nitelikte slogan atmaları istenen öğrenciler slogan atmayınca bir öğretmen, öğrencileri bir yerde toplayarak onlara bazı şeyler söyler. Bu konuşmada komünist Kürt olarak itham edilen ve hakarete maruz kalan öğrenciler arasında bulunan ana karakter, cesaret göstererek kendini savunmuş ne Kürt ne de komünist olduğunu söylemiştir.²⁹⁹

Şehirlerarası geçiş/seyahat sorunu Suriyelilerin sıklıkla karşılaştıkları bir problemdir. Öyle ki ülkelerarası geçiş işlemleri, ülkedeki şehirlerarası geçiş işlemlerinden daha esnek ve kolaydır.³⁰⁰ Suriye halkının temel sorunlarından biri ekonomik problemler olsa da bir bölgeden diğerine geçmek için birçok denetime tabi tutulmaları, yaşantılarını daha da zorlaştırmaktadır. *el-Mevtu amelun şâkkun*’da Bülbül ve kardeşleri, babasının vasiyetini yerine getirmek için ‘Annâbiyye köyüne doğru yol alırken karşılaştıkları kontrol noktalarında pek çok gerekli–gereksiz işlem ve zorluklarla karşılaşmıştır. Hüseyin, yanlarında taşıdıkları naaşın bir ihtimal kontrol noktalarındaki askerlerin kalbine dokunacağını düşünmüş olsa da onların merhamet duygusundan mahrum olduklarını görmüştür. Ancak kardeşlerin bildiği fakat o an unuttukları bir şey vardır ki; savaş sebebiyle Suriye’de her gün binlerce cenaze taşınmaktadır ve bu acı tablo sadece ölmeyi bekleyen canlıların hasetlerini depreştirmektedir. Geçiş işlemleri için sırada bekleyen kardeşler, aracın camından kafasını içeri uzatan bir askerın Hüseyin’in yüzüne tükürmesi ve ona küfürler etmesiyle irkilmişlerdir. Hüseyin çaresizliğinden dolayı o an ağlamak

²⁹⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 99.

²⁹⁹ Öğretmen ve ana karakter arasında geçen diyalog için bk. Halife, *Defâtiru’l-kurbât*, 87.

³⁰⁰ Adam Baczko vd., *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 292.

istemmiştir.³⁰¹ Kardeşlerin yolculuklarının başında yaşadıkları bu olay ve Hüseyin'in elinden bir şey gelmeyip o an ağlamak istemesi rejimin ne derece katı olduğunu ve halkı nasıl aşağıladığını göstermektedir.

3.2.3. Hak İhlali/Ayırım

Defâtirul-kurbât romanında rejim tarafından haksızlığa uğratılan karakter başkahramandır. Eğitim aldığı okul tarafından sene sonu kapanış töreninde derece yapan öğrencilere verilecek olan ödüllerde haksızlık yaşamıştır. Öğretmen, kendisi birinci iken onu ikinci gibi göstermiştir. Ana karakter, haksızlık karşısında ağlamış ve ikincilik ödülünü almak için kürsüye çıkmayı reddetmiştir.³⁰² Birincilik verilen öğrenci, bölge müdürlerinden birinin çocuğudur. Ana karakter, hakkını müdürün önünde savunarak ona “*ben bütün okulun önünde coğrafya, tarih, okuma, cebir, geometri hatta koşuda bu aptallarla yarışmaya hazırım*”³⁰³ demesine rağmen müdür, söylediklerinin hiçbirini duymamıştır. Öğretmeni ona, arka sıralara doğru uzaklaşmasını söylemiştir. Ana karakter, hükümet yanlısı bir öğretmen tarafından hükümet yanlısı bir müdürün çocuğu için haksızlığa uğratılmıştır. Birinciliğinin elinden alınması, hükümet yanlılarının ayrıcalıklı olmasından ve karşıt görüşlülerin ise baskı yoluyla susturulmasından kaynaklanmaktadır. Başkahraman, bu durum sebebiyle psikolojik olarak olumsuz etkilenmiş, ağlamak ve öğretmene küfretmekten başka elinden bir şey gelmemiştir. Ayrıca, bunu yapanlara karşı öfkesi daha da artmıştır. Ailesi, bu konuda ona destek olsa da o, hayali olan doktorluktan vazgeçeceğini, okulu bırakıp öğretmenin ağzını burnunu kırmaya gideceğini söylemiştir. Suriye'deki sistemin halkın hayallerini dahi yok ettiğine yönelik güzel bir örnek sunulmaktadır.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne'de de Münzir, Sevsen'i eğitim kampındaki sınavlarda da yalnız bırakmamakta, sınav sorularının cevaplarını sınav salonuna getirerek onun ayrıcalıklı olduğunu diğerlerine göstermektedir. Yazarın belirttiğine göre Münzir'in yaptığı bu ayrımcılık, çoğu paraşütçü tarafından yapılmaktadır ve sınav gözetmenleri buna ses çıkaramamaktadır.³⁰⁴

³⁰¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 11.

³⁰² Halife, *Defâtiru'l-kurbât*, 88.

³⁰³ Halife, *Defâtiru'l-kurbât*, 88.

³⁰⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 79.

el-Mevtu amelun şâkkun'da Bülbül, kardeşi Hüseyin'le beraber babasının naaşını hastaneden teslim almaya gittiğinde koridorların tıpkı kendileri gibi yakınlarının naaşını almak için bekleyen pek çok üzgün ve soluk yüzlü adam ve kadınlarla dolu olduğunu görmüştür. Aynı zamanda binlerce ceset hastanelerde unutulmuştur. Ölenlerin morgda kalmaları tabii bir durum iken Suriye'nin morglarında bir günden fazla duran cesetler çıkarılıp hastane önüne atılmaktadır. Şam yakınlarında meydana gelen ve durmak bilmeyen çatışmada yaralanan rejim askerleri için hastanede yer ayrılmaktadır, halka ait cesetlerin kayıtları yapılıp sonrasında hemen çıkışı yapılmaktadır.³⁰⁵

3.2.4. İntihar/Öldürme

Ülkede varlık gösteren karşıt gruplar arasındaki kasvetli hava insanları öyle bir noktaya getirmiştir ki bir başkasını öldürme konusunda hiç tereddüt edilmez olmuştur. *Medîhu'l-kerâhiye*'de başkahramanın erkek kardeşi Husâm da Allah yolunda şehadeti arzulayan bir diğer mücahittir. Dayısı Bekir ile birlikte Müslüman Kardeşlerin mücadelesine ortak olmuş, karşıt grubun aşırılarıyla savaşmaktadır. Ablası –başkahraman- kardeşiyle uzun zamandan beri görüşmemekten yakınmaktadır.³⁰⁶ Bir gün sinirle eve gelen Husâm, başta ablası olmak üzere ailedeki herkesin dikkatini çekmiştir. Gömleğinin üzerinde kan lekesi bulunmaktadır. Ablası, kilere giren Husâm'ın bulgur çuvalına silahını sakladığını görmüş ve o sırada kardeşinin, hava üsteğmeni olan komşuları Abbas'ı öldürdüğünü anlamıştır. Husâm ise her şeyin yoluna gireceğine dair ailesini rahatlatmaya çalışmıştır.

Medîhu'l-kerâhiye romanında Semîr el-Nirbî, yazarın hakkında pek fazla malumat sunmadığı ancak 80'ler dönemi baskı ve zulme maruz kalan ve hayatlarını kaybeden pek çok kişinin durumuyla paralel bir yaşam sunan karakterdir. Yazar, dönemin acı tablosunu gözler önüne sermek istercesine istihbarat askerleri yüzünden hayatını kaybeden bir diğer kişi olarak bu ismi okuyucunun karşısına çıkarmıştır.

Romanda zikredildiği üzere başkahraman, Semîr'i istihbarat devriyelerinin gece kontrolünden kaçarken görmüştür. Bir yere sığınan Semîr, devriyelerle bulunduğu sığınaktan çatışmış, ancak silahındaki tüm kurşunlar bitince Bab el-Nasr'daki fırından başka kurtuluş yeri bulamamıştır. Kendini ateş dolu ocağın içine atmıştır. Askerler,

³⁰⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 9.

³⁰⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 104.

makinalı tüfeklerinin içindeki tüm kurşunları Semîr'in kömürleşmiş naaşının üzerine boşaltmıştır. Semîr'den geriye siyah küllerden başka bir şey kalmamıştır. Fırıncı ise gördüklerine inanmamıştır. Gördükleri cinnet geçirmesine ve kâbuslar görmesine sebep olmuştur. Bir yıldan fazla süredir evinden hiç çıkmamıştır. Semîr'in annesi ise şehrin caddelerinde yalın ayak yürümüş ve parti mensuplarına küfürler etmiştir.³⁰⁷

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne'de ülkedeki acımasız yönetim, varlığını Abdülmünim'in aile hayatında da acımasızca göstermiştir. Bir fizik öğretmeni olan Abdülmünim'in – ana karakter, Reşit ve Sevsen'in dayısı – Yahya, Hasan ve Hüseyin adında üç oğlu vardır. Yahya küçüklüğünden beri babasının izinde gitmekte olan fizik öğrencisidir. Amerika'dan kendisine yollanmış olan dergilerdeki makaleleri okumakta, gerekli yerlerde eleştiri sunmaktadır. Fizik biliminde göstermiş olduğu başarısı NASA araştırmacılarından Pr. Mike Hamilton tarafından da dikkat çekmiştir. Müslüman Kardeşlerle irtibatı bulunan Yahya, onlara ait bir hücrede hükümet yanlıları tarafından öldürülmüştür. Abdülmünim, oğlunu son kez üniversite hastanesinin morgunda görmüştür. Oğlunun yüzü yanmış, parmakları kopmuş, bedeninde kablo izleri ve bıçak yaraları bulunuyordu. Abdülmünim, görevli kişiden oğlunun yüzüne dokunabilmek için izin istemiş ancak görevli aldırış dahi etmemiştir. Morgun koridorlarında tüfekleri ve savaş üniformalarıyla dolaşan altı paraşütçü asker gözetiminde oğlunun defin işleminin gerçekleştirilmesini istemiştir. Defin işlemi esnasında askerler, Abdülmünim'in oğluna son bir kez sarılmasına dahi müsaade etmemiştir.³⁰⁸ Yahya'nın bedenindeki izler, onun işkence altında öldüğünü kanıtlar niteliktedir. Yaşadığı işkenceler detaylıca anlatılmayan Yahya'nın ölümünün neden bu şekilde gerçekleştiğinin bir tek sebebi vardır: Yahya Müslüman Kardeşler tarafındadır. Yaşanan bu durum, sadece Abdülmünim'i değil, akrabalarını da son derece olumsuz etkilemiştir. İnsanın, sevdiklerinden ayrıldığı son anda onlara yaklaşamamaları elim bir durumdur. Abdülmünim, oğlunun vefatından sonra psikolojik olarak büyük bir yıkıma uğramış ve sessizliğine bürünmüştür.

Medîhu'l-kerâhiye'de bir gün Fen Fakültesi'nde fizik hocası olan Doktor Abdülkerim el-Dâlî'nin ölüm haberi ortalığa yayılmıştır.³⁰⁹ Kim tarafından öldürüldüğü bilinmemekle

³⁰⁷ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 184.

³⁰⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 9.

³⁰⁹ Doktor Abdülkerim el-Dâlî, meydana gelen olaylar ve ülkenin çoğuna yayılan iki grup arasındaki savaşa karşı öğrencilerinin önünde aşikârca tarafını belli etmiş ve onları iki tarafın zulmüne de karşı gelmek için teşvik etmiştir. Her iki tarafa da ait olmadığını ve ülkedeki zulme, şiddete ve kan

beraber Müslüman Kardeşler ya da rejim askerleri tarafından öldürüldüğü ihtimalleri üzerinde durulmuştur. Ancak Müslüman Kardeşler suçlamayı kabul etmemiş, kendilerini temizlemişlerdir. Aynı gün içinde paraşütçüler meydanlara inmiş, üniversite öğrencilerini fakülte girişlerinde titizlikle kontrol etmiştir. Yüzlerce asker bir anda caddelere nüfuz etmiştir. Öfkeyle ağaçların dallarını kesmeye başlamışlar, insanları durdurup onları duvarlara dayamıştır. Birdenbire yakın civardan gelen kurşun sesleri Halep’i yanan bir şehre dönüştürmüştür.³¹⁰

Yazarın *Medîhu’l-kerâhiye*’de dikkat çektiği bir diğer husus ise dönemin başkanına düzenlenen suikasttır. Merve’nin subay eşi de suikasta engel olmak için komutanlık binasına gidenler arasındadır. Akşam vakti ulaştığı komutanlık binasına giriş yaptığı anda askerlerin yüzlerinden işlerin iyiye gitmediğini anlamıştır. Askeriye subayı, diğer subaylara başkana düzenlenen suikastın detaylarını anlatmıştır. “*Bu gece çöl hapishanesine saldıracağız*” diyerek meydana gelecek büyük katliamın haberini vermiştir. Ayrıca herkese “*Üzerine güneşin doğduğu hiç kimse bırakmayın*” diyerek emir vermiştir.³¹¹ Nezir verilen emirden son derece rahatsız olmuştur. Meydana gelebilecek durumu zihninde canlandırınca midesi bulanmaya başlamıştır. Ayaklarının bağı çözülmüş, yürüyecek mecali kalmamıştır. Planlanan saldırının gerçekleşme zamanı geldiğinde Nezir üstlendiği görevi yapamayacağını albayına söyleyerek hakkında kurulacak olan mahkeme için hazır olduğunu bildirmiştir.³¹² Nezir, askeriyeden ayrılırken gerçekleştirilmesi planlanan katliamı tahayyül etmiştir. Bir kişinin dahi çöl hapishanesinden kaçıp kurtulmasının mucize olacağına inanmıştır.³¹³

Bir sonraki gün askerlerin çöl hapishanesine baskın yaptığı, zindanlara girdiği ve mahkûmların üzerine ateş açtığı haberleri bir anda yayılmıştır. Mahkûmların cesetleri koridorlarda yığılmıştır. Pek çok evin balkonundan siyah bayraklar yükselmiştir. Bir saatten kısa bir süre zarfında 800’den fazla mahkûm öldürülmüştür. Buldozerler mahkûmların cesetlerini kimsenin şeklini, derinliğini bilmediği gizli bir kuyuya taşımıştır. Halep ve Hama’ya giriş yapan biri, akşamın ilk saatlerinde ağlama töreni

dökmeye karşı olduğunu belli etmesine rağmen öldürülmüştür. Kişiliği hakkında ve süreç boyunca nasıl bir duruş sergilediği hakkında daha fazla bilgi edinmek için bk. Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 149–150.

³¹⁰ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 142.

³¹¹ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 237.

³¹² Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 238.

³¹³ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 239.

yapıldığını sanmaktadır. Olanlardan cemaat liderleri de haberdar olmuştur ki başkahraman hocasının yanına giriş yapacakken onun, ağlayarak şahsına doğru yöneldiğini görmüştür. Suat, bir yandan da başkahramanın kardeşi Husâm'ın cennete gitmesi için dua etmektedir. Hocasının halini gören ve ettiği duaları duyan başkahraman kardeşinin öldürüldüğünü anlamıştır. Tek kelime dahi edememiş, şiddetli bir şekilde sinirlerine yayılan bir inme hissetmiştir. Başını onaylarcasına sallamış ve kaçarak mekândan uzaklaşmıştır. Eve geldiğinde annesini yerde ağlarken bulmuştur. Elinde de Husâm'ın fotoğrafı bulunmaktadır. Annesi bir yandan ağlamaktadır bir yandan da oğlunun fotoğrafını öpmektedir.

Aile, Ömer'in arabasıyla sabahın erken saatlerinde çöl hapishanesine gitmiştir. Şehirdeki tüm anneler, onlardan önce davranarak olay mahalline çoktan varmışlardır. Askerlerin tüfekleri ve barikatlar geceyi açık alanda geçiren binlerce insanın hapishaneye yaklaşmasına izin vermemiştir.³¹⁴ Çöl hapishanesine vardıklarında ise gördüklerine inanamamışlar, olay mahallini filmde bir kesite benzetmişlerdir. Eşleri, çocukları, akrabaları öldürülen tüm kadınların, annelerin gözlerinde korkudan ve gözyaşından başka bir şey yoktur. Başkahramanın annesi arabadan indiği sırada hapishanenin kapsını kapatan asker de araca doğru yol almıştır. Anne, askerlere küfürler etmiştir. Sığınaklarından duran askerler ise büyük bir kitlenin kendilerine doğru harekete geçmelerinden korku duymuştur.³¹⁵ Yaşanan katliamdan sonra Husâm'dan geriye kalan sadece duvarlardaki fotoğraflar ve zihinlerdeki anılardır. Aynı acıyı pek çok aile yaşamıştır. Cesetler, askerler tarafından kimsenin bilmediği ve görmediği bir yere gömüldüğü için aileler, sevdiklerinin naaşlarını dahi görememiştir. Herkes acıları ve kaybettiklerine duydukları özlemle geri dönmüştür.³¹⁶

el-Mevtu amelun şâkkun romanında Nevin'in oğlu Heysem başta olmak üzere birkaç Suriyeli gencin istihbarat askerleri tarafından öldürülmesi halkı yeniden sokaklara dökmüştür. Gençler rejime ait binaların, belediyelerin, muhbirlerin evlerinin hepsini yakmak için hazırlık yapmıştır. 20.000'den fazla erkek, kadın, genç ve çocuk protestolara katılmıştır.

³¹⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 241.

³¹⁵ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 242.

³¹⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 244.

“Öfkeli bir şekilde yumruklarını havaya kaldırdılar. Heysem ve diğer üç arkadaşının naaşını teslim almak için şehrin kapılarında beklediler. Hepsi istihbarat şubelerinde işkence görerek ölmüştü., oğullarının naaşını teslim almak ve oğullarının gizli bir hastalık neticesinde ya da bir kazada öldüğüne dair imza atmak için her aileden bir kişi gitmiştir.

Dört naaşı taşıyan büyük bir araç uzaktan görüldü. Nevin ise ön sırada oturmuş, görülmeyen bir noktaya bakıyordu. Yüzü duygusuz bir ifadeye bürünmüştü, ne demek istediğini anlamak mümkün değildi. Abdülatif ise kalabalık arasından Nevin’i izliyordu. Sessizce gözyaşları akıp gidiyordu. Gözleri, diğerleri gibi gençlerin omuzlarında taşıdığı cesetlere takılı kalmıştı. Rejimin düşmesi için attıkları öfkeli sloganlar eşliğinde cesetlerle şehrin tüm caddelerini dolaştılar.”³¹⁷

3.2.5. Teftiş

Halid Halife’nin romanlarının çoğunda yer verdiği teftiş ve baskınlar *el-Mevtu ‘amelun şâkkun*’da Bülbül’le ön plana çıkmaktadır. Bülbül’ün evi bir gün mahallenin kimliği belirsiz silahlı üç genci tarafından basılmış ve evdeki her şey yerle bir edilmiştir. Dikkatlerini duvarda asılı duran başkanın fotoğrafı çekmiştir. Yaşadığı olaydan sonra Bülbül, evini şüpheli sayılabilecek her şeyden arındırmıştır.

“Rejim destekçilerinin sakıncalı olarak adlandırdığı *Al Jazeera* ve *Arabic* gibi kanalların frekansını sildi. Bütün yandaş kanalları favori listesine taşıdı. Bu kanalların başında da *Al Manar Kanalı*, *Hizbullah Milislerine bağlı Al Mayadeen Kanalı*, *İran ve Suriye haber kanalları*, *National Geographic*, *yemek pişirme ve çeşitli kanallar vardı.*”³¹⁸

Medîhu’l-kerâhiye’de Müslüman Kardeşlere üye olan Bekir ve Husâm, karşıt grupla mücadele etmek ve Allah yolunda cihat etmek için aileden ayrılmışlardır. Bekir bir ara Beyrut’a gitmiş olsa da ailesinin nerede olduğundan haberi yoktur. Keza hava üsteğmeni Abbas’ı öldüren Husâm’da izini kaybettirmiştir. İstihbarat askerleri Abbas’ın öldürülmesinden sonra olay mahallindeki tüm evleri teftiş etmeye başlamıştır. Bekir ve Husâm’ın da Müslüman Kardeşlere üye olması karşıt grubun dikkatlerini ailenin üzerine yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. İstihbarat adamları ve askerleri, ailenin evine

³¹⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 124.

³¹⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 38.

yaptıkları teftişleri yoğunlaştırmıştır. Öyle ki bir gün birdenbire tüfekleriyle çatıdan evin avlusuna iniş yapmışlardır. Teyze Safa ise gördüğü tablo karşısında neredeyse konuşma yetisini kaybedecek noktaya gelmiştir. Askerler, evdeki tüm odaları kontrol etmişlerdir. Hedeflerinde Bekir ve Husâm vardır. Evin hizmetçisi Rıdvan onları evden çıkarmaya çalışsa da başarısız olmuştur. Askerler evdeki herkesi Rıdvan'ın odasında toplamıştır. Rıdvan, askerlere küfürler etmiş ve baskın yaptıkları evde sadece kadınların yaşadığını söylemiştir. Rıdvan'ın sergilediği tavrın karşılıksız kalması beklenemez. Askerlerden biri, çenesini kapatmak istercesine Rıdvan'ı itekleyerek yere yatırmıştır, ayakkabısını omuzuna koyarak dedeye ve sülalesine küfürler etmiş, kadınları da zinakâr olarak vasıflamıştır. 60'tan fazla silahlı adam aileye büyük bir korku yaymışlardır. Yüklükleri açmışlar, kilitleri kırmışlar, fotoğrafları ve evrakları ortalığa yaymışlardır.³¹⁹

Ailenin evinde yaptıklarıyla yetinmeyen askerler, Bekir'in evine baskın yaparak evi kendilerine mesken edinmiştir. Bekir'in, kurdukları tuzağa düşmesi için onu evde beklemişlerdir. Başkahraman kıza annesinin, askerlerin evlerine geldiklerini, babasını bıyığından tuttıklarını, ağır ayakkabılarının altında yüzünü toza buladıklarını haber vermesi üzerine başkahraman hemen ailesinin yanına gitmiştir. Eve ulaşan kız, babasının toz toprak içinde yerde oturduğunu görmüştür.³²⁰ Küçük erkek kardeşi Humâm ise korkusundan odanın bir köşesine sığınmıştır. Ablası her ne kadar onunla konuşmaya çalışsa da yaşadıklarının şokunda olan Humâm, ablasının söylediği hiçbir şeyi duyamamıştır. Yaşadıkları onu korkutmuştur ve korkudan tek kelime edememiştir. Ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. İstihbarat askerleri o günden sonra Humâm'ı üç kez şubeye götürmüşlerdir.³²¹ Yaşananlar aileyi son derece etkilemiştir. Kız, annesinin kalp krizi geçirerek ölmesinden endişe etmiş ve babasının olanlar karşısında sessiz kalmayı tercih etmesini şahsına yapılan bir işkence olarak yorumlamıştır.

*“Keşke Bekir seccade tüccarı olarak kalsaydı da diğer aileler onun malı mülküyle iftihar etseydi.”*³²²

Askerler, Rıdvan'ın parfüm şişelerini yere dökmüşlerdir. Rıdvan ise önce Allah'a küfretmiş sonra da istiğfar ederek askerleri ikna etmeye çalışmıştır. Meryem ondan

³¹⁹ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 124.

³²⁰ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 124.

³²¹ Humâm'ın şubede yaşadıkları sorgu başlığı altında ele alınmıştır.

³²² Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 125.

susmasını istemiştir. Çünkü onun, Husam'ın silahını sakladıkları gizli yüklüğü göstermesinden endişe duymuştur.³²³ Başkahraman o anki olayı İslamiyet'in açıktan tebliğ edildiği ve ilk inananların gördüğü işkenceye benzetmiştir.

“...Bir tiyatro canlandırıyoruz: Rıdvan kendini Bilal-i Habeşi sanıyor, Meryem Müminlerin annesi Huveylid'in kızı Hatice. Bense Fâtımatü'z-Zehra rolünü sevdim ve onun davranış biçimi için hazırlandım.”³²⁴

3.2.6. Korku

Lâ sekâkîne fi matâbihi hâzihi'l-medîne romanının başında yer verilen ve ilerleyen sayfalarda da özellikle vurgulanan; annenin Hafız Esad'ın ölümüne inanmamış olmasıdır. O da tıpkı diğer insanlar gibidir. Ancak halk, onun için ‘Savaşın ve Barışın Lideri’, ‘en iyi Hâkim’, ‘en iyi Mühendis’ gibi pek çok sıfatları saymasına ve onu ‘en yüce Tanrı’ gibi görüp bunu zikredemedikleri için ağlamalarını görmesine rağmen ölümün gerçekleştiğine inanmamaktadır. Çünkü anneye göre güç ve cesaret ölmektedir.³²⁵ Annenin, Hafız Esad'ın ölmüş olmasına inanmamasının temelinde yaşadıkları bulunmaktadır. O, romanın başkahramanını darbenin olduğu haftada doğurmuştur. Her ne kadar darbe zamanında evladını doğurmuş olsa da romanda geçen şu cümle, yaşanan bu darbenin ilk olmadığı, annenin daha önce de ülkesinin darbelere şahit olduğunu göstermektedir.

“Suriye'deki birçok askerî darbe gibi bu da yakında unutulacaktı.”³²⁶

el-Mevtu amelun şâkkun'da babasının rahatsızlandığı bir gün doktor arayışına giren Bülbül, hakkında birtakım şeyler duyduğu doktoru bularak babasını muayene etmesini istemiştir. Söz konusu doktor da devrimin başlarında tutuklanmıştır.³²⁷ Muayene için gelen doktor evin salonunda asılı duran başkanın fotoğrafını fark etmiş ancak bir anlam verememiştir. Doktor ertesi gün babasını muayene etmek için tekrar eve geldiğinde Bülbül'e evinde neden başkana ait bir resmi bulundurduğunu sormuştur. Bülbül'ün mahalledeki durumu izah etmesi üzerine doktor, onun gizli bir devrimci olduğunu

³²³ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 125.

³²⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 126.

³²⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 7.

³²⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 24.

³²⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 40.

düşünmüştür. Ancak bu gizlilikten rahatsızlık duymuştur. Üçüncü gün işten dönen Bülbül, başkanın fotoğrafının asılı olduğu yerden indirildiğini görünce babasına sormak istese de babası buna izin vermemiştir. Fotoğrafi odasına götüren Bülbül, onu atmaya cesaret edememiştir. Ona göre oturduğu mahallede yaşamaya devam ettiği sürece başkanın resmine daha çok ihtiyaç duyacaktır.³²⁸

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne'de anlatıcı, dayısı Nizar yardımıyla tekstil sektörüyle ilgili yayınların tercümesini yaptığı yarı zamanlı tercümanlık işine başlamıştır. İş yeri Sefire'dedir.³²⁹ İş yerinde tanıştığı ve masum bir arkadaşlık ilişkisi içerisinde diyalog kurduğu bir kız ona, karşısındaki hiç kimseye güvenmemesi gerektiğini söylemiştir. İlk etapta kızın cümlesine kafa yormayan anlatıcı, bir zaman sonra bulunduğu ortam itibarıyla karşısındaki insanlara güven duymamasını normal karşılamıştır. Nitekim ülkedeki herkes, yanlışlıkla dahi olsa aşikâr kılınan şiddet, pahalılık ya da ülkenin durumuyla alakalı ağızlarından çıkan tek kelime ile hayatlarının mahvolmasından korkmaktadır. Şayet birisi maydanoz fiyatlarının pahalı olmasından yakınıyorsa muhbirlere göre o kişi parti siyasetinden şikâyet ediyordur. Ya da falanca ölmeyi düşünüyorsa, o kişi parti hükümleri altında yaşamak istememektedir. Halep'teki her şey parti ile ilişkilendirilmiştir.³³⁰ Aslında annenin romandaki şu cümlesi Halep'teki vaziyeti özetler niteliktedir:

*"Muhbirler ağaç yapraklarının arasında bile yaşar."*³³¹

Duyduğu endişe ve korku sebebiyle anne, evdeki herkesten sessiz olmalarını ve başlarını onaylarcasına sallamalarını istemiştir. Nitekim coğrafya öğretmeni olan arkadaşı birdenbire ortadan kaybolduğu günden beri o da sessiz kalmayı tercih etmiştir. Yine şu cümle ile iç dünyasında hissettiği endişe ve korkuyu ifade etmiştir:

*"Fareler, etrafi kapanlarla çevrilince ne yapar? Sadece susar."*³³²

Şehirdeki herkes, yanlışlıkla olsa bile ağızlarından çıkacak tek kelime ile ölüme gitmektense susmayı tercih etmiştir. Etrafi öyle bir sessizlik kaplamıştır ki şehirdeki

³²⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 41.

³²⁹ Halep Valiliği'ne idari olarak bağlı olan Suriye'nin bir şehridir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "Safira" (Erişim 15 Ocak 2021).

³³⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 153.

³³¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 154.

³³² Halife, *Lâ sekâkîne*, 154.

emniyet birimleri iş yapmaz hale gelmiştir. Neredeyse tüm vakitlerini tavla oynayarak doldurmaktadır. Canları sıkıldığında eski dosyaları karıştırmaktadırlar ancak ‘suçlu’ sayabilecek hemen herkes çoktan yurt dışına gitmiştir.³³³

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne'de Can, Cenevre'deki oğluna yazdığı bir mektupta ‘Tarihi Utanç’ olarak adlandırdığı Halep’te yaşananları tek tek anlatmıştır. Can’ın ifadelerine göre şehirdeki herkes aynı havayı solumasına karşın birbirlerinden korkar hale gelmiştir. Hıristiyanlar Müslümanlardan, azınlık gruplar çoğunluktan, çoğunluk gruplarsa azınlıkların baskısından korkmaktadır. Irkçılar, din mensupları, grup üyeleri hepsi başkandan ve istihbarat subaylarından korkmaktadır. Ne ilginçtir ki başkan da korumalarından ve destekçilerinden korkmaktadır.³³⁴ Hatta korumalarının korkusundan dolayı saraydan dışarı çıkamıyordur. Milyonlarca insan tarafından sokaklarda adı bağırılrsa da televizyonlarda boy boy fotoğrafları yayınlansa da ne yazık ki başkan, caddede yüzlerce koruması olmadan on metre yürüyemeye cesaret edememektedir.³³⁵

Halid Halife, zikredildiği gibi romanına Hafız Esad’ın ölümü ile başlayıp geçmişe geri dönme yöntemini kullanarak³³⁶ yönetimin başına nasıl geçtiğine, yönetimi boyunca yaşananlara yer vererek ölümü ve oğlu Beşar Esad’ın yönetimin başına geçmesi ile romanını tamamlamıştır.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne karakterlerinden Sevsen ve başkahraman ‘Annâbiyye’ye gezmeye gittikleri gün eve dönüş için Meydan Ekbez İstasyonu’na geldiklerinde köyden gelen feryat figan ağlama seslerine şaşırılmışlardır. Görevliler istasyon kapısını kapatmış, caddeler boşalmıştır. İstasyon lojmanlarından ağlama sesleri gelmektedir. Bir adam, Sevsen ve başkahramana geldikleri yere geri dönmeleri için işaret etmiştir. Sevsen, taksiden inince etrafta olup bitenlere inanmamıştır. Televizyonda ağlayan ve başkanın ölüm haberini sunan spikeri görmüştür. Sevsen, kalan açık kapıları kapatan bir görevlinin yakasından tutup bir anda tüm dünyaya yayılan ölüm haberinin yalan olduğunu söylemesini istemiştir. Ancak ölüm haberinin doğruluğunu teyit eden

³³³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 154.

³³⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 158.

³³⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 159.

³³⁶ Edebiyatta kullanılan geriye dönüş tekniği hakkında bilgi için bk. Edebiyat ve Dil, “Hikâye ve Romanda Kullanılan Anlatım Teknikler” (Erişim 13 Ocak 2021).

Sevsen, yere yığılıp kriz geçirircesine ağlamaya başlamıştır. Anlatıcı kardeş ise Sevsen'in bu derece ağlamasına anlam verememiştir. Sevsen, şoföre üç katı para teklif ederek kendilerini hemen Halep'e götürmesini istemiştir. Ancak şoför onları bir vebalı gibi ortalıkta bırakıp gitmiştir.³³⁷ Yakında bulunan kahvehanenin televizyonunda başkanın siyah kurdeleyle çevrilmiş resimlerinin Kur'ân ayetleri eşliğinde yayınlandığını görmüşlerdir. Anlatıcı olanlara inanmamıştır. Göz yanılması yaşamış olabilir miydi, diye kendine sormuştur. Bir anlık düşünme yetisini kaybetmiştir. Boş bir istasyonda başkanın ölüm haberini almıştır. Başkanın naaşıyla beraber hissettikleri korkuları da gömecekler miydi, diye düşünmüştür. Sevsen, her ne pahasına olursa olsun Halep'e gitmek istemiştir ki Halep'e giden bir minibüsle belli bir ücret mukabilinde anlaşarak yola çıkmışlardır. Aracın şoförü durmaksızın ölen başkana rahmet okumuştur. Anlatıcının ifadesine göre adamın sesi hiç inandırıcı değildir. Ona göre adam rahmet okuyarak korkusunu savmaktadır.

Halep'e vardıklarında sokaklardan birkaç aracın hızlıca geçmekte olduğunu, şehrin hayalete dönüştüğünü, derin bir sessizliğin hüküm sürdüğünü görmüşlerdir. Anlatıcı eve vardıklarında aynı korkunun, Reşit'in yüzünü de kapladığını fark etmiştir.³³⁸ Anlatıcı kardeş, ablası Sevsen'in hayatlarını mahveden, hayallerini yıkan, psikolojilerini tahrip eden adam için neden ağladığına bir türlü anlam verememiştir.³³⁹

Yazar, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* romanının konusunu oluşturan Hafız Esad dönemine yer verirken belirtildiği üzere ölümünden de bahsetmiştir. Ancak bu bahis, detaylandırılmayıp yüzeysel bırakılmıştır. Konunun neden yüzeysel kaldığı bilinmemektedir. Hafız Esad ismine yer vermeyen, başkan kelimesiyle Hafız Esad'a işaret eden Halife, ölümü hakkında sunduğu tek malumat ölümünün 2000 yılında gerçekleşmiş olmasıdır. Keza ölüm haberi yayıldığı sırada neler yaşandığına değinmiştir.

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde kalp krizi sebebiyle öldüğü belirtilmektedir. 69 yaşında vefat eden Hafız Esad'ın ölüm haberi sadece ülkesinde değil, özelde Orta Doğu'da genelde ise tüm dünyada heyecanla karşılanmıştır. Hafız Esad, birtakım sağlık sorunlarına sahiptir ve uzun süredir tedavi görmektedir. 1983 yılında kalp krizi geçiren

³³⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 191.

³³⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 192.

³³⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 193.

Hafız Esad, bir daha eski sağlığına kavuşamamıştır.³⁴⁰ Başka kaynaklarda ise Hafız Esad'ın akciğer kanserinden öldüğü zikredilmektedir.³⁴¹ Zikredilen farklı rivayetler, Esad'ın ölüm sebebinde ittifak olmadığını göstermektedir ve kaynaklarda neden farklı sebeplerin zikredildiği hakkında da herhangi bir malumat yoktur. şam'da düzenlenen cenaze merasimine pek çok yerli ve yabancı ölke temsilcisi katılmıştır.³⁴²

Anlatıcı, kardeşi Reřit'in her řeye rağmen mutlu olduğunu fark etmiştir. Ona yönetimi devralacak yeni başkan hakkında birkaç řey anlatmıştır. Bozgunculuk çıkararak herkesin mahkemelerde sorgulanıp haklarında gerekli hukuki işlemlerin yapılacağına dair söylentiler şehirde dolaşmaktadır. Anne ise başkanın ölümüne hiç inanmamıştır. Başkanın ölüm haberlerine inananları aptal olarak vasıflamıştır. Özellikle yan komşuları Yoldař Fevvaz'ın kardeşleri, habere inanmışlar hatta taziye merasimi yapmışlardır. Anne ise ortalığa yayılan ölüm haberinin, başkan tarafından dostunu ve dūřmanını tanımak için planlanan bir oyun olarak yorumlamıştır. Çocuklarını da habere inanarak tuzağa dūřmemeleri için tembihlemiştir.³⁴³

Hafız Esad, şahsından sonra yönetim koltuğuna oturması için büyük oğlu Basil'i³⁴⁴ yetiştirmiş, askerî ve siyasi eğitim almasını sağlamıştır. Ancak Basil Esad, 21 Ocak 1994 sabahının erken saatlerinde yoğun sis nedeniyle şam havaalanı yolunda seyahat ederken bir kavşağa hızlı girmesi sonucu trafik kazası geçirerek hayatını kaybetmiştir. O sıralar 28 yaşında olan Beşar Esad, İngiltere'de Western Göz Hastanesinde göz doktoru olarak staj yapmaktadır. Londra'da kaldığı kiralık dairede sabah saatlerinde gelen bir telefonla yönetimin başına geçmesi için geri çağırılmıştır.³⁴⁵ Hafız Esad ölünceye kadar oğlu Beşar'ın yönetim koltuğuna oturabilmesi için askerî ve siyasi eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. Beşar ilk olarak Humus Askerî Akademisi'nde eğitim almaya başlamıştır ve 2000 yılına kadar şahsına albay rütbesi verilmiştir. Askerî basamakları hızlıca çıkması sağlanmış hem iç hem de dış siyasete dair her şeyi öğrenmesi kolaylaştırılmıştır. Yönetim koltuğunun yeni sahibi olacak olması hasebiyle şahsına ait imaj çalışmaları da yapılmıştır.

³⁴⁰ Erhan, "Hafız Esad", 161.

³⁴¹ Fikriyat, "Suriye'yi kana bulayan sürecin başlangıç noktası: Hafız Esad" (Erişim 18 Ocak 2021).

³⁴² Erhan, "Hafız Esad", 161.

³⁴³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 193.

³⁴⁴ Takma adı Altın şövalye olan Basil Esad, 23 Mart 1962 yılında şam'da dünyaya gelmiştir ve 21 Ocak 1994 yılında hayatını kaybetmiştir. Hafız Esad'ın en büyük oğludur. Mühendis, albay ve siyaset adamıdır. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, "Basil Esad" (Erişim 22 Ocak 2021).

³⁴⁵ NTV, "Babama söyleyin, oğlu olmaya hazırım" (Erişim 22 Ocak 2021).

Hafız Esad'ın koltuğunu sağlamlaştırmak için yönetim kadrolarını doldurduğu Alevîler, yine oğlunun başkan seçilmesini kolaylaştırmak adına başkanlık yaş sınırını düzenleyerek aşağı çekmişlerdir.³⁴⁶ Hafız Esad'ın ölümünün ardından Baas Partisi, başkanlık için Beşar'ı tek aday olarak göstermiştir ve referandumda %97 oy alan Beşar yönetim koltuğuna oturmuştur.³⁴⁷ Beşar Esad, babasından sonra ülkede değişiklikler olacağına dair umutları yeşertmiştir. Ekonomide birtakım liberal adımlarla yönetime başlayan Esad, işkence merkezlerinden biri olan Mezze Hapishanesini kapatmış, sivil toplum örgütlerine izin vermiş, mahkûmların çoğunluğa yakınıni serbest bırakmış, internet aracılığı ile insanların dünyayla irtibata geçmelerini sağlamıştır. Esad'ın yapmış olduğu değişiklikler Şam Baharı³⁴⁸ olarak adlandırılmıştır. Bununla da kalmayan Beşar Esad, babası zamanında büyük ayrımlara maruz kalan Kürtlerle iyi diyalog içerisine girmiştir, Kürtlere birtakım imkânlar tanımıştır. Öyle ki 2002'de Haseke'ye giderek Kürtleri ziyaret etmiştir.³⁴⁹

Halid Halife, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*'de de Beşar Esad'ın başkanlık koltuğuna geçişini üstü kapalı ifadelerle ele almaktadır. Başkanın ölümü üzerinden kırk gün geçmesi üzerine oğlu yönetim koltuğuna oturmuştur. Reşit, o sıralar yaşananlar karşısında kendini boğulacak gibi hissetmiştir çünkü hayatının geri kalanının da tıpkı geçen kısmı gibi korkulu ve ümitsizce geçeceğini düşünmüştür. Ölü başkanın hayatlarının her yerinde olduğuna ve bu şekilde yaşamının imkânsız olduğuna kanaat getirmiştir. Yeni başkan, koltuğa oturduğu gün Irak'tan döndüğü için çok pişman olmuştur.³⁵⁰

2000 yılı yeni başkan referandumunda ailenin hayatında aynı senaryolar oynamaya başlamıştır. Parti mensupları otuz seneyi aşkındır ne yapıyorlarsa tekrar aynı şeyi yapmaya başlamışlardır. Memleketin her tarafına aynı zilleti yaymışlardır. Doktorlar, avukatlar, gazeteciler, tüccarlar, üniversite öğrencileri ve öğretmenler, hepsi zorunlu olarak yeniden meydana dabke oynamışlardı. Yönetim koltuğuna oturan yeni otoriterin fotoğrafları hazırlanmıştır ve sokaklardaki billboardlara asılmıştır. Vatandaşlar ise tıpkı bir önceki başkan yönetimi devraldığında yaptıkları gibi kafalarını kaldırıp asılan

³⁴⁶ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 45.

³⁴⁷ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 45.

³⁴⁸ ربيع دمشق, Şam Baharı Beşar Esad'ın yönetim koltuğuna oturduğu 2000 yılında başlayıp 2001 yılında sona eren sosyal hürriyet sürecidir. Bk. Wikipedia, "Şam Baharı" (Erişim 22 Ocak 2021).

³⁴⁹ Taştekin, *Suriye Yıkıl Git*, 46.

³⁵⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 231.

fotoğraflara bakmaya cesaret edememiştir. Sistemle paralel olan hayatlarını akışına bırakmışlardır.³⁵¹

“Mahallemizin caddelerinde baskı ve şiddet kol geziyordu. Reşit’e göre ülkenin gerçek hali buydu. Kaos ve gece boyunca köy şarkıları çalan kasetçalarının gürültüsü. Adamlar, kadınları gözetliyor, katiller ise dar sokaklarda saklanıyordu. Öyle ki rüşvetçi polis devriyelerine tutuklamaları görmezden gelmeleri için rüşvet veriyorlardı. Emekli askerlerse lokantalarda garson gibi çalışmak için iş arıyorlardı. Çiftçi çocukları istihbaratta gönüllü olma hayalleri kuruyordu. Oturduğumuz mahalle, annemin yıkılan hayallerinin şahidiydi.”³⁵²

2011 Suriye iç savaşının başlama sebepleri arasında zikredilen iki bayan doktorun telefon konuşmalarının dinlenmesi sonucu tutuklanmaları, halkın da benzer durumu yaşamaktan endişe duymasına sebep olmaktadır. İnsanlar ağızlarından çıkan tek kelimeyle dahi başlarına bir şey gelmesinden korktukları için kendi topraklarında özgür yaşamının tadına varamamaktadır. *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında söz konusu endişeyi hisseden karakterlerin başında Bülbül gelmektedir. Gerek şahsı gerekse babası sebebiyle başlarına bir şey gelmesinden endişe duymaktadır. Nitekim istihbarat askerleri ve gizli ajanlar her yeredir ve muhalifleri enselemek için fırsat kollamaktadırlar. Bülbül, babasının fenalaştığı bir gün hastaneye gitmek için taksi çağırmıştır ve gidecekleri yere başlarına bir şey gelmeden ulaşmaları için dua eden Bülbül’ün durumu, onun korkusunu gözler önüne sermektedir:

“Babasından şoförle konuşmamasını istedi. Çünkü şoförün muhbir olma ihtimali vardı. Aynı zamanda Bülbül, babasını çok iyi taniyordu. Konuşmaya başlarsa memleketinin insanını övecekti ve açıkça rejime sövebilirdi. Bülbül sessizliğe büründü ve içinden zamanın iyi geçmesi için dua etti.”³⁵³

Abdüllatif, devrim sohbetleri etmekten hoşlanan ve elbet bir gün halkın galip geleceğine inanan bir devrimcidir. Bülbül’ün babasını muayene etmesi için eve getirdiği doktorun da devrimci olduğunu öğrenen babası, doktorla devrim arkadaşı olmuştur ve onunla devrim hakkında sohbetler etmeye başlamıştır. Ancak Bülbül, babası ve doktorun konuşmalarının duyulmasından endişe etmektedir. Mahalleden geçen herhangi birinin

³⁵¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 232.

³⁵² Halife, *Lâ sekâkîne*, 232-233.

³⁵³ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 40.

konuşmalarını ve gülüşmelerini duymasını istemediği için pencereleri kapatmıştır.³⁵⁴ Bülbül'e göre babası, genç Doktor Nizar gibi devrimci bir çocuğu evlat olarak hak etmektedir. Nizar, üç ay boyunca tutuklanmasına ve işkence görmesine rağmen ülkeyi terk etmeyi reddetmiştir. Çünkü Bülbül, onlar gibi cesaretli değildir. Abdüllatif oğlu Bülbül'e kuşatma zamanını anlatmıştır ve oğlundan o günleri unutmamasını istemiştir. Ancak Bülbül, dört sene boyunca olup bitenleri unutmak istemektedir.³⁵⁵

3.2.7. Darbe, Devrim, Çatışma

Halid Halife'nin Hafız Esad'ın yapmış olduğu darbeyi konu olarak işlediği roman *Lâ sekâkîne fi matâbihi hâzihi'l-medîne*'dir. Romanda doğum için Halep'teki devlet hastanesine giden anne, darbe haberlerinin geldiğini öğrenmiş, sokakların bomboş olduğunu görmüştür. Baas subayları televizyon, yayın ve karargâh binalarını ele geçirmişlerdir. Ülkede yaşanan darbe, haber kanallarında bildiri okuyan askerlerin varlığı ile tescillenmiştir. Yaşanılan durumu birkaç gün önce doğmuş olan evladı için uğursuzluk olarak saymıştır. Saatler sonra askerler hastane koridorlarına zorla girmiştir. Neye uğradığını şaşırان anne psikolojik olarak yaşanan durumdan etkilenmiş, sütü kesilmiştir.³⁵⁶ Hastanede bulunan hemşirelerden süt bulmaları için yardım istemiştir ancak onlar, annenin darbeye ve askerlerin hastaneyi basmalarına rağmen hastanede kalmaya devam etmesine şaşırılmışlardır. Lakin anne, lohusa günlerinde olmasına rağmen ertesi gün hastaneden kovulmuştur. Yapılan açıklamalara göre ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş ve hastanenin partili müdürü, meydana gelebilecek her ihtimale karşılık hastanenin boş kalması gerektiğini istemiştir.³⁵⁷

Gerçekleştirilen devrim, sadece yönetim değişikliğini etkilememiştir. Suriye halkı her ne kadar darbelere ve devrimlere alışkın olsa da her yeni darbe ve devrimden olumsuz etkilenmektedir. Nitekim Hafız Esad'ın yapmış olduğu darbe ve devrim Suriye tarihine damgasını vurmuştur.³⁵⁸ 1970 yılında yönetimin başına geçen Hafız Esad, pek çok insanın hayatını olumsuz etkilemiştir. Yazarın diğer eserlerinde de özellikle vurguladığı durum, darbeye maruz kalmış halkın yaşamaktansa ölmeyi tercih etmesidir. Halk

³⁵⁴ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 41.

³⁵⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 42.

³⁵⁶ Romanda hastaneye doğum için giden annenin yanında refakatçi olarak bulunan herhangi bir şahıstan bahsedilmemiştir.

³⁵⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 25.

³⁵⁸ Dağ, *Suriye*, 34.

işkencilere, toplumsal ayrışımara, sahip oldukları hak ve hukukların ihlaline, baskılara, tutuklamalara karşı belli bir noktaya kadar direnebilmektedir. Ancak bu tarz bir yönetimin altında yaşamak insanı psikolojik olarak yıpratmaktadır. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* romanında bunun en güzel örneğini hastaneden ayrılan annenin eşine söyledikleri oluşturmaktadır. Anne yaşanan duruma ne derece tepkili olduğunu kelimeleriyle göstermektedir:

“...Subayların emri altında yaşamaktansa ölmek daha iyidir.”³⁵⁹

Meydan Ekbiz istasyonunda memur olan eşi, bu konuşmayı ilk andan beri devrimi destekleyen ailesi için ihanet saymaktadır.³⁶⁰ Aralarında meydana gelen tartışma insanların sahip oldukları siyasî ideolojiden kaynaklanmaktadır. Bu da okuyuculara, ülkedeki siyasî yapının aile huzurunu da imha ettiğın göstermektedir.

Medîhu 'l-kerâhiye romanında ise gerçekleştirilen Halep Kuşatmasına³⁶¹ yer verilmiştir. 1981 yılına gelindiğinde Halep şehrinde büyük bir kuşatma meydana gelmiştir. Hıristiyanlar çekingen tavırla çanlarını çalmış, sessiz sedasız dualarını etmişlerdir. Şehir mateme bürünmüştür. Her köşeden ölüm kokusu yayılmaya başlamıştır. Geceleri sokaklarda yürümek yasaklanmış, şehir kuşatma altına alınmıştır. Giriş çıkışlar on beş günlüğüne yasaklanmıştır. Bu süre zarfında rejim askerleri³⁶² teftiş edilmemiş ev bırakmamıştır. Meydana gelen kuşatmada rejim askerlerinin yanında özel kuvvetler ve bir tümen faaliyet göstermiştir. Başkent Şam'da bulunan Al-Muhajireen Sarayı³⁶³ sakinleri, yaşanan durumdan son derece rahatsız olmuştur. Televizyonlarda konuşma yapan Cumhurbaşkanı'nın yorgunluğu da yüzünden okunur hale gelmiştir. Her gün partisinin önünde konuşma yapmakta ve ordusundan, etkisinin bu derece büyük olacağını kimsenin kestiremediği savaşı bitirmesini istemiştir. Çatışma sadece Halep'le sınırlı kalmamış, kıvılcımları diğer şehirlere de sıçramıştır ancak bu durum hükümeti daha da

³⁵⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 26.

³⁶⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 26.

³⁶¹ 1979 – 1982 yılları arasında meydana gelen kuşatma hakkında bk. Wikipedia, “Suriye’de İslamcı Ayaklanma” (Erişim 31 Ocak 2021).

³⁶² Halid Halife'nin üçüncü romanında Müslüman Kardeşlere karşı savaşan ve rejim destekli hareket eden askerler *جنود سرايا الموت* ibaresiyle anılmaktadır. Yazar, romanında neden bu ismi tercih ettiğini izah etmemiştir.

³⁶³ Alternatif olarak Al-Muhajireen Sarayı, Ekim Sarayı isimleri kullanılan Tishreen Sarayı – قصر تشرين -, Şam'da bulunan resmî ikametgâhtır. Bk. Wikipedia, “Tishreen Palace” (Erişim 31 Ocak 2021). Resmî ikametgâhın tarihi hakkında bilgi edinmek için bk. Syrian Modern History, “تاريخ القصر الجمهوري في المهاجرين” (Erişim 31 Ocak 2021).

korkutmuştur. 80'lerin gözlerini çevirdiği ve tüm dünyanın bir olayla tanıdığı küçük Hama kenti savaşın durmadığı bir alana dönüşmüştür.³⁶⁴

Kuşatmanın onuncu gününde dışarıya çıkan başkahraman şehrini, Halep'i tanıyamamıştır. Geceleri kurşun sesleri ve havan toplar durmamıştır. Bab el-Hadîd, Bab el-Nasr ve el-Jullum'da yıkım izlerini görmek mümkün hale gelmiştir. Hoca Suat, başkahramandan kendisini bir daha ziyaret etmemesini istemiş ve gitmesi için acele etmiştir. İşler karışık bir hal almıştır. Kuşatmayla bitmesini bekledikleri mücadele daha da şiddetli bir hal almıştır.³⁶⁵

Halid Halife *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında ise yakın tarihte meydana gelen iç savaşı konu edinmektedir. Romanında yaşanan savaştan kesitler sunarak okuyucuya, romanın başkahramanları üzerinden Suriyelilerin neler yaşadığını tahayyül etme imkânı tanımaktadır. Kardeşlerin civar kentlerden duydukları saldırı ve bombardıman seslerine yol boyunca şahit olmaları, rejimin ardında bıraktığı yıkımlar ve çatışma altında kalmaktan endişe duymaları dikkat çekmektedir.

*“Yolda gözle görülecek kadar aşikâr savaş kalıntıları, parçalanmış tanklar, yanmış araçlar, kurumuş kan lekeleri bulunmaktadır. Yolun yakınındaki evlerse yıkılmış ve terk edilmiştir. Uzakta ise yanmış evler gözükmektedir. Küçük köylerin sokaklarında birkaç insan ya da hayvan dolaşmaktadır.”*³⁶⁶

Suriye iç savaşını konu edinen yazar, 2011 yılında başlayan direnişi, Abdüllatif, Lamia ve Bülbül üzerinden işlemiştir.

“2011 yılı mayıs ayının başlarında Bülbül, kapısını çalan Lamia'yla şaşırmıştır. Lamia'nın gözleri parıldamaktadır. Bülbül'e 'vaktimiz yok, Sin beldesine gideceğiz' demiştir. Lamia Bülbül'ü beklemeden kapıdan ayrılmıştır. Ayrılırken ona bugün ki protestoya katılacağını da söylemiştir. Bülbül, onu atlatmayı başaramamıştır. Sabah saat 10'da beldeye ulaşmışlardır. Lamia, babaya sarılmış ve kıvılcım bekleyen ölü beldesi hakkında garip bir şekilde konuşmaya başlamıştır. Bülbül farklı bir kişiliğe bürünerek babası ve Lamia ile çıkmıştır. Aslında korkmaktadır ancak büyük bir topluluğa karışınca geçmişinin parçalandığını hissetmiştir. Bağırma başladığında farklı duygulara kapılmıştır. Protestonun başında Bülbül'ün sesi, ellerini havaya

³⁶⁴ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 152.

³⁶⁵ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 154.

³⁶⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 81.

kaldıran Lamia ve babasının aksine dilsiz gibi zayıftır. Lamia ve baba Abdüllatif'in sesi, aynı anda tek bir sesle tezahürat yapan 20.000'den fazla kişinin sesi gibi kuvvetlidir. Protestoya katılan insanların sesi, girişini gençlerin kontrol ettiği şehri sallamıştır... ”³⁶⁷

Söz konusu protesto makinalı tüfeklerle donatılmış istihbarat askerleriyle dolu yirmiden fazla araçla basılmış ve yakın mesafeden ateş açılmıştır. Pek çok insan hayatını kaybetmiştir.³⁶⁸ Ordu ve istihbarat devriyeleri protesto sonucunda pek çok eve baskın yaparak onlarca genci tutuklamıştır.³⁶⁹

3.2.8. Psikolojik Yıkım

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne romanında özellikle vurgulanan otoriter yönetimin boğucu ve yıpratıcı etkilerini en derinden hisseden karakterlerin başında evin iki numaralı çocuğu Sevsen gelmektedir. Şehirdeki boğucu havadan, hükümet yandaşlarının özgürce hareket etmeleri ve konuşmalarından rahatsızlık duyan Sevsen ailedeki diğer bireyler gibi ruhsal açıdan değişmeye başlamıştır. Aile fertleriyle eskisi gibi vakit geçirmemeye, mümkün mertebe onlarla aynı ortamda bulunmamaya çalışmaktadır. Hatta evden ayrıldığı ve tek başına yaşadığı zamanlar da romanda dikkat çekmektedir. Ailenin diğer üyeleri gibi o da hükümet yandaşlarından olan yan komşuları Yoldaş Fevvez ve kardeşlerinden, partiyi ve başkanı öven konuşmalarından, devrim şarkılarını söylemelerinden son derece rahatsızlık duymuştur. Öyle ki duyguları tahammül sınırını zorlamaktadır. Doğup büyüdüğü topraklardan uzaklaşmak istemektedir. Hatta erkek kardeşi Reşit ile dertleşirken yaşam mücadelesi verdikleri topraklardan beraber gitmeyi teklif etmiştir. Ülkedeki pek çok insan gibi Sevsen için de nereye gittiğinin bir önemi yoktur. Önemli olan psikolojik olarak yıkıma uğradıkları topraklardan olabildiğince uzaklaşmaktır. Devlet kanalında çalışan spikerlerin hava durumunu dahi savaş bildirgesi okurcasına sunmalarına tahammül edememektedir. Özellikle başkana dair sunulan haberlerle gizlice şiddet yaydıklarını düşünmektedir.³⁷⁰

Sevsen, Halep'in yeni halinden son derece rahatsız olmuştur. Sakallı adamlar sabah saatlerinde sokağa çıkıyor, açık giyinen kadınların tutuklanması için mahkemelere

³⁶⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 91–92.

³⁶⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 92.

³⁶⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 93.

³⁷⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 41.

başvuruyordur. Kendini de hesaba çeken Sevsen, şehrin bu noktaya gelmesinde o ve arkadaşlarının payı olduğuna kanaat getirmiştir. Zamanında şehre saldıkları korku, dönüp dolaşıp onu da bulmuştur. Ülkenin sokaklarında gezen sapıklara karşı kendini korumak için çantasında bıçak taşımaktadır. Geçmişte yaptıkları gözünde canlanınca yaşadıklarını zihninden yok etmek istemiştir. Paraşütçü olduğu zamanlar pek çok kişinin hayatını mahvetmiştir. Arkadaşlarını ispiyonlamış, onlarca kişinin sorgu odasına alınmasına sebep olmuştur.³⁷¹ Yaptıklarından ve kısa sürede Milliyetçi Parti'ye³⁷² inandığı için pişmanlık duymuştur.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne'nin başkahramanı, yaşanan durum sebebiyle insanların ne derece duygu değişimine maruz kaldıklarını bire bir deneyimlemektedir. Ancak kendini diğerlerinden ayrı bir kefeye koymaktadır. O, herkesten farklı olarak kırılabilirliğinden hoşlanmaktadır. Kendisiyle ilgili olarak, büyüdükçe sessiz, korkak ve hiç umudu olmayan birisine dönüştüğünü, hayal kurmadığını ve düşünmediğini belirtmektedir. Tek eğlencesinin Munteha Kahvehanesinde eski gazeteleri okumak olduğunu ve iş arkadaşlarıyla satranç oynamak haz aldığını, bazen de sırf arkadaşları mutlu olsun diye oyunda yenilmeyi tercih ettiğini söylemiştir. Kaybetmekten mutluluk duymaya başlamıştır. Kahvehanedeki diğer insanlardan bir kısmının dalgın ve sinirsel hastalıklara sahip olduklarını fark etmiştir. Şehirdeki öfkeli insanlardan uzak durmayı tercih etmiştir. Çünkü öfkeleri giderek büyümektedir. Öfkeli insanların bir zaman sonra yönetime küfredeceklerini ve bu öfkeden başkan ve ailesinin nasipleneceğine inanmaktadır. Bir zaman sonra da bu insanlar tuz buz olup yok olacaklardır.³⁷³

Başkahramanın, kendini iş yerindeki muhasebe bölümünde çalışan gençle kıyasladığı görülmektedir. O, gencin ismini bilmiyordur ancak sonunun onun gibi olmasından endişe duymaktadır. Sadece maaşını alacağı zaman gençle merhabalaşır ancak o, önündeki evraklardan kafasını kaldırmamaktadır. Başkahraman, onu birkaç kez başkana bağlılığını göstermek istercesine kutlamalarda dans etmeye çalıştığını görmüştür. Lakin başkahramana göre o da kendi gibi bağırıp çağırılmıyordur. Ortamdaki muhbirlerin başkanı öven konuşmalarına kulaklarını tıkamıştır. Bir gün anlatıcıya, hepsinden nefret

³⁷¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 143.

³⁷² Milliyetçi Parti hakkında bilgi edinmek için bk. Wikipedia, "Suriye Sosyal Milliyetçi Parti" (Erişim 22 Mart 2021).

³⁷³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 233.

ettiğini söylemiştir. İşe gelmediğini fark ettiği gün ofisteki arkadaşına onun nerede olduğunu sormuştur. Onun iki çocuğunu ve karısını öldürdükten sonra intihar ettiğini söylemiştir. Yine söylenenlere göre karısı gayriahlâkî ilişkiler yaşamıştır ve çocukları da kendisinden değildir. Anlatıcı ise söylenenlere hiç inanmamıştır.³⁷⁴

el-Mevtu amelun şâkkun romanının karakterlerinden Abdüllatif son zamanlarında rejim destekçisi bir mahallede kalmaya tahammül edemeyip oğlu Bülbül'ün yanında kalmaya karar vermiştir. Muhalif gruba bağlılığıyla ön plana çıkan baba, ülkedeki diğer insanlar gibi savaştan olumsuz etkilenmiştir ve son zamanlarında kâbuslar görmeye başlamıştır ve sayıklamaları artış göstermiştir.³⁷⁵

Medîhu'l-kerâhiye'nin başkahramanı, erkek kardeşi Husâm ile görüştüğü bir gün ona cemaatlerinin zaferinden bahsederken Husâm'ın dinlemediğini fark etmiştir. Husâm bir anda ablasının elini tutarak cemaatten ayrılmasını ve eğitimiyle meşgul olmasını istemiştir. Birkaç kelime ile cinayet işlerine karıştığı için pişmanlık duyduğunu itiraf etmiştir. Ablası, kurduğu cümlelerden sonra Husâm'ın limon ağacının altında dinlenmeyi, annesinin fasulye ayıklamakla meşgul olduğunu ve komşularıyla dedikodu yaptığını görmeyi nasıl da özlediğini hissetmiştir. Kardeşi, cemaat tarafından hazırlanan suikast listesiyle alakalı liderlik anlaşmazlıkları hakkında çok fazla gizli şey bilmektedir.³⁷⁶ Ayrılmadan önce ablasına kaçmak ve karşıt gruptan masum şehirlileri öldürdüğü için Mekke'ye günahlarından arınmak için gitmek istediğini söylemiştir. Husâm'ın söyledikleri ablasının zihninde tekrarlayıp durmuş ve onu korkutmuştur. Bir anda kendini terk edilmiş hissetmiştir. Her sabah okula Husâm ve Bekir'in tutuklanma ya da öldürülmüş olma haberini duyma korkusuyla gitmeye başlamıştır. Sonlarının nasıl olacağını düşünmüştür. İlk defa öldürülenlerin tırnaklarını uzatıp onların gözlerini yerinden çıkaracaklarını hissetmiştir. Hocası Suat ise kâbuslarını unutmaması için onu cesaretlendirmiştir ancak o kimseye Husâm'ın duyduğu pişmanlığın onu sarstığını ve nefret sınırında durdurduğunu itiraf edememiştir.³⁷⁷

Ablukanın sona ermesiyle tanklar şehrin sokaklarından çekilmiştir. Gözlerinden hüznü ve korku okunan insanlar, sağ salim kümesine geri dönmekten başka bir şey istemeyen

³⁷⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 234.

³⁷⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 33.

³⁷⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 135.

³⁷⁷ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 136.

tavuk gibi başlarını öne eğmeye alışmıştır. Kurşunlar, şehrin erkeklerini ruhsuz ve hayalsiz hale dönüştürmüştür. Binlerce ceset Hama'nın havasında buharlaşıp yok olmuştur.³⁷⁸

el-Mevtu amelun şâkkun'da rejim saldırısında binlerce ailenin yakınlarını, barınaklarını kaybettiği vurgulanmaktadır. Bombardımanlar, kuşatmalar, kurşun sesleri, yıkılan evler insanlara ağır bedel ödetmiştir. Ancak her şeye rağmen insanların hayatlarını devam ettirme gibi bir zorunlukları vardır. Ölenlerin şanslı görüldüğü, kalanların ise büyük bir mücadele verdikleri Suriye'de babasının naaşını almak için giden Bülbül, görevli doktorun tokat gibi sözleriyle karşılaşmıştır.

*“Her gün bir sürü insan ölüyor, baban yaşlılığını gördüğü için mutlu olmalısın.”*³⁷⁹ Doktorun bu sözleri acı gerçeği gözler önüne koymaktadır. Aynı zamanda genç yaşta, güzel günler olarak adlandırdıkları yarınları yaşayamadan ölen pek çok Suriyelinin olduğunu destekler niteliktedir. Bülbül'ün hislerini bastırır nitelikteki konuşma, hastane dönüşü kardeşi Hüseyin'in evine gitmek için bindiği taksi şoföründen gelmiştir. Bülbül, şoföre babasının tabii bir ölümle hayatını kaybettiğini söylemesi üzerine şoför, olayı ne derece trajikomik olarak algıladığını simgelercesine gülmüştür. Bülbül'e geçen ay gerçekleştirilen bombardımanda üç kardeşini ve yeğenlerini kaybettiğini söylemesi üzerine arabanın içini derin bir sessizlik kaplamıştır.³⁸⁰

el-Mevtu amelun şâkkun'da iç savaş sebebiyle yüzbinlerce insanın topraklarından göç etmek zorunda kaldığı sıklıkla belirtilmektedir. Babalarının vasiyetini gerçekleştirmek için Şam'dan 'Annâbiyye'ye yolculuk yapan kardeşler yolculukları boyunca tek olmadıklarını fark etmişlerdir. Yüzlerinden uzun süredir yolda oldukları anlaşılan ve şefkatleri harekete geçirecek durumda olan pek çok yolcu, yanlarına aldıkları eşyalarıyla daha güvenilir yerlere giderek ülkeyi terk etmektedirler. Bilinen tek şey, yüzbinlerce kişinin meçhule yol almasıdır.³⁸¹ Korku insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline dönüşmüştür. Rejime güvenenler dahi artık güvenemez olmuştur. Bir sene önce zafere

³⁷⁸ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 160.

³⁷⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 7.

³⁸⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 8.

³⁸¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 53.

inananlar artık tükenmiş hissetmeye başlamıştır. 2013 senesinin son aylarında şehrin tamamı hiç kimsenin tarif edemediği ağır bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır.³⁸²

Bülbül'ün bir anlık cesaretle babasına verdiği söz hem kendisini hem de kardeşlerini zorlu bir mücadelenin içine atmıştır. Yaşananlardan Bülbül'ü sorumlu tutan Hüseyin araçta taşıdıkları naaşın babasının naaşı olmasına rağmen ondan kurtulmak istemiştir. Bülbül ise her ne kadar söz veren evlat olsa da diğer kardeşlerinin de sorumluluk sahibi olduğunu düşünmektedir. Ancak üç saatlik yol, dönemin şartları ve rejimin baskıcı yönetimi sebebiyle üç güne çıkınca ve babalarının naaşı daha fazla tahammül edemeyip çürüyünce kardeşlerin psikolojileri daha fazla dayanamaz bir hal almıştır. Birbirleri ile yaptıkları kavga gerek aile olarak birbirlerine gerek yol boyunca çektikleri meşakkate tahammül güçlerinin kalmadığını göstermektedir.

“Hüseyin ve Bülbül, ayaklarını öpmek için yüz üstü kapanan Fatma'nın yalvarmasını kabul etmemiştir... Fatma ikisinden de sakinleşmesini istedi. Onlara ailesi, babası, kardeşleri ve onların yokluğundan bahsetti. Anlayışlarından yardım istedikten sonra Fatma konuşmayı bıraktı. Hüseyin ise Fatma'ya küfürler etti ve onu kahpe olarak vasıfladı. Onu araçtan indirdi. Fatma yere yığılıp kaldı. Çamur içinde ağlıyor ve yerden kalkamıyor oluşu Bülbül'ün öfkesini daha da arttırdı. Bülbül, Hüseyin'in ceketinin yakasından tutup onu aracın dışına sürükledi. Hüseyin'in atmak istediği ceset ise koltukların arasına yüz üstü düştü. Bülbül, Hüseyin'i arabadan indirir indirmez güçlü bir yumruk attı. Aynı zamanda kendini yüksek sesle ağlamaktan da alıkoyamadı...”³⁸³

3.2.9. Göç

Suriyeli pek çok insan, ülkelerindeki refah yaşam ortamını kaybetmeleri üzerine topraklarından ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Doğup büyüdüğü toprakları terk etme istekleri sadece özgürce yaşamak için değildir. Kimileri para kazandıracak bir iş bulamamaktan, kimileri haklarının elinden alınmasından, kimileri de ölümden kaçmak için Suriye dışına çıkmayı tercih etmektedir. Halid Halife'nin iç savaşı konu alan üç romanında bazı karakterlerin göç etmek istediği, bazılarının da göç ettiği görülmektedir.

³⁸² Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 68.

³⁸³ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 118.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne romanında partinin okul temsilcisi olarak seçtiği Cabir'in kimlerin işinden kovulması gerektiğine yahut kimlerin 'hain' olduğuna karar verme yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Şehrin durumunu eleştirmeye cesaret gösteren kişilerin Cabir gibilerin elinden kurtulmasının imkânı yoktur. Tek kurtuluşları her şeylerini toplayıp vatanlarından, çok sevdikleri şehirlerinden ayrılmaktır. Hayatlarının geri kalanını ya Amerika'da ya Dubai'de ya da Paris'te devam ettireceklerdir. Hafta sonları memleketleri Halep'in yemeklerini pişirecekler, sessizliklerine dönüp akrabalarını özleyecekler ve sessiz sedasız öleceklerdir.³⁸⁴

Yine *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* romanında Can'ın üniversitede hoca açığından dolayı Fransızca hocası olarak işe başlamadan önce üniversitede çalışan pek çok öğretim üyesinin parti karşıtı olmasından dolayı yaşamak zorunda kaldıkları baskıya tahammül edemeyip ülkeyi terk ettiği vurgulanmaktadır.³⁸⁵

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne romanında yaşananlara tahammül edemeyip ülkeden ayrılan bir diğer karakter Sevsen'in Devlet Demir Yolları'nda memur olarak çalışan babasıdır. Romanda belirtildiği üzere baba, her gün rejime ve devlete bağlılığını göstermek zorunda olduğundan rahatsızlık duymaktadır. Tanıştığı Elena ile ilerleyen ilişkisini fırsat bilerek ülkeden ayrılmıştır.

“Babamın bizi terk etmeden önceki endişeli yüzünü hatırlıyorum. Yüz ifadesi artık olmayan bir babaya aitti. Gece yatağından çıkıp avluya gidiyor ve bir sigara yakıyordu. Bütün bu derdi tasayı korumak için komutan başkana ve partiye bağlılığını göstermek zorunda olan bir memur olması, hayatını durduran bir noktaydı. Ona göre durmuş hayatını değiştirmek için tek fırsat Elena idi.

Annem, babamla tartışmadı. Zayıf kadınlar gibi peşinden istasyona gidip 'gitme, kal!' diye yalvarmadı da. Babam sabah beşteki trene yetişmek için erken saatlerde evden çıkarken annemin yastığının yanına bir mektup bıraktı. Annemse birkaç satırdan oluşan mektubu okudu. Babam, birkaç gün önce arkadaşlarıyla vedalaşmıştı. Tapu Sicil Müdürlüğü'ne gitmiş ve anneme mehir hakkı olarak küçük araziyi bırakmıştı. Öğle saatlerinde Elena ile Baron Otel'de buluştu. Birlikte Bustan

³⁸⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 144–145.

³⁸⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 45.

*Gulâb Caddesi'ndeki Agop Restoranı'nda kebab yediler. Üç gün sonra bir daha dönmek üzere Şam'a giden otobüse binerek ayrıldılar.*³⁸⁶

Savaş, sadece aynı toprak üzerinde yaşayan insanları bedenen ayırmamıştır. Fikir, inanış ve yaşayış gibi insana özgü olan ve insanın özgür olduğu unsurlarla da insanları birbirinden ayırmıştır. *Medîhu'l-kerâhiye*'de 80'lerin en belirgin bölünmesi hiç şüphesiz rejim ve Müslüman Kardeşler taraftarlığında meydana geldiği belirtilmektedir. Ancak bunun en acı örneğini de aileler içinde meydana gelen bölünmelerdir. Başkahraman kızın ailesi çoğunluk itibariyle Müslüman Kardeşleri desteklese de babası onlarla aynı tarafta yer almamaktadır. Son yaşananlar özellikle baba için daha farklı anlamlar içermektedir. Baba, Müslüman Kardeşlere üye olan ve arandığı için ortalıktan kaybolan oğlu Husâm yüzünden birçok kez istihbarat askerleri tarafından şubeye çağırılmıştır. Oysaki o, oğlunu beş aydır görmemiştir. Kızı, babasını ziyarete gittiğinde onu soğuk bir şekilde karşılamıştır ve Bekir'e küfürler etmiştir. Kendilerini büyük bir felakete götürecek grubun şiddetini inkâr etmiş, karşıt gruba üye olan her ferdi öldürmeyi proje olarak gören gruba üye olan arkadaşlarını övmüştür.³⁸⁷ Babasının fikirlerinden dolayı onun ismini taşıdığı için rahatsızlık duymuştur. Onu kâfir ve mürtet olarak görmüştür. Allah'tan onu bağışlamasını istemiş ve hidayete ermesi için dua etmiştir. Ancak babası, ailesinin delilik olarak adlandırdığı duruma daha fazla dayanamayıp Beyrut'a gitmiştir.³⁸⁸

Keza *Medîhu'l-kerâhiye* karakterlerinden Müslüman Kardeşlere üye olan Bekir, yaşananlardan sonra cemaatin liderliğinden istifa ettiğini açıklamıştır ve hemen sahte pasaportla Ürdün'e oradan da Londra'ya gitmiştir.³⁸⁹

3.2.10. Tehdit

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne romanında geçmişte askeriyede paraşütçü olarak görev yapan Sevsen, askeriyeden ayrıldıktan sonra bir süreliğine Dubai'ye gitmiştir. Ancak Halep'e geri döndüğünde yarıda bıraktığı eğitimini tamamlamak istemesi üzerine okuluna geri dönmüştür. Ancak Sevsen meydana gelen değişimleri, olup biteni gördükçe eski grubuna dair öfkesi günden güne daha da artmıştır. Okulundan, hocalarından son derece nefret etmiştir. Kendisini taciz eden öğretmenlerini paraşütçü eğitimindeyken

³⁸⁶ Halife, *Lâ sekâkîne*, 34-35.

³⁸⁷ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 134.

³⁸⁸ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 135.

³⁸⁹ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 160.

komutanının verdiği ancak eğitim sonunda geri vermek zorunda kaldığı altıpatlarla öldürmek istemiştir. Bu öğretmenlerden birisi de partili yoldaşlardan Modern Fransız Edebiyatı hocası Nidal el-Ahmed'dir. Sevsen, Nidal hocayı üniversite yönetim kuruluna şikâyet etmiş ancak bu şikâyeti partililer tarafından dikkate alınmamıştır. Cabir, Sevsen'i yanına çağırıp onu, Nidal hocayı taciz etmekle suçlamış ve şayet özür dilemezse hakkında yasal işlem başlatacağını söylemiştir. Sevsen ise Cabir'in yüzüne tükürüp odadan ayrılmıştır.³⁹⁰

Halid Halife, *Defâtirul-kurbât* romanında tehdit örneğini saray meydanı önünde tören için toplanan Afrin halkının, bir şey yapmadıkları halde hakaretlere ve ağır tehditlere maruz kalmasıyla işlemiştir. Konuşma yapan kişi, toplanan halka köpek olduklarını, terbiye edileceklerini, şayet hükümete karşı gelirlerse ve hükümetin törenlerini kutlamazlarsa böcek gibi ölmeleri için hapisanelere atılacaklarını söylemiştir. Ne olduğunu anlamayan halk, Kürtçe bir şeyler mırıldanarak meydandan ayrılmışlar ve ertesi gün tören için gelmemişlerdir.³⁹¹ Zikredilen pasajda konuşmayı yapan kişinin hukuksal olarak bu konuşmayı icra edebilecek statüde olduğundan bahsedilmemiştir. Yetkili olmayan bir kişi tarafından yapılan bu konuşma, hukukun ne hale geldiğini göstermektedir. Kaldı ki Afrin halkı, bahsedilen hakaretlere maruz kalmayı gerektirecek bir şey yapmamıştır. Her ne olursa olsun hükümet yanlıları, karşıt grubu ezecek sebepler bulmakta ve onlara psikolojik baskılar yapmaktadır.

Yine öğretmenin öğrencilerine “*her kim hükümetle beraber değilse o kişi vatana, ulusa ve kendine düşmandır*”³⁹²sözünü hatırlattığı gün öğrenciler, söylediği sözün ne anlama geldiğini sormak için aralarında girmiş olduğu diyalogdan dolayı azar işitmişler, susmaları istenmiştir. İlk etapta ne olduğuna anlam veremeyen öğrenciler, öğretmenlerinin müdürün yüzüne karşı bağırdığını ve eliyle yakasını tuttuğu Necip Mustafa'nın kürsüye çıktığını görünce olayın ciddiyetini kavramaya başlamışlardır. Ana karakterin ifadesiyle “*Necip, boğulmayı kabul eden güvercin gibi titriyordu.*”³⁹³ Ne olduğunu sormak istercesine Necip'e işaret eden öğrenciler, Necip'in onlardan susmasını istemesi üzerine susmuşlardır. Öğretmen tekrar kürsüye çıkmış ve hain Necip

³⁹⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 80 – 81.

³⁹¹ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 86.

³⁹² Halife, *Defâtirul-kurbât*, 163.

³⁹³ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 163.

Mustafa'nın saçının kesileceğini ve bir hafta boyunca okuldan uzaklaştırılmasıyla yetinileceğini açıklamıştır. Necip gelecek sefer, yasadışı örgüt üyeliğinin araştırılması için güvenlik servislerine teslim edilecektir ve öğretmen bunu, herkes için bir uyarı olarak kabul etmektedir. Hiç kimse Necip'in ne suç işlediğini anlamamıştır. Bir hafta sonra Necip'in, öğretmenin cemaatiyle alay ettiği ve başına gelenlerin bundan dolayı olduğu ortaya çıkmıştır. Aktarıldığına göre Necip, cemaattekilere öğretmenin domuza benzediğini ve sabah toplantılarında sloganları motor gibi bağırıp konuştuğunu söylemesi üzerine hakkında bir rapor yazılmıştır.³⁹⁴ Raporda Necip'in vatan ve hükümet haini olduğu ve muhaliflerin ajanı olduğu yazılmıştır. Necip'in soruşturması iki hafta sürmüştür. Cemaat hocası, Necip'e tüm sülalesinin hain olduğunu söylemiştir. Hâlbuki Necip'in bir akrabası rejim ordusunda subay olarak görev yapmaktadır. Buna rağmen sorgudan, hakareten muaf tutulmamıştır. Bu tablo, ülkedeki sistemin ne derece sert olduğunu göstermektedir. Okul müdürü, öğretmenden bu seferlik Necip'i affetmesini talep etse de hoca, onun gözetim altında olacağını söylemiştir. Necip'in yaşadıkları bununla da bitmemiştir. Cemaat üyeleri, olan biten her şeyi tüm okula yaymıştır. Zikredildiğine göre cemaat üyeleri, okul öğrencilerini tarafsız, etkisiz, düşman gibi sıfatlarla sınıflandırmaktadır. Yaşanılan psikolojik baskının etkisini diğer öğrenciler Necip okula döndüğünde görmüşlerdir.³⁹⁵ Necip'in hayatında değişiklikler meydana gelmiştir. Arkadaşlarıyla takılan, onlarla nehre balık tutmaya giden Necip gitmiş, yerine bir başkası gelmiştir. Ülkedeki bu durum, hükümet ve yanlılarından oluşan otoriter yapının söz sahibi olduğunu, karşıt grupların haklarının tanınmadığını, istediklerini yapmakta özgür olduklarını göstermektedir. Necip örneğinde görüldüğü üzere, öğretmen okuldaki tüm öğrencilere bir uyarıda bulunmakta ve aksini yapan kişinin aynı muameleyi göreceği vurgulanmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus, öğrenci olan Necip'in söylemiş olduğu birkaç cümle yüzünden şahsına, fiziki müdahalede bulunan ve okula gitmek gibi doğal hakkının çiğnenerek okuldan uzaklaştırılmasına karar veren kişiler, hukuki yetkiye sahip olmayanlardır. Ancak söz konusu hoca ve öğretmen hükümet yanlısı olduğu için kendilerini tasarruf yetkisine sahip görmekte, öğrenciye hem fiziksel hem de ruhsal şiddette bulunmaktadır.

³⁹⁴ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 163.

³⁹⁵ Halife, *Defâtirul-kurbât*, 164.

3.2.11. Rüşvet

el-Mevtu amelun şâkkun romanında Abdüllatif'in oğulları, naaşın yıkanması ve kefenlenmesi gibi gerekli işlerin yapılması için morg görevlisine 3000 lira ödemiştir. Gasilhanedeki tablo daha korkunç bir vaziyettedir. Subaylar, silahlı muhaliflere küfürler ederek koridorlarda yürümüştür. Halka göre subayların kıyafetlerinden savaş kokusu yayılmaktadır.³⁹⁶

Suriye'de kontrol noktalarında bir gün içerisinde pek çok naaşın girişi ve çıkışı gerçekleştirilmektedir. Etraf ölülerle doludur ve bu durum hayatlarına devam edenlere çok ağır gelmektedir. Kontrol noktalarındaki rejim askerlerinin sorunu yalnızca hayatlarına devam edebilenlerle değildir. Onlar aynı zamanda ölümlere bile zulüm ve işkence yapmaktadır. Kardeşlerin, Şam'dan ayrılıp otoyola sapmadan önceki kontrol noktasında bulunan rejim askerinin aracın içinde ne olduğunu öğrenmek istemesi ve battaniyelere sarılmış ve çürümemesi için buz torbalarıyla desteklenmiş bir ceset olduğunu öğrenmesi sonucu kardeşlerden arabayı mal muayene kontrol noktasına götürmesini emretmesi ve o an yaşananlar vicdanları sızlatacak niteliktedir.

“Dakikalar sonra bir subay araca doğru ilerledi. Sert bir hareketle kapıyı açtı ve onlara naaşı açmalarını emretti. Bülbül babasının yüzündeki örtüyü kaldırdı. Hala parlak ve ölümü tazeydi. Onlara naaşın resmî belgelerini, sorgulayıcı sert bir ses tonuyla sordu. Fatma, morg bölüm başkanı ve devlet hastanesi müdürü tarafından imzalanan ölüm belgesiyle beraber kimliklerini subaya uzattı. Subay kimlikler konusunda oldukça dikkatli davrandı. Ölmüş olan babalarının kimliğini sorarak onları şaşırttı.”³⁹⁷

Teslim ettikleri evrakları geri alabilmek ve bir an önce kontrol noktasından ayrılabilmek için Hüseyin, subaya ‘geçiş ücreti’ olarak adlandırılan bir rüşvet ödemiştir.³⁹⁸

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne'de Can, askerî şubede sorgusu devam ederken tutuklanmamış ve işkence görmemiştir. Neden işkence görmediğinin mutlaka bir sebebi olduğunu düşünmüş ve nihayet mobilyacı olan amcasının, gizlice şubeye gelerek şube

³⁹⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 10.

³⁹⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 16.

³⁹⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 16.

amirine ve subaylara ceviz ağacından yapılmış üç takım yatak odasını rüşvet olarak verdiğini öğrenmiştir.³⁹⁹

3.2.12. Şiddet

Medîhu'l-kerâhiye'de rejimin halka uyguladığı şiddet her alanda kendini göstermektedir. Eğitim platformlarında yapılan zulüm ve haksızlık babası askeriye çalışan Nedâ'nın babasından güç alarak dersinde sergilediği davranıştan rahatsız olan kimya öğretmenin işine son verilmesiyle sınırlı değildir. Aynı okulda çalışan coğrafya öğretmeni, bir akşam istihbarat devriyesi tarafından komşularının gözü önünde evinden çıkartılmış ve elbiseleri yırtılmıştır. Öğretmenin bunları yaşamasının tek sebebi, babası askerî istihbaratta soruşturmacı olarak çalışan bir öğrenciye sıfır vermesinden kaynaklanmaktadır. Üstelik öğrencinin babası, öğretmene hakaret etmiş ve şayet kızını cezalandırmaktan vazgeçmezse karanlık mahzende onu yakmak ve öldürmekle tehdit etmiştir. Coğrafya öğretmeni yaşananlar karşısında susmuş ve korkutulmuştur. Yaşadığı olaydan sonra öğrencilerinin yüzüne bakma cesareti gösterememiştir.⁴⁰⁰

3.2.13. Aşk

Halid Halife, romanlarında yıllardır ülkesinde devam eden iç savaşı işlemekle beraber sayfalarının arasında aşka da yer ayırmıştır. Tüm romanlarında aşk konusu işlenmiştir ancak *Medîhu'l-kerâhiye*'de aşkı imkânsız olarak adlandırılabilir şekilde ele almıştır. Birbirlerine karşı düşmanlık besleyen iki gruba üye bireyler arasında bir aşkı konu edinerek okuyucularına '*aşkın düşman ayırmadığını*' göstermek istemiştir. Ülkedeki savaş genel anlamda halkı, rejim taraftarları ve rejim muhalifleri şeklinde iki gruba ayırır ve ayrılan gruplar birbirlerine karşı düşmanca tavır ve yaklaşım gösterse de genel durumun aksini gösteren ilişkilerle de karşılaşmak mümkündür. Yazarın romanında dikkatleri çekmeyi başardığı iki karakter arasındaki ilişki söz konusu durumu okuyucuya göstermektedir. Başkahramanın küçük teyzesi Merve, Rıdvan'la gezmeye çıktığı bir gün askerler tarafından durdurulmuştur. Rıdvan, Merve'yi uzaklaştırırsa da Merve, askerler arasında bulunan bir subayın dikkatini çekmiştir.⁴⁰¹ Subay'ın Merve'ye olan ilgisi onu evinde ziyaret etmesine sebep olmuştur. Meydana gelebilecek bir ilişkinin ayak sesleri

³⁹⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 55.

⁴⁰⁰ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 67.

⁴⁰¹ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 138.

niteliğinde olan bu ziyaretler aileyi son derece rahatsız etmiştir. Merve'nin subayla tekrar görüşmemesi için bir şeyler yapmak gerektiğine inanarak dayısı Bekir'e bir mektup yazıp mektubu Bab el-Nasr'a bırakmıştır. Ertesi gün eve bir genç gelerek Meryem'le görüşmek istemiştir. Ona, Bekir'in olayla ilgili olarak Merve'nin bundan sonra tek başına dışarı çıkmasına izin vermediğini bildirerek hızlıca geri dönmüştür. Haberi duyan Merve ağlamış, yeğenin yüzüne tükürmüştür ve babasına küfretmiştir. Başkahraman ise içten içe teyzesinin, düşmanlarından birisiyle arasında meydana gelen sevgiye engel olduğu için nefret edilecek birisi olup olmadığını sorgulamıştır.⁴⁰² Subayla görüşmeye gitmeye başlayan Merve, ailesi bir şey dediği zaman onlara “*onu seviyorum*” diyerek yanıt vermiştir. Ailedeki herkes Merve'nin ağzından çıkan cümleden sonra hayal kırıklığına uğramış, büyük bir sessizliğe gömülmüştür. Kendilerini kurtaracak birisine hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymuşlardır.⁴⁰³ Aile her ne kadar Merve'nin karşıt gruptan birisiyle ilişki yaşamasına karşı gelse de aralarında meydana gelen sevgi, tüm engelleri aşarak mutlu sona ulaşmalarına yardımcı olmuştur. Nezir yanında bir hoca, iki şahit ve üç askerle Merve'nin ailesine gelerek nikâh törenini gerçekleştirmiştir.⁴⁰⁴

3.2.14. Kaos Ortamı

Medîhu'l-kerâhiye'de detaylıca işlenen Hama Katliamının gerçekleştirildiği anda halkın içinde bulunduğu durum tam olarak bir kaos ortamı görüntüsü vermektedir. Romanda hiçbir şeyden haberi olmayan başkahraman, hocasını ziyaret etmek için cemaatin evine gitmiştir. Onu korkudan titrerken bulan kız, hocasının halinden kötü şeylerin olduğunu anlamıştır. Hama'dan gelen haberler çok kötüdür. Kent yıkılacak raddeye gelmiştir. Savaş sona yaklaşmıştır. Çok az bir aile çöl tarafına kaçmayı başarmıştır. Caddelerdeki cesetler, defnedecek kimseleri olmadığı için sıralanmıştır. Savaşçılarla halk birbirine karışmıştır. Herkes eline silah alıp kurşunlara karşı kendini korumaya başlamıştır. Müslüman Kardeşlere ait binlerce asker, dar sokakları yüzlerce tankla kuşatılmış şehirde kaçacak yer bulamadıkları için ruhlarına fatiha okumuştur. Rejim askerleri, her tarafı kuşatmıştır öyle ki tek bir kuşun dahi uçmasına izin vermemiştir.⁴⁰⁵ Evlatlarını kaybeden anneler, siyah kıyafetlerini çıkarmamaya yemin etmişlerdir. Öleceklerini bilseler dahi

⁴⁰² Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 141.

⁴⁰³ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 144–145.

⁴⁰⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 180.

⁴⁰⁵ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 156.

sınırlarda kalacaklardır. Pek çoğu ise duydukları acıdan dolayı elbiselerini parçalamışlar, sokaklara yarı çıplak vaziyette çıkmışlardır. Yaşananlar başkahramanın içindeki öfkeyi daha da büyüt müştür ki karşıt gruba ait tüm evleri yakmak istemiştir.⁴⁰⁶

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne romanında vurgulanan Hafız Esad darbesinin yapıldığı sırada hastanede yeni doğum yapmış olan annenin yaşadıkları, halkın büyük bir kaosun içinde olduğunu göstermektedir.

“Devrim haberleri geldiği sırada Halep sokakları boşalmıştı. Baas subayları karargâh, televizyon ve radyo binalarını ele geçirmiş bir numaralı bildiri yayınlıyordu.

Yatağından kalkan annem, pencereden caddelerin tamamının boşaldığını gördü. Yaşanılan darbeyi ve askerlerin tekrardan yönetimin başına geçmesini, gözlerinde kuru limon kabuklarına yakın sarılık bulunan, henüz birkaç günlük bir bebek için uğursuzluk saymıştı. Bir numaralı bildirgeden birkaç saat sonra askerler zorla hastane koridorlarına basmıştı. Kaos hastanenin odalarına yayılmış, ameliyat odalarındaki tıbbi malzemeler kaybolmuş, erzak depoları boşalmıştı. Her yer harabeye dönmüş, şehrin çarşı kapısının önünde duran eşek arabaları hastane bahçesinin çimlerini ezip geçmişti. Annem ağrılarına rağmen yataktan kalkarak yeni doğmuş bebeği –bana- kaynamış süt aramaya başlamıştı. Çünkü annemin sütü kesilmişti. Öyle ki hemşirelerden süt dahi istemişti. Ne yazık ki hemşireler, hastanede kalmaya devam eden ve bebeğinin yaşadığından emin olana kadar da gitmeyi düşünmeyen anneme alaycı bakışlarla bakıyorlardı. Sanki annem farklı bir zamandan gelmiş gibi aralarında fısıldaşıyorlar ve gülüşüyorlardı. Bir sonraki gün hastaneden ayrılmasını istemişler ve annemin hiçbir mazeretini dinlememişlerdi.”⁴⁰⁷

el-Mevtu amelun şâkkun romanında karşıt gruplar arasında meydana gelen çatışma birkaç günlüğüne ateşkese bağlansa da halk, karara bağlanan ateşkesin uzun sürmeyeceğine inanmaktadır. Şehrin girişine rejim askerlerinin, tankların ve topçuların konuşlandırılması, keskin nişancuların binaların tepesinden şehri kontrol etmesi ateşkes hayallerini zedelemektedir.⁴⁰⁸ İlerleyen süreçte rejimin, halkı maruz bıraktığı kuşatma yüzünden binlerce aile göç ederken binlercesi kuşatma sınırları içerisinde sıkışıp kalmıştır. Saldırlardan sonra şehirde yıkılmayan ev sayısı pek azdır. Besin maddeleri

⁴⁰⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 157.

⁴⁰⁷ Halife, *Lâ sekâkîne*, 25.

⁴⁰⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 71.

tükenmiştir, sokaklarda hayvan kalmamıştır. Elektrik ve su kanalları tamamen yıkılmıştır. Rejim askerleri bütün girişleri ve çıkışları kapatmıştır.⁴⁰⁹ Yüzünden keder okunmayan hiç kimse yoktur. Masallarda anlatılan açlık hikâyelerini halk derinlemesine tecrübe etmiştir. Şehirdeki her şey değişmiştir. Birkaç ay öncesinde mümkün olan her şey şimdi imkânsız hale gelmiştir. Tüm zorlu süreçleri en iyi deneyimleyen Abdüllatif yemek bulmak için saatlerce enkazlar arasında dolaşmıştır. Yakındaki çöle giderek tavşan, köpek, kedi gibi yenilebilecek bir şeyler aramıştır. Savaş sebebiyle her şey mubah olmuştur.⁴¹⁰

3.2.15. Ekonomik Kriz ve İşten Çıkarma

Hafız Esad, yönetim başına geçtiğinde ithalat ve ihracatın takriben %70'e yakını Baas iktidarındadır. Pek çok banka ve şirketler devletleştirilmiştir, özel mülki topraklara el konulmuş ve toprak reformu tekrar düzenlenmiştir. Hafız Esad ise Sünnî kesime karşı kendi yandaşlarını destekleyen liberalleşme sürecini başlatmıştır. Dış ticareti serbestleştirmiştir. 1971 yılında ülkede üç serbest ekonomi bölgesi oluşturmuştur. Bölgelerdekilerdeki izinler, ithalat ve ihracatla ilgilenenlere verilmiştir. Yine Suriye Ticaret Bankası, üç bölgede şube açmıştır. Aynı dönemde petrol fiyatlarında görülen artış sebebiyle dış ülkelerden gelen petrol yardımları ve Körfez ülkelerinde çalışan Suriyeli işçilerin gönderdiği dış para akımından istifade etmiştir. 1970'lerde ülkenin ekonomisinde büyüme görülmüştür.⁴¹¹ Ancak bu süreç içerisinde yerel makine üretimi yapacak sanayi kolları kurulmamıştır. İthal ürünlerin tüketiminde artış görülmüştür. 1980'li yıllarda ise Körfez ülkelerinde yaşanan savaflara bağlı olarak ülke ekonomisinde durağanlık baş göstermiştir. 1984 yılında başlayıp 1990'lara kadar ülkede tarım ve sanayiye ihtiyaç duyulan malzemeler hatta temel gıda malzemelerinde büyük bir kıtlığa yol açacak döviz bunalımı gerçekleşmiştir.⁴¹² Ülkenin ekonomisi tarıma, ticarete ve petrole dayanmaktadır. İç savaş sürecinde ekonomi başta ABD, Kanada, Avrupa ve Arap Birlikleri, Türkiye gibi pek çok ülkenin yaptırımlarıyla büyük zarara uğramıştır. 1980'lerde ülke ekonomik krizin eşğine gelmiştir. Gayri safi yurt içi hâsıla 1980 ve 82

⁴⁰⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 74.

⁴¹⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 75.

⁴¹¹ Nilüfer Tunalı, *1990 Sonrası Sosyo – Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 14.

⁴¹² Tunalı, *1990 Sonrası Sosyo – Ekonomik Gelişim Sürecinde*, 15.

yılları arasında kişi başı %22 düşüş göstermiştir.⁴¹³ 1990'lı yıllarda ise Hafız Esad, ekonomik dönüşüm sürecini tamamlayamadığı ve ekonominin bel kemiği niteliğinde olan tarım sektörü modern sulama imkânlarından mahrum kaldığı için ekonomi iflas eşiğine gelmiştir. Keza ülkede varlık gösteren petrol ve doğalgaz kaynakları yanlış işletmeden dolayı üretim olumsuz etkilenmiştir.⁴¹⁴ Meydana gelen iç savaş, ekonomik sermayenin büyük bir kısmının yok olmasına sebep olmuştur. Suriye'nin 2011–2013 yılları arasındaki gayri safi milli hâsılasında yaklaşık %60 oranında düşüş görülmüştür. 2010'da ülke nüfusunun yarısı, 2013 yılında yoksulluk sınırının altında kalmıştır. Al-Bab'ta ikamet eden birisi, çoğu ailenin yardımıyla yaşadığını, eskiden zengin kabul edilen insanların dahi yiyecek bulmak ve yardım almak için fakirlere katıldığını belirtmiştir.⁴¹⁵

*“Ülke içerisinde meydana gelen savaş, ekonomi açısından üç sonuç doğurmaktadır: Ekonomik sermayenin yok edilişi, bölgesel piyasaların ortaya çıkışı, ekonomik ve insani akış hareketlerinin yeniden örgütlenmesi.”*⁴¹⁶

Yıllardır süre gelen iç savaş sebebiyle ülke ekonomisi, üretimin durması ve sermaye birikiminin son ermesiyle büyük bir darbe almıştır. Ortaya çıkan ekonomik buhranı azaltmak için dışarıdan yardım alınmıştır ve kaçakçılık yapılmıştır. Ancak ülkedeki fakirliğe bir çözüm üretilenmemiştir. Nitekim yapılan kaçakçılık ülke dışındakilere fayda sağlamıştır. Bu da beraberinde ülke içinde eşitsizliğin baş göstermesine neden olmuştur. Eşitsizlikten en çok etkilenen alt tabaka olmuştur. Rejim bölgesinde yaşayanlar ve memurlar eşitsizlikten kısmen uzak kalmış ve yine ülkedeki milli piyasa yıkıma uğramıştır.⁴¹⁷

Suriyelilerin birçoğu rejim tarafından tahribata uğratılan, bombardımanlar sonucu yıkılan evlerini kaybetmiştir. Bilhassa direniş bölgelerinde bulunan küçük tüccarlar hem birikimlerini hem de işlerini kaybetmiştir. Halep'te ikamet eden bir şahıs, babasının elektrikli ev aletleri satan mağazasının olduğunu ancak 2012 yılında Halep iç savaşının

⁴¹³ Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Suriye Ekonomisi” (Erişim 18 Ocak 2021).

⁴¹⁴ Erhan, “Hafız Esad”, 167.

⁴¹⁵ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 290.

⁴¹⁶ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 289.

⁴¹⁷ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 289.

baş göstermesi üzerine mağazasını kapattığını ve bir daha açmadığını, ayrıca ne kendisinin ne de diğer kardeşlerinin ülkede iş bulabildiğini belirtmiştir.⁴¹⁸

Direnış bölgelerinde olan üretim alanları, saldırılardan etkilenmiş ve bundan dolayı sınıai üretim büyük zarar gömüştür. Halep'in kuzeyinde bulunan Şeyh Nacar sanayi bölgesindeki fabrikalar ya bombalanmamış bölgelere ya da civar ülkelere taşınmıştır. Bu da beraberinde ekonomik kaybı getirmiştir. Ülkedeki ekonomik sermaye değeri, hükümetin elinde bulunan yerlerde varlık gösteren güvenden dolayı direnişin baş gösterdiği bölgelerde zayıfken rejim topraklarında daha güçlüdür. Keza zaman zaman bölgeler arasında yapılan geçiş, vergiler sebebiyle uluslararası geçişten daha zor olmaktadır. Yaşanan zorluğu temsil niteliğinde Doğu Halep'ten Batı Halep'e ürün geçirmenin, Doğu Halep'ten Gaziantep'e geçirmekten daha zor olduğu belirtilmiştir. Halepli bir elektrikçi savaştan önce ayda 200–250 dolar kazandığını ancak savaştan sonra ailesiyle zar zor geçinmeye başladığını, Halep'te eskisi gibi iş kalmadığını, Lazkiye gibi rejiminin elinde bulunan yerlerde iş imkânının bulunduğunu ancak oraya gittiği takdirde tutuklanma riskinin yüksek olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁹ Pek çok Suriyeli için günlük de olsa geçimlerini sağlamak için tek çare bir şekilde Lübnan'a geçerek şantiyelerde iş bulmaktır.

Rejim, 2012 yılında Halep'teki direnişçi bölgelerde elektrik arızaları oluşturmuştur. Keza söz konusu bölgelere su temini sorununu gündeme getirmiştir. 2013'teki ayaklanma ile elektrik ve su kesintileri düzenli bir hal almıştır. Yine IŞİD'in işletimini yürüttüğü Tabka Barajının⁴²⁰ fazla işletiminden dolayı Esad Gölü azalmış, bu azalma Rakka ve Halep'te su kıtlığına sebep olmuştur.⁴²¹

Ülkede ekonomi dört grubun elinde işlemektedir. Bunların başında şüphesiz rejim gelmektedir. Diğerleri ise PKK, IŞİD ve direnişçilerdir. Rejim, PKK ve IŞİD hüküm sürdüğü topraklarda tedarik yollarına sıkı denetim uygulamaktadır. Direniş bölgelerinde ise durum tam tersidir. Ordu ve destekçileri kendi çıkarlarına göre hareket etmektedir

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne'de yazarın, iç savaşın etkilerini daha çok bireysel ve toplumsal çerçevede ele aldığı, ekonomik etkiye ise pek yer vermediği görülmektedir.

⁴¹⁸ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 291.

⁴¹⁹ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 292–293.

⁴²⁰ Suriye'nin orta kuzeyinde, Fırat Nehri üzerindedir. Suriye'nin en büyük barajıdır. Bk. Wikipedia, "Tabka Barajı" (Erişim 21 Ocak 2021).

⁴²¹ Baczko vd., *Suriye*, çev. Ayşe Meral, 295.

Ancak ekonomik çerçevede değerlendirilebilecek birtakım pasajlara yer vermiştir ki bu ifadeler, iç savaşla beraber ekonominin durumunu anlamaya yardımcı olmaktadır.

Sevsen, paraşütçü olduğu zamanlarda partinin buyruklarını yerine getirdiği için çok pişmanlık duymuştur. Emirleri yerine getirmesine rağmen parti tarafından kendilerine ay sonunda verilen para ile bir ayakkabı dahi alamadıklarından yakınmaktadır. Aldıkları para, üç kişiyi iki hafta bile doyurmaya yetmemektedir. Cüzi bir miktar para için partinin buyruklarını yerine getirmeyi saçma bir görevden ibaret görmektedir.⁴²²

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne romanında rejim tarafından işine son verilen karakter Can'dır. Can, bir sabah okulda yapılan toplantıda parti marşını okumayı reddetmiştir. Nitekim o, parti marşını söylemeyi reddedene kadar partililerin arasına karışmış ve işine son verilmemiş olan karşıt gruptan bir öğretmendir. Ancak kimliğinin ortaya çıktığı an, hayatında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Marşı okumayı reddetmesi arkadaşları tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Can'ın bu davranışı elbette karşılıksız kalmamıştır. Sadece marşı okumayı reddetmesi sebebiyle partici grup Can'ın hain olduğunu ilan eden bir rapor yazmıştır. Halife, Can'ın marşı okumayı reddetmesi dışında bir şey yaptığını belirtmemektedir. Ancak raporu yazan heyet Can'ın ayrıca partiye ve başkana hakaret ettiğini ve öğretmenlerin meydana dabke oynamasını eleştirdiğini de yazmıştır. Rapor sonucunda Can, işinden atılmıştır. Öğrencileriyle vedalaşmasına dahi izin verilmeyen Can, parti ve yandaşlarına öfkesini, kinini kusarcasına öğretmenler odasına tükürerek okuldan ayrılmıştır.⁴²³ Can, hükümete karşı yapmış olduğu bu davranışın bedelini sadece işinden atılmakla ödememiştir.⁴²⁴ Evinde özel dersler vererek geçimini sağlamaya çalışmıştır.

Romanda rejim karşıtı olması hasebiyle işine son verilen bir diğer karakter Abdülmünim dayıdır.

“Taziye için gelenlerin çoğu bir gecede meşhur fizik öğretmeninden bir suçlunun babasına dönüşen Abdülmünim dayımın meşhur öğretmen arkadaşlarıydı. Öğretmenlikten keyfi olarak çıkartıldıktan ve yurtdışı yasağı getirildikten sonra eskiden fazlaca vakit geçirmedeği kitapçı dükkânında saatlerce oturmaya başlamıştı.

⁴²² Halife, *Lâ sekâkîne*, 143.

⁴²³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 54.

⁴²⁴ Jean'ın bundan sonraki süreci hükümet askerleri tarafından tutuklanıp sorguya alınması ile devam etmektedir. Tutuklanma ve sorgulama, ilgili bölümde ele alınacaktır.

*Hâlihazırda ise kitapçının ortasına büyük bir masa ve birkaç sandalye koymuştu ve şahsından ders almak isteyen öğrenciler arasından bizzat seçtiği öğrencilere akşam saat altıdan dokuz kadar özel ders veriyordu.*⁴²⁵

Halife'nin *el-Mevtu amelun şâkkun*'da ekonomi açısından dikkat çektiği noktalardan biri rejimin, muhaliflerin bulunduğu yerleşim yerlerinde savaş sebebiyle elektrik kesintisi yapmasıdır. Söz konusu sorun, ülkenin iç savaş sebebiyle özellikle son zamanlarda yoğun mücadele verdiği hayatî sorundur. Romanda dikkat çekilen bir diğer nokta ise; 2011 yılı mayıs ayı protestolarından sonra hükümet askerleri tarafından bölgeye yoğun saldırılar düzenlenmesi ve insanların hayatlarını idame ettirmek için muhtaç oldukları aslı ihtiyaçlara el konmasıdır.

*“Sokaklardan ve evlerden ölüm kokusu yayılmaktadır. Elektrik kesilmiştir. Ortalığı karanlık kaplamıştır.*⁴²⁶

Medîhu'l-kerâhiye'de başkahramanla aynı okulda okuyan ve bir subayla ilişkisi olan Neda'nın hareketleri, derslere istediği zaman girip çıkması ve okuldaki hocaların ona tek kelime dahi edemiyor oluşundan duyulan rahatsızlık dikkat çekmektedir. Öğretmenlerin hepsi Neda'nın kapıları sert kapatışına dahi göz yummaktadır ancak kimya öğretmeni diğer öğretmenlerden farklı davranmıştır. Neda'nın dersinden çıkmasına izin vermemiş ve onu sınıfta bırakmakla tehdit etmiştir. Lakin Neda, öğretmenine alay edercesine bakıp sınıftan çıkmıştır.⁴²⁷ Ne olacağı merakla beklenen bir sonraki derste kimya öğretmeni, Neda'dan sınıftan çıkmasını istemiştir. Neda ise öğretmenin emriyle dalga geçercesine gülmüştür. Kimya öğretmeni, Neda'nın saçından tutarak onu sınıftan dışarı atmıştır. Okul müdürü her ne kadar problemi çözmeye çalışsa ve öğretmenin tayin kararının uygulanmasına engel olmaya çalışsa da öğretmenin Azez'e gönderilme kararı alınmıştır. Kimya öğretmeni okuldan ayrılırken sınıfa dönerek *“burası domuz ağılı, okul değil”* demiştir.⁴²⁸

⁴²⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 122.

⁴²⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 94.

⁴²⁷ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 64.

⁴²⁸ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 65.

3.3. Savaş Taraftarları

Tarihte meydana gelen tüm savaşlar dikkate alındığında muharebe içerisine giren gruplar ve ülkeler, muharebe sürecindeki konumları itibariyle farklı adlandırmalara tabi tutulmuştur. Suriye iç savaşında ise isimlendirmelerin rejim ve muhalif olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Yetmiş yıllık bağımsız Suriye tarihinin kırk yılı aşkın sürede yönetimi elinde tutan Başkan Esad Ailesi ve taraftarlarının *rejim* olarak adlandırıldığı, hükümet karşıtı taraftarların ise *muhalif* olarak adlandırıldıkları bilinmektedir. Halid Halife de ülkesindeki iç savaşa karşı mücadelesini kalemiyle gerçekleştiren bir yazar olarak romanlarında, yıllardır devam edegelen savaşı işlemiş ve savaşa sebep olan taraftarları da ön plana çıkararak Suriye'nin hâlihazırdaki durumunu okuyucuya sunmuştur.

Halife'nin romanlarında rejim olarak adlandırılan grup, otoriter ve monarşik yönetimin beraber yürütüldüğü Suriye'de 1970 yılında yönetimin başına darbeyle geçen Hafız Esad ve 2000 yılında başkanlığı devralan oğlu Beşar Esad hükümetidir. Bu çalışmanın kapsamında yer alan beş romandan *Defâtirul-kurbât*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne* ve *Medîhu'l-kerâhiye* Hafız Esad başkanlığı sürecinde yaşanan Hama, Çöl ve Sednaya Hapishaneleri katliamlarıyla zirveye taşınan iç savaşı konu edinir. *el-Mevtu amelun şâkkun* romanı ise Beşar Esad'ın zamanında meydana gelen ayaklanmaları ve 2011 yılında patlak veren savaşı konu edinmektedir. Son romanı *Lem yusalli aleyhim ehad*, diğer romanlardan farklı olarak Osmanlı Devleti döneminde Halep tarihini konu edinmektedir.

Defâtirul-kurbât romanında muhalif olarak adlandırılabilen bir gruplaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Ancak rejimin baskıcı ve zorba yönetiminden müzdarip olan ve içten içe yönetim şeklinden rahatsızlık duyan halk, muhalif olarak adlandırılmaktadır. Rejim olarak adlandırılan taraf ise devlet başkanı Hafız Esad ve ülkenin tek partisi ilan edilen Baas Partisi mensuplarıyla hükümet yandaşı olanlardır.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne romanında muhalif grup olarak halk ön plana çıkmakla beraber 80'li yıllarda Savunma Bakanı Rıfat Esad'ın emri altındaki askeriyeye erkek kardeşi Hafız Esad'a darbe girişiminde bulunmuş olması göz önüne alındığında yönetime karşı tavrıyla Rıfat Esad'ın da muhalif grup içerisinde zikredilmesi mümkündür.

Medîhu'l-kerâhiye'de Hafız Esad rejiminin özelde Müslüman Kardeşlere genelde ise halka baskı ve zulmü yoğunlaştırdığı Hama Katliamı, Çöl Hapishanesi Katliamı ve Sednaya Katliamı ile taçlandıkları iç savaşın muhalif grubu Müslüman Kardeşler ve halktır.

Hafız Esad, şahsından sonra yönetime geçmesi için oğlu Basil Esad'ı belirlemiş ancak Basil 1994 yılında bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir. 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümünden sonra yönetime Londra'da eğitim gören diğer oğlu Beşar Esad'ın geçmesiyle rejimin yeni adresi Beşar Esad ve yandaşları olmuştur. Suriye, Beşar Esad'la birlikte yeni bir sürece evrilmiştir. Muhalif olarak adlandırılacak grup sayısında artış gözlenmiştir. Hâlihazırda Suriye topraklarında gerek bağımlı gerekse de bağımsız olarak rejime karşı silahlı mücadele veren pek çok gruptan bahsetmek mümkündür. Bununla beraber Beşar Esad, yönetim noktasında babasının kaderinin bir benzerini yaşamıştır ve kuzeni Rami Mahluf, Esad Ailesi içerisinde çatırdamaya sebep olmuştur.⁴²⁹ Ancak Beşar Esad yönetiminde asıl dikkatleri çeken bağımsız ve silahlı muhalif gruplardır. Bunların başında hiç şüphesiz Halid Halife'nin romanında açıkça ismini kullandığı askerî muhalefet grubunun başında Özgür Suriye Ordusu gelmektedir. Özgür Suriye Ordusu, 2011 yılının 29 Temmuz'unda Riyad Esad⁴³⁰ tarafından Suriye Arap Cumhuriyeti'nde kurulan ve Beşar Esad'ın rejimini yıkmak için savaşan silahlı gruptur.⁴³¹ 6 Haziran 2011 yılında Cişru'ş-Şuğur'da meydana gelen silahlı çatışmada yüz yirmi rejim askeri öldürülmüştür. Söz konusu silahlı çatışmayı, rejim ordusundan ayrılan ve 15 Şubat 2011 yılından Cişru'ş-Şuğur olayına kadar yakınları öldürülen subaylar tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Nitekim bu subaylar bir araya gelerek Özgür Suriye Ordusu'nu⁴³² kurmuşlardır. *“ÖSO'nun kuruluş açıklamasında temel amaçlarının 'rejimi sona erdirmek olduğu ve rejime destek veren tüm güvenlik birimlerinin hedeflerinde olduğu'*

⁴²⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Global Political Trends Center, “Şam'da Aile İçi Kavga” (Erişim 25 Şubat 2021).

⁴³⁰ رياض الأسعد -Riyad Esad-, 1961 yılında Suriye'nin İdlib kentinde dünyaya gelmiştir. 2011 Mart devriminde ordudan ayrılan ilk subaylardan birisidir. 29 Haziran 2011 ile 8 Aralık 2012 yılları arasında Özgür Suriye Ordusu'nu kurmuştur. Detaylı bilgi için bk. Al Jazeera, “رياض الأسعد” (Erişim 26 Şubat 2021).

⁴³¹ Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Özgür Suriye Ordusu” (Erişim 26 Şubat 2021).

⁴³² Özgür Suriye Ordusu hakkında daha fazla ilgi edinmek için bk. Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 118 – 166.

belirtilmiştir.”⁴³³ Suriye halkı ÖSO’ya desteğini rejimin katliam ve baskılarını arttırdığı vakit gerçekleştirmiştir.⁴³⁴

Suriye iç savaşında muhalif gruplara karşı mücadele eden, Halife’nin de roman kahramanlarından Bülbül’ün evine düzenlenen baskın sonucunda şüphe uyandıracak her şeyden evini temizlerken televizyon kanallarını da düzenlemesi, Hizbullah ve İran’a ait kanalları – Al Manar, Al Mayadeen – ilk sıraya koymuş olması Hizbullah’ın Suriye topraklarında aktif rol oynadığını destekler mahiyettedir.⁴³⁵ Hizbullah ve İran’a ait muhafızların Suriye topraklarındaki varlığı ve 2011 yılında gerçekleştirilen devrimin ilk zamanlarından beri aktif rol oynadıkları ortaya çıkmıştır. Keza İranlı bir subay yaptığı konuşmada rejim yandaşı olarak savaşan muhafızların varlıklarını doğrulamıştır.⁴³⁶ Hizbullah, 1982 yılında İran desteğiyle kurulmuş olup 1985 yılında Lübnan’da resmiyetini ilan etmiş İran ideolojisine bağlı silahlı bir örgüttür.⁴³⁷ Yine Hizbullah’ın ideolojileri arasında Velayet-i Fakih inancı dikkat çekmektedir. Bu inanca göre *“Hizbullah üyeleri Ayetullah Hamaney tarafından Suriye rejimine destek vermenin farz olduğu yönünde fetva verildiğini, bu fetvaya karşı gelmenin haram olduğunu savunmaktadırlar.*”⁴³⁸

Suriye’de rejime karşı mücadele veren bir diğer grup ise Halife’nin de romanında vurguladığı militan savaşçılardır. Bülbül, Hüseyin ve Fatma ‘Annâbiyye’ye giderken iki kez militan savaşçıların denetimindeki kontrol noktalarında geçmişlerdir. Bu noktalarda militan savaşçılar tarafından dinî sorguya tabi tutulmuşlardır. Öyle ki Bülbül, söz konusu kontrol noktalarından birinde tutuklanmıştır. Halife, kontrol noktaları hakkındaki malumatları başkahramanın ağzından şu şekilde sunmuştur:

“Yüzüne peçe takmış ve siyah kıyafet giyinmiş bir adam onlara yaklaştı. Bozuk olan Arapçasıyla kimliklerini istedi.”⁴³⁹

⁴³³ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 118.

⁴³⁴ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 119.

⁴³⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 38.

⁴³⁶ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 120.

⁴³⁷ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 270.

⁴³⁸ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 275.

⁴³⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 112.

Hakkında malumat sunulmayan bu grup, kardeşleri romanda zikredilen “*emirin binasına*” götürmüştür.⁴⁴⁰ Anlatıcı kardeşlerin götürüldüğü yer hakkında şu cümleleri kurmuştur:

“*Burası peçeliler krallığı. Ne yüzler ne ayrıntılar ne de eşkâller... Hiçbir şey yok.*”⁴⁴¹

Yazarın betimlemesini yaptığı grup İŞİD örgütünü akıllara getirmektedir. Suriye’de gruplar göz önüne alındığında Özgür Suriye Ordusu’ndan sonra en aktif rol oynayan grubun İŞİD olduğu görülecektir. İŞİD’in temelleri Ebû Mus‘ab ez-Zerkavi tarafından atılmıştır. ez-Zerkavi İŞİD’in temellerini, el-Kaide kamplarında eğitim alan Ebû Asım el-Makdisi’nin fikirlerinden etkilenerak atmıştır.⁴⁴² İŞİD’in son dönem faaliyetleri Ebûbekir el-Bağdadi ile başladığı kaydedilmiştir.⁴⁴³ Kaynaklarda İŞİD’nin selefi cihatçı olduğu belirtilmektedir. Suriye’de Rakka, Humus ve Halep kentlerinde bulunmaktadır.⁴⁴⁴

“*Silahlı bir adam Hüseyin’e arabadan inmesi ve kontrol noktasına doğru yürümesi için işaret etti. Adamın aksanı garipti. Suriyeli olmadığı anlaşılırmaktaydı. Hüseyin onun Çeçen olduğunu söyledi.*”⁴⁴⁵

Başkahramanın kurduğu cümleler Suriye’de Çeçen savaşçıların da varlıklarını doğrular niteliktedir. Çeçenlere ait muhalif grup ise kaynaklarda Cundu’ş-Şâm olarak geçmektedir. Cundu’ş-Şâm, Çeçen Ebû Müslim Velid eş-Şişani tarafından kurulmuştur. Grubun kuruluşu ise Ebû Ömer eş-Şişani’nin İŞİD’e katılması sonucu gerçekleşmiştir. Grubun kurucusu, söz konusu grubun Suriye topraklarında rejime karşı mücadelesinin temelinde Suriye halkına yardım etmek için olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁶

Suriye topraklarında rejime karşı mücadele eden bir diğer grup ise 2012 yılında Kafkas kökenli savaşçıların oluşturduğu Ceyş-ul Muhacirin ve’l-Ensâr’dır. Grubun komutanı Ömer eş-Şişani’dir. Ömer eş-Şişani’nin İŞİD’e katılmasıyla grup dağılmıştır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Hüseyin, Bülbül ve Fatma emirin huzuruna çıkarak sorguya tabi tutulmuştur. Sorgu süreci ilgili başlık altında ele alınmıştır.

⁴⁴¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 112.

⁴⁴² Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 236.

⁴⁴³ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 245.

⁴⁴⁴ Wikipedia, “Irak ve Şam İslam Devleti” (Erişim 27 Şubat 2021).

⁴⁴⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 111.

⁴⁴⁶ Çeçenistan, “Fitne hastalığı zaferi geciktiriyor”, *Twitter* (31 Mart 2015, 02.23). Müslim Şişani’nin Aljazeera’ya verdiği röportaj için bk. Aljazeera Turk, “Sonradan farklı denklemler oluştu” (Erişim 27 Şubat 2021).

⁴⁴⁷ Şen, *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu*, 220 – 221.

3.4. Sorgu, Tutuklama, Hapis ve İşkence

Bu başlık altında Halid Halife'nin eserlerinde işlemiş olduğu Suriye iç savaşı sürecinde yaşanan sorgu, tutuklama, hapis hayatı ve görülen işkenceler, yine romanlarında yer aldığı şekliyle ele alınacaktır.

Yazarın *Lâ sekâkîne fi matâbihi hâzihi 'l-medîne*'de olay örgüsü, Hafız Esad'ın iktidara gelişi ile başlayıp ölümü ve oğlu Beşar Esad'ın yönetimin başına geçmesiyle son bulmaktadır. Bu süre zarfında ülke içerisinde şiddetlenen iç savaş beraberinde sorguları, tutuklamaları, katliamları ve işkenceleri getirmiştir. Romanda Can, Abdülünim'in oğlu Yahya ve transseksüel olan dayı Nizar'ın hükümet ve yandaşları tarafından söz konusu durumları yaşayan kişiler olarak dikkat çekmektedirler.

Can, savaşın bireysel etkileri bölümünde bahsedildiği üzere parti yandaşı olmayıp, okulda Fransızca dersi verecek hoca kalmadığı için eğitim vermeye devam etmiştir. Ancak okulda gerçekleştirilen sabah toplantısından parti marşını söylemeyi reddetmesi, hükümet ve yandaşlarının öfkesini üzerine çekmiştir. Okuldan atılan ve hakkında 'hain' olduğuna dair rapor yazılan Can, ülkedeki diğer pek çok vatandaş gibi acımasızca tutuklanıp sorguya çekilme gerçeğini acı bir şekilde tecrübe etmiştir.

Can için soruşturma sürecini beklemek hiç kolay olmamıştır. Ertesi sabah istihbarattan bir çavuş, Can'ın kapısına gelmiş ve onu Siryan Şubesi'ne sorgu için götürmüştür. Soğuk koridorda bir yere oturtmuş ve beklemesini istemiştir. Can ise o sırada İsviçre kimliğini kullanıp kullanmamayı düşünmüştür. Korku hissetmemiş ancak kalbinin sert çarpması canını acıtmıştır. Gün boyu bekleyen Can, gece yarısına az bir süre kala çavuşla görüşmüş ama çavuş ondan ertesi gün sabah tekrar gelmesini istemiştir. Askerî güvenlik koridorlarında yedi gün geçiren Can, İsviçre'de iken kız kardeşi Emilie'nin Halep hakkında yazıp gönderdiği mektupları düşündü. Halep, Emilie'nin mektuplarda bahsettiği gibi değildi. Kardeşinin, mezbahalardaki hayvanlar gibi asılı duran siyasî tutuklular hakkında hiçbir şey bilmediğine kanaat getirdi. Parti ve başkana yazılmış makalelere övgüler yağdırmayı reddeden bu cesur adamın, içinde bulunduğu ortamda ne kadar korktuğunu bilemezdi.

Can, askerî şubede sorgusu devam ederken tutuklanmamış ve işkence görmemiştir. Daha sonra bunun sebebinin, amcasının gizlice şubeye gelerek şube amirine ve subaylara cevaz

ağacından yapılmış üç takım yatak odası vermesi olduğunu öğrenir. Bir nevi rüşvet alan amir ve subaylar Can'a başkanın bilge olduğuna inandığını, son konuşmasına hayran kaldığını hatta son konuşmasının bazı kesitlerini ezberlediğini beyan ettiği kâğıda imza attırılmıştır. Kâğıtta yazan son cümlelerde ise kimsenin bunu inkâr edemeyeceğini söylemiştir. Can ayrıca tüm ailesinin soy ağacının bulunduğu tonlarca sayfaya da imza atmıştır.⁴⁴⁸

Yedinci günün sonunda Can'ın dosyası kapanmıştır. Ancak şubeden ayrılmadan önce eşi Colette ve akrabaları hakkında ayaküstü sorguya çekilmiştir. Birim amiri, Can'a şerefli bir vatandaş olmak hakkında bir konuşma yapmıştır ve Can da söylenenleri onaylarcasına başını sallamıştır. Can askerî şubede yaşadığı yedi günü, utancın doruk noktası olarak yorumlamıştı. Şehri kendine benzetmişti. Panolarla, sloganlarla, duvarlarına asılmış simgelerle ve meydanlara konulan komutan başkanın heykelleriyle şehrin teslim olduğu utancın benzerini kendi de hissetmeye başlamıştır.⁴⁴⁹

Can, bir anlık cesaretle gökte dalgalanan bayrağa bakarak parti marşını söylemeyi reddetmiştir. Hissettiği utançtan kurtulamamıştır. Aynı zamanda ilk defa hem şehri için hem de kendisi için bir şey yaptığını hissetmiştir.⁴⁵⁰

Fizik öğretmeni Abdulmünim'in başarılı bir fizik öğrencisi olan oğlu Yahya, Müslüman Kardeşlere ait bir hücre evinde ölü bulunmuştur.⁴⁵¹ Genç yaşta ölen Yahya'nın bir ara gelgitler yaşadığı, bir ara ateizme yönelmiş olsa da cihadın onu Allah'a yakınlaştıracığına inanması dikkat çekmektedir. Yahya, inancı sebebiyle gizli eğitim kampına katılmıştır. Allah ondan ve diğer gençlerden silahlanmasını istemiştir, dünya ve ahiret hayatını kazanmaları için içlerine bu gücü koymuştur.⁴⁵² Romanda Yahya'nın ölümüne dair detay aktarılmamıştır. Babası Abdulmünim, oğlunun genç yaşta ölmesinden son derece etkilenmiştir. Oğlunu en son üniversite hastanesinin morgunda görmüştür. Yahya'nın parmakları kesilmiş ve yüzü yanmıştır. Vücudunda ise elektrik kablolarının oluşturduğu morluklar ve iltihaplanmış bıçak yaraları vardır.⁴⁵³ Zikredilen cümleler Yahya'nın işkence altında öldüğünü göstermektedir. Ancak bu işkencelerin kim tarafından yapıldığı

⁴⁴⁸ Halife, *Lâ sekâkîne*, 55.

⁴⁴⁹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 56.

⁴⁵⁰ Halife, *Lâ sekâkîne*, 57.

⁴⁵¹ Halife, *Lâ sekâkîne*, 123.

⁴⁵² Halife, *Lâ sekâkîne*, 124–125.

⁴⁵³ Halife, *Lâ sekâkîne*, 8–9.

hakkında malumat sunulmamıştır. Yahya'nın Müslüman Kardeşlere üye olması ve hükümetin Müslüman Kardeşlerle bağlantısı olanların suçlu kabul edildiğini beyan eden Suriye Anayasası'nın 49. maddesi dikkate alınırca işkencelerin kim tarafından yapıldığı tahmin edilebilmektedir.

Nizar, ergenlik çağlarında transseksüel olduğunu fark etmiş ve bu durumu yalnızca anlatıcının annesiyle –kız kardeşi– paylaşmıştır. Ailesi bir zaman sonra Nizar'ın durumunu öğrenince ona karşı büyük bir nefret beslemeye başlamıştır. Ailesi, onu transseksüellik suçlamasıyla polise teslim etmek istemiş ve bu konuda hepsinin aynı düşünüyor olması Nizar'ın daha fazla acı çekmesine sebep olmuştur. Adli tıp uzmanının muayenesi sonucu Nizar'ın suçu sabitlemiştir. Bir sonraki gün iki polis evlerine gelmiş, Nizar'ın ellerini bağlayarak adalet sarayına götürmüştür. Dosyası hâkimin önüne konulan Nizar, Halep Merkez Cezaevi'ne sevk edilmiş, transseksüellerin ve ahlak suçlularının bulunduğu koğuşa konulmuştur.⁴⁵⁴

Nizar'ın hapis serüveni altı ay sürmüştür. Bu süre zarfında cezaevinde Cuma namazını kıldırmakla görevlendirilen Şeyh Cuma'nın cinsel tacizlerine maruz kalmıştır. Şeyh Cuma onu hizmetçisi olarak kullanmış, ona her istediği vakitte tacizde bulunmuştur. Nizar ise tek kelime edememiştir, sadece sessizce ağlamıştır. Altı ay sonunda müzik hocası Ahmed el-Mübeyyid'in ödediği kefaletle hapisten çıkınca ailesinin yanına çökmüş bir beden ve yıkılmış psikoloji ile dönen Nizar, yaşadıklarını tek tek kız kardeşine anlatmıştır. Kız kardeşi ise babasının ona karşı bu derece sert olduğu için pişman olduğunu, onu öldürüp aileyi utançtan kurtarma fikrinin Abdülmünim'den çıktığı anlatmıştır. Ancak Nizar, artık ailesinin iğrenç bakışlarının arasında nefes alamadığından ve onlarla aynı ortamı paylaşmaktan son derece rahatsız olmasından yakınlık yanına birkaç eşya alıp evden ayrılmış ve Beyrut'a gitmiştir.⁴⁵⁵

Romanın ana karakterlerinden olmayan ve Sevsen'in bir ara çok yakın arkadaşı olan Hibe'yle geçmişte ilişkisi olan Bessam ed-Deyrî'nin, 1984 yılında hükümet tarafından tutuklandığı ve Sednaya Hapishanesinde mahkûm olduğu belirtilmektedir. Bessam, hala hapis hayatı yaşamaktadır. Ancak yazar, kişi hakkında malumat sunmamıştır.

⁴⁵⁴ Halife, *Lâ sekâkîne*, 95.

⁴⁵⁵ Halife, *Lâ sekâkîne*, 96–97.

Romanın ana karakterleri arasında olmayan bir diğerk kişinin ailesi hakkında verilen bilgi dikkat çekmektedir. Sevsen ve anlatıcı ailelerine haber vermeden ‘Annâbiyye’ye günübirlik gezmeye gitmişlerdir. ‘Annâbiyye’de iken Cafer Molla Musa ile karşılaşmışlardır. Cafer hakkında verilen bilgilerde dikkat çeken nokta, onun Kürt bir mühendisin oğlu olması ve babasının Komünist Parti’ye üye olduğu için on beş sene hapis yattığıdır.

Medîhu’l-kerâhiye’de şubeye götürülen karakterlerden biri ana karakterin erkek kardeşi Husâm’dır.

Husâm ablasıyla görüştüktan iki gün sonra tutuklanmıştır. Ancak dört küçük gencin askerlerin aracına kurmuş oldukları pusu sayesinde askerlerin elinden kaçmayı başarmış, civarda bulunan mezarlığa sığınmıştır. Yaralı olması hasebiyle fazla dayanamamış, askerler tarafından tekrar tutuklanmıştır. Olanları hocasından öğrenen başkahraman, Husâm’ın gittiği mezarlığa gitmiş ve bekçiyle görüşmüştür. Husâm’ın askerlerin eline düşmemek için elinden geleni yaptığını hatta kendini öldürmeyi bile denediğini ancak başarısız olduğunu öğrenmiştir.⁴⁵⁶

Husâm elleri kelepçelenmiş bir şekilde askerî hastaneye yatırılmıştır. Dört istihbarat askeri, Husâm’ı koruma görevini üstlenmiştir. Bir kez daha kendini öldürmeyi denese de doktorlar engel olmuş ve ona yedi gün boyunca narkoz vermişlerdir. Arkadaşları Husâm’ın odasına gizlice girmek istemişler ancak Husâm’ın askerî istihbarat şubesine götürülmesinden sonra ona dair tüm umutlarını kaybetmişlerdir. Bundan sonraki süreçte Husâm’ın Bekir ve diğerk silahlı adamlar hakkında bildiklerini söylemesi için uygulanacak olan kırbaç ve şiddetli azap serüveni başlayacaktır.⁴⁵⁷

Abisi Husâm ve dayısı Bekir’in Müslüman Kardeşler’le faaliyet göstermeleri ve Husâm’ın hava üsteğmenini öldürmesi ailenin de bedel ödemesine sebep olmuştur. İstihbarat askerlerinden en küçük kardeş Humâm da nasiplenmiştir. Ailenin evine baskın yaptıktan sonra istihbarat askerleri onu üç kez şubeye götürmüştür. Ona küfretmişler, erkekliğini küçümsemişlerdir. O gece rutubetli zindanın çıplak taşlarında uyumuştur. Bulunduğu yerdeki büyük alüminyum tabağın içinden idrar ve dışkı kokusu yayılmaktadır. Ancak Humâm, gece boyunca kendisini tekmelemeyi bırakmayan

⁴⁵⁶ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 151.

⁴⁵⁷ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 152.

gardiyanın tükürüğünden ve ailesindeki kadınlara küfretmesinden rahatsızlık duyduğu kadar hücredeki tabaktan rahatsızlık duymamıştır. Şubede olduğu süreç içerisinde kerpetenle tırnaklarının sökülmesine ve kırbaçla dövülmesine tahammül etmiştir.⁴⁵⁸

Uzun süre ailesinin yanından uzaklaşan Ömer dayı, şehirde mücahitler ve rejim askerleri arasındaki çatışma şiddetlendiği gün bir anda ortaya çıkıp ailesinin yanına gelmiştir. Aile Ömer'in gelmesine şaşırmış olmakla birlikte yüzündeki iyileşmeye duran morlukların izlerine de şaşırmıştır. Ömer, Bekir'in yerini söylemediği için tutuklandığını ve iki ay aralıksız işkence gördüğünü kimseye söylememiştir. Üst düzey subay ve tacirlerle güçlü alakası olmasına rağmen tutuklanmaktan ve işkenceden kendini kurtaramamıştır.⁴⁵⁹

Bekir'in cemaat liderliğinden istifade ederek Londra'ya gitmesi eşi Zehra'nın yirmi kereden fazla tutuklanarak istihbarat şubesine götürülmesine sebep olmuştur. Şubedekiler Zehra'yı hain birisinin zinakâr eşi olarak vasıflamıştır. İstihbarat şubelerine düşen pek çok insan gibi o da şiddetli işkencelere maruz kalmıştır. Sırtı yarılana kadar tekmelere tahammül etmiştir. Oysaki Zehra'nın, eşi Bekir'in nerede olduğuna dair bir bilgisi yoktur. İstihbarat elemanlarının baskı ve zulmünü gördükten sonra eşine kavuşma hayali sona ermiştir. Ancak Bekir, bir şekilde eşi Zehra'ya yolladığı mektupta yurt dışında olduğunu, onu ve çocukları çok özlediğini yazmıştır.⁴⁶⁰ Aldığı mektuba inanamayan ve aynı zamanda yeniden umutları yeşeren Zehra, istihbarat askerlerine karşı bir cesaret elde etmiştir. Son kez istihbarat şubesine gittiğinde askerlere hiç küfür etmemiştir. Askerler de ona işkence etmemiş, küçümseyici bakışla yetinmiştir. Zehra, yurtdışı seyahatinden men edilmiştir.⁴⁶¹

Halid Halife, romanın üçüncü bölümünü başkahramanın tutuklanmasına ve hapis hayatına ayırmıştır. Başkahraman tıpkı dayısı Bekir, eniştesi Abdullah ve erkek kardeşi Husâm gibi Müslüman Kardeşler cemaatinde aktif rol oynayan bir karakterdir. Öyle ki aktifliği ona cemaatin kızlarından sorumlu başkanlık vasfını kazandırmıştır. Elbette ki cemaat içerisinde bu derece üst kademedeyi yer alması ve aktif rol oynaması rejim taraftarlarının dikkatini çekmiştir. Önce erkek kardeşi Husâm'ı ve annesini kaybetmesi, ardından ülkeye yayılan iç savaş onu son derece olumsuz etkilemiştir. el-Jullum

⁴⁵⁸ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 125.

⁴⁵⁹ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 137.

⁴⁶⁰ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 166.

⁴⁶¹ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 167.

caddesinden evine döndüğü bir akşam vakti arkasında onu takip eden birisinin olduğunu hissetmiştir. Evinin önüne geldiğinde istihbarat devriyesinin kapıda onu beklediğini, iki adamın da Rıdvan'ı, erkek kardeşi Humâm'ı, dayısı Ömer'i, teyzesi Meryem'i ve yengesi Zehra'yı odasında tuttuklarını görmüştür. İstihbarat adamlarından biri aniden kızın kolundan tutmuş ve bileklerine kelepçe takmıştır. Tek kelime dahi edemeden devriye ile birlikte evden ayrılmıştır. Ailesinden geriye kalanlar da başkahramanı, düşmanlarına karşı direnmesi ve yılmaması için cesaretlendirmiştir.⁴⁶²

Başkahraman hapis hayatının ilk günlerinde ölüme çok yaklaştığını düşünmüş ve ölümün renklerini net bir şekilde görmüştür. Bulunduğu zindanın, hapishanenin ebediyen evi olacağına kendini ikna etmiştir.⁴⁶³ Düşmanlarıyla karşı karşıya kaldığı bir ortamda en doğrusunun susmak olduğuna karar vermiştir. Elindeki kelepçeler canını acıtmıştır. Güçlü bir el onu küf kokusunun yayıldığı zindana atmıştır.⁴⁶⁴ Üç gün boyunca kimse onunla konuşmamıştır. Sadece ellerini gördüğü birisi ona bir tabak küflenmiş ve baharatsız yemek getirmiştir. Başkahraman, hapishanedeki görevlilerin aklını kaybetmesini ve güçsüz kalmasını istediklerini bildiği için anılarına sarılmayı tercih etmiştir. Ayrıca karşısındakilerin celladı olduğunu bilmesine rağmen onların, kendisiyle konuşmasını hatta küfürler etmesini istemiştir. Onun için önemli olan tek olmadığını bilmesidir. Dördüncü günde olduğunu düşündüğü bir gün bir adam onu sorgu odasına götürmüştür. Birkaç kelimedden sonra kızı yakında bulunan başka bir odaya götürmüşlerdir. Yere yatırılan kızın vücuduna aralıksız bir şekilde kırbaçlar inmiştir.⁴⁶⁵ Kırbaçlara dayanamayan kız bir süre sonra bilincini kaybetmiştir. Öyle ki vücudunda oluşan yaralar daha fazla canını acıtsın diye kalçasını tekmeleyen ayakları hissetmemiştir bile. Ona göre hayatta kalabilmesi için acılarını sevmesi gerekmektedir.⁴⁶⁶ Başkahraman yalnızca cemaatle irtibat halinde olanlarla aynı ortamı paylaşmamaktadır. Bilakis diğer partilere ve gruplara mensup mahkûmlar da bulunmaktadır. Mücahide vasfına hapishanede de devam etmekte, diğer partilere ve gruplara mensup kişilere Allah'a dönmeleri gerektiğini sık sık hatırlatmakta ve onlara dinî tebliğde bulunmaktadır. Bir sene sonunda “*cellatlarımız*” olarak adlandırdığı görevliler, mahkûmlardan istediklerini

⁴⁶² Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 248.

⁴⁶³ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 252.

⁴⁶⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 254.

⁴⁶⁵ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 255.

⁴⁶⁶ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 256.

aldıkları için eskisi gibi sert davranışlarda bulunmamaya başlamıştır. Mahkûmlar görevlilerin istedikleri her şeyi itiraf etmişlerdir. Çünkü onlar için önemli olan dört duvar arasından akıl ve beden sağlıkları yerinde olarak çıkmaktır.⁴⁶⁷ Mahkûmlar pek çok şeyi düşünmek için bolca zamana sahiptirler. Başkahraman da düşmanları hakkında fazlaca düşünmüş ve şu soruyu kendine yöneltmiştir:

“Onlar da bizim gibi ölmeyecekler mi?”

Vatanın ne demek olduğunu uzunca düşünmüştür. Mensubu olduğu cemaat, yaşadığı topraklarda İslam’ın hüküm sürmesini istemekteyken arkadaşı Sülafe ve onun gibiler Komünist bir yönetim, rejim ise ülkenin kendilerine has, mahkûmlarla dolu bir mezra olmasını istemektedir.⁴⁶⁸ Sülafe’ye “vatan, nasıl komünist olur?” diye sorduğunda büyük bir coşkuyla “kırmızı, başka da renk yok” diyerek nasıl bir vatan hayal ettiğini özetlemiştir. Başkahraman ise Sülafe’ye cevap verircesine içinden “biz de onu yeşil istiyoruz” demiştir.⁴⁶⁹

Başkahraman hapis hayatı boyunca pek çok mahkûmla arkadaşlık kurmuştur. Hapishanedeki her mahkûmun ayrı bir hikâyesi vardır. Reşâ adındaki bir bayan, koğuştakilere yedi ay sonra katılan bir diğer mahkûmdur. Reşâ Marksizm’i savunmaktadır ve ailesinin konumu itibariyle şube başkanı onu ara ara ziyaret etmektedir. Giydiği hükümden daha çabuk kurtulması için tarafını değiştirmesi gerekmektedir ve şube başkanı da onu ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Reşâ uzlaşmayı değil, savaşmayı tercih etmiştir. Ailesini de bir daha ziyaret taleplerini kabul etmemekle tehdit etmiştir.⁴⁷⁰

Bayan mahkûmlardan birisinin doğum yapacak olması, koğuştakilerin bir nebze de olsa acılarını hafifletmiştir. Başkahramanın bu noktadaki düşüncesi dikkat çekmektedir. “Bu yerden çıkma hayalimizin git gide uzaklaşıyor olmasını ve yargıların şiddetini hafifletmek için Süheyr’in oğluna gerçekten ihtiyacımız vardı.”⁴⁷¹

Başkahraman ikinci senesini doldurmuş ve hapishanedeki üçüncü senesine girmiştir. Annesine ve erkek kardeşi Husâm’a olan özlemi günden güne artmıştır. Yapılan zulüm ve işkenceler devam etmektedir. Şube başkanı, Reşâ’nın yüzüne tükürmüş, onu

⁴⁶⁷ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 257.

⁴⁶⁸ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 263.

⁴⁶⁹ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 264.

⁴⁷⁰ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 266.

⁴⁷¹ Halife, *Medîhu’l-kerâhiye*, 268.

Müslüman Kardeşleri tutması ve kendi tarafına ihanet etmekle itham etmiştir. Şube başkanı bununla da yetinmeyip ona işkence uyguladıktan ve acı acı bağırttıktan sonra onu tek kişilik hücreye götürmüştür. Reşâ da cellatlarının yüzlerine tükürmüş ve küfürler etmiştir. Ümmü el-Memduh ise olanlar karşısında ağlamıştır. Reşâ'nın götürülmemesi için şube başkanının ayakkabısını öpmüş ve ona yalvarmıştır.⁴⁷² Dünyaya gelen yeni bebek, farklı gruplara müntesip mahkûmları tek bir ideolojide toplamayı başarmıştır. Başlarda açlıktan ölmesinden endişe edilen bebek gün be gün zindanda büyümeye başlamıştır. Normal şartlarda bir bebeğin bir annesi olurken zindanda dünyaya gelen bu bebeğin yirmi iki tane annesi vardır.⁴⁷³

Hapishanedeki ilk iki senesinde öleceğini düşünmeyen başkahramanın üçüncü senesinde bir anda zihnine ölüm korkusu takılmıştır. Şubedeki muayene odasındaki doktorun kontrolü sonucunda çiçek hastalığına yakalandığı tespit edilmiştir. Arkadaşlarının endişeli bakışlarıyla beraber ölüm, onu korkutmaya başlamıştır. Doktordan kendisini tek kişilik hücreye nakletmelerini istemiştir. Yalnızlıkla beraber kuruntularıyla savaşmaya başlamıştır.⁴⁷⁴

Başkahraman yedinci kışını hapishanede geçirmiştir. Süresi dolup hapishaneden ayrılan arkadaşı Sülafe, başkahramanı beş dakika ziyaret edebilmek için şube başkanının eşine ödeme yapmıştır. Sülafe'nin ödeme yapması, rejimin gayriresmî şekilde rüşvet aldığını resmetmektedir.⁴⁷⁵

Yedinci yılın sonunda başkahramanın dile getirdiği cümleler Suriye'deki iç savaşın nasıl bir tahribat oluşturduğunu, hüküm giyen insanların nasıl bir psikolojiye sahip olduklarını, gördükleri işkence ve zulümlerden sonra değişen dünyalarını özetlemektedir.

“Hapishane sana hayatta kalmanın kanunlarını öğretir. Özgürce hareket edememe ve görüş yasağı söz konusu olunca hayatın farklı bir anlamı oluyor. Bunu ise sadece özgürce güneşe bakmaktan, bir anda bastıran yağmurdan duvara sığınmak için koşmaktan mahrum olmanın tadını bilen anlar. Sıradan adetler dahi dışarıda yeni anlamlar kazanır. Ölüm, yokluğu kendi manasına döndürür. Düşmanlarımızın yüzüne şiddetle tükürmek için sığındığımız mecazlar bu karanlıkta ölüyor. Kendime

⁴⁷² Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 270.

⁴⁷³ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 272.

⁴⁷⁴ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 273.

⁴⁷⁵ Halife, *Medîhu'l-kerâhiye*, 303.

hayatın zor bir aşama olduğunu söyledim. Tıpkı aşk, ihanet ve marul tarlasında eğlenmek gibi. Yedi senedir görmediğim marul hatıralarımı anımsayıp güldüm. Onların tazeliklerini özledim ve üzerine baharat serpiştirilmiş şekilde dilimin altında eridiğini hayal ettim."⁴⁷⁶

Yedinci yılında ve hükmünün sona ermesine yakın, bulunduğu ortamdaki çıkabileceğini düşünmüştür. Hapisteki son akşamında isminin yanlışlıkla da olsa çıkacaklar arasında sayılmama endişesine binaen uyumamıştır. Ömer ve Meryem sabahtan hapisanenin kapısında yeğenlerinin çıkmasını beklemiştir. Ayrılma zamanı geldiğinde sorumlu gardiyan Başkahramanı şubeye götürmüştür. Koridorlarda ise Ömer ve Meryem'in sevinç çığlıkları yankılanmaktadır. Başkahraman önüne konan evrakları okumadan imzalamıştır. Cellat olarak adlandırdıkları görevlilerle tokalaşmamıştır. İstihbarat subayı, başkahramana teyzesiyle bir saniye dahi görüşmesi için müsaade etmemiştir.⁴⁷⁷

Şube gardiyanı, soruşturma hâkimleri ve subaylar Başkahramana göre yedi buçuk sene büyümüşlerdir ancak o yedi buçuk asır büyümüştür. Ayrılmadan önce şube başkanının odasına götürülmüştür. Başkan ondan oturmasını istemiştir. Merhametli komutanın şefkatinden çokça bahsetmiştir, kız ise onaylarcasına başını sallamıştır. Başkahramanın geçmiş yıllarının onu doğru yola sevk ettiğini temenni etmiştir. Cemaatinin suçlu olduğuna ve onların ise vatani korumaktan başka bir dertlerinin olmadığına iman etmiştir. Başkahraman ise şube başkanına tek bir kelime dahi cevap vermemiştir. Tahliye evraklarını kıza verdiğinde onunla tokalaşmak için elini uzatmıştır. Başkahraman ise nefretinin zehrini ona akıtmak için düşmanın gözünün içine bakarak onunla tokalaşmıştır.⁴⁷⁸

Halid Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında 2011 Suriye iç savaşında yaşanan tutuklamaları, sorgu ve işkenceleri kahramanlar üzerinden işlemiştir. Suriye'de rejim karşıtı pek çok vatandaş söz konusu aşamaları yaşamaktadır. Ülkedeki otoriter yönetimin baskı ve zulmüne maruz kalanlar sadece hayatta olanlar değildir. Zira ölenler de yapılan zulüm ve baskılardan nasibini almaktadır. Yaşamının son anlarında vasiyetinin gerçekleştirilmesini isteyen Abdüllatif, gençlik zamanlarında derinliklerine kadar hissettiği ve karşısında tüm gücüyle mücadele ettiği rejimin şiddetini ölümünden sonra

⁴⁷⁶ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 306–307.

⁴⁷⁷ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 315.

⁴⁷⁸ Halife, *Medihu'l-kerâhiye*, 316.

da tatmıştır. Yazarın diğer romanlarında da aynı tablolar mevcuttur ancak en dikkat çeken tutuklama hiç şüphesiz ölmüş olan Abdüllatif'in naaşının tutuklanmasıdır.

*“Hüseyin, kardeşi Bülbül'e yaklaştı ve kulağına fısıldayarak 'naaşı gözaltına alacaklar' dedi.”*⁴⁷⁹

Askerler hem Abdüllatif'in naaşını hem de kardeşleri tutuklamıştır. Abdüllatif, askerlerin belirttiğine göre iki seneyi aşkındır istihbarat tarafından aranmaktadır.⁴⁸⁰

Kardeşlerin atıldığı zindan çok kalabalıktır. Yirmili yaşlarda olan da yetmiş yaşını devirmiş olan da aynı zindandadır. Suriye hapishanelerinde bulunan her insanın ayrı bir hikâyesi vardır. Yaşlı bir kadın, ordudan ayrılan oğlunun yerine rehin olarak tutulmaktadır. Yaşlı kadın kuşatma sürecinde üç kez tutuklanmıştır. Yaşadıkları onu öyle bir cesaretlendirmiştir ki zindanda olmasına rağmen *“devrim”* kelimesini yüksek sesle telaffuz etmektedir.⁴⁸¹ Çatışmalarda eli kopan ve yirmi yaşını geçmeyen delikanlı, bir diğer mahkûmdur.⁴⁸² Bazılarının yüzlerinde darp izi bulunmaktadır. Kimisinin kıyafeti kana bulanmıştır. Zindandaki herkesin geleceği meçhuldür. Buna kardeşler de dâhildir. Bülbül tırnakları çekilenler, elektrik kablolarıyla elektriğe maruz kalanlar ve rejim askerlerinin üzerlerine basa basa geçtiği cesetlerle dolu Suriye zindanları hakkında anlatılan meşhur hikâyeleri anımsamıştır.⁴⁸³

Bülbül, subay tarafından sorguya çekilmek için koğuştan alınmıştır. Askerler, öğrenmek istedikleri ne varsa hepsini sormuş ve Bülbül de babasının arkadaşlarına kadar bildiği her şeyi anlatmıştır. Prosedüre göre babasının naaşının gözaltında kalacağını ve birtakım işlemlerden geçeceğini öğrenen Bülbül, yolculuklarına devam etmeleri için izin istemiştir.

*“Bülbül, askerlere rejimi desteklediğini ve babasıyla bir alakasının bulunmadığını söylemiştir. Bununla da yetinmeyen Bülbül, askerlerin küçümseyici bakışları önünde ölmüş babasına küfürler etmiştir.”*⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 25.

⁴⁸⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 25.

⁴⁸¹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 29.

⁴⁸² Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 25.

⁴⁸³ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 27.

⁴⁸⁴ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 27.

Bülbül'ün sergilediği tavır, Suriye'de hayatlarının geriye kalan kısmını korumak isteyen pek çok insanın sergilediği türden bir tavır olabilecek niteliktedir.⁴⁸⁵ Baba Abdüllatif ise kayıtlara göre hala yaşamakta ve aranmaktadır. Subayın Bülbül'e dediğine göre aranan kişi ister diri olsun ister ölü olsun rejim için bunun bir önemi yoktur. Ayrıca ölü olup da rejim askerleri tarafından naaşı tutuklanan ilk kişi Abdüllatif değildir. Tutuklanan cesetler muhafaza edilmesi ve gerekli işlemlerin yapılması için Tishreen Askerî Hastanesi'ne götürülmektedir. Subayın Bülbül'e söylediği şu sözler Suriye'deki insanların ne derece değersiz olduğunu ortaya koymaktadır: *“Devlete göre insanlar birer belge ve evrak yığımından ibaret olup, maddî ya da manevî bir varlıkları yoktur.”* Bülbül, babasının naaşını serbest bırakmaları için askerlerle anlaşarak 20.000 Suriye lirası rüşvet ödemiştir.⁴⁸⁶

Zindanın her kapısı açıldığında içeriye yeni yeni mahkûmlar atılmaktadır. Bir defasında zindandan içeriye bir kadın ve iki çocuk atılmıştır. Kadın içeri girer girmez Fatma ve yaşlı kadının yanına oturmuştur. Onlara, neden tutuklandığını ve suçunun ne olduğunu bilmediğini söylemiştir.

*“Kocasının bir inşaat işçisi olarak çalıştığını, Beyrut'a giderken ona Deyrizor'dan gelen otobüsteki yolcuların arasından inmesini emrettiklerini söyledi. Dakikalar sonra kardeşlerinden altısının orduya katıldığını da söyledi. Kardeşleri şu an Özgür Ordu tugaylarının mühimmatlarının sona ermesinden ve finansmanın kesilmesinden sonra Radikal İslam tugaylarıyla savaştıklarını, buna ilave olarak da çoğunun pek çok mal sahibi İslam tugaylarına dönüştüğünü söyledi.”*⁴⁸⁷

Bülbül'ün askerlerle 20.000 Suriye lirasına anlaşması olumlu sonuç vermiştir. Şube müdürü kararından vazgeçmeden ve naaşın tekrar tutuklanmasını talep eden bir telgraf almadan gitmelerini söylemesi üzerine kardeşler apar topar tutuldukları zindandan ayrılmıştır.⁴⁸⁸

Abdüllatif'in ölmeden önce oğlu Bülbül'e mazlum halktan ve rejimin karşıt gruplara yaptığı işkencelerden bahsettiği bir gün söylediği şu cümleler ülkede neler yaşandığını ortaya koymaktadır.

⁴⁸⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 27.

⁴⁸⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 28–29.

⁴⁸⁷ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 29–30.

⁴⁸⁸ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 31.

“Oğluna, rejimcilerin halka özellikle de devrimi destekleyen ailelere neler yaptığına dair onlarca hikâye anlatmıştır. Kuşatma altında olan Humus sakinlerine ilaç kaçakçılığı yaparken kontrol noktasında oğlunun tutuklandığını öğrendikleri bir ailenin evini yakmışlar. Yine civar mahallelerin birinden genç bir kızı kaçırmışlar. Genç kız dört gün boyunca aralıksız tecavüz edildikten sonra ölmüştür. Askerler, naaşı aileye teslim etme mukabilinde kızlarının trafik kazasında öldüğünü beyan eden resmî evrakı imzalamaya zorlamışlardır. Yaşanan olay neticesinde mahalle sakinlerinin hepsi sessiz kalmıştır. Mahalle sakinlerinin pek çoğu içten içe yapılanları haklı görmektedirler. Genç kızın naaşı ailenin salonuna atıldığında aileye kimse acıamamıştır. Tecavüz izleri ceset üzerinde gözükmektedir. Aile, yaşananlar dolayısıyla daha fazla mahallede yaşamaya tahammül edememiştir, Arjantin’e göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak babası, kızının ölümüne sebep olanlardan intikam almadan ülkeyi terk etmeyi reddetmiştir. Humus’a yakın bir yerdeki köyüne dönmüştür.”⁴⁸⁹

‘Annâbiyye köyüne babalarının defni için yolculuk yapan Bülbül, Hüseyin ve Fatma’nın sorguya çekildiği bir diğer nokta, ‘özgür’ olarak adlandırılan topraklarda kendi hükümranlığını ilan eden bir takım peçeli, siyah giyimli ve silahlı kişilerin ‘emir’ olarak adlandırdıkları birinin binasıdır. Babalarını defnetmek için köylerine gitmekte olduklarını öğrenen Emir, Hüseyin’e şeriatta defin işlemlerinin nasıl icra edildiğini sormasıyla onu şaşırtmıştır. Takvim yapraklarından aklında kalanlardan bir şeyler söylese de Emir’in öfkeli konuşması hepsini şaşkınlığa uğratmıştır. Emir onlara:

“İslâm topraklarının hepsi Müslümanlar için mezarlıktır, vasiyetler bidat ve sapıklıktır.”

Düşüncesini desteklercesine Emir, toprakları dışına defnedilen sahabelerin isimlerini saymıştır. Cenaze namazının kaç rekât olduğunu sorarak Hüseyin’i bir kez daha şaşırtmıştır. Ansızın Emir’in binasına düzenlenen bombalı saldırı hem Emir’i hem de kardeşleri telaşlandırmıştır. Emir’in sorguyu bırakıp binadan ayrılmasını fırsat bilerek kaçmayı başarmışlardır.⁴⁹⁰

Abdüllatif’in karısı Nevin, pek çok anne gibi rejim sebebiyle evladını kaybeden bir diğer annedir. Nevin’in büyük oğlu Heysem, 2011 devriminden birkaç ay önce Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. Küçük oğlu Râmî ise yirmi iki yaşındadır ve bir sene önce

⁴⁸⁹ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 67–68.

⁴⁹⁰ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 113.

Bankacılık Yüksekokulundan mezun olur olmaz askerlik görevini icra etmek için gitmiştir. İstihbarat askerleri Heysem'in beldeden çıkışını havadan takip ettikleri bir gün onu tutuklamışlardır. Yaralıları tedavi etmesi, istihbarat askerleri tarafından suç sayılmıştır. Tutuklandığında askerlere, yaralıları ailesinin evinde tedavi ettiğini itiraf etmiştir. Bir hafta sonra askerler, annesi Nevin'le telefon görüşmesi yaparak Al-Mazze⁴⁹¹ Askerî Hastanesi'nden oğlunun naaşını almasını istemiştir.⁴⁹²

Geçmiş olduklarını kontrol noktalarındaki Özgür Ordu askerleri yahut rejime karşı bağımsız mücadele eden gruplar ara ara kardeşleri, zulümleriyle ünlenmiş kontrol noktaları hakkında uyarmaktadır. Kardeşlerin dikkat etmesi, sorulan sorulara kısa ve öz cevap vermeleri için tavsiyede buldukları kontrol noktası, militan savaşçılara aittir. Nitekim Hüseyin ve Bülbül tekrar sorguya çekilmiştir. Militan savaşçıların konuşmasından Suriyeli olmadıklarını, aralarından bir tanesinin Tunuslu olduğunu anlamışlardır.

Askerler, Hüseyin ve Bülbül'ü sorguya çekeceklerini söylemiştir. Aynı zamanda babalarının geçmişte⁴⁹³ Baas Partisi'ne üye olduğunu ve kırk seneden uzun bir zaman önce rejim tarafından idam edilen Cemil'in akrabaları olduğunu bildiklerini vurgulamışlardır. “*Şeriat Mahkemesi*” adındaki bir salonda ilk Bülbül'ün sorgusu başlamıştır. Hâkim, ona kaç vakit namaz kıldığını ve bu namazların kaç rekâttan oluştuğunu sormuştur. Bülbül ise hâkime zekât ve oruç dışında bir ibadeti yerine getirmediğini söylemiştir. Hâkim bu kez zekât ve miktarlarını soru olarak yöneltince Bülbül neyi kastettiğini anlamamıştır. Sorularına cevap alamayan hâkim, Bülbül'e Kur'ân'dan bir miktar dinlettikten sonra dinlediği surenin ismini sormuştur. Bülbül, hiçbir soruya cevap veremeyince üstlendiği sorumluluğun önemini hâkime anlatmaya çalışmış ve ona, bundan sonraki hayatında dinî ritüellerine dikkat edeceğine dair söz vermiştir. Ancak Bülbül'ün konuşmaları hâkimi ikan edememiştir. Bülbül, zindana atılmıştır. Hüseyin ise Bülbül'e nazaran daha şanslıdır ki hâkim, Hüseyin'e birkaç basit

⁴⁹¹ Al Mazze^h – المزة - Şam'da bir belediyedir. Detaylı bilgi için bk. Wikipedia, “Mezzeh” (Erişim 21 Şubat 2021).

⁴⁹² Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 123.

⁴⁹³ Abdüllatif'in Baas Partisi'ne üyeliği elli yıl önce gerçekleşmiştir. Ancak yazarın, anlatıcının diliyle vurguladığı şu cümleler zaman, durum ve şart değişse de Suriyeli insanların geçmişlerinin ilk gün ki gibi muamele gördüklerini delillendirmektedir: “...Ancak burada tarih ölmüyor. İnsan, eski bir resimden ibaret.” Bk. Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 140.

soru sormakla yetinmiştir. Hüseyin, verdiği cevaplarla hâkimi tatmin etmiştir ve mahkeme salonundan ayrılmıştır.⁴⁹⁴

Bülbül, hâkimin de belirttiği üzere dinî ritüelleri öğrenmesi için zindana atılmıştır. Zindandan, ölmediği sürece çıkamayacağına inanan Bülbül'ün, diğer mahkûmlar arasında iki kişi dikkatini çekmiştir. Bir tanesi zeytin ağaçlarının arasında şarap içmiş ve ağız kokusundan işlediği suç anlaşılınca mahkûm edilmiştir. Diğerisi ise memleketinin sokağında alenice Allah'a küfretmiştir. Bazıları ise rejime destek olmakla suçlanmıştır. Sabahın erken saatlerinde dinî eğitim başlamaktadır. Mahkûmların hepsi aynı anda soğuk suyla abdest almaktadır. Kaderine teslim olmayı tercih eden Bülbül, onca mahkûm arasında kendini yalnız hissetmekte ve korkusuna engel olamamaktadır. “*Toplu ölüm de bazen bir diğer çözümdür.*” Bülbül, pek çok zaman bir grup insanın, hayatın bu derece kirli olduğuna sığınarak intihar ettiğini hayal etmiştir.⁴⁹⁵ Yetkili bir kişi her sabah erkenden mahkûmları kaldırmakta ve onlara soğuk suyla abdest aldırılmaktadır. Namazların nasıl kılınacağını öğretmektedir. Bir zaman sonra Bülbül, evraklarıyla hâkimin önüne tekrar çıkarılmıştır. Yeğenini hapisten almaya gelen amca Nayif, Bülbül'ün dinî vecibeleri öğrenmesini taahhüt eden evrakları imzalayarak hapisten çıkmasına yardım etmiştir.⁴⁹⁶ Bülbül, yazarın diğer romanlarındaki mahkûmlar gibi işkenceye maruz kalmamıştır ancak dinîni tam anlamıyla yaşamayan bir kişi için her sabah soğuk suyla abdest almak, ibadet için zorlanmak ve zoraki dinî bir eğitime tabi tutulmak yazara göre işkence sayılabilecek niteliktedir.

⁴⁹⁴ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 141–142.

⁴⁹⁵ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 146.

⁴⁹⁶ Halife, *el-Mevtu amelun şâkkun*, 148.

SONUÇ

Halid Halife'nin romanlarında ele aldığı Savaş ve Kaos konulu çalışmamız ve araştırmamız neticesinde edindiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Suriye'nin yetiştirdiği değerli yazar ve senarist Halid Halife romanlarında Suriye'nin tarihî süreçte yaşadığı iç savaşları konu edinmektedir. Ancak yazarın ilk romanı *Hârisü'l-hadî'a* her ne kadar 1993 yılında kaleme alınmış olsa da yürütülen tez çalışması süresince yayım aşamasında olduğundan dolayı çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Defâtirul-kurbât ise ikinci romanıdır. Romanın ana konusunu çingeneler ve yaşamları oluşturmaktadır. Ancak yazar ana temayı işlerken rejim ve rejim yandaşları tarafından halkın yaşadığı sorunları tâlî konu olarak ele almıştır. Romanın olay örgüsü dönemsel olarak Hafız Esad Başkanlığına denk gelmektedir. Halife, o dönemin sosyal yapısını konu edinmiştir.

Medîhu'l-kerâhiye üçüncü roman olmakla birlikte 1980'li yıllarda-yani Hafız Esad dönemi yaşanan kargaşaya, katliamlara ve Müslüman Kardeşler ile rejim arasında meydana gelen çatışmalara yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde yaşanan trajediler ve siyasî baskılar ortaya konulmuştur.

Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne romanı yazarın dördüncü romanıdır. Roman Hafız Esad'ın yönetime geliş tarihi olan 1970'den, Beşar Esad'ın yönetim koltuğuna oturduğu tarih olan 2000 yılına kadar devam eden 30 yıllık Hafız Esad döneminde meydana gelen siyasî olaylara değinmektedir. Yazar, bu romanında özellikle siyasî ideoloji sebebiyle dağılan ailelerin, yıkılan insan psikolojilerin topluma yansımalarına dikkat çekmiştir. Ülke yönetiminin uyguladığı baskılar sebebiyle insanların intihar aşamasına gelmesi, umutsuzluk ve karamsarlık havasının yoğunluğu dikkat çekilen bir diğer noktadır.

Beşinci roman *el-Mevtu amelun şâkkun* ise yakın tarihte meydana gelen Suriye iç savaşını konu edinmektedir. Yazar, bu romanında gerçekleştirilmesi istenen vasiyetin, basit görünümlü olmasına rağmen dönemsel olarak ağır şartların, baskıların, toplumsal bölünmelerin yoğun yaşandığı zamanda gerçekleştirilmesinde fazlaca zorluk yaşanmasıyla Suriye halkının verdiği mücadeleye dikkat çekmek istemiştir.

Yazarın son romanı *Lem yusalli aleyhim ehad* ise diğer eserlerinden farklı olarak Hıristiyan bir karakter üzerinden Halep'in tarihine ışık tutmaktadır. Romanın kurgusal olduğunu ifade eden yazar, ecdanının yaşadığını iddai ettiği Mardin Katliamı gibi olaylara da yer vererek haksızlığa uğradıklarına dikkat çekmek istemiştir. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'na denk gelen sürede Suriye halkının maruz kaldığı açlık, bulaşıcı hastalıklar gibi etkenlere de yer vererek geçmişte Suriye'nin şahit olduğu olumsuz durumlar hakkında okuyucuya malumat sunmak istemiştir.

Araştırmalarımızda ortaya çıkan sonuca göre Halife'nin romanlarının hepsinde ortak özellik olarak savaş temasının varlığı dikkat çekmektedir. *el-Mevtu amelun şâkkun*, *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* ve *Medîhu 'l-kerâhiye* gibi romanlarda savaş teması ön planda tutulurken *Defâtirul-kurbât* ve *Lem yusalli aleyhim ehad* romanlarından savaş teması talî konu olarak işlenmektedir. Bununla beraber farklı romanların aynı savaşın farklı süreçlerini ele aldığı dikkat edilmesi gereken bir noktadır. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* romanı her ne kadar *Medîhu 'l-kerâhiye*'den sonra yayımlanmış olsa da *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* Hafız Esad'ın yönetim koltuğuna oturmasıyla başlarken *Medîhu 'l-kerâhiye* Hafız Esad zamanında meydana gelen Hama, Sednaya ve Çöl Hapishanesi Katliamlarına yoğunlaşmaktadır. İki romanın yayım tarihleri birbirinin yazılma tarihine binaen ters olsa da birbirinin devamı niteliğinde sayılabilmektedir.

Halid Halife romanlarında işlediği savaş temasını kimisinde olay örgüsünün tamamına yayılmış bir şekilde ele almış, kimisinde ismen zikretmiş, kimisinde de kısaca değinmekle yetinmiştir. Keza yazar, ülkesi Suriye'nin yanında diğer ülkelerde yaşanan savaşlara da duyarsız kalmayıp romanlarında farklı savaşlara da yer vermiştir. Savaş karşıtı tutumunu okuyucuya yoğun olarak hissettiren yazarın eserlerinde *Afgan- Sovyet Savaşı*, *Irak Savaşı* gibi olaylara da yer verilmiştir.

Savaşa karşı tutumuyla tanınan Halid Halife, romanlarında rejime karşı mücadele veren halkın yanında olmuştur ve onların hislerine tercüman olmayı başarmıştır. Hemen hemen bütün romanlarında rejim taraftarlarının halka yaşattıklarına değinerek güncel hayattan kesitler sunmak istemiştir. Rejimin halk üzerindeki otoriter-baskıcı yönetim anlayışının en çok yoğunlaştığı romanlar *Medîhu 'l-kerâhiye* ve *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne*'dir. Söz konusu romanlarda halka dayatılan baskı özellikle rejim ve yandaşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkedeki parçalanmanın öne çıktığı ve farklı silahlı

grupların aktif rol oynadığı roman olan *el-Mevtu amelun şâkkun*'da gerek rejim gerek militan savaşçılar gibi bağımlı bağımsız pek çok grup halk üzerinde egemenlik kurmuştur.

Savaşın beraberinde getirdiği göç, ekonomik sıkıntılar, darbe, devrim, çatışma, işkence gibi sosyal hayatı etkileyen faktörler son derece detaylı işlenmiştir. Muhalif grubun yaşadığı sıkıntılar; evlere yapılan ani baskınlar, sorguya çekilmeler, tutuklanmalar, hapis hayatları yazarın okuyucusuna açıkça sunduğu güncel sorunlardır. Bununla beraber yazar, Suriye toplumunun sosyal sorunlarından bazılarını da dikkat çekmek istemektedir. *Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi 'l-medîne* romanında Nizar'ın transseksüelliği ve bundan dolayı altı ay boyunca hapis hayatına mahkûm edilmesi yazarın dikkat çekmek istediği bir başka konudur. Nitekim yazar, toplumun bu gibi durumları ayıp olarak karşıladığını düşünmekte ve bunu yadırgamaktadır.

Halid Halife'nin romanlarında dikkat çeken en önemli nokta, yazarın bütün romanlarında rejim ve taraftarlarından bahsederken hiçbir isme açıkça yer vermemesidir. Yayımlandıktan bir müddet sonra Suriye'de romanları yasaklanan Halife'nin isimlere açıkça yer vermemesinin nedeni korkuyor oluşuyla açıklanabilir. Hafız Esad ya da Beşar Esad gibi açıkça isimler kullanmak yerine "*Başkan*" kelimesini tercih ettiği görülmektedir.

Şahsî düşüncelerinden esinlenerek ve "*Her Suriyeli vatandaşı gibi benim de devrimde yazar olarak bir rolüm var.*" diyen Halid Halife, romanlarını sisteme karşı kaleme almakla hem okuyucusuna hem de dünyaya bir mesaj vermeyi amaçlamaktadır. "*Sessiz kalmak bir utançtır*" diyen Halife, roman karakterleri üzerinden Suriye halkının çektiği acıların sesi olmaktan vazgeçmemiştir. Roman karakterlerinden bazıları, yaşananlara dayanamayıp ülke dışına gitmeyi tercih etmektedir ancak ülkelerine olan özlemleri, çoğu zaman pişmanlık duyarak gittikleri yerlerden geri dönmelerine sebep olmuştur. Yazar tarafından romanlardaki karakterlerin hayatlarına dair sunulan pasajlar, adeta şahsı gibi ağır şartlar altında olsalar da ülkesinde kalmayı ve direnişi tercih eden Suriyelileri anlatmaktadır.

Halid Halife'nin Suriye'deki etnik ve dinî çeşitlilikten yararlanarak romanlarında farklı dinî ve etnik gruplara da yer verdiği görülmektedir. İlk romanı *Defâtirul-kurbât*'ta çingeneler ön plana çıkarken son romanı *Lem yusalli aleyhim ehad*'da Hıristiyanlar ön

plandadır. Ancak Hıristiyanlar yazarın bütün romanlarında aktif rol oynamaktadır. Yahudiler ise azınlık grup olarak *Lem yusalli aleyhim ehad* romanında yer edinmektedir. Bununla beraber yazar hemen hemen tüm romanlarında farklı dine ve etnik gruba mensup karakterler arasında görülen bir aşk temasına yer vermiştir. *Defâtirul-kurbât* romanında Afrinli Ebu Hiyâm ile çingene Neşme, *el-Mevtu amelun şâkkun* romanında Müslüman Bülbül ile Hıristiyan Lamia, *Lem yusalli aleyhim ehad* romanında Hıristiyan Hanna ile Müslüman Suat farklı dine ve etnik gruba sahip olmalarına rağmen birbirlerini seven çiftler olarak okuyucuyla buluşmuştur.

Yazar, özgürlük ve bağımsızlık yolunda bir mücadele içindedir. Ancak savunduğu özgürlük, çok da sınırları olmayan, her türlü yaşam tarzının kabul edildiği, farklı dinlerden ve farklı etnik yapılardan olan bireylerin bunları sorun etmeden bir arada yaşamalarını mümkün kılan bir özgürlüktür. Belki de bu uğurda, sadece Müslüman toplumların değil pek çok toplumun ahlâkî değer olarak kabul ettiği hususlar onun için bir anlam ifade etmemektedir. Yani şuurlu bir Müslüman gibi dini hassasiyetlere pek değer vermediği görülmektedir. Mesela inançsızlık, transseksüellik, farklı dinden birisine âşık olmak, evliyken bir başkasıyla olmak, içki içmek gibi davranışlar kişisel özgürlük olarak değerlendirilmekte olup yazar tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Halid Halife'nin romanlarıyla 19.yy'dan 21.yy'a kadar Suriye halkının iç savaşlara karşı gerek ferdî gerek içtimaî mücadelesini ustalıkla kaleme aldığı görülmektedir. Onun, Suriye iç savaşına ve özellikle otoriter yönetime karşı sessiz kalmayı tercih eden edebiyatçılara kıyasen söz konusu romanlarıyla Arap Edebiyatına büyük bir katkı sağladığını söylemek mümkündür. Suriye halkının yeni nesilleri, Halid Halife'nin romanlarını okuyarak büyüklerinin nasıl bir mücadele içinde olduklarını, neler yaşadıklarını müşahade etme imkânı bularak vatanlarına sahip çıkma şuurunu edinebilecekleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 19
- Arbuthnot, Felicity. “Suriye ve Komplo Teorileri: Bu Bir Komplo”. çev. Hüseyin Şahin. *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri- İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek*. haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu. 89-95. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Baczko, Adam vd. *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Bademci, Ali. *Suriye Sendromu: Suriye'de Bahar Ne Zaman?*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2017.
- Caner, Cantürk. “Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar”. *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*. ed. Barış Adıbelli. 22-52. İstanbul: IQ K
- Dağ, Ahmet Emin. *Suriye Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2. Basım, 2013ültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Halife, Halid. *Defâtır el-kurbât*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1.Basım, 2010.
- Medîhu'l-kerâhiye*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2. Basım, 2015.
- Lâ sekâkîne fî matâbihi hâzihi'l-medîne*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2. Basım, 2016.
- el-Mevtu 'amelun şâkkun*. Beyrut: Hachette Antoine, 1. Basım, 2016.
- Lem yusalli aleyhim ehad*. Beyrut: Hachette Antoine, 1.Basım, 2019
- Hersh, Seymour. “Yeni Yönelim”. çev. Selim Sezer. *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri –İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek*. haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu. 47-69. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- mostakbaliat.com. “Suriye'deki Ayaklanmanın Antropolojik Bir Okuması”. çev. Hüseyin Şahin. *Suriye Savaşı'nın Gizlenen Gerçekleri- İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek*. haz. Ozan Kemal Sarıalioğlu. 99-131. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Sarıgöl, Adem. “Arap Baharı'nın Son Darbesi Suriye'de Muhtemel Bir Kürt Oluşumunun Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya Etkileri”. *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*. ed. Barış Adıbelli. 198-270. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- Şen, Abdulkadir. *Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi*. İstanbul: Yapı – Bozum Yayınları, 2016.
- Taştekin, Fehim. *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal!*. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Basım, 2016.

Yavuzaslan, Gürgör. *Bir Adım Ötesi Suriye*. İstanbul: Eftalya Yediveren Yayınları, 2019.

Tezler

Gürbüz, Ercan. *Suriye’de Ulus İnşa Çabaları ve Baas Partisi’nin Rölü*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Tunalı, Nilüfer. *1990 Sonrası Sosyo – Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Makaleler

Başdemir, Hasan Yücel. “Müslüman Dünyada Hangi Devlet Düzeni Hâkim?”. *Liberal Düşünce Dergisi* 79 (Ağustos 2015), 83–90.

Cihan, Erol. “18 Mart 1915 Çanakkale Zaferinin Anlamı, Önemi ve Sonuçları”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 52/1–4 (1987), 501–508.

Demir, Ethem. “Suriye İç Savaşının Kilometre Taşları: Hâlid Hâlîfe’nin Lâ Sekâkîne Fî Matâbihi Hâzihi’l-Medîne Romanı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (Aralık 2019), 295-320.

Demir, Setif. “Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 12/2 (Ocak 2012). 553-578.

Erhan, Çağrı. “Kronik: Hafız Esad’ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55/2 (15 Şubat 2015). 161-170.

Kemiksiz, Nigar Neşe. “Arap – İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları”. *Journal of Awareness* 3/5 (Ocak 2018), 127-144.

Semiz, Yaşar. “18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Savaşı: Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (Aralık 2003), 221–247.

Yaycı, Cihat. “Irak’ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15/30 (Eylül 2019). 331-352

Yenal, Serkan. “Savaş Kavramının Dönüşümü: 1. ve 2. Körfez Savaş Örneğinde Hibrit Savaşların İncelenmesi”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 30/1 (Haziran 2020). 85-110.

Ansiklopedi Maddeleri-Web

Beyler, Muhammet. “Ebû Gudde, Abdulfettah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Nisan 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-gudde-abdulfettah>

Dursun, Davut. “Cemal Abdünnâsir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 27 Nisan 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-abdunnasir>

Ocak, Ahmet Yaşar. “Alevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mart 2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi>

İnternet Siteleri

AA, Anadolu Ajansı. “Arap ülkeleriyle İsrail’in son savaşı: Yom Kippur”. Erişim 23 Ocak 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-ulkeleriyle-iskrailin-son-savasi-yom-kippur/1274291>

“Afganistan İşgali: Ölümcül hatanın 38. yıl dönümü”. Erişim 24 Ocak 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-afganistan-ısgali-olumcul-hatanin-38-yil-donumu/1016149>

Abwab للروائي السوري خالد خليفة لجائزة الكتاب الوطني الأمريكي للأدب ’الموت عمل شاق‘، تشریح “أبواب باب-أرابيسك/تشریح-الموت-عمل-شاق-المرجع /شاق-للروائي-السوري-خا

Actes Sud. “Eloge de la haine”. Erişim 6 Mart 2021. <https://www.actes-sud.fr/catalogue/sciences-politiques-et-geopolitique/eloge-de-la-haine>

Al Etihad Press. “أحتاج الأصدقاء كي استمرّ في العيش, ولو استطعت لمنعت تحويل: خالد خليفة لرواق الاتحاد...”. Erişim 10 Mart 2021. <https://aletihadpress.com/الروائي-السوري-خالد-خليفة-للاتحاد-برس/الروائي-السوري-خالد-خليفة-للاتحاد-برس/الروائي-السوري-خالد-خليفة-للاتحاد-برس/>

Aljazeera. “رياض الأُسعد”. Erişim 26 Şubat 2021. <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2015/5/3/رياض-الأُسعد/>

Aljazeera Turk. “Sonradan farklı denklemler oluştu”. Erişim 27 Şubat 2021. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sonradan-farkli-denklemler-olustu>

Annahar. “لم يصلّ عليهم أحد لخالد خلي”. Erişim 21 Mart 2021. <https://www.annahar.com/arabic/article/974153-لم-يصل-عليهم-أحد-لخالد-خليفة-974153>

Annas News. “الروائي السوري خالد خليفة للناس نيوز: أصبحت أقل ثقة بخبرتي و أخاف الكتابة...”. Erişim 10 Mart 2021. <https://annasnews.com/culture-and-art/2020/06/17/-الروائي-السوري-خالد-خليفة-للسوي-نيوز/>

Banipal Magazine of Modern Arab Literature. “Khaled Khalifa’s In Praise of Hatred longlisted for the Independent Foreign Fiction Prize 2013”. Erişim 6 Mart 2021. <http://www.banipal.co.uk/news/index.cfm?newsid=140>

BBC. “Saddam Hüseyin’in heykelini deviren Iraklı: Yeniden dikmek isterdim”. Erişim 4 Ocak 2021.

https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2016/07/160705_vid_saddam_heykel

- BBC News. “Suriye Alevîleri: Katliamdan iktidara”. Erişim 29 Aralık 2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130314_suriye_Alevîleri_1
- BİA, Bianet Bağımsız İletişim Ağı. “Khaled Khalifa: Suriye’de Kalmak Bana Güç Veriyor”. Erişim 2 Mart 2021. <https://bianet.org/1/120/188939-khaled-khalifa-suriye-de-kalmak-bana-guc-veriyor>
- Direct, Syria. “Syrian Author Khaled Khalifa on Latest Novel About”. Erişim 11 Temmuz 2020. <https://syriadirect.org/news/syrian-author-khaled-khalifa-on-latest-novel-about-‘fear-in-all-its-manifestations’/>
- Doha Magazine. “خالد خليفة: كُتَّاب و كاتبات يعتبرون الوصول الى الشهرة قضية حياة أو موت”. Erişim 10 Mart 2021. <https://www.dohamagazine.qa/الو-كاتبات-يعتبرون-الوصول-الى-الشهرة-قضية-حياة-او-موت/>
- Dostor. “الموت عمل شاق بالقائمة القصيرة لجائزة الكتاب الوطني الأمريكية”. Erişim 5 Mart 2021. <https://www.dostor.org/2863379>
- Edebiyat ve Dil. “Hikâye ve Romanda Kullanılan Anlatım Teknikleri”. Erişim 13 Ocak 2021. <http://www.edebiyatvedil.net/hikaye-ve-romanda-kullanilan-anlatim-teknikleri/>
- Editoriaraba. “Hisham Matar intervista Khaled Khalifa al Premio Gregor von Rezzori 2020”. Erişim 10 Mart 2021. <https://editoriaraba.com/2020/06/23/hisham-matar-intervista-khaled-khalifa-al-premio-gregor-von-rezzori-2020/>
- El Boomeran. “Elogio del odio”. Erişim 6 Mart 2021. <https://www.elboomeran.com/obras/elogio-del-odio/>
- Fikriyat. “Suriye’yi kana bulayan sürecin başlangıç noktası: Hafız Esad”. Erişim 18 Ocak 2021. <https://www.fikriyat.com/galeri/dunya/suriyeyi-kana-bulayan-surecin-baslangic-noktasi-hafiz-esad>
- Global Political Trends Center. “Şam’da Aile İçi Kavga”. Erişim 25 Şubat 2021. <http://www.gpotcenter.org/opinion-oguz-celikkol-samda-aile-ici-kavga>
- Independent. “In Praise of Hatred, By Khaled Khalifa”. Erişim 5 Mart 2021. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/praise-hatred-khaled-khalifa-8587704.html>
- International Prize For Arabic Fiction. “Longlist 2020”. Erişim 5 Mart 2021. <https://www.arabicfiction.org/en/node/1550>
- “مدیح الكراهية”. Erişim 5 Mart 2021. <https://www.arabicfiction.org/ar/In Praise of Hatred>
- “No Knives in this City's Kitchens”. Erişim 5 Mart 2021. <https://www.arabicfiction.org/en/node/47>
- JSTOR. “Alif: Journal of Comparative Poetics”. Erişim 3 Mart 2021. <https://www.jstor.org/stable/i261912>

- List Muse. “The Best Books: The Top 100 Novels of All Time”. Erişim 5 Mart 2021.
<http://www.listmuse.com/best-books-top-100-fiction.php>
- NTV. “Babama söyleyin, oğlu olmaya hazırım”. Erişim 22 Ocak 2021.
https://www.ntv.com.tr/dunya/babama-soyleyin-oglu-olmaya-hazirim,uzZKnSgcJEC7HNw8FT_N7A
- SHRC The Syrian Human Rights Committee. “Özel Rapor - Suriye’deki Baskıcı Kanunlar”. Erişim 29 Aralık 2020. <https://www.shrc.org/en/?p=19753>
- Stupnik. “Büyük Geri Dönüş Dansı’: Filistinliler, Gazze sınırında bu kez ‘dabkeyle’ direndi”. Erişim 7 Ocak 2021.
<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807021034101868-buyuk-geri-donus-dansi-filistinliler-gazze-dabke/>
- Syrian Modern History. “تاريخ القصر الجمهوري في المهاجرين”. Erişim 31 Ocak 2021.
<https://syrmh.com/2019/05/28/تاريخ-القصر-الجمهوري-في-المهاجرين/>
- Syria Untold. “خالد خليفة: لست حارس المقابر لكنني حارس الأرواح”. Erişim 10 Mart 2021.
<https://syriauntold.com/2021/02/03/خالد-خليفة-لست-حارس-المقابر-لكنني-حارس-الأرواح/>
- TASAM Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi. “1.Körfez Savaşı”. Erişim 02.01.2021.
https://tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi
- The American University in Cairo Press. “The Naguib Mahfouz Medal for Literature”. Erişim 5 Mart 2021.
https://web.archive.org/web/20171123073954/http://www.aucpress.com/t-nmmdescription.aspx?template=template_naguibmahfouz
- The New York Times. “A Bloody Era of Syria’s History Informs a Writer’s Banned Novel”. Erişim 10 Mart 2021.
<https://www.nytimes.com/2008/04/12/world/middleeast/12khalifa.html>
- The Wintage News. “Hama'nın Dev Noriaları: MÖ 4. yüzyıla ait olduğuna inanılan, muhteşem bir şekilde tasarlanmış 17 su çarkı”. Erişim 28 Aralık 2020.
<https://www.thevintagenews.com/2017/07/29/the-giant-norias-of-hama-17-magnificently-engineered-water-wheels-believed-to-date-to-the-4th-century-bc/>
- Zamanalwsl. “أنا قتلتُ حمزة الخطيب..نعم”. Erişim 9 Şubat 2021.
<https://www.zamanalwsl.net/news/article/88628/>
- Web Archive. “Minuskel Forlag Hatets Lovsang”. Erişim 6 Mart 2021.
https://web.archive.org/web/20151106064407/http://minuskel.no/book.php?show_article=59
- “De poorten van het paradijs”. Erişim 6 Mart 2021.
<https://web.archive.org/web/20160305084630/http://www.degeus.nl/alle-boeken/eboek/de-poorten-van-het-paradijs-2/>

- “Forlaget Korridor”. Erişim 6 Mart 2021. <https://web.archive.org/web/20150928040425/http://forlaget.korridor.nu/Khalifa>
- Wikipedia. “Baas Partisi”. Erişim 22 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Baas_Partisi.
- “Basil Esad”. Erişim 22 Ocak 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Basil_Esad
- “Çanakkale Savaşı”. Erişim 24 Şubat 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Çanakkale_Savaşı
- “Dabke”. Erişim 7 Ocak 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dabke>
- “Emin el-Hafız”. Erişim 22 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Emin_el-Hafız
- “Hama”. Erişim 28 Aralık 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hama_-_cite_note-1
- “Irak ve Şam İslam Devleti”. Erişim 27 Şubat 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_ve_Şam_İslam_Devleti
- “Karrada”. Erişim 4 Ocak 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Karrada>
- “Mezzeh”. Erişim 21 Şubat 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Mezzeh>
- “Muhammed Umran”. Erişim 22 Mart 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_Umran
- “Nureddin el-Attasi”. Erişim 22 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Nureddin_el-Attasi
- “Oligarşi”. Erişim 22 Mart 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Oligarşi>
- “Özgür Suriye Ordusu”. Erişim 26 Şubat 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Özgür_Suriye_Ordusu
- “Safıra”. Erişim 15 Ocak 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/As-Safıra>
- “Saidnaya”. Erişim 28 Aralık 2020. <https://en.wikipedia.org/wiki/Saidnaya>
- “Salah al-Din el-Bitar”. Erişim 22 Mart 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Salah_al-Din_al-Bitar
- “Salah Cedit”. Erişim 22 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Salah_Cedit
- “Suriye Ekonomisi”. Erişim 18 Ocak 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_ekonomisi
- “Suriye Sosyal Milliyetçi Parti”. Erişim 22 Mart 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_Sosyal_Milliyetçi_Partisi

“Suriye’de İslamcı Ayaklanma”. Erişim 31 Ocak 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye%27deki_İslamcı_ayaklanma_Haziran_1979_-_Ocak_1982

“Suriye”. Erişim 27 Nisan 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye#N%C3%BCfus>

“Şam Baharı”. Erişim 22 Ocak 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Şam_Baharı

“Tabka Barajı”. Erişim 21 Ocak 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tabka_Barajı

“Tishreen Palace”. Erişim 31 Ocak 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Tishreen_Palace

“الشعب يريد إسقاط النظام”. Erişim 9 Şubat 2021. https://ar.wikipedia.org/wiki/الشعب_يريد_إسقاط_النظام

“العَرَاب – نادي الشرق (مسلسل)”. Erişim 2 Mart 2021. [https://ar.wikipedia.org/wiki/-_العَرَاب_\(نادي_الشرق_مسلسل\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/-_العَرَاب_(نادي_الشرق_مسلسل))

“رابطة الكتاب السوريين”. Erişim 3 Mart 2021. https://ar.wikipedia.org/wiki/رابطة_الكتاب_السوريين

“ظل امرأة (مسلسل)”. Erişim 2 Mart 2021. [https://ar.wikipedia.org/wiki/ظل_امرأة_\(مسلسل\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/ظل_امرأة_(مسلسل))

“قوس قزح (مسلسل)”. Erişim 2 Mart 2021. [https://ar.wikipedia.org/wiki/قوس_قزح_\(مسلسل\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/قوس_قزح_(مسلسل))

“مديح الكراهية”. Erişim 6 Mart 2021. https://ar.wikipedia.org/wiki/مديح_الكراهية

“ميشيل عفلق”. Erişim 22 Mart 2021. https://ar.wikipedia.org/wiki/ميشيل_عفلق

“سيرة آل الجلالى (مسلسل)”. Erişim 2 Mart 2021. [https://ar.wikipedia.org/wiki/سيرة_آل_الجلالى_\(مسلسل\)](https://ar.wikipedia.org/wiki/سيرة_آل_الجلالى_(مسلسل))

“11 Eylül saldırıları”. Erişim 01.01.2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/11_Eyl%C3%BCl_sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1

Qadita. “رسالة الكاتب خالد خليفة الى كتاب العالم”. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.qadita.net/featured/khaled/>

Sosyal Medya

Alkasem, Sultan. “الدبكة السورية... السوريين في هولندا”. *Youtube*. Yayın Tarihi 6 Aralık 2017. https://www.youtube.com/watch?v=APau0k30cwU&ab_channel=SultanAlkasem

Channel, Louisiana. “Khaled Khalifa Interview: Silence is Disgraceful Too”. *YouTube*. Yayın Tarihi 2 Eylül 2013. https://www.youtube.com/watch?v=ciCkcAUg7II&list=PLBFvOcrvMbJfxAHPxOrkz1HFFqpBNWKka&index=2&ab_channel=LouisianaChannel

- Çeçenistan. “Fitne hastalığı zaferi geciktiriyor...Müslim Şişani”. *Twitter*. 31 Mart 2015, 02.23. Erişim 27 Şubat 2021. https://twitter.com/cecenistan_/status/582684573844287488
- Euronews (Türkçe). “İşgalden 10 Yıl Sonra Irak”. *Youtube*. Yayın Tarihi 9 Nisan 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=sN5JTD8wjsI>
- Hamâtu'l-ahbâriyye. 7-22 ساحة العاصي تردد الشعب يريد إسقاط النظام.mp4. *YouTube*. Yayın Tarihi 22 Temmuz 2011. <https://www.youtube.com/watch?v=l9sImuawqlo>
- Khaled, Khalifa. “No knives in Macedonia” لا سكاكين في مطابخ مقدونيا اللغة المقدونية”. *Facebook*. 14 Kasım 2018, 17:02. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10158134043313228&set=pb.745048227.-2207520000>.
- “Edition” لا سكاكين..في طبعتها النرويجية...”. *Facebook*. 6 Haziran 2019, 11:36. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10158716430653228&set=pb.745048227.-2207520000>.
- لا سكاكين في مطابخ هذه المدينة" في اللغة الألمانية وفي مكتبات ألمانيا. العالم مغلق وروايتي "اليوم الأول لروايتي" ينفذ...تعبير الطرقات الفارغة والمدن المغلقة لتصل إلى هدفها ومحبيها”. *Facebook*. 23 Nisan 2020, 21:40. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10159902630703228&set=pb.745048227.-2207520000>.
- “أخيراً روايتي " لا سكاكين في مطابخ هذه المدينة " مترجمة إلى اللغة التركي...oglu Suzin. *Facebook*. 7 Eylül 2020, 19:29. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10160446230583228&set=pb.745048227.-2207520000>
- Rowohlt الموت عمل شاق باللغة الألمانية ترجمة هارتموت وعن دار نشر " death is hard work " Deutsche edition by Rowohlt translated by Hartmout.”. *Facebook*. 13 Mayıs 2018, 11:51. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10157595420783228&set=pb.745048227.-2207520000.&type=3>
- صدر الترجمة الإنكليزية لروايتي " الموت عمل شاق " حدث إستثنائي بالنسبة لي. لأسباب كثيرة لامجال “الولايات المتحدة...لتعدادها، شكرا للمترجمة ليري بريس والمحرم جيري ديفيس”. *Facebook*. 10 Şubat 2019, 12:28. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10158382467318228&set=pb.745048227.-2207520000>.
- . الموت عمل شاق إلى الإيطالية عن دار نشر بومبياني مستعيرة غلاف الترجمة الأنكليزية“...شكرا للمترجمة العظيمة ماريا أفينو”. *Facebook*. 30 Mart 2019, 22:00. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10158517840878228&set=pb.745048227.-2207520000>.

“Death is hard work - Greek Edition”. *Facebook*. 2 Temmuz 2020, 23:47. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10160209297823228&set=pb.745048227.-2207520000..>

“الموت عمل شاق في اللغة التشيكية...المدن التشيكية”. *Facebook*. 11 Mart 2021, 23:49. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10161051097673228&set=a.10151623712648228>

“My novel ' The death is hard work ' Georgian Translation, translated by Darejan Gardavadze... روايتي الموت عمل شاق في ترجمتها الجورجية”. *Facebook*. 20 Ocak 2021, 23:43. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10160873164358228&set=pb.745048227.-2207520000..>

“الموت عمل شاق في الفرنسية...Actes Sud”. *Facebook*. 21 Nisan 2018, 23:30. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10157534277048228&set=pb.745048227.-2207520000..&type=3>

“ في ترجمتها بلغة المالايالم " إحدى لغات الهند العظيمة " شكراً للدكتور شمناد على روايتي " الموت عمل شاق " Shamnad En”. *Facebook*. 25 Nisan 2018, 12:23. Erişim 7 Mart 2021. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10157544134003228&set=pb.745048227.-2207520000..>

MEMO. “The 1982 Hama Massacre”. *YouTube*. Yayın Tarihi 1 Şubat 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=ir1WgKtvmuw&t=50s>

Misbar Syria. “مظاهرة الغضب السورية في دمشق 17 شباط 2011”. *YouTube*. Yayın Tarihi 17 Şubat 2011. https://www.youtube.com/watch?v=qDHLsU-ik_Y&t=25s

Syria TV. “ماذا تعني مدينة حلب بالنسبة للكاتب خالد خليفة؟ وكيف يرى مستقبل سوريا؟ | المنعطف”. *YouTube*. Yayın Tarihi 30 Mayıs 2018. 16:13:57-16:14:46. <https://www.youtube.com/watch?v=C3LVfVjSZAQ&list=PLBFvOcRvMbJfxAHPxOrkz1HFFqpBNWkka&index=5&t=1981s>

ÖZGEÇMİŞ

Geyve İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan Merve AVLAR, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimine başlamıştır. Kurumlar arası yatay geçiş yaparak Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladıktan sonra, aynı yıl içerisinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri, Arap Dili ve Belagâtı alanında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.